

राजस्थान प्रगतिशील ग्रन्थमाला

प्रधान सम्पादक—फतहसिंह, एम०ए०, डी० लिट०

[निदेशक, राजस्थान प्राच्यविद्या प्रतिष्ठान, जोधपुर] संशोधित मूल्य

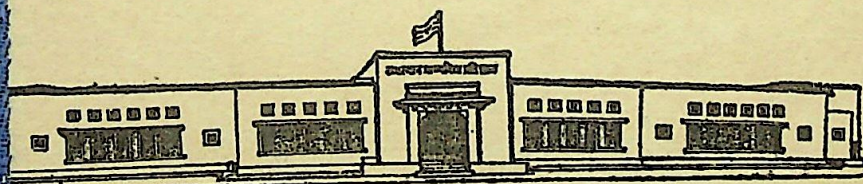
संशोधित मूल्य रु. 40/-
 रा. प्रा. वि. प्र. 93, दिनांक
 3-12-97 के अनुसार
 प्रकाशन प्रणाली
 रा. प्रा. वि. प्र., जोधपुर

ग्रन्थाङ्क ३

ठक्कुर-सङ्ग्रामसिंह-विरचित

बालशिक्षा

[शर्ववर्माचार्यप्रणीत कातम्बध्याकरणसूत्र एवं परिशिष्टों सहित]

प्रकाशक

राजस्थान-राज्य-संस्थापित

राजस्थान प्राच्यविद्या प्रतिष्ठान

RAJASTHAN ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, JODHPUR.

जोधपुर (राज०)

राजस्थान पुरातन ग्रन्थमाला

प्रधान सम्पादक—फतहसिंह, एम०ए०, डी०लिट्०
[निदेशक, राजस्थान प्राच्यविद्या प्रतिष्ठान, जोधपुर]

ग्रन्थाङ्क ३

ठक्कुर-संग्रामसिंह-विरचित

बालशिक्षा

(शर्ववर्माचार्यप्रणीत कातन्त्रव्याकरणसूत्र एवं परिशिष्टों सहित)

सम्पादक

पुरातत्त्वाचार्य श्री मुनि जिनविजय

प्रकाशक

राजस्थान-राज्य-संस्थापित

राजस्थान प्राच्यविद्या प्रतिष्ठान

जोधपुर (राजस्थान)

RAJASTHAN ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, JODHPUR.

१९६८ ई०

प्रथमावृत्ति : ७५०

मूल्य : ७.७५

T

CC-0. RORI. Digitized by Sri Muthulakshmi Research Academy

संशोधित मूल्य

40/-

राजस्थान पुरातन ग्रन्थमाला

राजस्थानराज्य द्वारा प्रकाशित

सामान्यतः अखिलभारतीय तथा विशेषतः राजस्थानदेशीय पुरातनकालीन

संस्कृत, प्राकृत, अपभ्रंश, राजस्थानी, हिन्दी आदि भाषानिवद्ध

विविधवाङ्मयप्रकाशिनी विशिष्ट ग्रन्थावलि

प्रधान सम्पादक

फतहसिंह, एम०ए०, डी० लिट०

निदेशक, राजस्थान प्राच्यविद्या प्रतिष्ठान, जोधपुर

ग्रन्थाङ्क ३

ठक्कुर-सङ्ग्रामसिंह-विरचित

बालशिक्षा

[शर्ववर्माचार्यप्रणीत कातन्त्रव्याकरणसूत्र एवं परिशिष्टों सहित]

प्रकाशक

राजस्थानराज्याज्ञानुसार

निदेशक, राजस्थान प्राच्यविद्या प्रतिष्ठान

जोधपुर (राजस्थान)

प्रधान-संपादकीय वक्तव्य

प्रस्तुत ग्रन्थ का मुद्रण सन् १९५१ में प्रारंभ हो गया था और १९६२ में इसके प्रकाशन की भी पूरी तैयारी हो चुकी थी, परन्तु ऐसा प्रतीत होता है कि किसी शोधपूर्ण भूमिका के अभाव में इसका प्रकाशन नहीं किया गया, यह उचित ही था क्योंकि प्रस्तुत ग्रन्थ कलिकाल-सर्वज्ञ हेमचन्द्राचार्य के उस महान् परंपरा की एक कड़ी कहा जा सकता है जिसका प्रारम्भ उन्होंने अपने शब्दानुशासन-नामक महाग्रन्थ में प्राकृत-व्याकरण का समावेश करके किया था। फिर भी ग्रन्थ के प्रकाशन को और अधिक विलंबित करना एक महान् अपराध होगा। अतः इसे इसी साधारण भूमिका के साथ प्रकाशित किया जा रहा है।

यह ग्रन्थ भाषाविज्ञान की दृष्टि से विशेष महत्त्व का है, क्योंकि इस ग्रन्थ में संस्कृत-व्याकरण-शिक्षा के सन्दर्भ में कई स्थानों पर तत्कालीन भाषा-शब्दों का भी प्रयोग हुआ है उदाहरण के लिये, संस्कारप्रक्रम-नामक सप्तम अध्याय में अनेक अव्यय तथा क्रियापदों को तत्कालीन भाषा से संगृहीत करके उनके संस्कृत-पर्याय दिये गये हैं। सर्वप्रथम पं० लालचंद भगवानदास गाँधी ने इस तथ्य की ओर पुरातत्त्व पुस्तक ३ अंक १ पृष्ठ ४० से ५३ पर निर्देश किया था। यहाँ पर तत्कालीन भाषा के निम्नलिखित क्रियापदों की ओर ध्यान आकृष्ट किया जाता है:—

“राखइ, बोलइ, नासइ, बूझइ, सीखइ, विचारइ, कहइ, सोहइ, ऊगइ, अथमइ, पूजइ, वरसइ, घसइ, भेठइ, उलीचइ, लाजइ, फिरइ, सूंघइ, बुहारइ, बांधइ, निदइ, पूरइ, सरइ, परिणइ, भावइ, भासइ, पोयइ, तूसइ, रूसइ, पूछइ, नाचइ, पीडइ, भीजइ, गांठइ, पढइ, हुयइ, जुडइ, पेलइ, ओढइ, रमइ, रोवइ, ढोलइ, धापइ, लाडइ, लुनइ, सोझइ, वरइ, मथइ, डांकइ, पहिरइ, छेदइ, हकारइ, धूजइ, करइ, मांजइ, धूपइ, मलइ, मरदइ, छूटइ, ऊठइ, नीठइ, वारइ, सकइ, चोरइ, बखाणइ, वधारइ, जांमइ, मरइ, कुपइ, देखइ, जोवइ, पोसइ, सीवइ, पीसइ, मारइ, हिनहिनाइ, गूंथइ, सूजइ, दोहइ, दूसइ, थरकइ, वाजइ, छोंकइ, छेकइ, हाकइ, फूंकइ, छांटइ, लोपइ, धूमइ, पाचइ, फाटइ, निमटइ, उवटइ, आवइ, गाजइ”

ये सभी क्रियापद वर्तमानकालिक अन्यपुरुष-एकवचन के रूप हैं और इनको अवधी, वज, पूर्वी, राजस्थानी, पश्चिमी राजस्थानी तथा गुजराती की संपत्ति समान रूप से माना जा सकता है। इसमें कोई आश्चर्य की बात

नहीं है, क्योंकि अतिप्राचीनकाल में भारतवर्ष की जिस धार्मिक परियात्रा का विधान था वह आधुनिक उत्तरप्रदेश के क्षेत्रों से कुश्क्षेत्र होती हुई सिन्धुनदी के किनारे-किनारे गुजरात से समुद्र-तट का आश्रय लेकर जाती थी। अतः इन प्रदेशों में गमनागमन करने वाले अनेक साधु, सन्त तथा धर्मप्रेमी गृहस्थ भारतवर्ष के कोने-कोने से आकर परस्पर सम्पर्क स्थापित करते होंगे; जिसके फलस्वरूप एक सम्पर्क-भाषा का विकसित होना स्वाभाविक था। जिस समय (सन् १२७६ ई०) में यह पुस्तक लिखी गई उस समय निस्सन्देह संस्कृत केवल विद्वानों की ही सम्पर्क-भाषा रह गई थी और संभवतः जन-साधारण को भाषा संस्कृत से बहुत दूर चली गई थी। संस्कृत से जनभाषा की दूरी दूर करने के लिये ही सम्भवतः इस पुस्तक के लेखक ने “संस्कारप्रकम” अध्याय में भाषा-शब्दों का संस्कृत के साथ मेल बिठाने का प्रयत्न किया। प्राकृतशब्दों का इस प्रकार संस्कार करने की प्रवृत्ति बहुत प्राचीन काल से चली आ रही है और इसको हम ऋग्वेद में प्रयुक्त ‘संस्कृत’ आदि शब्दों की पृष्ठभूमि में भी देख सकते हैं; अतः पाणिनीय-व्याकरण द्वारा हुए महान् प्रयत्न को एकाकी, प्रथम तथा अन्तिम प्रयत्न नहीं कह सकते।

प्रस्तुत ग्रन्थ के लेखक ठक्कुर संग्रामसिंह श्रीमालत्रंशोय कूरसिंह के पुत्र थे। उन्होंने स० १३३६ में इस ग्रन्थ की रचना की। ग्रन्थकार ने इसको ‘बालशिक्षा’ नाम दिया है और अन्त में इसको एक ‘लक्षण-द्रव्य-संग्रह’ कहा है। ग्रन्थ के प्रारंभ में ‘ओं नमः श्रोसरस्वत्यै’ कह कर प्रथम श्लोक में ‘परब्रह्म’ की वन्दना करके शार्वर्भमिक कातन्त्र से संक्षेप में बालशिक्षा के प्रणयन की प्रतिज्ञा की गई है। संभवतः इस प्रारंभिक नमस्कार के आधार पर पं० मोहनलाल दलीचंद देसाई ने अपने ‘जैन साहित्य नो संक्षिप्त इतिहास’ में ग्रन्थकार को अजैन होने का संदेह व्यक्त किया है, परन्तु अन्तिम प्रशस्ति के पद्य ५ में ‘वर्धमानाधिकश्रीः’ के आधार पर सम्भवतः उसके जैन होने का भी संदेह किया जा सकता है। अस्तु, यह तो निश्चित है कि ग्रन्थकार भारतभूमि का एक ऐसा पुत्ररत्न था जो जैनार्जनादि-भेदभाव से ऊपर उठकर राष्ट्रीय दृष्टि से सोच सकता था और वर्तमान भेदबुद्धिविधायिनी प्रवृत्ति के विपरीत एकमात्र राष्ट्रीय दृष्टि से भाषा-प्रश्न पर विचार करके तत्कालीन जनसाधारण की भाषाओं को सुसंस्कृत रूप प्रदान करने के लिये अपने व्याकरण में ‘संस्कारप्रकम’ को लिख सकता था।

जिस कातन्त्रव्याकरण के आधार पर लेखक ने अपने इस ग्रन्थ का अणुयन किया है उसको तथा चान्द्रव्याकरण को लेकर कुछ प्राश्नात्य विद्वानों ने उसी आर्थानाश्रय-भेदभाव को प्रचारित करने का प्रयत्न किया है जिसको कि हम फादर हेरास के नेतृत्व में प्रचारित तथा सिन्धुघाटी की सभ्यता पर आश्रित प्रवृत्ति में सुविकसित रूप में देखते हैं। यह प्रवृत्ति भारतवर्ष को यह सिखाना चाहती है कि भारतीय संस्कृति में जैन, बौद्ध, शैव, शाक्त जैसे आगमों और ऐकेश्वरवाद तथा योग आदि के सिद्धान्तों के जन्मदाता एक विदेशी अथवा स्वदेशी द्राविड-संस्कृति थी और अपने को हिन्दू कहने वाले लोग आज जिस धर्म और दर्शन पर गर्व करते हैं उसमें उनका अपना कुछ भी नहीं है। हमारे राष्ट्रीय स्वावलम्बन और स्वाभिमान के अपहरण का यह योजनाबद्ध प्रयास बड़े साधनानी से चलता आ रहा है और दुःख की बात यह है कि हमारे विद्वान् इसको नवीनतम खोज समझकर बेसमझे-बूझे अपनाते चले जा रहे हैं। सच्ची बात यह है कि भारतवर्ष की संस्कृति में भाषा, धर्म, जाति, नस्ल, भेष तथा रूपरंग के भेदभाव को कभी माना ही नहीं गया और इस देश में रहने वाली समस्त जनता को भारतीय-संस्कृति अथवा भारतीय-प्रजा कहा गया। जैसा कि इस प्रतिष्ठान से प्रकाशित चान्द्रव्याकरण की भूमिका में कहा गया है। कातन्त्र-शब्द प्राचीन 'काशकृत्स्नतंत्र' का संक्षिप्त रूप है और इसमें भी किसी समय पाणिनीय व्याकरण के समान ही वैदिक-व्याकरण का समावेश था। ऐसा कहने से मेरा अभिप्राय ऐसा कदापि नहीं कि इस व्याकरण का कर्त्ता जैन अथवा अजैन था मैं केवल इतना ही कहना चाहता हूँ कि यह ग्रन्थकार जैनाजैनादि-भेदभाव से परे उसी प्रकार एकमात्र भारतीय थे जिस प्रकार भारतवर्ष के प्राचीनतम ग्रन्थ ऋग्वेद, जिसमें जैन, बौद्ध, शाक्त, शैव, वैष्णव, सौर, गाणपत्य आदि सभी आगमों के बीज उपलब्ध होते हैं। आवश्यकता इस बात की है कि हम विदेशों द्वारा दिखाई गई भेदबुद्धि को छोड़कर ऐक्यविधायिनी शुद्ध भारतीय बुद्धि को अपनावें। यही राष्ट्र की मांग है, यही भारतीय संस्कृति की पुकार है।

इस ग्रन्थ के सम्पादन में सर्वश्री मुनिजिनद्विजय, श्रीलक्ष्मीनारायण गोस्वामी, श्रीठाकुरदत्त जोशी तथा विभाग के अन्य व्यक्तियों ने जो परिश्रम किया है उसके लिये मैं हार्दिक आभार प्रकट करता हूँ, इस ग्रन्थ को सुविज्ञ पाठकों के क्रूर-कमलों में समर्पित करता हूँ।

सूर्यस्तोमी, सं० २०२४, जोधपुर.

—कृतार्हसिंह

*देखिये, वनं कृतं यो ऐन्द्र स्कूल अफैंक संस्कृत ग्रामर.

विषयानुक्रम

प्रधान संपादकीय वक्तव्य	पृष्ठ १
बालशिक्षा (मूलग्रन्थ)	१-१०४
(१) संज्ञाप्रक्रम	१-४
(२) सन्धिप्रक्रम	४-६
(३) स्यादिप्रक्रम	६-३३
(४) कारकप्रक्रम	३३-३८
(५) समासप्रक्रम	३८-३९
(६) उक्तिप्रक्रम	३९-४४
(७) संस्कारप्रक्रम	४४-५४
(८) त्यादिप्रक्रम	५५-१०४
परिशिष्ट १—	१०५-१५७
(१) बालशिक्षा-सूत्रसूची	१०५-११८
(२) बालशिक्षा-धातुरूपसूची	११९-१३०
(३) बालशिक्षा-पारिभाषिकशब्द-सूची	१३१-१४३
(४) बालशिक्षा-भाषा-शब्द-सूची	१४४-१५६
परिशिष्ट २—	
कातन्त्रव्याकरण-सूत्र-पाठ	१-४४

ठङ्कुर संग्रामसिंह विरचिता

बालशिक्षा

*

॥ ॐ नमः श्रीसरस्वत्यै ॥

श्रीमन्नत्वा परं ब्रह्म बालशिक्षां यथाक्रमम् ।

संक्षेपाद् रचयिष्यामि 'कातत्रात्' शार्ववर्मिकात् ॥ १ ॥

आदौ सञ्ज्ञां ततः सन्धिः स्यादैयः कारकाणि च ।

समासाश्चोक्तिविज्ञानं संस्कारस्त्यादर्यस्तथा ॥ २ ॥

इत्यष्टप्रक्रमोपेतामेतां कुर्वन्तु हृद्गृहे ।

कातत्रभास्कराभावे यथा दीपश्रियं जनाः ॥ ३ ॥

*

[प्रथमः सञ्ज्ञाप्रक्रमः ।]

‘सिद्धो वर्णसमान्नायः ।’ वर्णसञ्ज्ञा* ।

सञ्ज्ञासूत्राणि यथा—‘तत्र चतुर्दशादौ स्वराः ।’

स्वर केता १४ । ‘तत्र चतुर्दशादौ स्वराः ।’ स्वरसञ्ज्ञा ।

समान १० । ‘दश समानाः ।’ समानसञ्ज्ञा ।

सवर्ण १० । ‘तेषां द्वौ द्वावन्योऽन्यस्य सवर्णौ ।’ सवर्णसञ्ज्ञा ।

ह्रस्व ५ । ‘पूर्वो ह्रस्वः ।’ ह्रस्वसञ्ज्ञा ।

दीर्घ ५ । ‘परो दीर्घः ।’ दीर्घसञ्ज्ञा ।

नामीआ १२ । ‘स्वरोऽवर्णवर्जो नामी ।’ नामिसञ्ज्ञा ।

सन्ध्यक्षर ४ । ‘एकारादीनि सन्ध्यक्षराणि ।’ सन्ध्यक्षरसञ्ज्ञा ।

व्यञ्जन ३३ । ‘कादीनि व्यञ्जनानि ।’ व्यञ्जनसञ्ज्ञा ।

वर्ग ५ क च ट त प । ‘ते वर्गाः पञ्च पञ्च पञ्च ।’ वर्गसञ्ज्ञा ।

अघोष १३ । ‘वर्गाणां प्रथमद्वितीयाः शषसाश्चाघोषाः ।’ अघोषसञ्ज्ञा ।

घोषवन्त २० । ‘घोषवन्तोऽन्ये ।’ घोषवन्तसञ्ज्ञा ।

‘अनुनासिका ङ ज ण न माः ।’ अनुनासिकसञ्ज्ञा ।

* वर्णाः ५२ तथा चोक्तम्—

व्यञ्जनानि त्रयस्त्रिंशद् स्वराश्चैव चतुर्दश । अनुस्वारविसर्गौ च जिह्वामूलीय एव च ॥ १ ॥

गजकुम्भाकृतेर्वर्णः पुनश्च परिकीर्तितः । एवं वर्णा द्विपञ्चाशन् मातृकायामुदाहृताः ॥ २ ॥

‘अन्तस्थाः य र ल वाः ।’ अन्तस्थासञ्ज्ञा ।

‘ऊष्माणः श ष स हाः ।’ ऊष्मसञ्ज्ञा ।

‘अः इति विसर्जनीयः ।’ विसर्जनीयसञ्ज्ञा ।

‘ऋकः इति जिह्वामूलीयः ।’ जिह्वामूलीयसञ्ज्ञा ।

‘ऌपः इत्युपध्मानीयः ।’ उपध्मानीयसञ्ज्ञा ।

‘अं इत्यनुस्वारः ।’ अनुस्वारसञ्ज्ञा ।

‘विभक्त्यन्तं पदम् ।’ ‘पूर्वपरधोरर्थोपलब्धौ पदम् ।’ पदसञ्ज्ञा ।

लिंग ३ स्त्रीलिंग । पुंलिंग । नपुंसकलिंग । भल्ल पुंलिंग । भली स्त्रीलिंग । भल्लं नपुंसकलिंग ।

प्रायसो(शो) लिङ्गाभिज्ञानमिदम् ।

‘धातुविभक्तिवर्जमर्थवलिङ्गम् ।’ लिङ्गसञ्ज्ञा ।

स्यादौ वचन २१ । ‘पश्चादौ घुट् ।’ ‘जसदासौ नपुंसके ।’ घुट्सञ्ज्ञा ।

‘आमन्त्रिते सिः सम्बुद्धिः ।’ सम्बुद्धिसञ्ज्ञा ।

‘इदुदग्निः ।’ अग्निसञ्ज्ञा ।

‘ईदूत् रुयाख्यौ नदी ।’ नदीसञ्ज्ञा ।

‘आ श्रद्धा ।’ स्त्रीलिंगतणा आकार श्रद्धासञ्ज्ञा ।

‘अन्त्यात् पूर्व उपधा ।’ उपधासञ्ज्ञा ।

‘व्यञ्जनान्नोऽनुषङ्गः ।’ अनुषङ्गसञ्ज्ञा ।

घुट् २४ । ‘धुङ् व्यञ्जनमनन्तःस्थानुनासिकम् ।’ धुट्सञ्ज्ञा ।

*

‘यः करोति स कर्त्ता ।’ स्वतन्त्रकर्तृसञ्ज्ञा ।

‘कारयति यः स हेतुश्च ।’ हेतुकर्तृसञ्ज्ञा ।

‘यत् क्रियते तत् कर्म ।’ कर्मसञ्ज्ञा ।

‘येन क्रियते तत् करणम् ।’ करणसञ्ज्ञा ।

‘यस्मै दित्सा रोचते धारयते वा तत् संप्रदानम् ।’ संप्रदानसञ्ज्ञा ।

‘यतोऽपैति भयमादत्ते वा तदपादानम् ।’ ईप्सितं च रक्षार्थानाम् ।

अपादानसञ्ज्ञा ।

‘य आधारस्तदधिकरणम् ।’ अधिकरणसञ्ज्ञा ।

एवं षट्कारकाणां सञ्ज्ञा ।

*

‘पदे तुल्याधिकरणे, विज्ञेयः कर्मधारयः ।’ कर्मधारयसमाससञ्ज्ञा ।

‘संख्यापूर्वो द्विगुरिति ।’[†] द्विगुसञ्ज्ञा ।

‘विभक्तयो द्वितीयाद्या नाम्ना परपदेन तु ।

समस्यन्ते समासे हि ज्ञेयस्तत्पुरुषः स च’ ॥ तत्पुरुषसञ्ज्ञा ।

‘स्यातां यदि पदे द्वे तु यदि वा [स्यु]र्वहून्यपि ।

तान्यन्यस्य पदस्यार्थे बहुव्रीहिः; विदिक तथा ॥’ बहुव्रीहिसञ्ज्ञा ।

‘द्वन्द्वः समुच्चयो नाम्नोर्वहूनां वापि यो भवेत् ।’ द्वन्द्वसञ्ज्ञा ।

‘पूर्व वाच्यं भवेद् यस्य सोऽन्ययीभाव इष्यते ।’ अन्ययीभावसञ्ज्ञा ।

एवं षट् समासानां सञ्ज्ञा ॥ ७ ॥ एवं चतुष्कसञ्ज्ञा ॥

*

‘अथ परस्मैपदानि ।’ परस्मैपदसञ्ज्ञा ।

‘नव पराण्यात्मने ।’ आत्मनेपदसञ्ज्ञा ।

पुरुष ३ । ‘त्रीणि त्रीणि प्रथममध्यमो[त्तमाः] पुरुषसञ्ज्ञा ।

‘अदाब् दाधौ दा ।’ दाण् । देङ् । डुदाङ् । दो । धेङ् । डुधाञ् । एषां दासञ्ज्ञा ।

‘क्रियाभावो धातुः ।’ धातुसञ्ज्ञा ।

दश त्यादिविभक्तीनां वर्तमानादिसञ्ज्ञा ।

‘षडाद्याः सार्वधा[तुकम् ।’ वर्तमाना] । सप्तमी । पञ्चमी । ह्यस्तनी । आसां सार्वधातुकसञ्ज्ञा ।

‘सन् । यिन् । काम्य । आयि । इन् । चेक्रीयितसञ्ज्ञा य । आय । पक्षे णीयङ् । इनङ् । एवं नवानां ‘ते धातवः ।’ इति धातुसञ्ज्ञा ।

‘इन् कारितं धात्वर्थे ।’ कारितसञ्ज्ञा ।

‘धातोर्यशब्दश्चेक्रीयितं क्रियासमभिहारे ।’ चेक्रीयितसञ्ज्ञा ।

‘अन् विकरणः कर्तरि ।’ ‘दिवादेर्यन् ।’ ‘नुः खादेः ।’ ‘खराद् रुधादेः परो नु(न)शब्दः ।’ ‘तनादेरुः ।’ ‘ना त्रयादेः ।’ ‘आन व्यञ्जनान्ताद्धौ ।’ एवं विकरणसञ्ज्ञा ।

‘पूर्वोऽभ्यासः ।’ अभ्याससञ्ज्ञा ।

‘द्वयमभ्यस्तम् ।’ ‘जक्षादिश्च ।’ अभ्यस्तसञ्ज्ञा ।

‘सि(शि)द् ४ । ‘शिडिति शादयः ।’ सि(शि)द्सञ्ज्ञा ।

संप्रसारण ३ । यवराणां इ उ ऋ । ‘संप्रसारणं खृतोऽन्तः स्या निमित्ताः ।’ संप्रसारणसञ्ज्ञा ।

गुण ३ । अर् । ए । ओ । ‘अर् पूर्वे द्वे च सन्ध्यक्षरे गुणः ।’ गुणसञ्ज्ञा ।

[†] ‘संख्यापूर्वो द्विगुरिति ज्ञेयः, तत्पुरुषावुभौ ।’ इत्येतादृशः श्लोकार्धः कातब्रव्याकरणपुस्तके समुपलभ्यते ।

वृद्धि ३ । आर् । ऐ । औ । 'आरुत्तरे च वृद्धिः ।' [वृद्धिसञ्ज्ञा ।]
 एवं आख्याते सञ्ज्ञा १७ ।

*

'क्तं-क्तवन्तू निष्ठा ।' निष्ठासञ्ज्ञा ।

'क्त्वा मकारान्तोऽव्ययम् ।' अव्ययसञ्ज्ञा ।

'सप्तम्युक्तमुपपदम् ।' उपपदसञ्ज्ञा ।

'कृत् ।' कृत्प्रत्ययसञ्ज्ञा ।

तेषां मध्ये तव्य । अनीय । य । क्यप् । घ्यण । एवं कृत्य ५ । 'ते
 कृत्याः ।' कृत्यसञ्ज्ञा ।

'आनोऽत्रात्मने ।' आत्मनेपदसञ्ज्ञा ।

एवं कृति सञ्ज्ञा ६ । एवं वृत्तिसञ्ज्ञा ६४ ॥ ७ ॥ ग्रन्थाग्रं श्लोक ४१
 अक्षर २४ ॥

॥ इति ठ०सङ्ग्रामसिंहविरचितायां बालशिक्षायां
 सञ्ज्ञाप्रक्रमः प्रथमः ।

*

[द्वितीयः सन्धिप्रक्रमः ।]

अ आ अवर्णः । अवर्णे परे 'समानः' सवर्णे दीर्घा भवति परश्च
 लोपम् । 'अवर्ण इवर्णे ए ।' 'उवर्णे ओ ।' 'ऋवर्णे अर् ।' 'लृवर्णे अल् ।'
 'एकारे ऐ ऐकारे च ।' 'ओकारे औ औकारे च ।' एवं अवर्णान्तस्य सूत्र ६ ।

इ ई इवर्णः । इवर्णे परे 'समानः' इत्यादिना दीर्घः । अन्यस्वरे
 'इवर्णो यमसवर्णे न च परो लोप्यः ।'

उ ऊ उवर्णः । उवर्णे परे 'समानः' इत्यादिना दीर्घः । अन्यस्वरे
 'वमुवर्णः ।' असवर्णे न च परो लोप्यः ।

ऋ ॠ ऋवर्णः । ऋवर्णे परे 'समानः' इत्यादिना दीर्घः । अन्यस्वरे
 'रमृवर्णः ।'

लृ लृ लृवर्णः । लृवर्णे परे 'समानः' इत्यादिना दीर्घः । अन्यस्वरे
 'लम्लृवर्णः ।' 'समानादन्योऽसवर्णः ।' अतः सन्ध्यक्षराणां समानवर्ण-
 त्वाभावात् स्वरे परे 'ए अय् ।' 'ऐ आय् ।' 'ओ अव् ।' 'औ आव् ।'
 एवं स्वरसन्धिसूत्र १५ ।

'अयादीनां यवलोपः । पदान्तेन वा लोपे तु प्रकृतिः ।' इति विधि-
 निषेधयोः सूत्रम् ।

'एदोत्परः पदान्ते लोपमकारः ।' इति विशेषसन्धिसूत्रम् ।

‘न व्यञ्जने खराः सन्धेयाः ।’ तथा ‘ओदन्ताः ।’ इत्यादि सूत्र ४ । इति निषेधसूत्राणि ।

॥ इति सन्धिप्रक्रमे प्रथमः स्वराधिकारः ॥

*

‘वर्गप्रथमाः पदान्ताः खरघोषवत्सु तृतीयान् ।’ ‘पञ्चमे पञ्चमांस्तृतीयान्न वा ।’ ‘वर्गप्रथमेभ्यः शकारः खरयवरपरश्छकारं च न वा ।’ ‘तेभ्य एव हकारः । पूर्वचतुर्थं न वा ।’ एवं वर्गप्रथमानां सूत्र ४ ।
पररूपं ‘तकारो लचटवर्गेषु ।’ ‘चं शे ।’ इति तकारान्तसूत्र २ ।
प्राक् चतुष्टयसमं षट् ।

‘ङणना ह्रस्वोपधाः खरे द्विः ।’ ङणनान्तसूत्रम् ।
‘नोऽन्तश्चछयोः शकारमनुस्वारपूर्वम् ।’ ‘टठयोः षकारम् ।’ ‘तथयोः सकारम् ।’ ‘ले लम् ।’ ‘जझञशकारेषु जकारम् ।’ ‘शि न्वौ वा ।’ ‘डढणपरस्तु णकारम् ।’ एवं नकारान्तस्य सूत्र ८ ।
‘भोऽनुस्वारं व्यञ्जने ।’ ‘वर्गे तद्वर्गपञ्चमं वा ।’ इति मकारानुस्वारान्तयोः सूत्र २ । एवं व्यञ्जनसन्धिसूत्र १६ ।
पदचतुष्टयवर्गान्तं तकारान्तं पदद्वयम् ।
अष्टसंख्यं नकारान्तं सकारान्तं पदद्वयम् ॥

॥ इति सन्धिप्रक्रमे द्वितीयो व्यञ्जनाधिकारः ॥

*

‘विसर्जनीयश्चे छे वा शम् ।’ ‘टे टे वा षम् ।’ ‘ते थे वा सम् ।’ ‘कखयोर्जिह्वामूलीयं न वा ।’ ‘पफयोरुपध्मानीयं न वा ।’ ‘शे षे से वा वा पररूपम् ।’ एवं अघोषे परे विसर्गसूत्र ६ ।

‘उमकारयोर्मध्ये ।’ ‘अघोषवतोश्च ।’ ‘अपरो लोप्योऽन्यस्वरे यं वा ।’ एवं अकारात्परविसर्गसूत्र ३ ।

‘आभोभ्यामेवमेव खरे ।’ ‘घोषवति लोपम् ।’ इत्याकार-भोशब्दपरविसर्गसूत्र २ ।

‘नामिपरो रम् ।’ ‘घोषवत्स्वरपरः ।’ इति नाम्यन्तपरविसर्गसूत्र २ ।
‘रप्रकृतिरनामिपरोऽपि ।’ इति रेफविसर्गस्य अनघोषे रेफः ।
‘एषसपरो व्यञ्जने लोप्यः ।’ इति विशेषसन्धिसूत्र २ । एवं विसर्गसन्धिसूत्र १५ ।

‘न विसर्जनीयलोपे पुनः सन्धिः ।’ इति सन्धिनिषेधसूत्रम् ।

‘रो रे लोपं स्वरश्च पूर्वो दीर्घः ।’ ‘द्विर्भावं स्वरपरश्छकारः ।’ इति विशेषसन्धिसूत्र २ ।

॥ इति सन्धिप्रक्रमे तृतीयो विसर्गाधिकारः ॥ ग्रंथ २६ ॥

॥ इति ठ० संग्रामसिंहविरचितायां बालशिक्षायां
सन्धिप्रक्रमो द्वितीयः ॥ ६९ ॥

*

[तृतीयः स्यादिप्रक्रमः ।]

पुं-स्त्री-क्लीबाख्यलिङ्गानि तत्पराः स्युर्विभक्तयः ।

स्यादयः सप्त तद्योगे शब्दनिष्पत्तिरुच्यते ॥

विभक्तयो यथा-

प्रथमा सि औ जस् ।

द्वितीया अस् औ शस् ।

तृतीया टा भ्यां भिस् ।

चतुर्थी डे भ्याम् भ्यस् ।

पञ्चमी डसि भ्याम् भ्यस् ।

षष्ठी डस् ओस् आम् ।

सप्तमी डि ओस् सुप् ।

एवं वचन २१ । सि एकवचन । औ द्विवचन । जस् बहुवचन । इत्थं सर्वत्र ।

अत्र अदन्ताः पुंलिङ्गाः-

वृक्षः वृक्षौ वृक्षाः ।

वृक्षं वृक्षौ वृक्षान् ।

वृक्षेण वृक्षाभ्याम् वृक्षैः ।

वृक्षाय वृक्षाभ्यां वृक्षेभ्यः ।

वृक्षात् वृक्षाभ्यां वृक्षेभ्यः ।

वृक्षस्य वृक्षयोः वृक्षाणाम् ।

वृक्षे वृक्षयोः वृक्षेषु ।

आमन्त्रणे हे वृक्ष हे वृक्षौ हे वृक्षाः ।

‘रघुवर्णे’ इत्यादिना नस्य णत्वं यथाप्राप्तं कार्यम् । एवं घट-पटा-
दयः । यथा-घटेन । घटानाम् । इत्यादि ।

अथ विशेषाः - पाद - मास - निशा - हृदय - यूष - दोषाणां पद - मास - निश - [हृत्] - यूष - दोषन् । 'शसादावचि वा ।' इति । पादान्, पदः । पादेन, पदा । पादाभ्याम्, पादैः । इत्यादि ।

एवं मासान्, मासः । मासेन, मासा । इत्यादि ।

दार - प्राण - लाजाः बहुवचनान्ताः ।

ह्रीवाः - कुण्डम्, कुण्डे, कुण्डानि २ । शेषं पुंलिङ्गवत् ।

एवं चित्त-वित्तादयः ।

वि० हृदय 'शसादावचि वा ।' हृद् । हृदयानि, हृन्दि । हृदयेन, हृदा । इत्यादि ।

रक्त - कृष्णादयस्त्रिलिङ्गाः । पुंसि वृक्षवत् । स्त्रियां 'स्त्रियामादा ।' इति आप्रत्यये आदन्तेषु वक्ष्यमाणः श्रद्धावत् । ह्रीवे कुण्डवत् ।

विशेषः अल्पादिगणः - अल्प प्रथम चरम तय अय कतिपय नेम अर्द्ध पूर्वादयश्च । जसि, पुंसि अल्पे, अल्पाः । एवमल्पादयः ।

किन्तु तय - अयौ प्रत्ययौ तदन्ताः शब्दाः ग्राह्याः ।

संख्याया अवयवे तयद् - एकतय द्वितय त्रितय चतुष्टय पञ्चतय इत्यादि । द्वि - त्रिभ्यामयद् - द्वयत्रयौ । तथा द्वयशब्दस्य व्याकरणाद् द्वयानामिति निष्पत्तिः । परं द्वयेषामित्यपि दृश्यते । तथा च मावे -

'वृष्ट्या द्वयेषामपि मेदिनीभृताम् ।'

नदाद्यर्थष्टानुबन्धः स्त्रियां द्वयी, द्वितयी । ईप्रत्यये सर्वे वक्ष्यमाण-नदीवत् ज्ञेयाः ।

अर्द्धशब्दोऽसमभागे वर्तमानः पुंलिङ्गः । समभागे तु ह्रीवः ।

नेम - पूर्वादयः सर्वनामगणे द्रष्टव्याः ॥ ७ ॥

सर्व विश्व उभ उभय अन्य अन्यतर इतर डतर डतम वृत् त्व नेम सम सिम पूर्वपरावरदक्षिणोत्तरापराधराणि । व्यवस्थायामसञ्ज्ञायाम् । स्वमज्ञातिधनाख्यायाम् । अन्तरं बहिर्योगोपसंख्यानयोः । वृत् । त्यद् तद् यद् अदस् इदम् एतद् एक किम् द्वि युष्मद् अस्मद् भवन्तः ।

एषां वि० जसि सर्वे । डयि सर्वस्मै । डसौ सर्वस्मात् । आमि सर्वेषाम् । डौ सर्वस्मिन् । 'अव्ययसर्वनाम्नः स्वरादन्यात् पूर्वोऽकृ कः ।' इत्यकि सर्वकः, सर्वकौ, सर्वके । इत्यादौ सर्ववत् । स्त्रियामादन्तेषु द्रष्टव्यः । ह्रीवे कुण्डवत् । अकि सर्वकमित्यादि ।

अस्मिन् गणे एवमदन्ताः । तत्रापि सर्वो नाम कश्चित् । सर्वमतिक्रान्ताय सर्वाय । अतिसर्वाय । इत्थमेतेषां सञ्ज्ञारूपाणां गौणानां सर्वनामत्वं नहि ।

उभयशब्दः संख्याधिकारे द्रष्टव्यः । उभये इति नित्यं भाषायाम् । नाल्पादिविकल्पः । स्त्रियामुभयी ।

क्लीबे अन्यस्य स्यमोः अन्यत् । २ । हे अन्यत् । एवमन्यादयः पञ्च । तेषु डतर - डतमौ प्रत्ययौ । तदन्ताः शब्दा ग्राह्याः । यत् - तद् - एकेभ्यो द्वयो-रेकस्य निर्धारणे डतरः । जातौ वा बहूनां डतमः । तौ च । किमः । यतरः । यतमः । ततरः । ततमः । एकतरः । एकतमः । कतरः । कतमः । इत्यादयो मन्तव्याः । गणकृत्यस्यानित्यत्वात् एकतरस्य नुरागमो न स्यात् । एकतरं कुलमस्ति । वृत् करणं गणसमाप्त्यर्थम् । त्वशब्दोऽन्यार्थः । नेमशब्दोऽर्द्धवाची । अल्पादित्वात् । नेमे नेमाः । समः सर्वसमानयोः । सिमः सर्वार्थोऽश्वार्थश्च । सर्वार्थादन्यत्र सिमे देशे यजति । सिमाय अश्वाय । अल्पादित्वात् । पूर्वे, पूर्वाः । 'विभाष्येते पूर्वादेः ।' इति पूर्वस्मात्, पूर्वात् । पूर्वस्मिन् पूर्वे । इत्थं नव पूर्वादयः । एषु सप्तानां व्यवस्थायामसञ्ज्ञायां सर्वनामत्वम् । पूर्वादयः शब्दा व्यवस्थायां गम्यमानायां असञ्ज्ञारूपाः सर्वनामसञ्ज्ञारूपा भवन्ति । इति । स्वाभिधेयापेक्षो विधिनियमो व्यवस्था । अन्यत्र दक्षिणाय गाथकाय देहि, प्रवीणायेत्यर्थः । दक्षिणायै द्विजाः स्पृहयन्ति । अनभिधानसञ्ज्ञा । सञ्ज्ञायां उत्तरा एव कुरवः । उत्तराय कुरुदेशाय । स्वशब्द आत्मन्यात्मीये धने ज्ञातौ च । अज्ञातिधनाख्यायामिति वचनात् । स्वाय ज्ञातये । स्वाय धनाय । अन्तरं बहिर्योगोपसंन्यानयोः । अन्तरस्मै गृहाय । नगरबाह्याय चाण्डालादिगृहायेत्यर्थः । अन्तरस्मै साटकाय । अन्यत्र ग्रामयोरन्तरात्तापस आयातः, मध्यादित्यर्थः । द्विशब्दः संख्याधिकारे त्यदादयश्च व्यञ्जनाधिकारे द्रष्टव्याः । 'तीयाद्वा वक्तव्यम् ।' इति । द्वितीयस्मै, द्वितीयाय । द्वितीयस्मात्, द्वितीयात् । द्वितीयस्मिन्, द्वितीये । कयामादन्तेषु ज्ञेयः । एवं तृतीयोऽपि ।

पञ्चालस्यापत्यं पाञ्चालः, पाञ्चालौ । 'रूढानां बहुत्वे स्त्रियामपत्यप्रत्ययस्य ।' इति लुकि वृद्ध्यभावे बहुत्वे पञ्चालाः । पञ्चालान् । इत्यादि । स्त्रियां पञ्चाल्यः । क्लीबे पञ्चालानि कुलानि । अनपत्येऽणि पञ्चालानामिमिभृत्याः पाञ्चालाः । पाञ्चालान् । इत्यादि ॥ ७ ॥

एवं वैदेहः, वैदेहौ, विदेहाः । एवं आङ्ग-वाङ्ग-मागध-कालिङ्ग-सौरमसादयः ।

‘गर्ग - यस्क - विदादीनां च ।’ गार्ग्य वात्स्य । ण्यस्य लृक् । यास्क लाह्य
वैद और्व । अणो लृक् । गार्ग्यः गार्ग्यौ, गर्गाः । एवं वत्साः । यस्काः ।
लह्याः । विदाः । उर्वाः ।

‘भृग्वज्रङ्गिरस् - कुत्स - वसिष्ठ - गौतमेभ्यश्च ।’ अत्रेरेयण् । इत-
रेभ्योऽण् । भार्गवः भार्गवौ भृगवः । आत्रेयः आत्रेयौ अत्रयः ।

एवं आङ्गिरस् - कौत्स - वासिष्ठ - गौतमाः ।

‘इयेतैतहरितलोहितेभ्यस्तो नः ।’ ई ४ ।

श्येनी कुमुदपत्राभा शुकाभा हरिणी मता ।

लोहिनी जपापुष्पाभा एनी कर्बुरिता भवेत् ॥ ७ ॥

*

अथ आदन्ताः पुंलिङ्गाः -

‘हाहा हूहृश्चैवमाद्या गन्धर्वास्त्रिदिवौकसाम् ।’ अमरकोशे ।

हाहाः हाहौ हाहाः । हाहां हाहौ । अस्य अघात्वाकारेऽपि ‘आ
धातोरघुट्स्वरे ।’ इत्यन्तलोपः । यदुक्तम् -

प्रायोवृत्तिं समाश्रित्य धातोरिति खल्यच्यते ।

ह्याकारमेकं सन्त्यज्य सर्वस्यान्यस्य संग्रहः ॥

हाहः । हाहा हाहाभ्याम् । इत्यादि । हे हाहाः । अन्योऽप्येवम् ॥ ७ ॥

स्त्रीलिङ्गाः - श्रद्धा श्रद्धे श्रद्धाः । श्रद्धां श्रद्धे श्रद्धाः । श्रद्धया ।
श्रद्धायै । श्रद्धायाः । श्रद्धानाम् । श्रद्धायाम् । श्रद्धासु । हे श्रद्धे ।

एवं शाला - मालादयः ।

वि० ‘ह्रस्वोऽम्बार्थानाम् ।’ हे अम्ब, हे अक्क, हे अत्त, हे अल्ल ।
बहुस्वरत्वात् ङलकवतां न स्यात् । हे अम्बाडे, हे अम्बाले, हे अम्बिके ।

सर्वा । ङपि सर्वस्यै । ङसि - ङसोः सर्वस्याः । २ । आमि सर्वासाम् ।
ङौ सर्वस्याम् । अकि सर्विका इत्यादि । एवमाप्रत्यये सर्वादिगणः ।

‘तीयाद्वा ।’ इति ङवथु । द्वितीयस्यै, द्वितीयायै । द्वितीयस्याः,
द्वितीयायाः । २ । द्वितीयस्याम्, द्वितीयायाम् । एवं तृतीयाशब्दः ।

निशा ‘शसादौ स्वरे वा निश ।’ निशाः, निशः । निशया, निशा ।
इत्यादि ।

‘जरा जरस् स्वरे वा ।’ जरा । जरसौ जरे । जरसः जराः । इत्यादि ।
जरामतिक्रान्त इत्यन्यपदार्थे ‘गोरप्रधानस्यान्तस्य स्त्रियामादादीनां च ।’
इति ह्रस्वः । पुंसि अतिजरः । ह्रस्वत्वे कृतेऽप्येकदेशविकृतमन्यवद्भा-
वात् स्वरे वा जरस् । अतिजरसौ, अतिजरौ । अतिजरसः, अतिजराः ।

अतिजरसं अतिजरम् । अतिजरसः, अतिजरां । अतिजरसा, अतिजरेण ।
 'टेने'ति सिद्धे इनोच्चारणमग्रत एव इन यथा स्यात् । तेन अतिजरसिन
 इत्यपि । अतिजराभ्याम् । अतिजरसैः, अतिजरैः । अतिजरसे, अति-
 जराय । अतिजरसः, अतिजरात् । 'डसिरात्' इति दीर्घोच्चारणात् ।
 अतिजरसात्, अतिजरसः । अतिजरस्य । इत्यादि ।

स्त्रियां मुख्य-जरावत् ।

क्लीवे अतिजरं अतिजरसी अतिजरे । अतिजरांसि, अतिजराणि । २ ।
 शेषं पुंवत् ।

वासाः दशाः मघाः कृत्तिकाः समाः वर्षाः वरुणाः बह्वर्थाः ।

सोमं पिबति इति सोमपाः । पुंस्त्रियोर्द्वावत् । 'स्वरो ह्रस्वो नपुंसके ।'
 सोमपं सोमपे सोमपानि । सोमपेन । इत्यादि ।

एवं कीलालपा-शङ्खधमा-धूमपादयः ।

उदधिका विष्णुः । विषखा शम्भुः । गोषा रविः । अब्जजा ब्रह्मा ।
 अग्रेगा इन्द्रः । इति विडन्ताः सञ्ज्ञाशब्दाः पुंलिङ्गाः हाहावत् ।

इदन्ता पुंलिङ्गाः - अग्निः अग्नी अग्नयः । अग्निम् । अग्नीन् । अग्निना ।
 अग्नये । अग्नेः । २ । अग्नयोः । अग्नीनाम् । अग्नौ । अग्निषु । हे अग्ने ।
 एवं सन्धि-निध्यादयः ।

वि० सखि । सखा सखायौ सखायः । सखायम् । सखीन् । सख्या ।
 सख्ये । सख्युः । २ । सख्यौ । हे सखे । स्त्रियां सखी ।

'पतिरसमासे ।' टादौ सखिवत् । पत्या । पत्ये । इत्यादि । समासे
 त्वग्निवत् । यथा - नरपतिना । नरपतये ।

पन्थि । पन्थाः पन्थानौ पन्थानः । पन्थानम् । पथः । पथा पथिभ्यां
 पथिभिः । पथे । पथः । २ । पथोः । पथाम् । पथि । पथिषु । हे पन्थाः ।

एवं मन्थि-ऋभुक्षि ॥ ७ ॥

स्त्रीलिङ्गाः - बुद्धिरग्निवत् । शसादौ तु बुद्धीः । बुद्ध्या । बुद्ध्यै,
 बुद्ध्ये । बुद्ध्याः, बुद्धेः । २ । बुद्ध्याम्, बुद्धौ ।

एवं मति-सिद्धि-धूलि-भूमि-मुख्याः । धूल्यादीनां 'इतश्च क्तिव-
 र्जिताद्वा ।' इति धूली इत्याद्यपि स्यात् ॥ ७ ॥

क्लीबाः - वारि वारिणी वारीणि । वारिणा । वारिणे । वारिणः । २ ।
 वारिणोः । वारीणाम् । वारिणि । वारिषु । संबोधने 'नपुंसकात् स्यमोर्लोपो न
 च तदुक्तम् ।' इति प्रतिषेधेऽपि 'नाभ्यन्तत्रिचतुरां वा ।' इति पक्षे एत्व-
 मपि । तेन हे वारे, हे वारि ।

एवं स्वर्णार्थं भूरि-मुख्याः ।

वि० - 'अस्थि-दधि-सक्थ्यक्षणात्मन्तष्टादौ ।' इति खरे अस्था । अस्थे । अस्थः । २ । अस्थोः । अस्थाम् । 'ईड्योर्वा' । अस्थि, अस्थनि ।

एवं दधि-सक्थि-अक्षि । सक्थि ऊरुपर्यायः ।

त्रिलिङ्गाः - शोभना बुद्धिर्यस्येति सुबुद्धिः । पुंस्यप्रिवत् । स्त्रियामप्येवम् । 'ह्याख्यावियुवौ वामि ।' इति आख्याग्रहणस्य नित्यं स्त्रीलिङ्गविषयत्वात् । 'ह्रस्वश्च डवति ।' इति वा नदीवद्भावो नास्ति परं शसि सस्य नत्वम् । सुबुद्धीः । 'टा ना' इत्यपि न । सुबुद्ध्या ।

क्लीवे वारिवत् । 'भाषितपुंस्कं पुंवद् वा ।' इति टादौ खरे पुंवद्वा । न्वागमे 'टा ना' पक्षे च । सुबुद्धिना । सुबुद्धिने, सुबुद्धये । इत्यादि ।

सं० त्रिलिङ्गिनामन्यपदार्थत्वेन गौणत्वात् । 'नाम्यन्तत्रिचतुरां वा ।' इति न पाक्षिकमेत्वम् । तेन हे सुबुद्धि ।

एवं सुसिद्धि-दीर्घाङ्गुलि-अतिनदि-मुख्याः ।

वि० शुचि-शब्दः स्वत एव त्रिलिङ्गोऽस्ति । तदस्य स्त्रियां स्वत एव स्त्रीत्वप्रवृत्तत्वात् । 'ह्रस्वश्च डवति ।' इति वा नदीवद्भावोऽस्त्येव । तेन बुद्धिवत् । शुच्यै, शुचये । इत्यादि । क्लीवे सं० हे शुचि, हे शुचे ।

एवं सुरभि-भूरि-मुख्याः ।

सखिरन्यपदार्थं यथा-शोभनः सखा यस्येति सुसखि । पुंसि मुख्य-सखिवत् । स्त्रियां सुसखी । क्लीवे टादौ खरे पुंवद्वा । सुसखिना, सुसख्या । इत्यादि ॥ ७ ॥

पन्थ्यादयोऽन्यपदार्थं यथा-सुपन्थि । पुंस्त्रियोर्मुख्य-पन्थिवत् । क्लीवे सुपन्थि सुपन्थिनी सुपन्थीनि । २ । टादौ खरे पुंवद्वा । सुपन्थिना, सुपन्था । इत्यादि ।

अस्थ्यादीनामन्यपदार्थं पुंस्त्रियोरप्यन्तोऽन् । प्रियास्त्रा पुंसा । प्रियास्त्री स्त्री । क्लीवे मुख्य-अस्थिवत् ॥ ७ ॥

ईदन्ताः पुंलिङ्गाः - वाताभिमुखगामी मृगो वातप्रमी । वातप्रमीः वातप्रम्यौ वातप्रम्यः । सारस्वतव्याकरणे - समानादम्शसोरल्लोपः । सो नः पुंसः । वातप्रमीम् । वातप्रमीन् । वातप्रम्या । इत्यादि । आमि वातप्रम्याम् । औ समानलक्षणो दीर्घः । वातप्रमी । वातप्रमीषु । हे वातप्रमीः ।

एवं देवयजी-मुख्याः ।

स्त्रीलिङ्गाः - नदी नद्यौ नद्यः । नदीम् । नदीः । नद्या । नद्यै । नद्याः । २ । नद्योः । नदीनाम् । नद्याम् । नदीषु । हे नदि ।

एवं मही-नारी-मुख्याः ।

वि० ईकारोऽन्तो यस्माल्लिङ्गादिति लक्ष्मी-शब्दस्यासम्बुद्धौ सेलोपो नास्ति । 'लक्ष्मीर्लोऽन्तश्च ।' इति ईप्रत्ययः । लक्ष्मीः ।

एवं अवी-तरी-शची-तन्त्री-मुख्याः ।

धात्वीदन्ताः - 'ईदूतोरियुवौ स्वरे ।' श्रीः श्रियौ श्रियः । श्रियम् । श्रियः । श्रिया । श्रियै, श्रिये । श्रियाः, श्रियः । २ । श्रियोः । श्रीणाम्, श्रियाम् । श्रियि, श्रियाम् । श्रीषु । हे श्री ।

एवं धी-ही-भी-मुख्याः

वि० सिलोपे । स्त्री स्त्रियौ स्त्रियः । स्त्रियम्, स्त्रीम् । स्त्रियः, स्त्रीः । स्त्रिया । 'स्त्री नदीवत् ।' इति निर्देशात् विकल्पमपि बाधते । स्त्रियै । स्त्रियाः । २ । स्त्रियोः । स्त्रीणाम् । स्त्रियाम् । स्त्रीषु । केचित् विकल्पमपि मन्यन्ते । स्त्रियै, स्त्रिये । इत्यादि । हे स्त्रि ।

त्रिलिङ्गाः - यवक्रीः यवक्रियौ यवक्रियः । यवक्रियम् । इत्यादि । स्त्रियामप्येवम् । नित्यस्त्रीत्वाभावाद्वा नदीवद्भावो नास्ति । क्लीबे ह्रस्वत्वे यवक्रि वारिवत् । टादौ स्वरे पुंवद्वा । यवक्रिणा, यवक्रिया । इत्यादि ।

एवं पृथुश्री-देवप्री-त्यक्तही-मी-ली-पी-नी-परमनी-प्राप्तवी-गतभी-सुधी-मुख्याः ।

'नियो डिराम् ।' इति नियाम्, परमनियाम् । परमनी मुख्यानां 'अनेकाक्षरयोस्त्वसंयोगाद्यवौ ।' इति यत्वे प्राप्ते, 'अव्ययकारकाभ्यामेवायं विधिः ।' इति भणनात् यत्वं न ।

सुष्ठु ध्यायतीति, अथ शोभना धीरस्य वेति विग्रहे वा सुधीः । अत्र 'सुधीः ।' इतीय् । प्रधी-मुख्या अव्ययात्, सेनानी-मुख्याः कारकात्, इत्यादीनां स्वरे 'अनेकाक्षरयोस्त्वसंयोगाद्यवौ ।' पुंस्त्रियोः प्रधीः प्रध्यौ प्रध्यः । प्रध्यम् । इत्यादि । क्लीबे प्रधि प्रधिनी प्रधीनि । टादौ स्वरे पुंवद्वा प्रधिना, प्रध्या । इत्यादि ।

एवं प्रभी-ग्रामणी-सेनानी-मुख्याः । नियो डिराम् । ग्रामण्याम् । सेनान्याम् ॥ ७ ॥

उदन्ताः पुंलिङ्गाः - बटुः बटू बटवः । बटुम् । बटून् । बटुना । बटवे । बटोः । २ । बटोः । बटूनाम् । बटौ । बटुषु । हे बटो ।

एवं इन्दु-विन्दु-मुख्याः । विशेषः - असु बहुवचनान्तः ।

स्त्रीलिङ्गः - धेनु बटुवत् । शसादौ वि० धेनूः । धेन्वा । धेन्वै, धेनवे । धेन्वाः । धेनोः । धेन्वोः । धेनूनाम्, धेन्वाम् । धेनौ । धेनुषु । हे धेनो ।

एवं रज्जु-कज्जु-प्रियज्जु-मुख्याः ।

कथं हे सुतनु । हे भीरु । उपमानसहितसंसंहितसहस्रफवामलक्ष्म-
णपूर्वादूरोरुडिति । उतः स्त्रियामूङ्प्रत्ययादिदमपि प्रयोगद्वयं मतम् ।

क्लीबाः - वस्तु वस्तूनी वस्तुनि । २ । वस्तुना । वस्तुने । वस्तुनः । २ ।
वस्तुनोः । वस्तूनाम् । वस्तुनि । वस्तुषु । हे वस्तु, हे वस्तो ।

एवं अम्बु - वस्वादयः ।

त्रिलिङ्गाः - शोभनं वस्तु यस्येति सुवसु । पुंसि बहुवत् । स्त्रिया-
मप्येवम् । नित्यस्त्रीत्वाभावाद् वा नदीवद्भावो नास्ति । शसि तु सस्य नत्वं
न । सुवसूः । टा नेत्यपि न । सुवस्वा । क्लीवे वस्तुवत् । टादौ खरे पुंवद्वा ।
न्वागमे टा ना पक्षे च । सुवसुना । सुवसुने, सुवसवे । इत्यादि । हे सुवसु ।

एवं सुधेनु - सुजानु - मुख्याः ॥ ७ ॥

वि० पटु - शब्दः स्वत एव त्रिलिङ्गोऽस्ति । तदस्य स्त्रियां स्वत एव
स्त्रीत्वप्रवृत्तत्वात् वा नदीवद्भावोऽस्त्येव । तेन धेनुवत् पट्वै, पटवे । इत्यादि ।
'उतो गुणवचनादखरसंयोगोपधाद्वा ।' इति ई प्रत्यये पट्वी इत्यपि स्यात् ।
खरुरियम् । पाण्डुरियम् । नित्यमिति । क्लीवे सं० हे पटु । हे पटो ।

एवं उरु - गुरु - पृथु - लघ्वादयः ॥ ७ ॥

क्रोष्टु तृज्वत् । क्रोष्टु घुटि स्त्रियाम् । असंयुद्धौ । अक्लीवे । क्रोष्टु ।
क्रोष्टा क्रोष्टारौ क्रोष्टारः । क्रोष्टारम् । शसादावचि वा । क्रोष्टून्, क्रोष्टून् ।
क्रोष्ट्रा, क्रोष्टुना । क्रोष्टुभ्याम् । क्रोष्टुभिः । क्रोष्ट्रे, क्रोष्टवे । क्रोष्टुः, क्रोष्टोः । २ ।
क्रोष्ट्रोः, क्रोष्ट्रोः । न्वागमे खरव्यवहितत्वात् तृचादेशो नास्ति । क्रोष्टूनाम् ।
क्रोष्टरि, क्रोष्टौ । क्रोष्टुषु । हे क्रोष्टो । स्त्रियां क्रोष्ट्री । क्लीवे बहुक्रोष्टुवत् ।
टादौ खरे पुंवद्वा । बहुक्रोष्टुना । बहुक्रोष्टुने, बहुक्रोष्टवे । इत्यादि ॥ ७ ॥

उदन्ताः लिङ्गाः - ह्रहः ह्रहौ ह्रहः । ह्रहम् । ह्रहन् । टादौ सन्धिः ।
ह्रहा । ह्रहे । इत्यादि । आभि ह्रहाम् । हे ह्रहः ।

एवं नग्नह - मुख्याः ।

स्त्रीलिङ्गाः - वधूः वध्वौ वध्वः । वधूम् । वधूः । वध्वा । वध्वै ।
वध्वाः । २ । वध्वोः । वधूनाम् । वध्वाम् । वधूषु । हे वधु ।

एवं चमू - कण्डू - मुख्याः ।

धातूदन्ताः - 'भूर्धातुवत् ।' 'ईदूतोरियुवौ खरे ।' भूः भ्रुवौ भ्रुवः ।
भ्रुवम् । भ्रुवः । भ्रुवा । भ्रुवै, भ्रुवे । भ्रुवः । २ । भ्रुवोः । भ्रूणाम्, भ्रूवाम् ।
भ्रुवाम्, भ्रुवि । भ्रूषु । हे भ्रूः । कथं हे सुभ्रु । उणादिसूत्रेण भ्रुरिति
निपातः । शोभनं भ्रु यस्याः । अत्रापि स्त्रीपर्यायत्वाद् भीरु - शब्दवत् ।
भ्रुवाम् । जातित्वादूडि ह्रस्वत्वात् सिद्धम् ।

मह्यर्थो भू - शब्दो भूवत् ।

त्रिलिङ्गाः - कटपूः कटपुवौ कटपुवः । कटपुवम् । इत्यादि । स्त्रिया-
मप्येवम् । नित्यमप्येवम् । नित्यस्त्रीत्वाभावाद्वा नदीवद्भावो नास्ति ।
क्रीवे ह्रस्वत्वे बभ्रुवत् । टादौ खरे पुंवद्वा । कटपुणा, कटपुवा । कटपुणे,
कटपुवे । इत्यादि ।

एवं नतभू - सुभू - अक्षयू - लू - पू - धू - परमलू - महापू - गतधू - स्वयंभू -
आत्मभू - मनोभू - प्रतिभू - मुख्याः ।

परमलू - मुख्यानां 'अनेकाक्षरयोः ० ।' इत्यादिना वत्त्वे प्राप्ते 'अव्यय-
कारकाभ्यामेवायं विधिः ।' इति भणनात्; स्वयम्भू - मुख्यानां अव्यय-
कारकपरत्वादपि वत्त्वे प्राप्ते 'भूरवर्षाभूरपुनर्भूः ।' इति निर्देशात् वत्त्वं न ।
स्वयम्भूरात्मभूश्च ब्रह्मा । मनोभूः कामः । एते सञ्ज्ञारूपाः पुंलिङ्गाः ।

विवक्षितलिङ्गं यथा - स्वयम्भूदेवी । मनोभु कर्म ।

प्रलू अव्ययात्, यवलू कारकात्, इत्यादीनां खरे 'अनेकाक्षरयो-
स्त्वसंयोगाच्चवौ ।' पुंस्त्रियोः । प्रलूः प्रल्वौ प्रल्वः । प्रल्वम् । इत्यादि । क्रीवे
ह्रस्वत्वे प्रलू वस्तुवत् । टादौ खरे पुंवद्वा । प्रलूना, प्रलवा । इत्यादि । हे प्रलू ।

एवं यवलू - क्षेत्रलू - सर्वलू - खलपू - मुख्याः । 'खलपूः स्याद् बहुकर' इति
सञ्ज्ञायां पुंस्त्वमेव । अन्यथा त्रिलिङ्गत्वम् ।

स्रवङ्गमः स्रवङ्गः स्याद् वर्षाभूस्तद्वधूः । - इति मण्डूक्यां वर्तमानः स्त्रीलिङ्गः ।
वर्षाभूः वर्षाभवौ वर्षाभवः । वर्षाभवा । उपस्थानित्वाभावात् वा नदी-
वद्भावो नास्ति । नित्यस्त्रीत्वान्नित्यं नदीकार्यम् । वर्षाभवे । इत्यादि ध्रुवत् ।
हे वर्षाभु । द्वितीयभर्तृग्रहणाय पुनर्भवतीति पुनर्भूः स्त्रीलिङ्गो वर्षा-
भूवत् । अर्थान्तरे त्वनदीत्वादेतौ प्रलूवत् ॥ ७ ॥

ऋदन्ताः पुंलिङ्गाः - पितृ । पिता पितरौ पितरः । पितरम् । पितृन् ।
पित्रा । पित्रे । पितुः । पित्रोः । पितृणाम् । पितरि । पितृषु । हे पितः ।

एवं भ्रातृ - जामातृ - मुख्याः ।

वि० नृ । 'नृ वा' इत्यामि नृणाम्, नृणाम् । स्त्रीलिङ्गः मातृ पितृवत् ।
शसि तु मातृः । नित्यस्त्रीत्वादीप्रत्ययो नास्ति ।

एवं ननान्ह - दुहितृ - मुख्याः ।

वि० - खसा नसा च नेष्टा च त्वष्टा क्षत्ता तथैव च ।

होता पोता प्रशास्ता च अष्टौ खसादयः स्मृताः ॥

खसृ स्त्रीलिङ्गः । शेषाः सप्त पुंलिङ्गाः । एषां खसादीनां ध्रुव्याः ।
खसा खसारौ खसारः । खसारम् । इत्यादि ।

एवं पितृष्वसृ ।

त्रिलिङ्गाः - कर्तृ । कर्ता । 'धातोस्तृशब्दस्याः ।' कर्त्तारौ कर्त्तारः । कर्त्तारम् । कर्त्तारौ । शेषं पितृवत् । स्त्रियां कर्त्री । क्लीबे वारिवत् । कर्तृ कर्तृणी कर्तृणि । २ । टादौ खरे पुंवद्वा । कर्तृणा, कर्त्रा । इत्यादि । हे कर्तृ ।

एवं तृजन्तास्तुनन्ताश्च ।

शोभना माता यस्य यस्या वा कुलस्येति सुमातृ-शब्दः पुंसि पितृवत् । स्त्रियां मातृवत् ।

अथ स्फुटलिङ्ग उक्त्यर्थमीप्रत्ययोऽपि । सुमात्री कन्या । क्लीबे कर्तृ-वत् । हे सुमातृ । एवं सुपितृ-मुख्याः ।

स्वस्त्रादीनामन्यपदार्थं पुंस्त्रियोरप्यार । शसि तु पुंसि पितृवत् । स्त्रियां मातृवत् । ईप्रत्यये बहुस्वस्त्री बाला । क्लीबे कर्तृवत् । हे बहुस्वस्त्र ॥ ७ ॥

ऋदन्ताः पुंलिङ्गाः - पितुः ऋः - पितृः । खरे सन्धिः । पित्रौ पित्रः । 'समानादम्शसोरल्लोपः । सो नः पुंसः ।' पितृम् । पितृन् । पित्रा । इत्यादि । दीर्घत्वादामि नुर्नास्ति । पित्राम् । हे पितृः । यदा पितुः ऋरेव माता तदा स्त्रियामप्येवम् । शसि तु पितृः । शोभना पितृर्यत्र कुले इति क्लीबे ह्रस्वत्वे सुपितृ वारिवत् । टादौ खरे पुंवद्वा । सुपितृणा, सुपित्रा । इत्यादि ॥ ७ ॥

प्रियकल लृदन्ताः - प्रियकलः प्रियकलौ प्रियकलः । प्रियकलम् । प्रियकलन् । टादौ खरे सन्धिः । प्रियकला । इत्यादि । आमि प्रियकलनाम् । हे प्रियकल । स्त्रियामप्येवम् । शसि प्रियकलः । क्लीबे वस्तुवत् । टादौ खरे पुंवद्वा । प्रियकलना, प्रियकला । इत्यादि ।

एवं प्रियगल्ल-मुख्याः ॥ ७ ॥ प्रियकल-मुख्या लृदन्ता अप्येवम् । आमि तु प्रियकलाम् । हे प्रियकलः ॥ ७ ॥

सन्ध्यक्षरान्ताः पुंस्त्रियोस्तुल्याः । एदन्ताः - सह इना कामेन वर्त्तत इति सेः कामी स्मरप्रिया वा । सेः सयौ सयः । इत्यादि । क्लीबे सन्ध्यक्षराणामुदितौ ह्रस्वादेशे । सि सिनी सीनि । २ । टादौ खरे पुंवद्वा । सिना, सया । इत्यादि ।

एवं परमे-मुख्याः । परमश्चासौ इश्च परमेः । अथ परम उत्कृष्टः इः कामो यस्य ।

ऐदन्ताः - सह एकारेण वर्त्तत इति सैः । सैः सायौ सायः । इत्यादि । क्लीबे । सि सिनी सीनि । २ । टादौ खरे । सिना, साया । इत्यादि ।

वि० स्त्रीलिङ्गो रै-शब्दः । व्यञ्जने 'रैः ।' इत्यात्वम् । राः । राभ्याम् । रासु । अन्यपदार्थं बहुरै-मुख्या अप्येवम् । क्लीबे ह्रस्वत्वे बहुरि वारिवत् । टादौ खरे पुंवद्वा । बहुरिणा, बहुराया । ह्रस्वत्वे कृतेऽप्येकदेशस्या-विकृतत्वाद् 'रैः ।' इत्यात्वम् । बहुराभ्याम् । बहुरासु ॥ ७ ॥

ओदन्ताः-पुंस्त्रीलिङ्गो गो-शब्दः । गौः गावौ गावः । गाम् । गाः । गवा । गवे । गोः । गवोः । गवाम् । गवि । गोषु । अन्यपदार्थे यथा-चित्रा गावो यस्येति 'गोरप्रधानस्य ।' इत्यादिना चित्रगुरिति वचनात् सुवसुवत् ।

स्वर्गवाची स्त्रीलिङ्गो द्यो-शब्दः । 'गोरौ घृष्टि ।' इत्यत्र गो इत्योकारो-पलक्षणम् । तेन गो-शब्दवत् ॥ ७ ॥

औदन्ताः-पुंलिङ्गश्चन्द्रवाची ग्लौ-शब्दः । ग्लौः ग्लावौ ग्लावः । इत्यादि । स्त्रीलिङ्गो नौ-शब्दः । एतावन्यपदार्थेऽप्येवम् । शोभना नौर्यस्या यस्य वा । सुनौः । इत्यादि । क्लीबे ह्रस्वत्वे सुनु वसुवत् । दादौ खरे पुंवद्वा । सुनुना सुनवा । इत्यादि । एवमन्येऽपि ॥ ७ ॥

॥ इति स्यादिप्रक्रमे प्रथमः स्वरान्ताधिकारः ॥

व्यञ्जनान्तानां पुंस्त्रियोः क्लीबे दादौ तुल्यं रूपम् । कान्ताः यथा-चक् तृप्तौ । सुष्ठु चकते सुचक् । सुचक् सुचग्, सुचकौ । सुचग्भ्याम् । सुचक्षु । क्लीबे सुचक् सुचग्, सुचकी सुचङ्कि । २ ।

मनाक् अव्ययः ।

सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु ।

वचनेषु च सर्वेषु यन्न व्येति तदव्ययम् ॥

'अव्ययाच्च ।' इति सर्वत्र विभक्तिलोपे प्रथमतृतीयौ मनाक् मनाग् ।

एवं अन्वक्-पृथक्-विष्वगादयः ॥ ७ ॥

चित्रलिख्-मुख्याः खान्ताः । सुकग्-मुख्या गान्ताः । देवश्लाघ-मुख्या घान्ताश्च सुचक्वत् ।

वि० सुवल्ग । सुवल्ग । सुवल्गौ । सुवल्गभ्याम् । क्लीबे सुवल्ग सुवल्गी सुवल्गि । २ ॥ ७ ॥

डान्ताः-यथा दृष्टो डकारो येन सः दृष्टइ । दृष्टडौ । दृष्टइसु । क्लीबे दृष्टइ दृष्टडी । अधुडन्तत्वात् नुर्नास्ति । दृष्टडि । २ ।

चान्ताः-अम्बुमुच् मेघः । 'चवर्गहगादीनां च ।' इति गत्वम् । अम्बु-मुक् अम्बुमुग् । अम्बुमुचौ । अम्बुमुग्भ्याम् । अम्बुमुक्षु ।

एवं जलमुचादयः पुंलिङ्गाः ।

वाच्-त्वच्-क्वच्-रुच्-स्फिच्-शुच्-मुख्याः स्त्रीलिङ्गाः । स्फिच् घुण्टिकावाची ।

एवं त्रिलिङ्गः-सत्यवाक् । क्लीबे सत्यवाक्, सत्यवाग् सत्यवाची सत्यवाञ्चि । २ ।

एवं सुवाच्-स्निग्धत्वच्-मुख्याः ।

वि० मूलवृश्च-आदिलोपे इजादित्वात् 'ह्रस्वच्छान्ते० ।' इत्यादिना चस्य गत्वबाधकं डत्वम् । मूलवृद् मूलवृश्चौ । मूलवृड्भ्याम् । मूलवृदसु । क्लीवे मूलवृद् मूलवृश्ची मूलवृश्चि । २ ।

सुकुश्च-अत्र 'अकुश्चेत् ।' इति ज्ञापकात् क्तावनुषङ्गलोपो नास्ति । 'चवर्गहृगादीनां च ।' इति सिद्धे वर्गग्रहणवलान्नित्यमपि संयोगान्तलोपं बाधित्वा अश्च-युज्-कुश्चां प्रागेव गत्वम् । अनुस्वारो 'वर्गे वर्गान्तः ।' अन्तलोपे सुकुड् सुकुश्चौ सुकुश्चः । सुकुश्चम् सुकुश्चौ । अकुश्चेदिति वर्जनादनुषङ्गलोपो नास्ति । सुकुश्चः । सुकुश्चा । सुकुड्भ्याम् । सुकुड्सु । क्लीवे सुकुड् सुकुश्ची सुकुश्चि । २ ।

अश्चु गतिपूजनयोः । प्रत्यश्चतीति क्तिप् । 'अश्चेरलोपः पूर्वस्य च दीर्घः ।' इति ज्ञापकात् क्तावनुषङ्गलोपो नास्ति । प्रत्यश्च-प्रत्यङ् प्रत्यश्चौ प्रत्यश्चः । प्रत्यश्चम् । अघुद्वारे 'अश्चेरलोपः पूर्वस्य च दीर्घः ।' इत्यलोपे 'निमित्ताभावे०' इत्यादिना यत्वस्य इत्वे दीर्घत्वे च, अघुद्वारव्यञ्जनयोरनुषङ्गलोपे च प्रतीचः । प्रतीचा । प्रत्यङ्भ्याम् । प्रत्यक्षु । स्त्रियां प्रतीची । क्लीवे प्रत्यक्, -०ग प्रतीची प्रत्यश्चि । २ ।

पूजायां तु शसादौ अश्चेरनचीनऽनुषङ्गलोपोऽलोपश्च । प्रत्यश्चः । प्रत्यश्चा । प्रत्यङ्भ्याम् । प्रत्यङ्सु । स्त्रियां प्रत्यश्ची । क्लीवे प्रत्यङ् प्रत्यश्ची प्रत्यश्चि । २ ।

एवं प्राश्च-अपाश्च-दध्यश्च-मध्वश्च-सध्यश्च-सम्यश्च-विष्वक्ष्यश्च-देवक्ष्यश्च-सर्वक्ष्यश्च-तक्ष्यश्च-यक्ष्यश्च-अदसस्तु चतुर्द्धा-अदमुयश्च-अमुद्यश्च-अमुमुयश्च-अक्ष्यश्च-तिर्यश्च-गवाश्च-गोश्च-गोअश्च-हृषदश्च-योषिदश्च-मुख्याः । एषामघुद्वारे । वि० अदमुयश्च । अत्रालोपे यत्वस्य इत्वस्य (इत्वे?) दीर्घत्वे च, पूर्वस्य चत्वं केचिदिच्छन्ति । अदमुईचः । अदमुईचा । अदश्चीचा । इत्यादि ।

एवं अमुमुयश्च । तिर्यश्च-तिर्यङ् । तिरीश्चिः । तिरश्चः । तिरश्चा । पूजायां तु तिर्यश्चः । तिर्यश्चा ।

उदङ् उदीचिः । उदीचः । उदीचा । पूजायां उदश्चः । उदश्चा ।

गवाश्च गोश्च गोअश्च । एषामलोपे तुल्यं रूपम् । गोचः । गोचे । इत्यादि । पूजायां गवाश्चः । गवाश्चा । गोश्चः । गोश्चा । गोअश्चः । गोअश्चा ।

हृषदश्च हृषदश्चः । हृषदश्चा । एवं योषिदश्च ।

अच् स्वरपर्यायः । चस्य गत्वं न । हगादेः कृदन्तस्य साहचर्याच्चवर्गोऽपि कृदन्त एव ग्राह्यः । अच्, अङ् अचौ । अङ्भ्याम् । अङ्सु । एवं लिखितम् ।

छान्ताः - पथिप्राच्छ । 'ह्रस्वच्छान्तेऽजादीनां ङः ।' पथिप्राट्, -०ङ् पथिप्राच्छौ । पथिप्राङ्भ्याम् । पथिप्राट्सु । क्लीबे पथिप्राट्, -०ङ् पथिप्राच्छी पथिप्राञ्छि । २ ।

जान्ताः - वणिज् । वणिक्, वणिग् वणिजौ वणिजः । वणिग्भ्याम् । वणिक्षु ।

एवं क्षमाभुज्-भूभुज्-मुख्याः पुंलिङ्गाः । ऋज्-सृज्-मुख्याः स्त्रीलिङ्गाः । क्लीबे असृज् । असृक्, असृग् असृजी असृञ्चि । २ ।

त्रिलिङ्गाः - सुखभाज् वणिजवत् । क्लीबे असृग्वत् ।

एवं अर्द्धभाज्-नीरुज्-तृष्णुज्-धृष्णुज्-स्वप्नजादयः ।

वि० साधुमस्ज् । 'संयोगादेर्धुटः ।' इत्यादिलोपे साधुमक्, साधुमग् । स्वरे 'धुटां तृतीयः ।' इति सस्य दत्वे, 'तवर्गस्य टवर्ग०' इत्यादिना दस्य जत्वे साधुमजौ । साधुमग्भ्याम् । साधुमक्षु । क्लीबे साधुमक्, -०ग् साधुमज्जी साधुमज्जि । २ ।

बहूर्ज् - 'त्रिषु व्यञ्जनेषु ।' इत्यादिना एकव्यञ्जनलोपे 'रात्सस्यैव ।' इति संयोगान्तलोपो न स्यात् । गत्वम् । रेफाक्रान्तस्य द्वित्वम् । बह्वर्क, -०र्ग् बहूर्जौ । बह्वग्भ्याम् । बह्वर्क्षु । क्लीबे बह्वर्क, बह्वर्ग् बहूर्जी । 'रेफात्परो जात्पूर्वो नुर्वा वक्तव्यः ।' बहूर्जि, बहूर्जिज् ।

युज् - 'युजेरसमासे नु घुटि ।' युङ् युञ्जौ युञ्जः । युञ्जम् । युञ्जः । युजा । युग्भ्याम् । युक्षु । क्लीबे युक्, युग् युजी युञ्चि । २ । समासे तु अश्वयुक् सुखभाज् वत् । यदा आश्विनमासार्थस्तदा पुंस्येव ।

यज्-सृज्-मृज्-राज्-भ्राज्-भ्रस्ज्-व्रश्च-परिव्राजः एवमष्टौ यजादयः ।

देवेज्-देवेद्, देवेङ् देवेजौ । देवेङ्भ्याम् । देवेट्सु । क्लीबे देवेद्, -०ङ् देवेजी देवेञ्चि । २ ।

एवं रज्जुसृज्, परिसृज्, सम्राज्, भ्राज्, धानाभ्रस्ज्, परिव्राज् । तत्रापि सम्राज् पुंलिङ्गः । धानाभ्रस्ज् अत्रादिलोपे धानाभृद्, -०ङ् । स्वरे सस्य दत्वात् जत्वे धानाभ्रजौ ।

ज्ञान्ताः - शिष्यमुर्क्षं शिष्यमुर्कं, शिष्यमुर्गं शिष्यमुर्जौ । शिष्य-
सुगर्भ्याम् । शिष्यमुर्क्षु । क्लीबे शिष्यमुर्कं शिष्यमुर्गं शिष्यमुर्जौ
शिष्यमुर्जि शिष्यमुर्जि । २ ।

फलोज्झ - संयोगान्तलोपे फलोक, - ०ग् फलोज्झौ । फलोग्भ्याम् ।
फलोक्षु । क्लीबे फलोक, - ०ग् फलोज्झी फलोज्झि । २ ।

यदा तु लिखितो ज्ञ येन स लिखितज्ञ - तदा अकृदन्तत्वात् गत्वं
न । लिखितच्, - ०क् लिखितज्ञौ । लिखितङ्भ्याम् । लिखितदसु ।

जान्ताः - यथा ज्ञातञ् ज्ञातौ । ज्ञातङ्भ्याम् । क्लीबे ज्ञातञ्
ज्ञातजी ज्ञातजि । २ ।

ढान्ताः - यथा नाट्यनद्, - ०ङ् नाट्यनदौ । नाट्यनङ्भ्याम् । नाट्य-
नदसु । क्लीबे नाट्यनद्, - ०ङ् नाट्यनदी नाट्यनण्डि । २ ।

एवं ढान्ताः शास्त्रपद्-मुख्याः । ढान्ताः पठितद्-मुख्याः ।
एवं ढान्ताः पठितद्-मुख्याः ।

णान्ताः - सुगण सुगणौ । सुगणङ्भ्याम् । सुगणसु । क्लीबे सुगण
सुगणी सुगणि । २ ।

एवं प्रकण-प्रगुण-मुख्याः ।

तान्ताः - मरुत्, - ०द् मरुतौ । मरुद्भ्याम् । मरुत्सु ।

एवं नीवृत्-परभृत्-मुख्याः पुंलिङ्गाः ।

तडित्-योषित्-मुख्याः स्त्रीलिङ्गाः ।

पुंलिङ्गो भास्वन्त भास्वन्तौ भास्वन्तः । भास्वता । भास्वद्भ्यामि-
त्यादि । हे भास्वत् ।

एवं हनूमन्त्-जाम्बूवन्त्-मुख्याः ।

क्लीबे जगत्, - ०द् जगती जगन्ति ।

एवं उदश्वित् तक्रम् । यकृत् कालखण्डम् । शकृत् पुरीषम् ।

त्रिलिङ्गाः - शत्रुजित् । पुं-स्त्रियोर्मरुत्वत् ।

एवं सुखकृत्-दुःखहृत्-मुख्याः । श्रीमन्त् भास्वन्त्वत् । स्त्रियां
श्रीमती । क्लीबे श्रीमत्, - ०द् श्रीमती श्रीमन्ति । २ ।

एवं गोमन्त्-लक्ष्मीवन्त्-यावन्त्-तावन्त्-कियन्त्-कृतवन्त्-
मुख्या अन्तुप्रत्ययान्ताः ।

वि० - भातीति भातेर्द्वन्त् । युष्मदर्थो भवन्त् । सं० हे भोः, हे
भवत् । तथा सर्वनामत्वात् अकि भवकान् । भवकती । भवकत् । इत्यादि ।

भगवन्त् - हे भगोः, हे भगवन् ।

एवं अघवन्त् पचन्त् श्रीमन्त्वत् । किंतूदनुबन्धप्रत्ययाभावात् सौ न दीर्घः । पचन् । तथा -

‘तुदभादिभ्य ईकारे’ न लोपो वास्तु शंतुङः ।

शेषेभ्यः सर्वदा लोपो यन्ननन्तात् कदापि न ॥

इति भणनात् स्त्री-क्लीबयोरीकारे पचती ।

एवं शंतुङन्ताः ।

वि० तुदत् । स्त्री-क्लीबयोरीकारे तुदती । तुदन्ती ।

एवं भादयस्तुदादयश्च ।

तथा ‘प्सास्याद्वा ।’ इति परसूत्रेण प्साती । प्सान्ती । करिष्यती । करिष्यन्ती ।

एवं स्यन्त्प्रत्ययान्ताः ।

जुहन्त् - ‘अभ्यस्तादन्तिरनकारः ।’ जुहत् जुहतौ जुहतः । जुहतं जुहतः । इत्यादि । स्त्रियां जुहती । क्लीबे जुहत्, -०द् जुहती । वा नपुंसके जुहति, जुहन्ति । २ ।

एवं जुहोत्यादि २४ । जक्षादि ५ । तथा चेक्रीयित लुकि पापचन्त् - मुख्याश्च ।

अदन्त् - ‘शेषेभ्यः सर्वदा लोप’ इति स्त्री-क्लीबयोरीकारे अदती ।

एवं प्सा - भादि - जुहोत्यादि - जक्षादि - वर्ज अदादि - स्वादि - रुधादि - तदादि - क्र्यादीनां धातवः ।

महन्त् - महान् महान्तौ महान्तः । महान्तं महतः । महतेत्यादि । हे महन् । स्त्रियां महती । क्लीबे महत्, -०द् महती महन्ति । २ ।

थान्ताः - यथा तक्रमथ । तक्रमत्, -०द् तक्रमथौ । तक्रमद्भ्याम् । तक्रमत्सु । क्लीबे तक्रमत्, -०द् तक्रमथी तक्रमन्थि । २ ।

दान्ताः - क्रव्यात् क्रव्याद् क्रव्यादौ । क्रव्याद्भ्याम् । क्रव्यात्सु ।

एवं सुहृदाद्याः पुंलिङ्गाः । संपदाद्याः स्त्रीलिङ्गाः ।

एवं त्रिलिङ्गाः - तत्त्वविद् । क्लीबे तत्त्ववित्, -०द् तत्त्वविदी तत्त्वविन्दि । २ ।

एवं बहुसंपद् - प्रमुद् - काष्ठभिदादयः । व्याघ्रस्येव पदौ अस्येति बहुव्रीहावस्थायुपमानसंख्यासुभ्यः पादस्य पाद्भावः । कुम्भपद्यादिषु च । व्याघ्रपात्, -०द् व्याघ्रपादौ व्याघ्रपादः । व्याघ्रपादम् । अघुट्स्वरे ‘पात् पदं समासान्तः ।’ इति व्याघ्रपदः । व्याघ्रपदा । व्याघ्रपद्भ्याम् । व्याघ्रपात्सु । स्त्रियामप्येवम् । तदादिराकृतिगणत्वात् । पक्षे ईः । व्याघ्रपदीत्यपि । क्लीबे व्याघ्रपात्, व्याघ्रपाद् व्याघ्रपादी व्याघ्रपान्दि । २ ।

एवमुपमाने सिंहपाद्-उष्ट्रपाद्-मुख्याः । संख्यायां एकपाद्-द्विपाद्-मुख्याः । सुपूर्वं सुपात् । कुम्भपद्यादीनां स्त्रियामेव पद्मावः । कुम्भपदी गाधपदी शूकरपदीत्यादि ।

अथ सर्वनामान्तर्गणस्तदादिः । यद् - 'त्यदादीनामविभक्तौ ।' इति दस्य अत्वे सर्ववत् । यः यौ ये । स्त्रियां या ये याः । क्लीबे यत् ये यानि । २ । अकि । यकः यकौ यके । इत्यादि । स्त्रियां बहुलाधिकाराद् अकारस्य इकारो नास्ति । यका यके यकाः । इत्यादि । क्लीबे यकदित्यादि ।

एवं तद् - 'तस्य च ।' इति सौ सत्वम् । सः तौ ते । स्त्रियां सा ते ताः । क्लीबे तत् ते तानि । २ । अकि सकः तकौ तके । स्त्रियां सका तके तकाः । क्लीबे तकदित्यादि ।

एवं एतद् - एषः एतौ एते । स्त्रियां एषा एते एताः । क्लीबे एतत् एते एतानि । २ । अकि एषकः एतकौ एतके । स्त्रियां एषिका एतिके एतिकाः । क्लीबे एतकदित्यादि । 'एतस्य चान्वादेशो द्वितीयायां चैन ।' अधिकारात् टौसोश्च । एतं व्याकरणमध्यापय, अथो एनं वेदमध्यापय । इत्थमन्वादेशो एनं एनौ एनान् । एनेन । एनयोः । स्त्रियां श्रद्धावत् । क्लीबे द्वितीयायां एनत् एने एनानि । एनेन एनयोः । अकि साकोऽप्येनादेशः ।

'डान्ताः संख्यालिङ्गाः कत्यव्यययुष्मदस्मच्च ।'

इति अलिङ्गत्वाद् युष्मदस्मदोर्लिङ्गत्रयेऽपि प्रयुक्तयोस्तुल्यं रूपम् ।

युष्मद् - त्वं युवां यूयम् । त्वां युवां युष्मान् । त्वया युवाभ्यां युष्माभिः । तुभ्यं युवाभ्यां युष्मभ्यम् । त्वत् युवाभ्यां युष्मत् । तव युवयोः युष्माकम् । त्वयि युवयोः युष्मासु ।

अकि सविभक्त्यादेशो साकोप्यादेशः । त्वकं युवकां यूयकम् । त्वकां युष्मकान् । त्वयका युवकाभ्यां युष्मकाभिः । तुभ्यकं युवकाभ्यां युष्मकभ्यम् । त्वकत् युवकाभ्यां युष्मकत् । तवक युवकयोः युष्माकम् । त्वयकि युष्मासु ।

अस्मद् - अहं आवां वयम् । मां आवां अस्मान् । मया आवाभ्यां अस्माभिः । मह्यं आवाभ्यां अस्मभ्यम् । मत् आवाभ्यां अस्मत् । मम आवयोः अस्माकम् । मयि आवयोः अस्मासु । अकि युष्मद्वत् ।

तथा एतौ अन्यपदार्थे - त्वामतिक्रान्तः, मामतिक्रान्तः, अतिक्रान्तौ, अतिक्रान्ताः वा । अतित्वम् अत्यहम् । अतित्वां अतिमाम् । अतियूयं अतिवयम् । अतित्वाम् अतिमाम् । २ । अतित्वान् अतिमान् । अतित्वया अतिमया । अतित्वाभ्यां अतिमाभ्याम् । अतित्वाभिः अतिमाभिः । अति-

तुभ्यं अतिमह्यम् । अतित्वभ्यं अतिमभ्यम् । अतित्वत् अतिमत् । अतित्व
अतिमम् । अतित्वयोः अतिमयोः । सञ्ज्ञोपसर्जनीभूतानामसर्वनाम-
त्वात् सुरागमो नास्ति । अतित्वयां अतिमयाम् । अतित्वयि अतिमयि ।
अतित्वासु अतिमासु ।

युवामतिक्रान्तः, आवामतिक्रान्तः, अतिक्रान्तौ, अतिक्रान्ताः
वा । द्वित्वेऽपि वर्तमानयोः युष्मदस्मदोर्न युवावौ परत्वात् त्वं अहं
यूयं वयं, तुभ्यं मयं, तव मम एते आदेशाः स्युः । युवावौ अन्यत्र । अतित्वं
अत्यहम् । अतियुवां अत्यावाम् । अतियूयं अतिवयम् । अतियुष्मान् अत्य-
स्मान् । अतियुवां अत्यावाम् । अतियुवान् अत्यावान् । अतियुवया अत्या-
वया । अतियुवाभ्यां अत्यावाभ्यामित्यादि । युष्मानतिक्रान्तः अस्मानति-
क्रान्तः, अतिक्रान्तौ, अतिक्रान्ताः वा । पूर्वलक्षणं पुनरद्वित्वे वर्तमानात्
न युवावौ । अतित्वं अत्यहम् । अतियुष्मां अत्यस्माम् । अतियूयं अतिवयम् ।
अतियुष्मां अत्यस्माम् । २ । अतियुष्मान् अत्यस्मान् । अतियुष्मया
अत्यस्मया । अतियुष्माभ्यां अत्यस्माभ्यामित्यादि ।

‘युष्मदस्मदोः पदं पदात् षष्ठी-चतुर्थी-द्वितीयासु वस्त्वसौ ।’ परि-
शिष्याद् बहुत्वे । यथा - पुत्रो युष्माकं पुत्रोऽस्माकम् । पुत्रो वः पुत्रो नः ।
पुत्रो युष्मभ्यं पुत्रोऽस्मभ्यम् । पुत्रो वः पुत्रो नः । पुत्रो युष्मान् पुत्रोऽ-
स्मान् । पुत्रो वः पुत्रो नः । ‘वां नौ द्वित्वे ।’ षष्ठ्यां ग्रामो युवयोः ग्राम
आवयोः । ग्रामो वां, ग्रामो नौ । चतुर्थ्यां ग्रामो युवाभ्यां ग्राम आवा-
भ्याम् । ग्रामो वां ग्रामो नौ दीयते । द्वितीयायां ग्रामो युवां ग्रामो
आवाम् । ग्रामो वां ग्रामो नौ पातु । ‘त्वन्मदोरेकत्वे ते मे त्वा मा तु
द्वितीयायाम् ।’ पुत्रस्तव पुत्रो मम, पुत्रस्ते पुत्रो मे, पुत्रस्तुभ्यं पुत्रो मय्यम्,
पुत्रस्ते पुत्रो मे दास्यति । पुत्रस्त्वां पुत्रो मां पुत्रस्त्वा पुत्रो मा पातु । तथा
अत्र सूत्रे ‘षष्ठी-चतुर्थी-द्वितीयासु ।’ इति व्युत्क्रमनिर्देशात् कचित् पञ्च-
मी-तृतीया-प्रथमास्वपि वस् - नसादयः स्युः । यथा -

‘देहे विचरतस्तस्य लक्षणानि निबोध मे ।’

अत्र मम सकाशात् इत्यर्थः ।

‘श्रुतं वञ्चन्द्रगुप्तस्य भाषितं मनसा प्रियम् ।’

अत्र वो युष्माभिरित्यर्थः ।

‘एकं दृष्ट्वा धनुः पाणिं मानुषं समुपस्थितम् ।

राक्षसं बलमुत्सृज्य किं वो भीता इव स्थिताः ॥’

अत्र वो यूयं इत्यर्थः । ‘गायकेन विनीतौ वाम् ।’ अत्र वां युवां

इत्यर्थः । 'न पादादौ चादियोगे च ।' एषामादेशानां निषेधः । यथा - 'अस्माकं पापनाशनः ।' पुत्रो युष्माकं च पुत्रोऽस्माकं च । एवमादि । च वा ह अह एवम् गौणयोगे न स्यात् । ग्रामश्च ते स्वं नगरं च मे स्वम् ।

धान्ताः - विकृध् । पूर्ववत् । क्लीबे विकृत्, - ०द् विकृधी विकृन्धि । २ ।

एवं मृगविध् - मर्माविधादयः ।

वि० ज्ञानबुध् । विरामव्यञ्जनाद् 'हचतुर्थान्तस्य धातोस्तृतीयादे-
रादिचतुर्थत्वमकृतवत् ।' इति ज्ञानभुत्, - ०द् ज्ञानबुधौ । ज्ञानभुज्याम् ।
ज्ञानभुत्सु ।

नान्ताः पुंलिङ्गाः - आत्मा आत्मानौ आत्मानः । आत्मानं आत्मनः ।
आत्मना आत्मभ्यामित्यादि । हे आत्मन् ।

एवं मध्वन् - यज्वन् - अरुमन् - श्लेष्मन् - मुख्याः । व - म - संयोगा-
नान्ताः ।

सूर्ध्वन् - अधुद् स्वरे । 'अव - म - संयोगादनोऽलोपोऽलुप्तवच्च पूर्व-
विधौ ।' सूर्ध्वः सूर्ध्वा । 'ईड्योर्वा ।' इति सूर्धि, सूर्ध्वनि ।

एवं पटिमन् - महिमन् - उक्षन् - तक्षन् - राजन् - मज्जन् - मुख्याः अव -
म - संयोगान्नान्ताः । तथापि राजन् अत्रालोपे 'तवर्गश्च - टवर्गयोगे च -
टवर्गाविति ।' नस्य अत्वे राज्ञः । राज्ञा । स्त्रियां राज्ञी ।

मज्जन् अत्राप्यलोपे 'त्रिषु व्यञ्जनेषु ।' इत्यादिना एकजकारलोपे
नस्य अत्वे । मज्जः । मज्जा ।

'श्वन् - युवन् - मघोनां च ।' इत्यधुदस्वरे वस्योत्वे शुनः । शुना ।
स्त्रियां शुनी ।

युवन् - यूनः । यूना । स्त्रियां लोकोपचारात् युवतिरिति प्रसिद्धम् ।
परं यूनीत्यपि दृश्यते । तथा च शृङ्गारतिलकालङ्कारे ।

'भर्ता संगर एव मृत्युवसतिं प्राप्तः समं बन्धुभिः

यूनी काममियं दुनोति च बधूवैधव्यदुःखान्मनः ॥'

मघवन् - मघोनः । मघोना । स्त्रियां मघोनी । 'सौ च मघवान् मघ-
वा वा ।' इति सर्वत्र वा मघवन्त् श्रीमन्त्वत् ।

शशिन् - शशी शशिनौ । शशिना शशिभ्याम् । हे शशिन् ।

एवं वाजिन् - कञ्चुकिन् - मुख्याः इनन्ताः ।

वृत्रहन् - वृत्रहा । हनोऽकारवतो णत्वम् । वृत्रहणौ वृत्रहणः । वृत्रह-
णम् । अधुदस्वरे अलोपे हस्य घत्वे । वृत्रघ्नः । वृत्रघ्ना । डौ वृत्रघ्नि, वृत्रहणि ।

एवं गोत्रहन् - अहिहन् - मधुहन् - मुख्याः ।

पूषन्-पूषा पूषणौ पूषणः । पूषणम् । 'पादमास०' इत्यादिना शसादौ स्वरे वा पूष् । पूषः, पूषणः । पूषा, पूषणा । डौ पूषि, पूषिणि, पूषणि ।

अर्यमन्-अर्यमा अर्यमणौ अर्यमणः । अर्यमणं अर्यमणः । अर्यमभ्यामित्यादि ।

पामन् सीमन् एतौ नान्तावेव स्त्रीलिङ्गौ । मूर्धन्वत् । मनन्तान्नान्नः स्त्रियां डी नी वा डाप् स्यात् । तदा पामा सीमा इति श्रद्धावत् । एवमन्येऽपि स्त्रियां मनन्ताः ।

क्रीवाः-कर्मन् । कर्म कर्मणी कर्माणि । २ । 'न सम्बुद्धौ ।' इति पृथक् करणात् । नपुंसकस्य वा । हे कर्म हे कर्मन् ।

एवं पर्वन्-चर्मन्-मुख्याः । व-म-संयोगान्नान्ताः ।

वि० अहन् । 'विरामव्यं०' 'अहः सः ।' अहः । अहोभ्याम् । अहःसु ।

स्त्रीलिङ्गाः-अर्वन् अश्वः । अर्वा । 'अर्वन्नर्वन्तिरसावनञ् ।' इति अर्वन्तौ अर्वन्तः । इत्यादि श्रीमन्त्वत् । स्त्रियां अर्वती । क्रीवे असाविति प्रतिषेधेऽपि न च तदुक्तमिति ग्रहणात् अर्वत् अर्वती अर्वन्ति । २ । नञि अनर्वन्-अनर्वा अनर्वाणौ अनर्वाणः इत्यादि ।

सुखिन् शशिवत् । स्त्रियां सुखिनी । क्रीवे सुखि सुखिनी सुखीनि । २ ।

एवं धनिन्-स्थायिन्-मुख्याः इनन्ताः ।

ब्रह्मन् वृत्रहन्वत् । स्त्रियां ब्रह्मघ्नी । क्रीवे ब्रह्मह ब्रह्मघ्नी ब्रह्महणी ब्रह्महाणि । २ ।

एवं भ्रूणहन्-गोहन्-मुख्याः ।

धीवन् । अत्र ण (?) स्वरोऽघोषाद्वनप्रत्ययात् स्त्रियामीप्रत्ययः । 'वनोरच्च' इति ओणृ । अवावरी । एवं स्त्रियां धीवन्-पीवन्-विश्वहृश्वन्-मुख्याः वन् प्रत्ययान्ताः । 'घोषवत्स्वरवन्प्रत्ययान्तासु स्त्रियामप्येवम् ।' स्त्रियामपि पुंवत् । यथा [सु]यज्वन् सहयुध्वन् राजयुध्वन् । सौयज्वा । सहयुध्वा । राजयुध्वा । ब्राह्मणी वा डाप् स्यात् । तथा आदन्तत्वे श्रद्धावत् ।

प्रतिदीव्यतीति 'राजि-तक्षि-धन्वि-प्रतिदिवि-यजिभ्यः कन् ।' प्रतिदिवन् । अलोपे 'नामिनो वोरकुर्छुरोर्व्यञ्जने ।' इति दीर्घः । प्रतिदीन्नः । प्रतिदीन्ना । दघ्नस्तृतीयं प्रतीदीन्नः । उटम् लुप्तवद्भाव इहोपहन्ति ।

'शक्यः पुनर्वारयितुं कथं वा दीर्घोऽतिपूर्वस्य विधीयमानः ।'

प्रशाम्यतीति क्तिपि पञ्चमोपधाया दीर्घत्वे 'मो नो धातोः ।' इति मस्य सस्वरो नः । अस्य च लोपे प्रशान् । स्वरादेशः परि(र?)निमित्तकः

पूर्वविधिं प्रति स्थानिवदित्याकारस्य स्थानित्वाच्चलोपो न स्यात् । प्रशान् ।
'स्वरे धातुरनात् ।' अनात् उपधादीर्घत्वं न निवर्तत इति । प्रशामौ ।
प्रशान्भ्याम् । क्लीबे प्रशान् प्रशामी प्रशामि । २ ।

एवं प्रदान्-प्रतान्-मुख्याः अनन्ता बहुव्रीहौ । स्त्रियामपि पुंवत् ।
यथा सुकर्म्मा सुकर्म्माणौ सुकर्म्माणः । स्त्रियः वा डाप् स्यात् । तदा
सुकर्म्मा इति श्रद्धावत् । अलोपता । मीप्रत्ययोऽपि । यथा बहुरोष्णीत्यपि ।

पान्ताः-पापलुप्, -०व् पापलुपौ । पापलुप्सु । क्लीबे पापलुप्,
-०व् पापलुपी पापलुम्पि । २ ।

एवं गुहलिप्-मन्त्रजप्-मुख्याः ।

वि० अप स्त्रीलिङ्गो बहुवचनान्तः । 'अपश्च' इति घुटि दीर्घः ।
आपः, अपः । अद्भिः । अद्भ्यः । २ । अपांम् । अप्सु । शोभना आपो यत्र
स्वाप्, स्वाव् स्वापौ स्वापः । स्वापं स्वपः । स्वपा । स्वङ्ग्याम् । स्वप्सु । हे स्वप्,
-०व् । क्लीबे स्वप्, -०व् स्वपी । केऽपि क्लीबे वा दीर्घः । स्वम्पि स्वाम्पि । २ ।

एवं बह्वप्-सुव्यप्-मुख्याः ।

फान्ताः-अरितुफ् । अरितुप्, -०व् अरितुफौ । अरितुब्भ्याम् ।
अरितुप्सु । क्लीबे अरितुफ्, -०व् अरितुफी अरितुम्पि ।

एवं मालागुम्फ-मुख्याः ।

एवं पुत्रचुम्ब-मुख्याः बान्ताः । इदनुबन्धत्वादनुषङ्गलोपो नास्ति ।

भान्ताः-स्त्रीलिङ्गाः [ककुभ्] ककुप्, -०व् ककुभौ । ककु-
ब्भ्याम् । ककुप्सु ।

एवं अनुष्टुभ्-तृष्टुभ्-मुख्याः ।

एवं त्रिलिङ्गाः-दृष्टककुभ् । क्लीबे दृष्टककुप्, -०व् दृष्टककुभी दृष्ट-
ककुम्भि । २ ।

एवं कृतानुष्टुभ्-मुख्याः ।

वि० विदभ्नोति इति विदभ् । 'विरामव्यं०' 'हचतुर्थान्ते'त्यादिना
दस्य घत्वम् । विधप्, -०व् विदभौ । विधब्भ्याम् । विधप्सु ।

गर्द्धभमाचष्टे इति गर्द्धभयतीति किप् गर्द्धभ् । गर्द्धप्, -०व् इत्यादि
पूर्ववत् ।

मान्ताः यथा-प्राप्तशम् प्राप्तशमौ । प्राप्तशम्भ्याम् । क्लीबे प्राप्तशम्
प्राप्तशमी प्राप्तशमि । २ ।

वि० किम् । 'किम् कः ।' कादेशे सर्ववत् । कः कौ के । स्त्रियां का के काः । क्लीबे किं के कानि । 'अकि सकोऽपि' कादेशः ।

इदम्-पुंसि अयम् इमौ इमे । इमं इमान् । अनेन आभ्याम् एभिः । अस्मै । अस्मात् । अस्य अनयोः एवाम् । अस्मिन् । एषु । स्त्रियां सौ इयकम् । अन्यत्र इमके इमकाः इत्यादि सर्वावत् । क्लीबे इदकम् इमके इमकानि । २ । अकि सौ अयकम् । अन्यत्र इमकौ इमके इत्यादि सर्ववत् । अन्वादेशे द्वितीयायां टौसोश्च । एतद्वत् एनादेशः । अकि सकोऽपि नत्वम् ।

तूष्णीम् इत्यव्ययम् ।

यान्ताः-यथा अव्ययमाचष्टे इति अव्ययतीति अव्यय अव्ययौ अव्ययभ्याम् । क्लीबे अव्यय अव्ययी अव्ययि । २ ।

रान्ताः-स्त्रीलिङ्गो द्वाद्वाः द्वारौ । विभक्तिव्यञ्जने रेफस्य विसर्गो न स्यादिति । द्वाभ्याम् । 'भवति च' इति सुपि वा विसर्गादेशे द्वाधुः, द्वाःषु । एवं स्त्रीलिङ्गो वाद्वाः केऽपि क्लीबमिच्छन्ति । तदा वाः वारी वारि । २ । गिद्वा । 'विरामव्यं०' 'इरुरोरीरुरौ ।' गीः गिरौ । गीभ्याम् । गीधुः, गीःषु, गीष्पु ।

एवं धुद्वा । धूः धुरौ धुरः । धुभ्याम् ।

एवं पुद्वा-त्वर-मुख्याः ।

त्रिलिङ्गाः-सुगिद्वा गिरवत् । क्लीबे सुगीः सुगिरी सुगिरि । २ ।

एवं धृतधुद्वा-जितपुद्वा-मुख्याः ।

लान्ताः-विमलमाचष्टे इतीन् । विमलयतीति । विमल् विमलौ । विमलभ्याम् । क्लीबे विमल् विमली विमलि । २ ।

एवं धवल-उज्ज्वल्-पठितहल्-मुख्याः ।

वान्ताः-यथा कृतो वकारो येन । कृतव् कृतवौ । कृतवभ्याम् । क्लीबे कृतव् कृतवी कृतवि । २ ।

वि० स्त्रीलिङ्गो दिव् । द्यौः दिवौ दिवः । द्याम्, दिवम् दिवः । दिवा । 'दिव उद् व्यञ्जने ।' द्युभ्याम् । द्युषु ।

एवं त्रिलिङ्गाः । सुदिव् । क्लीबे 'विरामव्यञ्जनादावुक्तं । नपुंसकात् स्यमोलोपेऽपि ।' इति वचनादुक्तम् । सुद्यु सुदिवी सुदिवि । २ ।

एवं अतिदिव्-विमलदिव्-मुख्याः ।

शान्ताः-यथा विश् पुमान् । विद्, विड् विशौ । विड्भ्याम् । विद्सु ।

वि० दृश् दिश् स्पृश् मृश् एषां 'विरामव्यञ्जना०' दृगादित्वात्
गत्वम् । स्त्रीलिङ्गो दृश् । दृक्, दृग् दृशौ । दृग्भ्याम् । दृक्षु ।

एवं दिश् त्रिलिङ्गाः । सुविश् विञ्चवत् । क्लीबे सुविद्, सुविद्
सुविशी सुविंशि । २ ।

एवं शब्दप्राश्-मुख्याः । सुहृश् हृश्चवत् । क्लीबे सुहृक्, -०ग्
सुहृशी सुहंशि । २ ।

एवं दिव्यदृश्-यादृश्-तादृश्-दलस्पृश्-कुचमृश्-मुख्याः ।

नश्यतीति नश्य् । 'सुहादीनां वा ।' इति । 'विरामव्यञ्ज०' गत्वं डत्वं
च । नक्, नग्, नद्, नड् । नशौ । नग्भ्याम्, नड्भ्याम् । नक्षु, नड्सु ।

षान्ताः । द्विष्, द्विद्, द्विड् द्विषौ । द्विड्भ्याम् । द्विड्सु ।

एवं पुंलिङ्गाः त्विष्-रुष्-विपुष्-प्रावृष्-मुख्याः । स्त्रीलिङ्गाश्च
आशिष् । 'विरामव्यञ्ज० ।' 'सजुषाशिषोरः ।' आशीः आशिषौ ।
आशीर्भ्याम् । आशीर्षु, आशीष्पु, आशीःपु ।

त्रिलिङ्गाः खर्णमुष् द्विष्वत् । क्लीबे खर्णमुद्, -० ड् खर्णमुषी
खर्णमुंषि । २ ।

एवं विद्विष्-बहुविष्-बहुत्विष्-मुख्याः ।

वि० दत्ताशिष् आशिष्वत् । क्लीबे दत्ताशीः दत्ताशिषी दत्ता-
शींषि । २ ।

एवं सजुष् । सजूः सजुषौ । सजूर्भ्याम् । इत्यादि ।

दधृष्-दृगादित्वाद् गत्वम् । दधृक्, -० ग् दधृषौ । दधृग्भ्याम् ।
दधृक्षु ।

चिकीर्षतीति क्तिप् । अस्य च लोपः । चिकीर्ष-चिकीः । चिकीर्षौ ।
चिकीर्भ्याम् । चिकीर्षु, चिकीःपु, चिकीर्षु । क्लीबे चिकीः चिकीर्षी
चिकीर्षि । २ । अथ चिकीर्ष इत्यत्र अलोपे निमित्ताभावे इत्यादिना षस्य
सत्वे संयोगान्तलोपे चिकीर् इति रूपेऽप्येवम् ।

एवं शत्रुशीर्ष-दिधीर्ष-मुमूर्ष-मुख्याः ।

षान्ताः पुंलिङ्गाः । वेधस्-वेधाः वेधसौ वेधसः । वेधोभ्याम् ।
वेधःसु, वेधस्सु । हे वेधः ।

एवं चन्द्रमस्-पुरोधस्-मुख्याः ।

वि० 'उशनःपुरुदंशोऽनेहसां सावनन्तः ।' उशना ।

'संबोधने तूशनसस्त्रिरूपं सान्तं तथा नान्तमथाप्यदन्तम् ।

माध्यन्दिनिर्वेष्टिगुणं त्विगन्ते नपुंसके व्याघ्रपदां वरिष्ठः ॥'

इति हे उशनन्, हे उशन । पुरुदंश इन्द्रः । अनेहा कालः । हे पुरुदंशः । हे अनेहः ।

दोस् । दोः दोषौ दोषः । दोषम् । दुर्गटीकायां शसादौ वा दोषन् । दोषः, दोष्णः । दोषा, दोष्णा । 'इसुस् दोषां घोषवति रः ।' इति षत्वं बाधकं सस्य रत्वम् । दोभ्याम्, दोषभ्याम् । डौ - दोषि, दोष्णि, दोषणि । दोष्णु, दोःसु, दोषसु । कचित् क्लीबेऽपि । तदा - दोः दोषी दोषि, दोषाणि ।

तथा च खुवंशे - 'तमुपाद्रवदुद्यम्य दक्षिणं दोर्निशाचरः ।'

पुमन्स् - पुमान् पुमांसौ पुमांसः । पुमांसम् । पुंसः । पुंसा । पुम्भ्याम् । पुंस्सु । हे पुमन् ।

स्त्रीलिङ्गाः श्रोतस् - अप्सरस् - मुख्याः वेधावत् । परं अप्सरस् तथा पुष्पार्थे स्त्रीलिङ्गः सुमनस् एतौ बहुवचनान्तौ ।

भास् - भाः भासौ । विसर्गलोपे भाभ्याम् । भास्सु, भाःसु ।

क्लीबाः - महस् । महः महसी महंसि । २ ।

एवं चेतस् - पयस् - मुख्याः ।

सर्पिस् - सर्पिः सर्पिषी सर्पिषि । सर्पिषा । सर्पिभ्याम् । सर्पिस्सु, सर्पिःसु ।

एवं अर्चिस् - हविस् - मुख्या इसन्ताः ।

एवं वपुस् - वपुः वपुषी वपुषि । २ । इत्यादि ।

एवं धनुस् - चक्षुस् - मुख्या उसन्ताः ।

अदस् - असौ अमू अमी । अमुम् अमून् । अमुना अमूभ्याम् अमीभिः । अमुष्मै । अमुष्मात् । अमुष्य अमुयोः अमीषाम् । अमुष्मिन् अमीषु । स्त्रियाम् - असौ अमू अमूः । अमूम् अमूः । अमुया । अमूभ्याम् अमूभिः । अमुष्यै । अमुष्याः । २ । अमुयोः अमूषाम् । अमुष्याम् अमूषु । क्लीबे - अदः अमू अमूनि । अकि सर्वत्र अमुकः इति सर्ववत् । सौ तु असकौ अमुकः इत्यपि । अमात्परत्वात् महाप्राणस्य स्थाने श्रेत्वी च न । अमुकौ अमुके इत्यादि । स्त्रियाम् - असकौ अमुका अमुके अमुकाः इत्यादि । क्लीबे - अदकः अमुके अमुकानि । २ ।

श्रेयन्स् - श्रेयान् श्रेयान्सौ श्रेयांसः । श्रेयांसम् श्रेयसः । श्रेयसा । श्रेयोभ्याम् । श्रेयस्सु । हे श्रेयन् । स्त्रियाम् - श्रेयसी । क्लीबे - श्रेयः श्रेयसी श्रेयांसि । २ ।

एवं लघीयन्स् - गरीयन्स् - मुख्याः अन्सन्तो ।

वि० विद्वन्स् । अद्युद्वारे वंसेर्वशब्दस्योत्वम् । विदुषः । विदुषा ।
'विरामन्यञ्जनादिष्वनङ्गहिंसीनां च ।' इति सस्य दत्वम् । विद्वद्भ्याम् ।
विद्वत्सु । स्त्रियाम् - विदुषी । क्लीबे विद्वत् विदुषी विद्वांसि । २ ।

एवं वन्सप्रत्ययान्ताः ।

सेटस्तु यथा - पेचिवन्स् । अद्युद्वारादौ सेट्कस्यापि वंसेर्वश-
ब्दस्योत्वम् । पेचुषः । पेचुषा । स्त्री - क्लीबयोरीकारे पेचुषी ।

वि० जगन्वस् । अत्र वस्योत्वे 'निमित्ताभावे' इत्यादिना न मत्वे,
'गमहन०' इत्यादिना उपधालोपे च । जग्मुषः । जग्मुषा । जग्मुषी ।

शिश्निवन्स् । वस्योत्वे खरादाविवर्णोवर्णान्तस्य धातोरियुवौ ।
शिश्नियुषः । शिश्नियुषा ।

एवमिवर्णाद् वन्स् ।

वि० चिचिवन्स् । 'य इवर्णस्यासंयोगपूर्वस्यानेकाक्षरस्य ।' इति
यत्वे । चिच्युषः । चिच्युषा ।

एवं जिगिवन्स् - निनीवन्स् - मुख्याः ।

तुष्टुवन्स् - तुष्टुवुषः । तुष्टुवुषा । बभ्रुवन्स् - बभ्रुवुषः । बभ्रुवुषा ।

एवमुवर्णाद्वन्स् ।

एवं ऋकारात् वन्स् । कृ । चकृवन्स् - चक्रुषः । चक्रुषा । ऋ । शिशी-
वन्स् - वस्योत्वे व्यञ्जनाभावात् । ईरोभावे शिशीरुषः । शिशिरुषा ।

एवं ऋकारात् वन्स् ।

सुपुमन्स् सुमनसवत् । स्त्रियां सुपुंसी । क्लीबे सुपुं सुपुंसी
सुपुमांसि । २ ।

अथ धातुसकारान्ताः सुकन्स् । महत्साहचर्यात् धातोर्न स्यादिति
दीर्घाभावे । सुकन् सुकंसौ सुकंसः । सुकंसम् । इदनुबन्धत्वात् नानुषङ्ग-
लोपः । सुकंसः । सुकंसा । सुकन्भ्याम् । क्लीबे सुकन् सुकंसी सुकंसि । २ ।

एवं सुहिन् - मुख्याः ।

पिण्डग्रस् धातुत्वाद् 'अन्त्वसन्त०' इत्यादिना न दीर्घः । पिण्डग्रः
पिण्डग्रसौ । पिण्डग्रोभ्याम् । पिण्डग्रसु । क्लीबे पिण्डग्रः पिण्डग्रसी
पिण्डग्रंसि ।

एवं चर्म - वसादयः ।

उखास्त्रस् । 'स्रसिध्वसोश्च' इति सस्य दत्वे उखाश्रत्, ० - इ ।
उखाश्रसौ । उखाश्रद्भ्याम् । उखाश्रत्सु ।

क्लीबे सुपीः सुपिषी सुपीषि । २ ।

एवं सुतुस् - सुतूरित्यादि ।

हान्ताः - पुंलिङ्गाः । यथा मधुलिङ्ग भ्रमरः । मधुलिङ्, ० - इ मधु-
लिहौ । मधुलिङ्भ्याम् । मधुलिङ्सु ।

वि० तुरासाह इन्द्रः । सहेः साडः षत्वम् । तुराषाट्, ०-इ तुरासाहौ । तुरासाहः । तुराषाड्भ्याम् । तुराषाट्सु ।

हव्यवाह-अघुट्स्वरे वाहेर्वाशब्दस्यौ । हव्यौहः । हव्यौहा ।

भ्रुवाह-अघुट्स्वरे अनवर्णादूट् । भ्रूहः । भ्रूहा ।

अनङ्गाह-सौ तु अनङ्गान् अनङ्गाहौ अनङ्गाहः । अनङ्गाहम् । अनङ्गहश्चेति । अघुटि वाशब्दस्योत्वम् । अनङ्गुहः । अनङ्गुहा । विरामेत्यादिना हस्य दत्वम् । अनङ्गुह्याम् । अनङ्गुत्सु । हे अनङ्गन् ।

स्त्रीलिङ्गः-उपानह् । उपानत्, ०-द् । उपानहौ । उपानह्याम् । उपानत्सु ।

त्रिलिङ्गाः-दामलिह् मधुलिह्वत् । क्लीबे दामलिट्, ०-इ दामलिही दामलिहि । २ ।

एवमभ्रंलिह्-मुख्याः ।

निगुह्-हचतुर्थान्तस्येत्यादिना विरामव्यं० गस्य घत्वम् । निगुट्, ०-इ निगुहौ । निगुट्भ्याम् । निगुत्सु ।

प्रष्टवाह-अघुट्स्वरे वाहेर्वाशब्दस्यौ । प्रष्टौहः । प्रष्टौहा । स्त्री-क्लीबयोरीकारे । प्रष्टौही ।

एवं शालावाह-मुख्याः ।

खनङ्गाह् । अनङ्गाह्वत् । स्त्रियां स्त्री वेल्येके । खनङ्गुही, खनङ्गाही । क्लीबे खनङ्गुत्, ०-द् खनङ्गुही खनङ्गाहि । २ ।

उष्णिह्-हगादित्वाद् गत्वम् । उष्णिक्, ०-ग् उष्णिहौ । उष्णिग्भ्याम् । उष्णिक्षु ।

गोदुह्-दादेर्हस्य गः । गोधुक्, ०-ग् गोदुहौ । गोधुग्भ्याम् । गोधुक्षु ।

मुह्-'मुहादीनां वा ।' इति गत्वं डत्वं च । मुक्, मुग्, मुह्, मुड् । मुहौ । मुग्भ्याम् । मुड्भ्याम् । मुक्षु, मुट्सु ।

एवं द्रुह्, ष्णिह्-द्रुह्यत्र दस्य घत्वे । मित्रधुक्, ०-ग् । मित्रधुट्, ०-इ मित्रधुहौ । मित्रधुग्भ्याम्, मित्रधुड्भ्याम् ।

क्षान्ताः गोरक्ष्-'संयोगादेर्धुट् ।' इति कलोपे षस्य डत्वम् । गोरट्, गोरड् गोरक्षौ । गोरट्भ्याम् । गोरट्सु । क्लीबे । गोरट्, ०-इ गोरक्षी गोरक्षि । २ ।

एवं काष्ठतक्ष्-रिपुस्तक्ष्-मुख्याः ।

वि० पिपक्षतीति पिपक्ष्-विरामव्यं० संयोगान्तलोपे पिपक्, ०-ग् । पिपग्भ्याम् । पिपक्षु । अथ पिपक्ष इत्यत्र अलोपे निमित्ताभावे इत्यादिना षस्य सत्वे पिपक्स् इति रूपेऽप्येवम् ।

एवं धर्मसिद्ध-वाक्यविवक्ष-वृक्षसिसिद्ध-पापमुमुक्ष-गोदुधुक्ष-
मुख्याः सनन्ताः ।

वि० विश्व प्रवेशने विविक्ष-अत्रान्तलोपे निमित्ताभावे इत्यादिना
कस्य षत्वे डत्वम् । अथ सुखार्थमादिलोपे षस्य डत्वम् । विविद्ध, ०-इ ।
विविद्धभ्याम् । विविद्धसु ।

एवं गृहविविद्ध-मधुलिलिद्ध-धर्मपिपृक्ष-शास्त्रादिदृक्ष-द्रव्यजि-
घृक्ष-मुख्येषु ष-ड-स्थानीयेष्वेवेति नियमात् पिपक्षादिष्वेवं न स्यात् ।

॥ इति स्यादिप्रक्रमे द्वितीयो व्यञ्जनाधिकारः ॥

अथ संख्याशब्दाः ।

एक शब्द एकवचनान्तो विवक्षितो द्विवहुवचनान्तोऽप्यस्ति ।
यथा एकौ द्वौ गतौ, एके आगच्छन्ति । लिङ्गत्रये सर्ववत् ।

द्वि-द्वौ २ । द्वाभ्याम् ३ । द्वयोः २ । स्त्री-ह्रीवयोः द्वे २ । शेषं
पुंवत् । अकि द्वौ । स्त्रियां द्विके । ह्रीवे द्विके ।

उभ-उभौ २ । उभाभ्याम् ३ । उभयोः २ । स्त्री-ह्रीवयोः उभे २ ।
अकि उभौ । स्त्रियां उभिके । ह्रीवे उभिके ।

त्रि प्रभृति अष्टादश्यावत् बहुवचनान्ताः । त्रि-त्रयः । त्रीन् ।
त्रिभिः । त्रिभ्यः २ । त्रयाणाम् । त्रिषु । 'त्रि-चतुरोः स्त्रियां तिसृ चतसृ वि-
भक्तौ ।' तिस्रः २ । तिसृभिः । तिसृभ्यः २ । 'न नामि दीर्घम् ।' इति
तिसृणाम् । तिसृषु । ह्रीवे त्रीणि २ ।

चत्वारः । चतुरः । चतुर्भिः । चतुर्भ्यः २ । चतुर्णाम् ।
चतुर्षु । स्त्रियां चतस्रः २ । चतसृभिः । चतसृभ्यः २ । चतसृणाम् । चत-
सृषु । ह्रीवे चत्वारि २ । णान्ताः संख्याशब्दाः कतिश्च अलिङ्गत्वात् ।
पुं-स्त्री-ह्रीवेषु प्रयुक्तास्तुल्याः । पञ्चन्-पञ्च २ । पञ्चभिः । पञ्चभ्यः २ ।
पञ्चानाम् । पञ्चसु । 'औ तस्माज्जस्रशसोः ।' अत्र तस्मात् ग्रहणमात्वस्यानि-
त्यार्थम् । तदनात्वपक्षे पञ्चन्वत् ।

कति २ । कतिभिः । कतिभ्यः २ । कतीनाम् । कतिषु । या संख्या
सा संख्या मानमेषाम् । यद्-तत्-किमः संख्याया डतिर्वा । यावत्ता-
वदर्थौ यति-तति-शब्दौ कतेरुपलक्षणत्वात् कतिवत् । शेषाः संख्या-
शब्दा लिङ्गान्तरयुक्तेष्वपि विशेष्येषु आविष्टलिङ्गा एकवचनान्ताः ।
यथा स्त्रीलिङ्गो विंशतिशब्दः । विंशतिः पुरुषाः, स्त्रियः, कुलानि वा
सन्ति । एवमेकवचनेष्वेव । बुद्धिवत् । विंशलैः विंशतये इत्यादि । एवं
षष्टि-सप्तति-अशीति-नवति-कोटयः ।

त्रिंशत् चत्वारिंशत् पञ्चाशत् एते स्त्रीलिङ्गाः एकवचनान्ताः ।
योषिद्वत् । शतं क्लीबम् । सहस्रमित्यादि । दशगुणसंख्यायां कोटिवर्जं
परार्द्धं यावत् । पुं-नपुंसकाः । लक्षशब्दः स्त्रीलिङ्गोऽपि । यदुक्तम् -

‘कियती पञ्चसहस्री कियती लक्षा च कोटिरपि कियती ।’

शंकु-वारिणी तु पुलिङ्गावेव । यदा तु विंशत्यादीनामेव गणनं तदा
सर्वाणि वचनानि स्युः । यथा - द्वे विंशती, तिस्रो विंशतयः । इत्थं विंशत्या-
दयः ।

अथान्यपदार्थे त्रि प्रभृतयः । प्रियास्त्रयः पुरुषाः, प्रियाणि त्रीणि
कुलानि वा यस्य यस्या वा कुलस्येति विग्रहे प्रियत्रिः सुबुद्धिवत् । गौण-
त्वादामि त्रयादेशो नास्ति । यदा तु प्रियास्त्रिस्रो यस्य यस्या वा कुल-
स्येति विग्रहे स्त्रियां प्रवृत्तत्वात् ‘तिसृ-चतस्रौ त्रि-चतुरोः स्त्रियाम् ।’ इति
तिसृ-चतस्रौ भवतः । तदा प्रियतिसृ पुं-स्त्रियोः प्रियतिस्रा । ‘तौरं खरे ।’
प्रियतिस्रौ । आमि प्रियतिसृणाम् । हे प्रियतिस्रः । क्लीबे स्यमोस्तदुक्त-
प्रतिषेधो वा । प्रियत्रि प्रियतिसृ प्रियतिसृणी प्रियतिसृणि । २ । टादौ-
खरे पुंवद्वा । प्रियतिसृणा । प्रियतिस्रेत्यादि ।

प्रियाः चत्वारः पुरुषाः, प्रियाणि चत्वारि कुलानि वा यस्य यस्या
वा यस्येति विग्रहे प्रियचत्वारः । पुं-स्त्रियोः प्रियचत्वाः प्रियचत्वारौ
प्रियचत्वारः । प्रियचत्वारम् । अघुट् खरन्व्यं० चतुरो वा शब्दस्योत्त्वम् ।
प्रियचतुरः । प्रियचतुरा । प्रियचतुर्भ्याम् । अप्राधान्यादामि नुर्नास्ति ।
प्रियचतुराम् । प्रियचतुर्षु । हे प्रियचत्वः । क्लीबे प्रियचतुः प्रियचतुरी
प्रियचत्वारि । २ । यदा प्रियाश्चतस्रः स्त्रियो यस्य यस्या वा कुलस्येति
विग्रहः, तदा चतस्रादेशो प्रियचतसृ प्रियतिसृवत् । क्लीबे स्यमोस्तदुक्त-
प्रतिषेधो वा । प्रियचतुः । प्रियचतसृ ।

प्रियाः पञ्च पुरुषाः स्त्रियो वा प्रियाणि पञ्च कुलानि वा यस्य
यस्या वा कुलस्येति प्रियपञ्चन । बहुरोमन्वत् । अलोपे चस्य योगे नस्य
जत्वे प्रियपञ्चः । प्रियपञ्चा । एवं प्रियसप्तन प्रभृति अष्टादशन् यावत्
नान्ताः । नस्य तु जत्वं न ।

प्रियषट् - प्रियषट्, प्रियषट् प्रियषटौ प्रियषषः । इत्यादि खर्णमुष्वत् ।

प्रियाष्टन् आत्वपक्षे पुं-स्त्रियोः प्रियाष्टाः । प्रियाष्टौ २ । प्रियाष्टाम् ।
प्रियाष्टौ २ । प्रियाष्टाभ्याम् । प्रियाष्टाभिः । प्रियाष्टैः । प्रियाष्टाः २ । प्रियाष्टोः ।
प्रियाष्टाम् । प्रियाष्टे । प्रियाष्टासु । क्लीबे स्यमोस्तदुक्तप्रतिषेधात् आत्वं
न । प्रियाष्ट । ओप्रभृतिष्वात्वं क्लीबत्वात् । ह्रस्वं वा । प्रियाष्टे ।

प्रियाष्टानि । प्रियाष्टेन । इत्यादि वृक्षवत् । हे प्रियाष्ट, हे प्रियाष्टन् । अनात्वपक्षे तु प्रियसप्तन्वत् । प्रियकति-प्रियविंशति-आद्याः सर्वेषु वचनेषु सुबुद्धिवत् । प्रियत्रिंशदाद्याः शत्रुजिद्वत् ।

॥ इति स्यादिप्रक्रमे तृतीयः संख्याधिकारः ॥ ग्रंथाग्रं० ४९० ॥

॥ इति ठ० संग्रामसिंहविरचितायां बालशिक्षायां
स्यादिप्रक्रमस्तृतीयः ॥ ६३ ॥

*

[चतुर्थः कारकप्रक्रमः ।]

कर्तृ-कर्म-करण-संप्रदान-अपादान-अधिकरण नामानि षट् कारकाणि सप्तमः संबन्धश्च । तदिमानि षट् कारकाणि संबन्धसहितानि उक्तानि अनुक्तानि च द्विप्रकाराणि भवन्ति । उक्तेषु सर्वेषु प्रथमा । अनुक्तेषु च कर्मणि द्वितीया । करणे तृतीया । संप्रदाने चतुर्थी । अपादाने पञ्चमी । संबन्धे षष्ठी । अधिकरणे सप्तमी ।

उक्तानि यथा त्यादि-कृत्-तद्धित-समासैर्यदुक्तं तदुक्तमुच्यते । तत्र प्रथमा । यथा-चैत्रः कटं करोति । कारको देवदत्तः । वैयाकरणः पुरुषः । कृतप्रणामः पुत्रः । इत्युक्ते कर्तरि प्रथमा ।

कटः क्रियते । भुक्त ओदनः । शतिकः पटः । आरूढो वानरो यं वृक्षं स आरूढवानरो वृक्षः । इत्युक्ते कर्मणि प्रथमा ।

स्नाति येन चूर्णेन तत् स्नानीयं चूर्णम् । 'कृत्ययुतो अन्यत्रापि [च]' इति वचनात् अनीयः । इत्युक्ते करणे प्रथमा ।

दीयते यस्यै ब्राह्मणाय, स दानीयो ब्राह्मणः । पूर्ववदनीयः । दत्तं भोजनं यस्यै अतिथये, स दत्तभोजनोऽतिथिः । इत्युक्ते संप्रदाने प्रथमा ।

विभेत्यस्मादिति भीमो राक्षसः । भी-भीषिभ्यां भक् । उत्सन्ना जनपदा यस्माद् देशात्, स उत्सन्नजनपदो देशः । इत्युक्ते अपादाने प्रथमा ।

अस्यते उपविश्यतेऽस्मिन् इत्यासनं पीठम् । मत्ता बहवो मातङ्गा यस्मिन् वने, तत् मत्तबहुमातङ्गं वनम् । इत्युक्ते सम्बन्धे (अधिकरणे ?) प्रथमा ।

गावो विद्यन्ते यस्य स गोमान् चैत्रः । चित्रा गावो विद्यन्ते यस्य स चित्रगुः । इत्युक्ते सम्बन्धे प्रथमा ।

एवमुक्ते सर्वत्र प्रथमा । आमन्त्रणे च हे पुत्र, हे पुत्रौ, हे पुत्राः । एवं उक्तामन्त्रणयोः प्रथमा ॥

‘यत् क्रियते तत् कर्म ।’ चैत्रः कटं करोति इत्यनुक्ते कर्मणि द्वितीया ।

वि० ‘एनान्तनिकषा समया हा धिग् अन्तरान्तरेण यावत् विना ऋते अभि परि प्रति अनु उप एषां योगे च ।’ दक्षिणेन ग्रामम् । ‘अदूरे एनोऽपञ्चम्याः ।’ १ । दक्षिणेन ग्रामं गिरिः । २ । निकषा ग्रामम् । ३ । समया ग्रामम् । ४ । हा पुत्रम् । ५ । धिक् पुत्रम् । ६ । अन्तरा गार्हपत्यमाहवनीयं च वेदिः । ७ । साहसमन्तरेण न खलु सिद्धिः । ८ । मां यावदेहि । ९ । त्वां विना न सुखम् । १० । ऋते धर्मं न श्रियः । ११ । तथा

लक्षणवीप्सेत्थंभूतेऽभिर्भागे च परि-प्रती ।

अनुरेषु सहार्थे च हीने चोपश्च कथ्यते ॥

वृक्षमभि विद्योतते विद्युत् । वृक्षं वृक्षमभि तिष्ठति । साधुर्देवदत्तो मातरमभि । १२ । यदत्र मां परि स्यात् । १३ । यदत्र मां प्रति स्यात् । १४ । चकारात् पूर्वार्थेऽपि परि-प्रती । १५ । वृक्षमनु विद्योतते विद्युत् । पर्वतमनु वासिता सेना । अन्वर्जुनं योद्धारः । उपार्जुनं योद्धारः । १६ । क्रिया-विशेषणे कर्मैकत्वं नपुंसकं च । साधु स्थाली पचति । १७ । एवं सप्त-दशसु स्थानेषु द्वितीया ॥

‘येन क्रियते तत् करणम् ।’ दात्रेण लुनाति इत्यनुक्ते तृतीया । वि० ‘तृतीया सहयोगे ।’ मित्रेणासहागतः । १ । पुत्रेण सार्द्धं गतः । २ । ‘हेत्वर्थे ।’ भिक्षया भिक्षुर्वसति । वसने भिक्षाहेतुरित्यर्थः । ३ । ‘कुत्सितेऽङ्गे ।’ अक्षणा काणः, पादेन खञ्जः । ४ । ‘विशेषणे ।’ जटाभिस्ता-पसमद्राक्षीत् । ५ । ‘कर्त्तरि च ।’ अनुक्ते कर्त्तरि । त्वया चक्रे । ६ । ‘विना-योगे ।’ पुण्यैर्विना न सौख्यम् । ७ । ‘अशिष्टाचारे संप्रदानेऽपि ।’ दास्या संप्रयच्छते स्वर्णं कामुकः । ८ । एवमष्टसु स्थानेषु तृतीया ॥

‘यस्मै दित्सा रोचते धारयते वा तत् संप्रदानम् ।’ गुरवे गां ददाति । बालाय रोचते मोदकः । चौराय गां धारयति । इत्यनुक्ते संप्रदाने चतुर्थी । १ ।

वि० ‘नमः स्वस्ति स्वाहा स्वधा अलं वषट् योगे चतुर्थी ।’ नमो देवेभ्यः । इत्यादि षड्भिर्योगैः । ७ । ‘तादर्थ्ये ।’ यूपाय दारु । ८ । ‘तुमर्थाच्च

भाववाचिनः ।' पाकाय पक्तये पचनाय व्रजति । पक्तुमित्यर्थः । ९ । यस्मै कुप्यति इति वक्तव्यबलात् कुपिकुधिद्रुहेष्यासूयार्थानाम् । यं प्रति कोपः । छात्राय कुप्यतीत्यादि । १० । 'गत्यर्थकर्मणि द्वितीया-चतुर्थी चेष्टायामनध्वनि ।' ग्रामं गच्छति ग्रामाय वा । गतेः साहचर्यादिहै[क]कर्मका एव धातवो ग्राह्याः । तेन ग्राममजां नयति इत्यादिषु द्वितीयैव । ११ । 'मन्यकर्मणि चानादरेऽप्राणिनि ।' न त्वा तृणं मन्ये, न त्वा तृणाय वा । १२ । 'स्पृहि-नत्योः कर्मणि ।' पुष्पेभ्यः स्पृहयति पुष्पाणि वा । देवं नत्वा, देवाय वा । १३ । एवं त्रयोदशसु स्थानेषु चतुर्थी ॥

'यतोऽपैति भयमादत्ते वा तदपादानम् ।' वृक्षात् पर्णं पतति । व्याघ्राद् विभेति । उपाध्यायादागमयति । इत्यनुक्ते अपादाने पञ्चमी । १ ।

वि० 'पर्यपाङ्गयोगे पञ्चमी ।' इह अप-परी वर्जने । परि त्रिगर्तेभ्यो वृष्टो देवः । २ । अप पाटलिपुत्राद् वृष्टो देवः । ३ । एतौ वर्जयित्वेत्यर्थः । आङ् मर्यादाभिविध्योः । आपत्तनात् वृष्टो देवः । पत्तनं यावदभिव्याप्य वेत्यर्थः । ४ । 'दिगितरतेऽन्यैश्च ।' पूर्वो ग्रामात् । ५ । इतरो लोकात् । ६ । धनादृते न कार्यसिद्धिः । ७ । द्वितीयाऽपीष्टा । सुकृतादन्यत्र रत्नं किमपि । ८ । 'स्तोकाल्पकृच्छ्रकृतिपयेभ्यो मोचनार्थे करणे ।' स्तोकान्मुक्तः स्तोकेन वा । इत्यादि चतुर्थ्यः । १२ । 'यप् लोपे ।' प्रासादात् प्रेक्षते । प्रासादमारुह्य प्रेक्षते इत्यर्थः । १३ । 'आरभ्य प्रभृति विना योगे च ।' बाल्यादारभ्य सुकृतिः । १४ । बाल्यात् प्रभृति वीरोऽयम् । १५ । धनाद् विना नेष्टसिद्धिः । १६ । एवं विनायोगे द्वितीया तृतीया पञ्चमी च । एवं षोडशस्थानेषु पञ्चमी ॥

सर्वत्र परस्परापेक्षया सम्बन्धः । परं भेदकात् षष्ठी भवति । राज्ञो देशः, देशस्य राजा इत्यनुक्ते संबन्धे षष्ठी । १ ।

वि० 'षष्ठी हेतुप्रयोगे ।' अन्नस्य हेतोर्वसति । २ । 'दय-ईशोः कर्मणि ।' सर्पिषो दयते । मधुन ईष्टे । ३ । 'ज्ञो विदर्थस्य करणे ।' सर्पिषो जानातीत्यर्थः । ४ । 'स्वामीश्वराधिपतिदायादसाक्षिप्रतिभूप्रसूतैः षष्ठी च ।' चकारात् सप्तम्यपि । गवां स्वामी, गोषु वा । इत्यादि सप्तभिर्योगैः । ११ । 'निर्द्धारणे च ।' गच्छतां धावन्तः, शीघ्राः गच्छत्सु वा । १२ । 'स्मृत्यर्थकर्मणि ।' मातुः स्मरति, मातरं वा । १३ । 'करोतेः प्रतियत्ने ।' सतो गुणान्तरापादनं प्रतियत्नः । कृष्णस्यानुकरोति, कृष्णं वा । १४ । 'हिंसार्थानामज्वरेः ।' चौरं निहन्ति, चौरस्य वा । १५ । 'व्यवहृपणिदिवीनां व्यवहारार्थानां कर्मणि ।' शतस्य व्यवहरति, शतं वा । एवं त्रयाणां कर्मणि । १६ ।

‘कर्तृ-कर्मणोः कृति नित्यम् ।’ इत्यनुक्ते कर्तरि । भवतः आसिका, भवतः शायिका । कृत्यानां कर्तरि वा । चैत्रेण कटः कर्तव्यः, करणीयः, कृत्यः, कार्यः, चैत्रस्य वा । १७ । ‘कर्मणि ।’ अपां स्रष्टा । पुरां भेत्ता । ‘न निष्ठादिषु ।’ इति वचनात् । ‘क्त क्तवतु शन्तृङ् आनश् वन्सु कि उदन्त उकञ् अव्ययखलार्थेषु द्वितीयैव ।’ द्विषः शत्रौ वा । चौरं द्विषन् चौरस्य वा १८ । एवमष्टादशस्थानेषु षष्ठी ॥

‘य आधारस्तदधिकरणम् ।’ कटे आस्ते इत्यनुक्ते अधिकरणे सप्तमी । १ ।

वि० ‘काल-भावयोः सप्तमी ।’ काले शरदि पुष्यन्ति सप्तच्छदाः । २ । भावे गोषु दुह्यमानासु गतः । ३ । ‘इनन्तक्तप्रत्ययस्य कर्मणि ।’ अधीती व्याकरणे शिष्यः । ४ । ‘निमित्तात् कर्मसंयोगे ।’ चर्मणि द्वीपिनं हन्ति । चर्मनिमित्तमित्यर्थः । ५ । ‘विषये ।’ धर्मं विरलः श्रद्धावान् । ६ । ‘आधिक्यार्थोपशब्दयोगे ।’ उप खार्या द्रोणः । द्रोणाधिका खारी इत्यर्थः । ७ । ‘स्वाम्यर्थाधियोगे ।’ अधि ब्रह्मदत्तेषु पञ्चालाः । अधि पञ्चालेषु ब्रह्मदत्तः इति । ८ । ‘स्वाम्यादौ च ।’ गवां स्वामी, गोषु स्वामी इत्यादि सप्तभिर्योगैः । १५ । ‘निर्द्धारणे च ।’ पुंसां क्षत्रियः शूरः, पुंसु वा । १६ । एवं षोडशस्थानेषु सप्तमी ॥

एवं नवतिस्थानेषु सप्तम्यादयो विभक्तयः प्रायो दृश्यन्ते । तथापि विवक्षितानि कारकाणि भवन्ति । यथा वृक्षात् पर्णं पतति; वृक्षस्य पर्णं पतति । स्थाली ओदनं पचति, स्थाल्या पचति, स्थाल्यां वा । एवमेकैकस्य कारकस्य नाना विवक्षा दृश्यन्ते ।

तथा विशेषणं विशेष्यस्य लिङ्ग-संख्या-विभक्तीः प्रायो गृह्णाति । यथा विद्वान् पुरुषोऽस्ति । विदुष्यौ स्त्रियौ स्तः । बहूनि कुलानि सन्ति । प्रमाणमित्यादयः ।

पुनराविष्टलिङ्गाः शब्दा विशेष्यस्य विभक्तिमात्रमेवानुवर्तन्ते । न तु तत्संख्यां लिङ्गं च । यथा

वेदाः प्रमाणं स्मृतयः प्रमाणं धर्मार्थयुक्तं वचनं प्रमाणम् ।

श्रीकर्णदेवस्य नराधिपस्य शुभ्रं यशः केवलमप्रमाणम् ॥ १ ॥

तथा - पुत्रो मूर्तिमती आशा कन्येयं कुलजीवितम् ।

कलत्रं विभवश्चेति वयमेते कुटुम्बकम् ॥ २ ॥

एवं नित्यलिङ्गाः शब्दा विशेषणभूता आविष्टलिङ्गा ज्ञेयाः । संपन्ना यवाः । जातावेकवचनम् ॥

अथ कारकाणां भेदसञ्ज्ञा ।

उच्यते द्विविधः कर्त्ता स्वतन्त्रो हेतुरेव च ।

यः करोति स कर्त्तेति स्वतन्त्रो मुख्यसञ्ज्ञकः ॥ १ ॥

कारयति यः स हेतुः प्रयोजक इति स्मृतः ।

प्रेषकोऽध्येषकश्चानुकूल्यभागीति स त्रिधा ॥ २ ॥

प्रेषते यः प्रभुत्वेन प्रेषकः स यथौदनम् ।

भृत्येन पाचयत्येष नरः स्वामित्वमावहन् ॥ ३ ॥

पुनरध्येषते यस्तु सत्कारसहितं यथा ।

गुरुमामन्त्रयेद् भोक्तुं ततः सोऽध्येषको बुधैः ॥ ४ ॥

प्रेषतेऽध्येषते नानुकूल्यभागी च केवलम् ।

ओदनं प्रति हेतुः सन् सुपुत्रो जनकं यथा ॥ ५ ॥

निवर्त्य च विकार्यं च प्राप्यं कर्म च तत् त्रिधाः ।

यदसञ्जायते वस्तु जन्मना वा प्रकाशते ॥ ६ ॥

तन्निवर्त्य कटं कुर्यात् प्रसूते वाथ नन्दनम् ।

गुणान्तरस्य चाधाने प्रकृत्युच्छेदने तथा ॥ ७ ॥

प्राप्नोति विकृतिं यच्च तद् विकार्यमिति स्मृतम् ।

यथा लुनात्यसौ काण्डं काष्ठं दहति पावकः ॥ ८ ॥

तत् प्राप्यं प्रकृतिस्थं यद् यथा पश्यति भास्करम् ।

बाह्यमाभ्यन्तरं चेति द्विविधं करणं मतम् ॥ ९ ॥

बाह्यं लुनाति दात्रेण दण्डेनाहन्ति दन्तिनम् ।

आभ्यन्तरं दृशा हन्ति याति द्यां मनसा यथा ॥ १० ॥

अनुमन्ननिराकर्तृ प्रेरकं संप्रदानकम् ।

यद् ददाम्यहमित्युक्त्वा ददाति तदनुज्ञया ॥ ११ ॥

गुरवे गां यथा शिष्यस्तदाहुरनुमन्तृकम् ।

यत् प्रदेहि भणित्वेति प्रेरितो यदि दायकः ॥ १२ ॥

ददाति बटवे भिक्षां प्रेरकं तद्विदुर्बुधाः ।

यन्नानुमन्यते नापि निराकुर्यान्न याचते ॥ १३ ॥

दत्तेऽर्काय यथा मालामनिराकर्तृ तन्मतम् ।

चलाचलविभेदेन द्विधाऽऽपादानमुच्यते ॥ १४ ॥

चलं यथाऽश्वात् पतितो वृक्षात् पर्णमिति स्थिरम् ।

षोढाधिकरणं ख्यातं भेदैर्विषयकादिभिः ॥ १५ ॥

वैषयिकौपश्लेषिकमौपचारिकमेव च ।
 नैमित्तिकं [च] सामीप्यमभिव्यापकमन्तिमम् ॥ १६ ॥
 अन्यत्रासम्भवे यस्य विषयस्तत्र केवलम् ।
 तच्च वैषयिकं ज्ञेयं दिवि देवा नरा भुवि ॥ १७ ॥
 यत्रैकदेशसंयोगस्तदौपश्लेषिकं यथा ।
 भुवनेऽस्ति कटे आस्ते ग्रामे वसति पण्डितः ॥ १८ ॥
 यत्र व्यवहितं किञ्चिदुपचारेण कथ्यते ।
 अङ्गुल्यग्रे करिशतमेवमाद्यौपचारिकम् ॥ १९ ॥
 निमित्तं यत्र कालादि तन्नैमित्तिकमुच्यते ।
 यथा शरदि पुष्यन्ति वृक्षाः सप्तच्छदाः किल ॥ २० ॥
 समीपस्थप्रसिद्धेन यस्य थे(स्थे)यं निगम्यते ।
 तत्सामीप्यकनाम्ना च गङ्गायां घोषको यथा ॥ २१ ॥
 आधेयं व्याप्य यस्तिष्ठेत् यथा रोगः कलेवरे ।
 तिलेषु तैलमित्यादौ तदभिव्यापकं मतम् ॥ २२ ॥
 द्वयोरेकक्रियोत्पन्नसम्बन्धोऽनेकधा मतः ।
 स च परस्परापेक्षी भेद्य-भेदकयोरिव ॥ २३ ॥
 यथेयं स्त्री नरस्यास्य भेदकः पुरुषोऽत्र सा ।
 भेद्याद्यास्याः पुमांश्चात्र भेद्योऽयं भेदका तु सा ॥ २४ ॥ अं० १७ ॥

*

॥ इति ठ० संग्रामसिंहविरचितायां बालशिक्षायां
 कारकप्रक्रमश्चतुर्थः ॥ ६९ ॥

*

[पञ्चमः समासप्रक्रमः ।]

कर्मधारयोऽथ बहुव्रीहिस्तत्पुरुषस्तथा ।
 द्विगुर्द्वन्द्वोऽन्ययीभावः समासाः षट् प्रकीर्तिताः ॥ १ ॥
 मध्येऽसौ चाथ तत्शब्दो द्विपदः कर्मधारयः ।
 प्रधानपुरुषश्चासौ यथा नीलोत्पलं च तत् ॥ २ ॥
 तथोपमानभूतेऽपि शस्त्री श्यामा नृकेशरी ।
 यत्शब्दान्तो बहुव्रीहिर्यथासौ कृतभोजनः ॥ ३ ॥
 विभक्तयोः द्वितीयाद्याः समस्यन्ते परेण चेत् ।
 स हि तत्पुरुषः कष्टश्रितो धर्म्मरतो यथा ॥ ४ ॥

ननुपसृज्यते यत्र सोऽप्यनश्वो यथानहम् ।
 संख्यापूर्वो द्विगुर्ज्ञेयः पञ्चकपाल ओदनः ॥ ५ ॥
 यथा पञ्चगवधनः पञ्चपूलीत्ययं पुनः ।
 द्वितीयार्थोत्तरपदसमाहारेषु नान्यतः ॥ ६ ॥
 द्वन्द्वे चकार एव स्यात् प्रथमान्तपदे पदे ।
 यत्र द्वित्वं बहुत्वं च स द्वन्द्व इतरेतरः ॥ ७ ॥
 समाहारः स विज्ञेयो यत्रैकत्वं नपुंसकम् ।
 शिवशक्ती रथाश्वेभा रथाश्वेभं द्वितीयके ॥ ८ ॥
 पूर्वेऽन्ययेऽन्ययीभावोऽग्रपदोच्चारपूर्वकः ।
 स नपुंसकलिङ्गः स्यात् उपकुम्भमधिलि च ॥ ९ ॥

॥ इति ठ० संग्रामसिंहविरचितायां बालशिक्षायां
 समासप्रक्रमः पञ्चमः ॥ ६१ ॥

*

[षष्ठ उक्तिप्रक्रमः ।]

उक्तिश्चतुर्धा - कर्तरि, कर्मणि, भावे, कर्मकर्तरि च ।

कर्तरि यथा - पचत्योदनं चैत्रः । कर्तरि उक्तौ कर्तृविहितेन प्रत्ययेन कर्ता उक्तः स्यात् । उक्तत्वात् कर्तरि प्रथमा । यदा स कर्ता अन्येन प्रयुज्यते तदाऽसौ अनुक्तकर्तृव । अनुक्ते कर्तरि तृतीया । प्रयोजकश्चोक्तः कर्ता स्यात् । यथा पाचयत्योदनं मैत्रश्चैत्रेण । एवं सर्वत्र ।

गत्यर्थादीनां त्विनन्तानां पूर्वकर्ता कर्म स्यात् । उक्तं च -

गमनाहारबोधार्थशब्दार्थाकर्मधातुषु ।

अनिनन्तेषु यः कर्ता स्यादिनन्तेषु कर्म तत् ॥ १ ॥

गत्यर्थादीनां यथा - ग्रामं गच्छति चैत्रः । ग्रामं गमयति चैत्रं मैत्रः । प्राप्नोति संपदं मैत्रः । प्रापयति मैत्रं संपदं नृपः ।

आहारार्थानाम् - भुङ्क्ते ओदनं छात्रः । भोजयत्योदनं छात्रमार्यः । पयः पिबति चातकः । पयः पाययति चातकं जलदः ।

बोधार्थानाम् - बुध्यते धर्मं शिष्यः । बोधयति धर्मं शिष्यं गुरुः । पश्यति चैत्रं मैत्रः । दर्शयति चैत्रं मैत्रं नृपः ।

शब्दार्थानाम् - पठति शास्त्रं शिष्यः । पाठयति शास्त्रं शिष्यं गुरुः । आभाषते मित्रं पुत्रः । मित्रं भाषयति पुत्रं राजा ।

अकर्मणाम् - उत्पद्यते घटः । घटमुत्पादयति कुलालः । यदा त्वेषां
इनन्तानां पुनरिन्, तदा ग्रामं गमयति चैत्रं मैत्रेण जैत्रः, इत्यादि प्रयो-
क्तव्यम् ।

आख्याते - अवीवदत् वीणां परिवादकेन । तथा कुमारसंभवे

‘स तैराक्रमयामास शुद्धान्तं शुद्धकर्मभिः ।’

इत्यादिकमुन्नेयम् । एवं गत्यर्थादीनां कर्तुरिनि यत् कर्मत्वमुक्तं
तस्यापि प्रतिषेधमाह ।

न नीखाद्य(?)दिशब्दा यत् क्रन्दहाः कर्तृकर्मकाः ।

तथा भक्षिरहिंसायां वही सारथिकर्तृकः ॥

एषां गत्यर्थाद्यर्थेऽपि पूर्वं कर्तुरनुक्तत्वात् तृतीयैव न कर्मत्वम् ।
यथा - नाययति ग्रामं भारं चैत्रेण मैत्रः । खादयति गुडं पुत्रेण जननी ।
आदयति चेल्यादि ।

हृ - क्रोरपि तथा कर्त्ता इनन्ते कर्म वा भवेत् ।

अभिवादि - दशोरेवमात्मने विषये परम् ॥

एषां च पूर्वकर्तृत्वा कर्मत्वमनुक्तं च । यथा - हारयति भारं ग्रामं
चैत्रं मैत्रः, चैत्रेण वा । कारयति धर्मं शिष्यं गुरुः, शिष्येण चेल्यादि ॥

अथ कर्मणि - ओदनः पच्यते चैत्रेण । कर्मण्युक्तौ अनुक्तः कर्त्ता,
उक्तं कर्म । अनुक्ते कर्त्तरि तृतीया । उक्तत्वात् कर्मणि प्रथमा । एवं सर्वत्र ।
तथा त्याद्यन्तक्रियायाः प्राधान्यं न तु कृदन्तक्रियायाः । इत्यादि क्रिया-
कृतमेव कर्म उक्तं भवति । न तु क्त्वा - तुम् - शन्तृङ् - आनश्प्रभृति
कृदन्तक्रियायाः । तर्हि कथं ओदनः पक्त्वा भुज्यते? सत्यम् । इत्यादौ
तु त्यादिक्रियापेक्षया एवोक्तम् । द्विविधं कर्म, गौणं मुख्यं च । अनेक-
कर्मसु प्रायो गौणकत्वमेव कर्मोक्तं भवति । उक्तं च -

दुहादेर्गौणकं कर्म नीचहादेः प्रधानकम् ।

इनन्ते कर्तृकर्मैव अन्यद् वा वक्ति कर्मजः ॥ १ ॥

तत्र द्विकर्मका दुहादयाः -

दुहि याचि रुषि प्रच्छि भिक्षि चिनामुपयोगनिमित्तमपूर्वविधौ ।

ब्रुवि शासि गुणेन च यच्छ च ते तदकीर्तितमाचरितं कविना ॥ २ ॥

दुह्यते गौः पयो गोपालेन इत्यादावुपयोगित्वात् पयः तत् प्रधानम्,
तन्निमित्तं गवाद्यप्रधानम् । अतस्तत्र गौणात्वादुक्तत्वम् ।

‘नीवहादेः प्रधानकम्’ इति ।

नी-वह्योर्हरतेश्चापि गत्यर्थानां तथैव च ।

द्विकर्मकेषु ग्रहणं पश्यन्ते कर्तुश्च कर्मणः ॥

नीयते भारो ग्रामं चैत्रेण, उह्यते भारो ग्रामं मैत्रेण, हियते भोक्तुं ग्रामं जैत्रेण, अजाग्राममाकृष्यते जनेन । अत्र भारादेर्नीयमानस्य प्रधानत्वादुक्तत्वम् ।

‘इनन्ते कर्तृकर्मैव’ इत्यादि । इनन्ते यः कर्त्ता स कर्म स्यात् । तत् कर्म उक्तम् । एतच्च गौणम् । ‘अन्यद्’ द्वितीयं मुख्यं वा । यथा - ग्रामं गम्यते चैत्रो मैत्रेण, ग्रामश्चैत्रं वा । एवं सर्वत्र ।

अथ भावे । यत्र कर्त्ता अनुक्तः स्यात् कर्म च न लक्ष्यते, सा भावे उक्तिः । येषां धातूनां कर्म नास्ति ते अकर्मकाः । यथा -

लज्जा सत्ता स्थिति जागरणं वृद्धि क्षय भय जीवित मरणम् ।

शयन क्रीडा रुचि दीप्त्यर्था धातव एते कर्मवियुक्ताः ॥ १ ॥

तेन लज्जयते, त्वया भूयते, मया स्थीयते इत्यादि क्रियाया आत्मने-पदस्य प्रथमैकवचनमेव । तथा

प्र पराप समन्वव निर्दुरभि व्यधि सूदति नि प्रति पर्यपयः ।

उप आङिति विंशतिरेष सखे उपसर्गगणः कथितः कविना ॥ १ ॥

सोपसर्गा इनन्ताश्च अकर्मका अपि धातवः सकर्मका जायन्ते । यथा - दक्षेणोपास्यते धर्मः । राज्ये पुत्रः संस्थाप्यते नृपेण ।

तथा च कालाध्वभावदेशानां कर्मसंज्ञा सिद्धैव । यथा - मासमास्ते राशौ रविः । कर्मणि मास आस्यते । क्रोशो गुडधानाभिर्भूयते । ओदनपाकः शय्यते । नदी सुप्यते । एवमकर्मकेष्वपि कर्मण्युक्तिः ।

तथा देवदत्तेन ग्रामे गम्यते - इत्यादौ सकर्मकेष्वपि यदि कर्म न विवक्ष्यते तदा भावे उक्तिः । विवक्षाधीनं हि कर्म । यथा - मेघो वर्षति । पार्थः शरान् वर्षति । इत्यादि ।

अथ कर्मकर्तरि ।

क्रियमाणं तु यत् कर्म स्वयमेव प्रसिध्यति ।

सुकरैः खैर्गुणैः कर्तुः कर्मकर्त्तंति तद्विदुः ॥ १ ॥

कर्म चासौ कर्त्ता च कर्मकर्त्ता । स च कर्मवत् । लूयते केदारः स्वयमेव । भिद्यते कुशूलः स्वयमेव ।

अथ क्रिया ।

क्रियाप्रधानमाख्यातं लिङ्गं गृह्णाति न क्वचित् ।

उक्तस्य संख्यामादत्ते पुरुषं तस्य च क्रिया ॥ १ ॥

प्रथममध्यमोत्तमास्त्रयः पुरुषाः । सर्वोऽपि प्रथमः । त्वं युवां यूयं इति मध्यमः । अहं आवां वयं इत्युत्तमः । स पचति, तौ पचतः, ते पचन्ति । त्वं पचसि, युवां पचथः, यूयं पचथ । अहं पचामि, आवां पचावः, वयं पचामः । एवमात्मनेपदेऽपि सर्वत्र यत्रैकत्र द्वौ त्रयो वा पुरुषाः स्युः तत्र परोक्तो ग्राह्यः । युगपद्वचने परः पुरुषाणामिति वचनात् । सङ्ख्या तु सर्वेषामपि ग्राह्याः । स च त्वं च पचथः । त्वं चाहं च पचावः । त्वमहं च पचामः ।

वर्त्तमान-अतीत-भविष्यन्नामानस्त्रयः कालाः ।

वर्त्तमाना, सप्तमी, पञ्चमी, ह्यस्तनी, अद्यतनी, परोक्षा, स्वस्तनी, आशीः, भविष्यन्ती, क्रियातिपत्तिः । एतास्त्यादयो विभक्तयः ।

वर्त्तमाने वर्त्तमाना-सप्तमी-पञ्चम्यः ।

अतीते ह्यस्तनी अद्यतनी परोक्षा क्रियातिपत्तिः ।

भविष्यति भविष्यन्ती-आशीः-श्वस्तन्यः ।

एवमेतास्त्रिषु कालेषु प्रायेण स्युः ।

एकैकस्यामष्टादश वचनानि भवन्ति । पूर्वाणि न[व] वचनानि परस्मैपदसञ्ज्ञानि । पराण्यात्मनेपदसञ्ज्ञानि । परस्मैपदेष्व्वात्मनेपदेषु च सर्वेषु त्रीणि २ वचनानि प्रथममध्यमोत्तमसञ्ज्ञानि भवन्ति । एक-द्वि-बह्वर्थः पुरुषः । ति एकवचन[म्], तस् द्विवचन[म्], अन्ति बहुवचन[म्] । एवं सर्वत्र त्रिकेषु ज्ञेयम् ।

ति तस् अन्ति प्रथमपुरुषः । सि थस् थ मध्यमपुरुषः । मि वस् मस् इति उत्तमपुरुषः । एवं आत्मनेपदेऽपि । एवं सर्वत्र ।

आत्मने त्रिषु विज्ञेयं भावे कर्त्तरि कर्मणि ।

परस्मै कर्त्तरि भवेद् न भावे न च कर्मणि ॥

इति कर्त्तरि परस्मैपदं आत्मनेपदं च । परस्मैपदिनि धातौ परस्मैपदम् । आत्मनेपदिनि आत्मनेपदम् । उभयपदिन्युभयपदम् ।

यथा-शिष्यः शास्त्रं पठति, अधीते च । चैत्रः कटं करोति, कुरुते च ।

एवं त्रिविधो धातुः । भावकर्मणोः पुनरात्मनेपदमेव ।

अथ प्रत्येकं विभक्तिप्राप्तिमाह-

करइ लियइ दियइ इत्यादौ वर्त्तमाना ।

वि० स्मेनातीते । दहति स्म त्रिपुरं हरः । भविष्यत्काले यावत्-पुरानिपातयोर्लट् वर्त्तमाना इत्यर्थः । यावद् भुङ्क्ते ततो व्रजति । अधीष्व माणवक पुरा विद्योतते विद्युत् ॥

कीजइ दीजइ लीजइ इत्यादौ वक्रोक्तौ कर्मणि वर्तमानाया आत्मनेपदम् ।
करिजे लेजे देजे इत्यादौ एककारान्तवचने सप्तमी ।

करि लइ दइ इत्यादौ अनुमति पञ्चमी । विशेषः समर्थनाशिषोश्च । परैर-
शक्यस्य वस्तुनोऽध्यवसायः समर्थना । अहं पर्वतमुत्पादयामि । समुद्रमपि
शोषयामि । इति । इष्टार्थस्याशंसनमाशीः । जीवतु भवान् । नन्दतु भवान् ।

क्रियासमभिहारे सर्वकालेषु मध्यमैकवचनं पञ्चम्याः ।

क्रियासमभिहारः पौनःपुण्यं (न्यं) भृशार्थो वा ॥

यथा माघमहाकाव्ये यो रावणः -

पुरीमवस्कन्द लुनीहि नन्दनं मुपाण रत्नानि हरामराज्जनाः ।

अत्रातीते काले हि ।

कीजउ दीजउ लीजउ इत्यादौ कर्मण्यात्मनेपदं पञ्चम्याः ।

कीधउं दीधउं लीधउं इत्यादौ परोक्षा ह्यस्तन्यद्यतन्यौ च ।

कालि कीधउं इत्यादौ ह्यस्तन्येव । न परोक्षाद्यतन्यौ ।

आजु कीधउं इत्यादौ अद्यतनी । न परोक्षाद्यस्तन्यौ ।

म करि म लइ म दइ; म करिसि म लेसि म देसि इत्यादौ माशब्दयोगेऽद्य-
तनी । मास्मयोगे ह्यस्तनी च । चकाराद्यतन्यपि । माइ योगे तु यथा
प्राप्ते पञ्चमी भविष्यन्ती च ।

म कीधु म लीधु म दीधु इत्यादौ कर्मणि माशब्दयोगे अद्यतन्याः,
मास्मयोगे ह्यस्तन्यद्यतन्योः । माइयोगे तु पञ्चम्या आत्मनेपदम् ।

जइ करत जइ लेत जइ देत इत्यादौ क्रियातिपत्तिः ।

जइ कीजत लीजत दीजत इत्यादौ कर्मणि क्रियातिपत्तिरात्मनेपदम् ।

करिसिइ लेसि देसिइ इत्यादौ, नहीं करइ नहीं लियइ नहीं दियइ इत्यादौ
च भविष्यन्ती ।

कीजिसिइ लीजिसिइ दीजिसिइ इत्यादौ, नहीं कीजइ नहीं लीजइ नहीं दीजइ
इत्यादौ च कर्मणि भविष्यन्त्यात्मनेपदम् ।

कालि करिसइ इत्यादौ श्वस्तनी ।

शत्रु जिणिसइ वर्ष शत्रु जीविसइ इत्यादौ आशीर्युक्ते भविष्यति काले
आशीः ।

अथ कृत्प्रत्ययप्राप्तिमाह - करतउ लेतउ देतउ इत्यादौ कर्तरि वर्तमाने
शन्तृङ्-आनशौ । परस्मैपदिनि शन्तृङ् । आत्मनेपदिनि आनश् । उभ-
यपदिनि द्वावपि ।

कीजतउ लीजतउ दीजतउ इत्यादौ कर्मण्यानश् ।

करणाहरु लेणाहरु देणाहरु इत्यादौ वर्तमाने वुण-तृचौ ।

कीधउं दीधउं लीधउं इत्यादौ अतीते निष्ठा कन्सु-कानौ च ।

क्त-क्तवन्तौ निष्ठा । कर्मणि क्तः, कर्त्तरि क्तवन्तुः । 'गत्यर्थाकर्मक-
श्लिष-शीङ्-स्थास-वस-जन-रुह-जीर्यतिभ्यश्च ।' इति कर्त्तरि क्तोऽपि ।
यथा-अयमागतः, आगतवानपि । तथा परस्मैपदिनि क्त्स्नुः । आत्मने-
पदिनि क्तानः । उभयपदिन्युभयपदम् ।

करीउ लेउ देउ इत्यादौ क्त्वा, करिवा लेवा देवा इत्यादौ तुम् कर्तुमित्यादि ।
क्वापि घञ् क्तिर्युटोऽपि । पाकाय पक्तये पचनाय याति-पकुं याति
इत्यर्थः । 'तुमर्थाच्च भाववाचिनः' इति चतुर्थी ।

शक्नु-ज्ञायोगे क्त्वाप्रत्ययोक्तौ तुम् । करी जाणुं पढी सकउं-कर्तुं
जानामि पठितुं शक्नोमि इति ।

करिवउं लेवउं देवउं इत्यादौ कर्मणि तद्व्यानीयौ । कर्त्तव्यं करणीयम् ।
क्वचित् क्यप्-घ्यणावपि । कृत्यं कार्यं चेति ।

करणाहरु लेणाहरु देणाहरु इत्यादौ भविष्यति काले तुमन्तात् काम-
मनसौ, तुमो मलोपश्च । कर्तुंकामः, कर्तुमनाः । तथास्य संहितौ शन्त्राणौ
च । परस्मैपदिनि शन्तुङ्, आत्मनेपदिन्यान् । उभयपदिनि द्वावपि ।
करिष्यन् करिष्यमाणः । 'आन्मोऽन्त आने ।'

अकरणि अजणणि होइये इत्यादौ 'नञ्यन्याक्रोशे ।' अकरणिस्ते वृषल
भूयात् ।

पाचणा भाजणा इत्यादौ कलिमः कर्मकर्त्तरीष्यते । भिदेलिमा माषाः ।
पचेलिमास्तण्डुलाः । इति कृत्प्रत्ययाः ॥

अथ विशेषप्रत्ययप्राप्तिमाह-उपमाने इव-वती । राजेव राजवत् ।
आचारेऽर्थे तृतीयोऽपि । 'उपमानादाचारे ।' इति कर्मणो यिन् । पुत्रमिवा-
चरति पुत्रवदाचरति पुत्रीयति माणवकम् । आचारादपि स्यात् । कुट्यामि-
वाचरति कुटीयति प्रासादे । 'कर्तुरायिः सलोपश्च ।' हंस इवाचरति हंसव-
दाचरति हंसायते । आयि लोपे तु हंसति च । 'धातोर्वा तुमन्तादिच्छति-
नैककर्तृकात् ।' इति सन् । कर्तुमिच्छति चिकीर्षति । 'नास्त्र आत्मेच्छायां
यिन् ।' 'काम्य च ।' पुत्रमिच्छति पुत्रीयति पुत्रकाम्यति । 'धातोर्यशब्द-
श्चेक्रीयितं क्रियासमभिहारे ।' इति व्यञ्जनादेरेकस्वराद् धातोर्यः प्रत्ययः ।
भृशं पुनःपुनर्वा पचति पापच्यते । 'बालुक चेक्रीयितस्येति ।' पापक्ति
पापचीति । एवं सर्वत्र । प्रायो द्वितीयारक्ष(क्षर?)स्यावर्णके सति इन् ।

कराइव कराविवउं कराविसइ करावतउ करावी कराविवा इत्यादौ इनन्तात्
तथोदितप्रत्ययाः स्युः । ग्रन्थाग्रं ११० ॥

॥ इति ठ० संग्रामसिंहविरचितायां बालशिक्षायां
उक्तिप्रक्रमः षष्ठः ॥ ४४ ॥

*

[सप्तमः संस्कारप्रक्रमः ।]

आजु अद्य ।	तिमइं तत्कालम् ।
कालि कल्ये ।	झटकइं झटिति ।
परम परेद्यवि ।	जूउ पृथक् ।
अरीरम अपरेद्युः, अन्यस्मिन्नहनि,	ताहरं त्वदीयम्, भवदीयम् ।
अन्येद्युः ।	माहरउं मदीयम् ।
आजूणउं अद्यतनम् ।	तुम्हारउं युष्मदीयम् ।
काल्हणउं कल्यतनम् ।	अम्हारउं अस्मदीयम् ।
हिवडां इदानीम्, अधुना, संप्रति,	सरीषउ सहशः ।
सांप्रतम् ।	किसउ कीहशः ।
हिवडाजुं आधुनिकम्, सांप्रतीनम् ।	जिसउ याहशः ।
नहीत नो वा, नो चेत् ।	तिसउ ताहशः ।
लिगइ प्रभृति, आरभ्य ।	इसउ ईहशः ।
पाखइ विना, ऋते ।	यसउ एताहशः ।
मुहियां मुधा ।	अनेसउ अन्याहशः ।
यिम यथा ।	अम्हसरीषउ अस्माहशः ।
तिम तथा ।	तूसरीषउ त्वाहशः, भवाहशः ।
जाउं यावत्	मूसरीषउ माहशः ।
ताउं तावत् ।	तुम्हसरीषउ युष्माहशः ।
एकवार एकदा ।	तेसि तर्हि ।
सवइ वार सर्वदा, सदा ।	जेतलुं यावन्मात्रम् ।
जहिंय यदा ।	तेतलुं तावन्मात्रम् ।
तहिंय तदा, तदानीम् ।	एतलुं एतावन्मात्रम्, इयन्मात्रम् ।
कहिंय कदा ।	केतलुं कियन्मात्रम् ।
अनेरीवार अन्यदा ।	औरहु अर्वाक् ।
कीहां क, कुत्र ।	परहु परतः ।
जीहां यत्र ।	पाषलि परितः ।
तीहां तत्र ।	सवहिगमा समन्तात्, सर्वतः ।
ईहां अत्र ।	बाहिरि बहिः, बाह्ये ।
अनेतइ अन्यत्र ।	धुरिलुं आदिमम् ।
सगलइ सर्वत्र ।	छेहिलुं अन्तिमम् ।
वलीउ व्यावृत्य, व्याघुट्य ।	एकपरि एकधा ।

बिहुपरि द्विधा इत्यादि ।
 छहिपरि षोढा ।
 अनेकपरि अनेकधा, बहुधा ।
 सवेहिपरि सर्वथा ।
 जडपणउं इत्यादौ त-त्वौ भावे यण् ।
 जडता जडत्वं जाड्यम् ।
 ओहुणउ एषमः ।
 पुरु पुरुत् ।
 उगमुगउ अवागमूकः ।
 झडझांषसउं चलध्वांक्षकम् ।
 ऊधंभलु उद्धूलिकम् ।
 वरगड वराघ(क?)र्वकः ।
 जानुत्र यज्ञयात्रा ।
 जानावासउ जन्यावासकः ।
 एकउडउ एकतडिकः ।
 ओसीआलुं अस्पृष्टालयम् ।
 धूंधठउ अवगुंठनम् ।
 गवाणि गवादिनी ।
 अउडक् अपराख्या ।
 आहर जाहर एहिरे याहिरे ।
 मसाहणी महासाधनिक ।
 अउपंडली अक्षपटलिक ।
 चांद्रिणुं चंद्रिकालयम् ।
 धणीवउ धन्यावयः ।
 छीडणि छिद्राटिनी ।
 नीषणीयासु निःक्षणकर्ममा ।
 बलवलीउ वाचालः, वाचाटः ।
 मेराईउ मेरायकम् ।
 वादलुं वारिदपटलम् ।
 अमोखउ अभ्युक्षणम् ।
 उलकउ उदकोदंचनम् ।
 पळोकउ पश्चादोकः ।
 उपवासीउ उपोषितः ।

शामलुं ध्यामलम् ।
 हियाविउं हृदयार्पितम् ।
 दाणीं धणीं ऋणितः ।
 हेवाउ हेवाकः ।
 फुईहाईउ पितृष्वस्त्रीयः ।
 मसिहाईउ मातृष्वस्त्रीयः ।
 पाइआली पादप्रहारिणी ।
 अरतउ परतउ वापसरीषउ आकृत्या
 प्रकृत्या च पितृसदृशः ।
 अगीठउं अग्निपीठकम् ।
 फूटरउं स्फुटतरम् ।
 उधड दूधडउं उद्धटदुर्घटकम् ।
 चीफाड चित्तफा(स्फा?)टकः ।
 निलखणउ निर्लक्षणः ।
 षा(खा)णउतुं षा(खा)दनस्थानम् ।
 अहीणउं अधेनुकम् ।
 उपरेथाई उपरिस्थायी ।
 कमोठाणी कर्मस्थायी ।
 अंधोमींची अन्धमीलिका ।
 कांकसी कचाकर्षणी ।
 ओलाणि अवलंबिनी ।
 हथीयारु हस्ताधार । गोलगवेला (?) ।
 रउडउ रवाट (?) ।
 [क]ऊसीसउं कपिशीर्वकम् ।
 मुखामुखि मुखामुख्यता ।
 गोगीडउ गोक्रीडः ।
 ओलउ उपालयः ।
 निकउ निष्कः ।
 कलहोडउ कलभोत्कटः ।
 आलीगारु आलीककारः ।
 वानयतउ वण्णायत्तः ।
 राउलवायु राजकुलायत्तः ।
 पाद पादघातः ।

दीहदीवी दिनदीपिका ।
भूराई भूतराजः ।
भंजवाडू भंगपातिः ।
पडाई पताकिका ।
चाकचकूकवउं चक्रकुजम् ।
उंधूयायुं ऊधूयमानम् ।
धूंवाधूंवि मुष्टामुष्टिः ।
वालालुंछि केशाकेशिः ।
पेलवेलि प्रेराप्रेरिः ।
वियारिउ विप्रतारिकः ।
छेतारिउ छलांतरितः ।
द्रवडाहिउ द्रवकघातितः ।
जिगीसा जिघृष्याः(?) क्षा) ।
पलड्डु प्रलुब्धः ।
अलजउ उत्कण्ठा ।
खाजहलउ खाद्यफलम् ।

पीजहलउ पेय्यफलम् ।
लिहाच्छोह लब्धस्थो(ब्धोत्सा?)ह ।
आकडउ उत्कटः ।
वाउलउ वार्त्तालयः ।
ऊजाणी उद्यानिका ।
कडअडउ काष्ठकठिनः ।
भोगल भुजार्गला ।
असराहिउं अश्रद्धेयम् ।
मेहरु मेहत्तरः ।
देवा(खा)विउ दृष्टापेक्षा ।
अउडीगउ अपमार्गगः ।
ऊचलउ अपरिचितः ।
फांटिउ पांवितकः ।
सासुहिउ सज्जितः ।
वरांसिउ विपर्यस्तः ।
पच्छाहियउं पश्चाद्[द्]हृदयम् ।

॥ इति संस्कारप्रक्रमे प्रथमस्तदक्षराधिकारः ॥

अथ क्रिया ।
राष(ख)इ रक्षति, गोपायति, पाति,
त्राति, त्रायते, अवति च ।
आरंभइ आरंभते ।
सांभरइ स्मरति चाध्येति च ।
बोलइ जल्पति, निगदति, वक्ति,
वदति, भाषते, ब्रवीति, आह,
ब्रूते ।
नासइ नश्यति, पलायते ।
जिणइ विजयते, जयति ।
जाणइ वेत्ति, जानाति, अवेति, अव-
गच्छति ।
वूझइ बुध्यते चापि ।
परिछइ परेरिमे ३ परीच्छति च ।

जिमइ भुंक्ते, अश्नाति च जेमति ।
खाअइ भक्षयति, अत्ति,
खादति, ग्रसतेऽपि च ४ ।
अभ्यसइ मनति, अभ्यस्यति ।
मीष(ख)इ भिक्षति ।
थोमइ स्तोभति, स्तभ्नाति च ।
सीष(ख)इ सिक्षयते ५ ।
शीष(ख)वइ अनुशास्ति ।
विणसइ विनश्यति ।
विमासइ विमृशति ।
विचारइ विचारयति, ऊहते ६ ।
वेचइ व्ययति, व्येति ।
पडीगइ चिकित्सति, प्रतीकरोति ।
अच्छइ अस्ति, तिष्ठति, विद्यते, आस्ते ७ ।

कहइ कथयति, आचष्टे, आख्याति,
शंसति ।

सोहइ शोभते, भाति, राजति-ते,
चकास्ति च ८ ।

जाअइ गच्छति, याति, व्रजति,
सरति, एति, अयति वा ।

आवइ आङ्स्त्वेते । आङ्पूर्वा एते
धातव आगमने वर्तन्ते । निः
पूर्वा निःसरति ।

नीकलइ निरस्तु ।

ऊाह उदस्तु ९ ।

आथमइ अस्तमस्तु ।

त्रासइ त्रस्यति, त्रसति ।

हालइ चालइ चलति ।

वृटइ वृट्यति, वृटति १० ।

पूजइ पूजयति, अर्चतीति इन् भवती-
त्यर्थः । मीमांसते, अंचति ।

स्ववइ नुवति, स्तौति, स्तुते, नौति,
स्तवीति च ११ ।

आपइ अर्पयति ।

वरसइ वर्षति ।

नमस्करइ नमस्यति वा नमस्करोति ।

आराधइ आराधयति, उपास्ते ।

तपु करइ तपः करोति, तपस्यति वा ।

कुसणइ कुष्णाति ।

घसइ घर्षति ।

मेटइ सभाजयति ।

वीनवइ विज्ञपयति ।

सेवइ भजति-ते, सेवते, श्रयति १३ ।

वापरइ व्यापृयते, व्यापृणोति ।

परामइ प्राप्नोति ।

नाहइ स्नाति ।

भावइ प्रतिभासते १४ । प्रतिभाति,
रोचते वा ।

वीष(ख)इ विकिरति, विक्षपति ।

सामरइ समः किरति ।

पीठइ पिच्चयति ।

परिणइ परिणयति १५ ।

उपयच्छते विवाहयति ।

खंडुहालइ खर्जयति ।

ह्रीडोलइ आंदोलयति ।

पूरइ सरइ अलं खलु च १६ पूर्यते ।

निंदइ जुगुप्सते, निंदति, गर्हते ।

बांधइ बध्नाति ।

पडिवचइ प्रतिवक्ति तु १७ ।

बीहइ बिभेति ।

बीहावइ भापयते, भीषयते ।

उल्लीचइ उल्लंचति ।

लाजइ जिहेति, लज्जते, त्रपते १८ ।

व्रीज्यति ।

फिरइ भ्राम्यति, भ्रमति ।

अणभमइ अनुपूर्वा भ्रम । अनोस्तु ।

सूघइ सिंघति, जिघ्रति ।

झाडइ उज्झति, जहाति, च त्यज-
ति १९ ।

सांपडइ संपद्यते ।

निरष(ख)इ निरीक्षते ।

अपजइ उत्पद्यते ।

परष(ख)इ परीक्षते २० ।

नीपजइ निष्पद्यते ।

उवेष(ख)इ उपेक्षते ।

अध्रंकइ उध्रेकते ।

पडीष(ख)इ प्रतीक्षते २१ । प्रतिपाल-
यति ।

बुहारइ सन्मार्जयति ।

बालइ ज्वालयति ।
 बलइ ज्वलति ।
 पीअइ पिबति ।
 समारइ समारचयति ।
 मुलइ मृदु लुनाति, मृदुलयति ।
 विढइ विध्यति, कलहायते ।
 व्यापइ अश्रुते, व्याप्नोति च ।
 दीष(ख)इ दीक्ष्यते । २३ ।
 वांछइ वांछति, कांक्षति ।
 तूसइ तुष्यति ।
 रूसइ रुष्यति ।
 पूछइ पृच्छति ।
 मूहइ मुह्यति ।
 नाचइ नृत्यति ।
 माचइ माचति । २४ ।
 ऊगाइ उद्गायति ।
 पीडइ पीडयति, बाधते, तुदति ।
 दूमइ दुनोति, दुःखाकरोति, दुःख-
 यति २४ ।
 सुहाइ सुखादेयम् ।
 सांभलइ निशाम्यति, शृणोति, आक-
 र्णयति एषः ।
 विगूषइ विगुप्यति २५ ।
 नरनरइ नदति ।
 थवइ स्थगयति ।
 कडच्छइ कटिस्थयति ।
 करडइ, काटइ कृतति ।
 लांषइ अस्यति, निरस्यति, क्षिप-
 ति २६ ।
 नीखइ निर्नस्यति, निःक्षयति ।
 धोअइ प्रक्षालयति ।
 बीछलइ वेस्तु ।
 घातइ निःक्षिपति, प्रक्षिपति ।

छउंटइ आक्षिपति । आडः ।
 खरवलइ अपस्किरति । २८ ।
 संधूखइ संधुक्षते ।
 अमायइ अमायते ।
 पुढइ प्रोढायते ।
 चिणइ नुः स्वादेः चिनोति - ते ।
 सांचइ संचिनुते, संचिनोति । समस्तु ।
 चूटइ अवचिनोति, अवात् ।
 अउगनाइ अपकर्णयति ।
 ऊजालइ उज्ज्वलयति ।
 प्रासुइ प्रस्रुते ।
 हुअइ भवति ३०, जायते ।
 पू(खू)भइ क्षुभ्यते, क्षोभते ।
 चूयइ श्रोतति - ते ।
 हादइ ह्लादते ।
 गांठइ ग्रंथते ।
 थीजइ स्त्यायते ।
 भीजइ ह्लिचते ।
 ध्यायइ ध्यायति तु द्वयोः ।
 ऊकलइ उत्कर्षति । वृद्धौ ।
 वाधइ वर्द्धते ३२, एधते ।
 ल्हइ पुंसयते ।
 बी(खी)लइ कीलति ।
 ऊमटइ उन्मज्जति, गग्धति ३३ ।
 वींधइ विध्यति ।
 पढइ अधीते, पठति च ।
 मायइ माति, मिमीते ।
 प्रसवइ सौति, प्रसवति, प्रसुवति,
 सूते ।
 सूअइ निद्रायति वा शेते ३४, स्वपिति ।
 नांगइ व्यंगयति, अनंगीकरोति ।
 फेडइ अपनयति, स्फेडयति, अपास्य-
 ति ३५ ।

युडइ युनक्ति, युंक्ते ।
 उपयोगइ चेदुपात् ।
 रुंधइ रुणद्धि, रुंद्धे ।
 उपरुंधइ उपरुणद्धि उपात् । ३६ ।
 फांकुरीइ फारस्फूर्जते हि ।
 पसाअइ प्रसीदति, अनुगृह्णाति ।
 ओढइ अवगुंठते, ३७ प्रावृणोति च ।
 वणइ व्ययते वायतेऽपि च ।
 पोअइ प्रवयति प्रात् वै ।
 पेलइ नुदति, प्रेरयति अपि ३८ ।
 आलिंगइ आलिंगति वा परिष्वजति ।
 वाअइ वादयति ।
 वलइ पश्चात् व्याघुटते वलते । ३९ ।
 छायइ छादयत्योकः । स्तृणाति, स्तृ-
 णोति - ते ।
 विस्तरइ विपूर्वो तु ।
 विस्तरइ विस्तरति, विस्तारयति, त-
 नोति - ते । ४० ।
 लाडइ ललति ।
 पंझेलइ परामृशति ।
 बलअलइ बलाल्ललति ।
 धावइ धावति ।
 मनावइ सांत्वयति ।
 द्रुडइ द्रुताटति । ४१ ।
 रमइ क्रीडति, दीव्यति, रमते ।
 रोअइ रोदति, परिदेवयति ।
 दीलइ शिथिलयति ।
 वमइ वमति ।
 लेभइ (भेलइ ?) मिश्रयति ।
 लहइ लभते । ४२ ।
 झांषइ झषति ।
 निउंजइ नियंत्रयति ।
 बूडइ बुडति, मज्जति ।

कुसइ क्रोशति ।
 उनूअइ उत्क्रनाति उनूति(?) । ४३ ।
 कींगाइ केकायते ।
 फिराइ स्पृहायते ।
 पो(खो)डाअइ षं(खं)जायते ।
 लुणइ लुनाति - ते । ४४ ।
 आंवइ प्राप्नोति, घटति ।
 आदरइ स्वीकरोति, आद्रियते, अंगी-
 करोति अंगीपूर्वकृतश्च ।
 घटइ संभवति, घटते । ४५ ।
 विहडइ विघटते । वेः ।
 नीकोलइ निः कुलयति, कृश्च निः कुला-
 पूर्व ।
 सीझइ सिध्यति ।
 सूझइ शुध्यति ।
 मीचइ मीलति । ४६ । निमीलयति ।
 उपरमइ उत्प्लवते, उत्पतति ।
 अवहथइ अपहस्तयति ।
 ऊजाइ उद्याति ।
 स्पर्द्धइ स्पर्द्धते, मिषति ।
 वासइ वास्यते ताम्रचूडी ।
 मानइ मन्यते ।
 वरइ वरयति एषः; वृणाति, वृणोति-
 ते । ४७ ।
 कुंथइ कुथति, कुश्याति ।
 मथइ मश्याति, मथति ।
 कुरलावइ कणयति ।
 अलझइ अलमुज्झति ४९ ।
 ढांकइ प्रच्छादयति, पिधत्ते, पिदधाति
 च । ५० ।
 पहिरइ परिदधाति, संवस्त्रयति ।
 प्रसीजइ प्रस्विद्यति ।
 छेदइ छेदयत्ययम्; छिन्ते, छिनत्ति ।

तीमइ तेमयति, क्लेदयति ।
 पडइ पतति ।
 अडवडइ अधःपूर्वः पतः ।
 सिणमिणइ शनैर्मिनोत्यन्दः ।
 वसवसइ बहुस्यन्दति भूः ।
 कुरमाइ म्लायति, क्लाम्यति ।
 हकारइ आकारयति, आह्वयत्यपि ।
 प्रहुइ प्रभृज्जति ।
 छणइ क्षणोति ।
 पइसइ प्रविशति ।
 ओंजइ उदंजयति ।
 आसुरडइ आश्वर्दते ।
 आंजइ अंजयति वा अनक्ति । ५४ ।
 ऊघडइ उन्मीलयति, उद्धटते ।
 फीटइ स्फिटते ।
 सूकइ शुष्कति, शुष्यति ।
 पतइ समर्थयति वा समापतति । ५५ ।
 लसइ लूषयति ।
 दमइ दाम्यति ।
 हीयापइ हृदयार्पति ।
 ताछइ छोलइ तक्षति, काश्यति, तक्ष्णो-
 ति च ।
 कुहइ कथति । ५६ ।
 षूंदइ षूंटइ क्षुन्ते क्षुणत्ति च ।
 विसाहइ विसाधयति, क्रीणाति,
 क्रीणीते ।
 सीदाअइ सीदति । ५७ ।
 ऊगटइ उद्वर्त्तयत्येषः ।
 लंबइ लंबते ।
 ऊलंबइ उत्पूर्वः ।
 साहइ अवलंबते । ५८ ।
 मेदइ भिनत्ति, भिन्ते ।

सरवइ निस्स्यन्दते, स्रवति ।
 वाटइ तु लेदि लीढे ।
 वीआरइ विप्रतारइ(य ?)ति ५९ ।
 ऊलटावइ, उन्मार्गयति ।
 धूजइ कंपते ।
 ध्राअइ तृप्यति, ध्रायत्यपि ।
 खीजइ खिद्यते ६०, ताम्यति ।
 विहंचइ विभजति ।
 पडहडइ किल खटत्पतति ।
 पालटइ परावर्तयति । परेर्वा ।
 हडहडइ हठाद्धसति ६१ ।
 ताणइ काढइ कर्षति, कृषते-ति च ।
 टलवलइ टलद्गलति ।
 गांगिरइ गांगिरति, गांगृणाति वा ।
 गलअलइ गलद्गलति ६२ ।
 द्रंफोडइ द्रुतं स्फोटयति ।
 झझइ गुध्यति ।
 धंघोलइ द्रुतं धूनयति ।
 वींटइ वेष्टते ६३ ।
 ऊवेढइ उदः ।
 समेटइ समः ।
 परीसइ परिवेषयति, परीप्साति ।
 षा(खा)सइ कासते ६४ ।
 वीसमइ विश्राम्यति ।
 पराकइ परे परः (?) ।
 नीसमइ नेः ।
 चडइ चटति, आरोहति द्विपं ६५ ।
 धूणइ धून्नयत्येषः; धुनाति धुनाते धु-
 नोति - ते धुनते धुवति ।
 अउलवइ अपलपति, अपहुते ६६ ।
 मोकलइ मुत्कलति विसृजति प्रहि-
 णोति ।

कलकलइ कलंकणति ।
 सामुहइ सज्जति, समहति ।
 ऋणऋणइ रणध्वनति ६७ ।
 ताजइ तर्जति ।
 मांजइ मार्ष्टि ।
 डसइ दशति ।
 गाजइ गर्जति ।
 गायइ गायति ।
 हुणइ जुहोति ।
 गुचइ गुंचति ।
 करइ करोति ६८ कुरुते, विदधाति
 विधत्ते ।
 धरइ दधाति च दधति, धत्ते धार-
 यति ।
 दिअइ यच्छति, दत्ते, राति ददाति ।
 लिअइ आदत्ते ६९ । गृह्णाति विग्रह-
 इ(य?)ति, वेः ।
 ऊडइ ऊड्डीयते अथ उड्डयते ।
 आचमइ आचमति ।
 पवित्रइ पवित्रयति पुनाति पवते ।
 ऊणइ ७० उदः पूर्वा ।
 धूपइ धूपायति ।
 क्षिरइ क्षरति ।
 वीकइ विक्रीणते ।
 मरदइ मृद्नाति ।
 मलइ मलते वा ।
 ऊघडइ उद्धटयति ।
 अडइ अडुति ।
 झूटइ छुटति ।
 ऊठइ उत्तिष्ठति
 नीठइ निः ।
 किरगिरइ किलगिलति ।

वधारइ व्याजिघ्रति वासयति ।
 वखाणइ व्याख्याति व्याख्यानयति ।
 वावइ वपति - ते च ७३ ।
 छिवइ छुपते, स्पृशति च ।
 चोरइ मुष्णाति, चोरयति ।
 ऊखेलइ उत्कीलयति ।
 दंभइ दंभोति ।
 सकइ शक्नोति ७४ ।
 परवारइ प्रपारयति ।
 वारइ निवारयति, निषेधयति ।
 पल्लालइ पर्याद्रयति ।
 लेअइ प्रापयति, नयति ७५ ।
 पालुअइ पल्लवयति ।
 थाहरइ स्थानमाहरति स्थानयति ।
 पचारइ प्रत्युचारयति ।
 फूटइ स्फटति ७६ ।
 पतीजइ तु प्रत्येति प्रत्ययति प्रतीयते ।
 वरांसीयइ विपर्यस्यति ।
 जामइ जायते ।
 षा(खा)जूअइ कंङ्कयति - ते ।
 ओलंभइ उपालभते ।
 उद्धंढइ उद्धन्धयति ।
 क्रमइ क्रामति ७७ ।
 आयसइ आदिशति
 वाढइ वर्द्धयतीत्ययम् ।
 निवीजइ निर्विचति ।
 लोढइ लूटयत्ययम् ७८ ।
 सहइ क्षमते तितिक्षते सहते क्षा-
 म्यते मृष्यते - ति च ।
 मरइ म्रियते विपद्यते ।
 कुपइ कुध्यति कुप्यति ईर्ष्यति ७९ ।
 आपु(खु)डइ अवस्वलति ।

फडफडइ पटपटायते ध्वजा ।
 शपइ शपति तु शप्यति ।
 कडकडइ कटकटायते चक्षुः ८० ।
 ऊकदइ उत्कूदते ।
 कुदकुअइ कुत्परः ।
 सन्यसइ संन्यस्यति ।
 रंजइ रंजयत्ययम् ८१ ।
 वीछोहइ विरहयति ।
 द्रमद्रमइ द्रमद्रमति ।
 तडफडइ तटपटति ।
 त्रडत्रडइ तृटतृटति । ८२ ।
 झासवइ तर्जयति ।
 पु(खु)सइ गोपायते लीयते ।
 विलीजवइ वेः ।
 ऊदेगइ उद्वेजयति ।
 हींइ विचरति हिंडते चलति ८४ ।
 देखइ पश्यति ।
 जोअइ अवलोकते वीक्ष्यते अवलो-
 कयति ।
 लोटइ लुट्यति लोटति ।
 नाथइ नाथति, वृषं तु नस्तयति ८५ ।
 झुसइ ध्वंसते ।
 पाठवइ प्रस्थापयत्ययम् । प्रहिणोति
 प्रेषयति ।
 षो(खो)त्रइ क्षतयत्यसौ ८६ ।
 पोसइ पुष्यति पुष्णाति ।
 पुहुचइ प्रभवति ।
 ससइ स्वसति ।
 नीससइ नेस्तु ।
 वीससइ वेस्तु, विश्रंभते ।
 फडइ फटति ८७ ।
 ऊपइ उदः ।
 चोपइ अभ्यंगयत्ययम् ।

ऊवटइ उद्वर्त्तते ।
 नीमटइ निवर्त्तते ८८ ।
 वर्त्तइ वर्त्तते ।
 आवइ आडः ।
 करांप(ख)इ क्रंदति ।
 गूंथइ ग्रंथयति ग्रन्थाति गुंफति ८९ ।
 झंपावइ झंपयति झंपामाप्नोति ।
 डोहइ गाहते ।
 अड्डआलइ अवात् ।
 मांकइ मंकते ९० ।
 गाजइ गर्जति ।
 भांजइ भनक्ति ।
 वाअइ वाति ।
 विहाइ विभाति ।
 सीवइ सीव्यति ।
 पीसइ पिनष्टि ।
 घोसइ घोषयति ।
 हणइ हिनस्ति ९१, हंति व्यापादयति
 एषः ।
 मारइ मारयति ।
 आभिडइ आभ्यटति ।
 पलचइ प्रलुच्यति ९२ ।
 ऊभूआइ उद्भवति ।
 गिलगिलावइ किलगिलापयति ।
 चांपइ संवाहयति ।
 हिणहिणइ हेषायते ।
 वमइ वमति ९३ ।
 बइसइ उपविश्यति निषीदति ।
 ऊलखइ उपलक्षयति ।
 ओहटइ अपसरति विरमति ।
 संझोरइ विसर्जयति ९४ ।
 मोकलावइ मुत्कलापयति आपृच्छते
 अपि च ।

गंधाअइ गन्धायते गन्धयति ९५ ।

पङ्च्छइ प्रतिपृच्छति ।

पिसइ संसते ।

ओठंभइ अवष्टभाति अवष्टंभति अव-

ष्टंभते अपि च ।

सांखइ संख्याति ।

पलाणइ पर्याणयति ।

सूजइ स्वयति ।

सूजवइ शोफयति ।

दूषइ दुष्यति ।

दोहइ दोग्धि दुग्धे च ९७ ।

वाटइ वर्त्तयति ।

परतइ परेः ।

ष(ख)डष(ख)डइ खट्करोति ।

उपगारइ उपात् कृ उपकरोति ।

निराकरइ निराङः निराकरोति ।

फरकइ स्फरति ९८ ।

ब्राहइ व्याहरति ।

रहइ तिष्ठति रहति ।

भडहडइ कृ भटतः भट्करोति ।

हेतुडइ कृ अधस अधःकरोति ।

छेकइ छेत्तः कृ छेत्करोति ।

छीकइ छीतः, क्षौति ।

घडहडइ कृ घटतः ९९ ।

हाकइ हातः ।

फूंकइ फूतः ।

जांकइ जातः ।

चूकइ चूतः ।

पूकइ पूतः ।

थूंकइ थूतः छीवति ।

चींकइ चीतः कृ १०० ।

मेल्हइ मुंचति ।

छांटइ सिंचति ।

लोपइ लुंपति ।

लींपइ लिंपति ।

मागइ याचते वा ।

घूमइ घूर्णते वा ।

धाअइ धावति - ते च मुचादिषु ।

अथ कर्मकर्तरि-

रावइ रच्यते ।

पाचइ पच्यते ।

वाजइ वाच्यते ।

दाशइ दह्यते ।

खाजइ खाद्यते ।

घासइ घृष्यते १०२ ।

जणाइ ज्ञायते

फाटइ विदीर्यते ।

कराइ क्रियते ।

लुणाअइ लूयते । १०३ ।

॥ इति संस्कारप्रक्रमे द्वितीयः क्रियाधिकारः ॥

हेताविनन्ताः सर्वेऽपि त्व(स्वा?)र्थपाटवहेतवे ।

कचित् स्वार्थेऽपि कृति वा यथानकृत्यंजयत्यपि ॥

तथा- उपसर्गेण धात्वर्थो बलादन्यत्र नीयते ।

विहाराहारनीहारप्रतीहारप्रहारवत् ॥

इत्थं शब्दक्रियोक्तिरन्याप्यूह्या ॥ ग्रंथाग्रं १६६ ।

॥ इति ठ० संग्रामसिंहविरचितायां बालशिक्षायां संस्कारप्रक्रमः ॥

(११) भ्वादयो धातवस्तेभ्यः पराः स्युस्त्यादयो दश ।
विभक्तयोऽथ तद्योगे क्रियानिष्पत्तिरुच्यते ॥ १ ॥

विभक्तयो यथा -

वर्तमाना - ति तस् अन्ति,
सि थस् थ,
मि वस् मस् ।
ते आते अन्ते,
से आथे ध्वे,
ए वहे महे । १ ।

सप्तमी - यात् याताम् युस्,
यास् यातम् यात,
याम् याव याम ।
ईत् ईयाताम् ईरन्,
ईथास् ईयाथाम् ईध्वम्,
ईय ईवहि ईमहि । २ ।

पञ्चमी - तु ताम् अन्तु,
हि तम् त,
आनि आव आम ।
ताम् आताम् अन्ताम्,
ख आथाम् ध्वम्,
ऐ आवहै आमहै । ३ ।

ह्यस्तनी - दि ताम् अन्,
सि तम् त,
अम् व म ।
त आताम् अन्त,
थास् आथाम् ध्वम्,
इ वहि महि । ४ ।

एवम् - एवमेवाद्यतनी । ५ ।

परोक्षा - अट् अतुस् उत्स्,
थल् अथुस् अ,
अट् व म ।

ए आते इरे,
से आथे ध्वे,
ए वहे महे । ६ ।

श्वस्तनी - ता तारौ तारस्,
तासि ताथस् ताथ्,
तासि ताथस् ताथस् ।
ता तारौ तारस्,
तासे तासाथे ताध्वे,
ताहे ताखहे ताखहे । ७ ।

आशीः - यात् यास्ताम् यासुस्,
यास् यास्तम् यास्त,
यासम् याख याख ।
सीष्ट सीयास्ताम् सीरन्,
सीष्टास् सीयाथाम् सीध्वम्,
सीय सीवहि सीमहि । ८ ।

भविष्यन्ती - स्यति स्यतस् स्यन्ति,
स्यसि स्यथस् स्यथ,
स्यामि स्यावस् स्यामस् ।
स्यते स्येते स्यन्ते,
स्यसे स्येथे स्यध्वे,
स्ये स्यावहे स्यामहे । ९ ।

क्रियातिपत्तिः - स्यत् स्यताम् स्यन्,
स्यस् स्यतम् स्यत,
स्यम् स्याव स्याम ।
स्यत स्येताम् स्यन्त
स्यथास् स्येथाम् स्यध्वम्,
स्ये स्यावहि स्यामहि । १० ।

एवं वचन १८० ।

अतः ति सि मि, आनि आव आम, ऐ आवहै आमहै ।.....(?)
दिस्यमोऽद्वितयं थल् च सिजाशिरवावदोऽनिटाम् ।

नाम्युपधावर्णान्तधातूनामात्मने नतु ।

स्य स्व (ह्य श्व?) स्तन्यौ च विज्ञेयं गुणित्वमियतां वुधैः ॥ २ ॥

अ १, आ २, इ ३, ई ४, उ ५, ऊ ६, ऋ ७, ए ८, ऐ ९, ओ १०,
डु ११, डु १२, ष १३, इर १४, ड १५, ज १६, जि १७ एते धात्वनुबन्धाः ।
एषां फलं यथा -

अ। अकारस्त्रिधा उदात्तानुदात्तसमाहारभेदात् । उच्चैरुदात्तः,
परस्मैपदार्थः । नीचैरनुदात्तः, आत्मनेपदार्थः । समवृत्त्या समाहारः,
उभयपदार्थः । १ ।

आ। 'आदनुबन्धाच्च ।' इति निष्ठायामिद्विप्रतिषेधार्थः । 'भावादिक-
र्मणोर्वा ।' २ ।

इ। 'अनिदनुबन्धानाम् ।' इत्यत्र वर्जनादेव नागमार्थः । ३ ।

ई। 'न डीश्वीदनुबन्धवेदामपतिनिष्कुषोः ।' इति निष्ठायामिद्विप्रति-
षेधार्थः । ४ ।

उ। 'उदनुबन्धपूङ्क्लिशां क्तिव ।' इति वेडागमार्थः । ५ ।

ऊ। 'स्वरतिसूतिसूयत्यूदनुबन्धात् ।' इत्यसार्वधातुके वेडागमार्थः । ६ ।

ऋ। 'न शास्वृदनुबन्धानाम् ।' इती निचणपरे ह्रस्वप्रतिषेधार्थः । ७ ।

ए। 'पुषादिद्युतादिलृकारानुबन्धार्त्तिसत्तिशास्तिभ्यश्च परस्मै ।'
इत्यद्यतन्यामणर्थः । ८ ।

ऐ। 'व्यञ्जनादीनां सेटामनेदनुबन्धह्रयन्तक्षणश्वसां वा ।' इति अद्य-
तन्यां पाक्षिकदीर्घप्रतिषेधार्थः । ९ ।

ओ। 'लवाद्योदनुबन्धाच्च ।' इति निष्ठातकारस्य नत्वार्थः । १० ।

डु। 'द्वनुबन्धादथुः ।' ११ ।

डु। 'द्वनुबन्धात् त्रिमक् तेन निर्वृत्ते ।' १२ ।

ष। 'षानुबन्धभिदादिभ्यस्त्वङ् ।' १३ ।

इर। 'इरनुबन्धाद्वा ।' इत्यद्यतन्यां परस्मै अणर्थः । १४ ।

ड। 'कर्त्तरि रुचादिडानुबन्धेभ्यः ।' इत्यात्मनेपदार्थः । १५ ।

ज। 'इन् जयुजादेरुभयम् ।' इत्युभयपदार्थः । १६ ।

जि। 'ज्यनुबन्धमतिबुद्धिपूजार्थेभ्यः क्तः ।' इति वर्त्तमाने क्तार्थः । १७ ।

अथ गणवद्धधातूनां फलम् । भ्वादौ 'पुषादि-द्युतादि०' इत्यादिना अद्यतन्यामण । 'अतो वृतादि ।' वृतादेरिट् । 'न स्ये स्यनी' त्यत्र श्लोके फलम् ।

घटादि षानुबन्ध १४ । 'षानुबन्धाभिदादिभ्यस्त्वङ् ।'

घटादि मानुबन्ध ७५ । 'घटादयो मानुबन्धा अन्वाख्याताः ।' 'हेता-विनि ।' 'मानुबन्धानां ह्रस्वः ।' 'इचि वा ।'

ज्वलादि ३० । 'वा ज्वलादि दुनीभुवो णः ।'

यजादि ९ । 'स्वपिवचियजादीनां यण् परोक्षाशीःषु ।' इति संप्रसारणम् ।

तुदादौ भादि १३ । 'तुदभादिभ्य ईकारे ।' इति वा निलोपः ।

रुदादि ५ । 'रुदादेः सार्वधातुके ।' इत्ययव्यञ्जने इट् ।

जक्षादि ६ । 'जक्षादिश्च ।' इत्यभ्यस्तसञ्ज्ञा ।

जुहोत्यादि २४ । 'जुहोत्यादीनां सार्वधातुके ।' इति द्विर्वचनम् ।

दिवादौ रधादि ८ । 'रधादिभ्यश्च ।' इत्यसार्वधातुके वेट् ।

अतो मुहादि ५ । 'मुहादीनां वा ।' इत्यन्तस्य विरामव्यञ्जने गत्वं डत्वं च ।

शमादि ८ । 'शमादीनां दीर्घो यनि ।'

पुषादि ६४ । 'पुषादी'त्यादिना अद्यतन्यामण ।

बृङ् प्राणिप्रसवे इति स्वादि ओदनुबन्ध ९ । 'ल्वाद्योदनुबन्धाच्च ।' इति निष्ठातकारस्य नत्वम् ।

तुदादौ मुचादि ८ । 'मुचादेरागमो नकारः । खरादनि विकरणे ।'

तृन्फादि ८ । 'तृन्फादीनां शुन्फान्तानां अनि न च लुप्यते ।' इति नलोपाभावः ।

कुटादि ३५ । 'कुटादेरनिनिचट्सु ।' इति इन् इच् अट् वर्ज अगुण-त्वम् ।

ऋयादौ प्वादि २२ । 'विकरणे प्वादीनां ह्रस्वः ।'

अतो ल्वादि २१ । 'ल्वाद्योदनुबन्धाच्च ।' इति निष्ठातकारस्य नत्वम् ।

एवं गणवद्धधातूनां अनुबन्धिनां च फलं प्रतिधातु ज्ञेयम् ।

पञ्चविधा धातवः—ह्रस्वोपधाः १, दीर्घोपधाः २, व्यञ्जनोपधाः ३, आदिखराः ४, खरान्ताश्च ५ । षष्ठा नामधातवः ६ ।

तत्र ह्रस्वोपधेषु अकारोपधाः । यथा पट् ।

वर्त्तमाना—पठति । पठतः । पठन्ति ।

पठसि । पठथः । पठथ ।
 पठामि । पठावः । पठामः ।
 पठ्यते । पठ्येते । पठ्यन्ते ।
 पठ्यसे । पठ्येथे । पठ्यध्वे ।
 पठ्ये । पठ्यावहे । पठ्यामहे ।

सप्तमी - पठेत् । पठेताम् । पठेयुः ।
 पठेः । पठेतम् । पठेत ।
 पठेयम् । पठेव । पठेम ।
 पठ्येत् । पठ्येयाताम् । पठ्येरन् ।
 पठ्येथाः । पठ्येयाथाम् । पठ्येध्वम् ।
 पठ्येय । पठ्येवहि । पठ्येमहि ।

पञ्चमी - पठतु । पठताम् । पठन्तु ।
 पठ । पठतम् । पठत ।
 पठानि । पठाव । पठाम ।
 पठ्यताम् । पठ्येताम् । पठ्यन्ताम् ।
 पठ्यस्व । पठ्येथाम् । पठ्यध्वम् ।
 पठ्यै । पठ्यावहै । पठ्यामहै ।

द्व्यस्तनी - अपठत् । अपठताम् । अपठन् ।
 अपठः । अपठतम् । अपठत ।
 अपठम् अपठाव । अपठाम ।
 अपठ्यत । अपठ्येताम् । अपठ्यन्त ।
 अपठ्यथाः । अपठ्येथाम् । अपठ्यध्वम् ।
 अपठ्ये । अपठ्यावहि । अपठ्यामहि ।

अद्यतनी - अपाठीत् । अपाठिष्टाम् । अपाठिषुः ।
 अपाठीः । अपाठिष्टम् । अपाठिष्ट ।
 अपाठिषम् । अपाठिष्व । अपाठिष्म ।
 अपठीत् । अपठिष्टाम् । अपठिषुः ।
 अपठीः । अपठिष्टम् । अपठिष्ट ।
 अपठिषम् । अपठिष्व । अपठिष्म ।
 'व्यञ्जनादीनां सेदा'मित्यादिना पक्षे वा दीर्घः । तेन अपाठीत्
 इत्याद्यपि स्यात् ।

अपाठि । अपठिषाताम् । अपठिषत ।
 अपठिष्टाः । अपठिषाताम् । अपठिध्वम् ।

अपठिषि । अपठिष्वहि । अपठिष्महि ।

‘न मा-मास्मयोगे’ इत्यङभावे मा भवान् पठीत् ।

परोक्षा - पपाठ । पेठतुः । पेठुः ।

पेठिथ । पेठथुः । पेठुः ।

अटि उत्तमे वा पपाठ । पपठ । पेठिव । पेठिम ।

पेठे । पेठाते । पेठिरे ।

पेठिषे । पेठाथे । पेठिध्वे ।

पेठे । पेठिवहे । पेठिमहे ।

श्वस्तनी - पठिता । पठितारौ । पठितारः । इत्यादि ।

आशीः - पठ्यात् । पठिषीष्ट । इत्यादि ।

भविष्यन्ती - [पठिष्यति] इत्यादि ।

क्रियातिपत्तिः - अपठिष्यत् । इत्यादि ।

‘कन्सुकानौ परोक्षावच ।’ परस्मैपदि आत्मनेपदि सार्वधातुकवत् ।

शन्तृङानशौ तोत्वेऽनुगच्छतः । पेठिवानसौ । अनेन पेठानम् । पठन्नसौ पठ्यमानमनेन । पठित्वा । पठितः । पठितवान् । पिपठिषति । पिपठिषांचकार । पिपठिषामास । पिपठिषांबभूव । अपिपठिषीत् । पिपठिषिता ।

कर्मणि - पिपठिष्यते । अपिपठिषि । ‘चेक्रीयितान्तात् ।’ इत्यात्मनेपदम् । ‘पापठ्योभयस्याननि ।’ इति व्यञ्जनाद् यलोपे पापठांचक्रे । पापठामासे । पापठांबभूवे ।

‘अस्सुवौ च परस्मै ।’ इति कर्तरि परस्मैपदं चातिदिश्यते । पापठामास । पापठांबभूव । इत्यपि । अपापठिष्ठाः । पापठिता ।

कर्मणि - पापठ्यते । ‘प्रत्ययलुकां चानाम् ।’ इति प्राप्त्यभावे अपापठि । पापठिषति । ‘बालुक चेक्रीयितस्य ।’ इति तलुकि अदादित्वं परस्मैपदं च । ‘चर्करी ताद्वतिकावित्’ इति सार्वधातुके गुणिनि व्यञ्जने ईट् च । पापठीति । अघोषे प्रथमः । तवर्गस्य षटवर्गाट् टवर्गः । पापट्टि पापट्टः । पापठन्ति । ‘व्यञ्जनादिस्योः ।’ इति सिलोपः । अपापट्, ०पट् । अपापट्टाम् । अपापट्टुः । अपापठीत् । हेत्विनन्तादुभयपदम् । पाठयति - ०यते । पाठयांचकार । पाठयामास । पाठयांबभूव । अपीपठत् । पाठयिता ।

कर्मणि - पाठ्यते । अपाठि । अपाठयिषाताम् ।

स्यसिजाशीःश्वस्तनीषु भावकर्मार्थकासु च ।

स्वरहनग्रहदृशामिद् वेज्वचेति वक्तव्यम् ॥

अपाठिषातामित्याद्यपि । पाठयिष्यते । पाठिष्यते । पाठितः ।
पिपाठयिषतीत्यादि ।

अथ विशेषाः । 'द्वितीयचतुर्थयोः प्रथमतृतीयौ हो जः ।' 'कवगस्य चवर्गः ।' इत्यभ्यासस्यादेशाः सार्वत्रिकाः । तदभ्यासस्यादेशिनां संयोगादीनां च परोक्षायां न एत्वं अभ्यासलोपश्च । यथा - गदति । जगाद । जगदतुः; जगदुः । 'अर्त्तीण घसैकस्वरान्तामिड्वन्सावि'त्यभ्यासेन अनेकस्वरान्नेट् । जगद्वान्, जगदानम् ।

संयोगादयो यथा - ध्वज । ध्वजति । अभ्यासस्यादिव्यञ्जनमवशेष्यं अनादिलोपनीयमित्यर्थः । दध्वाज । ध्वाजयति । अदिध्वजत् । संयोगे पूर्वस्य गुरुत्वात् 'दीर्घोऽलघोरिति न दीर्घः ।

शसु हुतगतौ, शसु हिंसायाम् । शसति । 'न शसददवादिगुणिनामिति प्रतिषेधात् विशशंस । विशशंसतुः । विशशंसुः । उदनुबन्धस्य तु - शस्त्वा, शसित्वा, शस्तः ।

वद स्थैर्ये । वदति । ववाद । वादीनामपि प्रतिषेधात्, ववदतुः, ववदुः । 'वदव्रजरलन्तानां वे'ति नित्यं दीर्घः । अवादीत् । वचते । वदितम् । अयजादित्वात् संप्रसारणाभावः ।

व्रज, व्रजति । अव्राजीत् ।

चर्, चरति । अचारीत् । चूर्तिः । चञ्चर्यते । व्यञ्जनाभावे उरोऽप्यभावः । 'अभ्यस्तस्य चोपधाया नामिनः स्वरे गुणिनि सार्वधातुके' इति गुणाभावे चञ्चुरीति । चञ्चोर्त्ति । चञ्चूर्त्तः । चञ्चुरति । रुचादौ उदः सकर्मकश्चर् । रुचादित्वात् आत्मनेपदम् । कुटुम्बमुच्चरते, उत्क्रम्य गच्छतीत्यर्थः । समस्तृतीयायुक्तः । रथेन सञ्चरते ।

दल जिफला विशरणे । फल निष्पत्तौ । फलति । पफाल । 'तृफलभजत्रपश्रन्थिग्रन्थिदम्भीनां चे'ति फेलतुः । फेलुः । अफालीत् । पम्फुल्यते । आदनुबन्धस्य तु - अनुपसर्गात् फुल्लक्षीवकृशोल्लाघाः । फुल्लः । फुल्लवान् । भावे फुल्लमनेन, फलितमनेन । आदिकर्मणि क्तः । प्रफुल्लः । प्रफुलितः । कथमुत्फुल्लः सम्फुल्लः ? फुल्ल विकसने इत्यचा सिद्धम् ।

ज्वर, ज्वरति । ज्वरयति । 'ज्वलल्लालनमोऽनुपसर्गा वा ।' ज्वलयति, ज्वालयति । उपसर्गे तु प्रज्वलयति ।

लड-लड(ल)योरैक्यम् । लडति । ललति । ललयति जिह्वाम् । जिह्वो-
न्मन्थनादन्यत्र ललयति बालम् ।

भण्, भणति । 'अतोऽन्तोऽनुस्वारोऽनुनासिकान्तस्ये'ति वम्भ-
ण्यते । 'भ्राजभ्रासमाषदीपजीवमीलपीडकणरणवणभणश्रणहठे लुपां
चे'ति अवीभणत् । अवभाणत् ।

कनी, कनति । कान्तः । 'पञ्चमोपधाया वुटि चागुण' इति दीर्घः ।

चम् छम् । चमति । 'ष्ठिवु क्लृप् वाचमामनी'ति आचामति । मन्तत्वाद्
न पाक्षिको दीर्घः । अचमीत् । चान्त्वा, चमित्वा । चान्तः । घटादिपठि-
तत्वादमन्तानां मानुबन्धत्वं सिद्धमेव । इह तु 'न कर्म्यमचम' इति प्रति-
षेधात् चामयति । छमति । 'न सेदोऽमन्तस्यावमिकमिचमामि'ति न
दीर्घः । अच्छमि । छमयति । एवं जमुझमुप्रभृतयः सेदोऽमन्ताः ।

क्रमु, 'क्रमः परस्मै' इत्यनि दीर्घः । क्रामति । 'भ्रासृम्लासृभ्रमुक्रमु-
क्लृमुत्रसिडुटिलषियसिसंयसिभ्यश्च वा' । इति क्रम्यति । क्रमिता ।
क्रम्यते । अक्रमि । क्रमिष्यते । क्रमेः क्त्वाप्रत्यये वा । क्रन्त्वा, क्रान्त्वा
क्रमित्वा । क्रान्तः । चिक्रमिषति । गत्यर्थात् कौटिल्य एव, भृशं पुनः
पुनर्वा कुटिलं क्रामति । चङ्क्रम्यते । चङ्क्रमीति । चङ्क्रान्ति । 'पञ्चमोपधाया
वुटि वा गुणे इति दीर्घे चङ्क्रान्तः । चङ्क्रमति । रुचादौ वृत्त्युत्साहताय-
नेषु क्रमः । वृत्तिरप्रतिषेधः । उत्साहश्चेतसिको धर्मः । तायनं स्फीतता ।
प्राज्ञस्य क्रमते बुद्धिः, न प्रतिहन्यते इत्यर्थः । अध्ययनाय क्रमते, उत्सहते
इत्यर्थः । नीतिमति श्रियः क्रमन्ते, स्फीता भवन्तीत्यर्थः । एष्वेवार्थेषु
उपसर्गेभ्यश्चेत् परोपाभ्यामेव । रुचादौ आडो ज्योतिरुद्गमे । ज्योतिषां
ग्रहनक्षत्रादीनां उद्गमने इत्यर्थः । गगनमाक्रमते रविः, उद्गच्छतीत्यर्थः ।
वेः पादाभ्यां द्विवचनस्यातन्व्यात्पादैरपि । साधु विक्रमते हंसः, सुष्ठु
विक्रमतेऽश्वः । प्रोपाभ्यामारम्भे - प्रक्रमते, उपक्रमते भोक्तुम्, आरभत
इत्यर्थः । अनुपसर्गे वा । क्रामति, क्रमते । 'सुक्रमिभ्यां परस्मै' इति
परस्मैपदिन एवेद् । प्राक्रंस्त, प्रक्रन्ता । प्रचिक्रंसते । क्रमयति । लघुपूर्वोऽयं
यपि सङ्क्रमय्य ।

रमु, रमते । 'व्याङ्परिभ्यो रमः परस्मैपदम् ।' विरमति इत्यादि ।
सकर्मकादपि देवदत्तमुपरमति ।

नित्यात्वतां खरान्तानां सृजिह्वोस्य वेद् थलि ।

तृचि नित्यानिटः स्फ(?)श्चेत् वेदां नित्यमिद् थलि ।

विरेमिथ । विरंथ । यमिरमिनम्यादन्तानां सिरन्तश्च । व्यरंसीत् । व्यरंसिष्टाम् । व्यरंसिषुः । अरंस्त । अरंसाताम् । अरंसत । रन्ता । वनति । तनोल्यादिप्रतिषिद्धेष्टाम् । 'घुटि पञ्चमोऽच्चातः' इति पञ्चमलोपः, आतश्च, अच् । रत्वा, रमित्वा । वा मः । विरम्य, विरत्य । रतः । रंरमीति । रंरन्ति । रंरन्तः ।

यम्, यच्छति । अयंसीत् । यन्ता । रुचा० आङो यमहनौ स्वाङ्गकर्मकौ च । अकर्मकात् आयच्छते, स्वाङ्गकर्मकाच्च आयच्छते पादम् । उद्वाहे उप-यम । उपयच्छते कन्याम्, विवाहयतीत्यर्थः ।

हनेः सिच्यात्मने हृष्टः सूचनेऽर्थे यमेरपि ।

विवाहे तु विभावैव सिजाशिषोर्गमेस्तथा ॥

उदायत । उपायत । उपायंस्त । यमयति । परिवेषणे तु यामयति ।

णम्, नमति । अनंसीत् । नन्ता । नत्वा, प्रणम्य, प्रणत्य । नतः । रुचा०स्तु नमी । स्वयं नमते दण्डः, स्वयमेव नमयति, नामयति । उपसर्गे तु उन्नमयति ।

गम्ल्, गच्छति । जगाम । 'गमहनजनखनघसामुपधायाः खरादाव-नन्यगुणे' इत्युपधालोपे जग्मतुः । जग्मुः । जगमिथ । जगन्थ । अगमत् । गन्ता । गमिष्यति । गम्यते । अगामि । गंस्यते । 'गमहनविदविशदृशां वे'ति कन्सौ वेट् । जग्मिवान् । जगन्वान् । जग्मानः । गत्वा, आगम्य, आगत्य । गतः । जिगमिषति । जङ्गम्यते । जङ्गमीति । जङ्गन्ति । जङ्गन्तः । जङ्गमति । रुचा० समोऽकर्मकः । सङ्गच्छते । 'सेगमः परस्मै' इति परस्मैपदिन एवेट् । 'सिजाशिषोर्गमस्त च' इति वा पञ्चमलोपः । समगत । समगंस्त । सङ्गंस्यते । सञ्जिगांसते । गमयति । रुचा० गमिन् क्षान्तौ आद एव । क्षान्तिरिह प्रतीक्षा । मामागमयस्व, प्रतीक्षस्वेत्यर्थः ।

जप्, जपति । जपिवमिभ्यां वा । जप्तः, जपितः । 'जपादीनां च ।' इत्यनुस्वारः । जञ्जप्यते । जप जभ भज दह पश दंश षडेते जपादयः । हसे, हसति । जहास । अहसीत् । एदनुबन्धत्वाद् न पाक्षिको दीर्घः । लगे, लगति । लग्नं सक्तम्, लगितमन्यत् । लगयति ।

फण, फणति । पफाण । 'जृभ्रमत्रसखनफणस्यमां वे'ति फेणतुः । पफणतुः । फणयति । गतेरन्यत्र फाणयति फाण्टम् ।

स्यम, खन, ध्वन शब्दे । स्यमति । सस्याम । स्येमतुः । सस्यमतुः । स्यन्त्वा, स्यमित्वा । 'खपिस्यमिवेजां चेक्रीयते' इति सम्प्रसारणं सेसिम्यते ।

‘वेश्वस्वनेर्भोजने ।’ इति षत्वं विष्वणति । अवष्वणति । स्वनति । सस्वान । स्वेनतुः । सस्वनतुः । स्वान्तं मनः, स्वनितमन्यत् । ध्वनति । दध्वान । ध्वेनतुः । दध्वनतुः । ध्वान्तं तमः, ध्वनितमन्यत् । ध्वनयति । शब्दादन्यत्र ध्वानयति ।

चल, चलति । चलयति शाखाम्, कम्पादन्यत्र चालयति ।

पतल, पतति । पित्सति । वञ्चिश्रंसिध्वंसिश्रंसिकसिपतिपदिस्कंदा-
मंतो नी । पनीपत्यते । पनीपत्ति । पतितः । सनि वेदृत्वान्निष्ठायामनिव्यपि ।
‘अपतिनिष्कुषोः ।’ इति वर्जनात् इट् ।

डुवमु, वमति । वान्त्वा, वमित्वा । वान्तः, वमितः । ‘गलालावतुव-
मश्च ।’ वमयति, वामयति । उपसर्गे तु उड्वमयति ।

तप्, सन्तापे । तपति । व्यञ्जनान्तानामित्यधिकारात् अस्य च दीर्घः ।
अताप्सीत् । ‘धुटश्च धुटी’ति सिचलोपे अताप्ताम् । अताप्सुः । अताप्सीः ।
अताप्तम् । अताप्त । अताप्सम् । अताप्स्व । अताप्स । अतापि । अतप्साताम् ।
अतप्सत । अतप्थाः । अतप्साथाम् । अतप्ध्वम् । अतपसि । अतपस्वहि ।
अतपस्वहि । तप्ता । ५० विउङ्ख्यां तपः । अकर्मकात् वितपते । उत्तपते ।
स्वाङ्गकर्मकाच्च वितपते पाणिम्, उत्तपते पादम्, सन्तापयतीत्यर्थः । तपे-
स्तपः कर्मकात्, कर्त्तरि यण् । तप्यते तपस्तापसः । अनोस्तु न स्यात् ।
अनुतपते तपस्तापसः । अनोस्तपेरिति चेत् अन्वतप्त तापसेन । ऐश्वर्येऽर्थे
विकल्पेन दिवादित्वाद् यत्वं आत्मनेपदं च । तप्यते, तपति । तप ऐश्वर्ये ।
वेति दैवादिकेन । तातप्यते । तातपिता । अनेकस्वरत्वादिट् अस्त्येव ।

दह, दहति । तृतीयादेर्घदधभान्तस्य धातोरादिचतुर्थत्वं सध्वोः,
दादेर्घः । अधाक्षीत् । अदाग्धाम् । अधाक्षुः । अधाक्षीः । अदाग्धम् । अदाग्ध ।
अधाक्षम् । अधाक्ष्व । अधाक्ष्म । अदाहि । अधक्षाताम् । अधक्षत । अदग्धाः ।
अधक्षाथाम् । अधग्ध्वम् । अधक्षि । अधक्ष्वहि । अधक्ष्महि । दग्धा ।
धक्षयति । दिधक्षति । दन्दह्यते । दन्दग्धि । अदन्दक् ।

यभ, यभति । अयाप्सीत् । अयाग्धाम् । अयाप्सुः । यग्धा ।

त्यज, त्यजति । अत्याक्षीत् । त्यक्ता ।

षदल, सीदति । सदेरप्रतेरिति षत्वम् । निषीदति । प्रसीदति न
षत्वम् । ‘दादस्य चे’ति नत्वे निषन्नः ।

शदल, रुचांशदेरनि । शीयते । शत्ता । शदेरगतौ तः । गाः शाद-
यति, ग्रामं गमयतीत्यर्थः । गतेरन्यत्र फलानि शातयति ।

वद्, वदति । 'स्वपिवचियजादीनां यण् परोक्षाशीःष्व'ति अगुणे सम्प्रसारणम् । उवाद । उदतुः । उदुः । उवदिथ । अवादीत् । उद्यात् । उद्यते । वदिषीष्ट । उदित्वा । उदितम् । ५० ज्ञानयत्नोपच्छन्दनेषु वदः । ज्ञाने - वदते पतञ्जलिव्याकरणे । यत्ने - क्षेत्रे वदते । उपच्छन्दने - कर्मकरानुपवदते प्रलो(?)पत इत्यर्थः । अनोरकर्मकः । अनुवदते कठः कलापस्य । अनुशब्दः सादृश्ये पश्चादर्थे वा । यथा कलापो वदति तथा कठ इत्यर्थः । अथवा कलापस्य पश्चात् कठो वदति इत्यर्थः । विमतौ - विविधा ज्ञानाविधा मतिर्विमतिः । गेहे विवदन्ते, विमतिपतिता विचित्रं भाषन्त इत्यर्थः । व्यक्तं सहोक्तौ । सम्प्रवदन्ते ग्राम्याः, व्यक्ताक्षरं युगपद्ब्रूदन्तीत्यर्थः ।

वस्, वसति । उवास । उषतुः । उषुः । उवसिथ । उवत्थ । सस्य सेऽसार्वधातुके तः । अवात्सीत् । अवात्ताम् । अवात्सुः । वत्सा । वत्स्यति । उष्यात् । उष्यते । वत्सीष्ट । उषित्वा । उषितम् ।

इति परस्मैपदिनः ।

यती, यतते । यतेते । यतन्ते । अयतिष्ट । यत्यते । अयाति । यत्तः । दद, ददते । ददन्ते ।

हद्, हदते । अहत्त । हत्ता ।

पच, व्यक्ती [करणे] । पचते । पक्ता ।

त्रपू, त्रपते । त्रेपे । त्रप्ता । त्रपिता । त्रप्नः ।

जभ, 'रधिजभोः स्वरे ।' इति नकारागमः । जम्भते । जजम्भे । जम्भिता । जञ्जम्भते । जम्भयति ।

पण्, गुणधूपविच्छिपणिपनेरायः । पणायते । पणायाश्चक्रे । पेणे । आयादयो असार्वधातुके वा । एवं पन च ।

कमु, कामयते । कमेरिनङ्कारितं च । असार्वधातुके वा । चकमे । कामयामास । अचकमत । अचीकमत् । कमिता । कामयिता । कान्त्वा । कमित्वा । कामयित्वा । कान्तः, कमितः । काम्यते । कामयति । अचीकमत् ।

दय्, दयते । दयाश्चक्रे ।

बध्, बन्धने । बीभत्सते । निन्दायामेव सन् । अन्यत्र बधते । बधिता ।

रभ्, आरभते । आरेभे । आरब्ध । आरप्साताम् । आरप्सत । आरब्धा । आरप्स्यते । सनि मिमीमादारभलभशकपतपदामिः स्वरस्य । आरिप्सते । आरम्भि । आरम्भयति ।

एवं लभ् । किन्त्वनुपसर्गात् लभेः 'इचि वा' इति नुरागमः ।
अलम्भि । अलाभि ।

घट चेष्टायाम् । घटते । घटयति । अघटि । अघाटि ।

व्यथ् । व्यथते । 'व्यथेश्चे'ति परोक्षायामभ्यासस्येति सम्प्रसारणे
विद्यथे । व्यथयति ।

स्वद् । स्वदते । स्वदयति । अवस्वदयति । परिस्वदयति । नान्यो-
पसर्गान्मानुबन्धत्वम्, 'स्वदिरवपरिभ्यामेवे'ति नियमात् । केवलस्य तु
मानुबन्धत्वमेव ।

जि त्वरा । त्वरते । 'वा रुध्यमत्वरसङ्घुषाखनामि'ति वेद् । तूर्णः,
त्वरितः । त्वरयति । अत्वरादीनां च । अतत्वरत् । त्वर स्मृ ह प्रथ स्मृद
स्तु इय श एते त्वरादयः ।

षह् सहने । असहिष्ट । 'वेषुसहलुभरुषरिषां ती'ति वेद् । सोढा ।
सहिता । सहिष्यते । 'दाश्वान् साह्वान् मीढांश्चे'ति वसौ साह्वान् । सोढा ।
सहित्वा । सोढः । सासद्यते । सासोढि । सासक्षि । चुरादौ यौजादिकेन
विकल्पे नन्तत्वात् साहयति । सहति कलत्रेभ्यः परिभवम् । इत्यात्मने-
पदिनः ।

खन् । खनति-०ते । चखान् । चखनतुः । चखुः । चखनिथ । 'बुटि
खनिसनिजनामि'ति नस्यात्वे । खात्वा, खनित्वा । ये वा । प्रखाय, प्रखन्य ।
चाखायते । चङ्खन्यते । खातः ।

डु पचष् पाके । पचति-०ते । पपाच । पेचिथ । पपकथ । अपाक्षीत् ।
अपाक्ताम् । अपाक्षुः । अपक्त । अपक्षाताम् । अपक्षत । पक्ता । क्षैशुषिप-
चामक वा । पक्कम् । पक्त्रिमम् ।

भज् । भजति-०ते । बभाज । भेजे । भक्ता ।

शप् । शपति-०ते । दैवादिके शप्यति-०ते । शप्ता । रुचा० शपथे ।
शप्तः । शपथो मिथ्यानिरासनम् । छात्राय शपते कुमारी । छात्रं प्रति निज-
व्यलिकं निरस्यतीत्यर्थः ।

यज् । यजति-०ते । इयाज । ईजतुः । ईजुः । इयजिथ । इयष्ट । भृजादीनां
षः । अयाक्षीत् । यष्टा । यक्षयति । इज्यात् । इज्यते । यक्षीष्ट ।
इष्ट्वा । इष्टः ।

डु वप् । वपति । उवाप । ऊपतुः । ऊपुः । उवपिथ । उवप्य । वप्ता ।
उप्यात् । उप्यते । उप्त्वा । वपित्वा । उप्तम् ।

वह । वहति-ते । उवाह । ऊहतुः । ऊहुः । उवहिथ । उवोढ । अवाक्षीत् । अवोढाम् । अवाक्षुः । अवोढ । अवक्षाताम् । अवक्षत । अवोढाः । अवक्षाम् । अवोढम् । वोढा । वक्ष्यति । उह्यते । ऊढा । ऊढः । वावह्यते । वावोढि । वावोढः । गणकृतमनित्यम् । प्रवहति, परस्मैपदमेव । इत्युभयपदिनः ।

अदादौ-अदादेर्लुग्विकरणस्य । षस् स्वप्ने । सस्ति । हुधुङ्भ्यां हेर्धिः । सद्धि । सस्य ह्यस्तन्यां दौ तः । असत् । सौ वा असत्, असः ।

वश् । वष्टि । ग्रहिष्वेत्यादिना गुणे सम्प्रसारणम् । उष्टः । उशन्ति । वक्षि । उष्टः । उष्ट । हौ उद्धि । अवद् । औष्टाम् । ऊशन् । उवाश । ऊशतुः । ऊशुः । उवशिथ । उश्यते । वावश्यते ।

हन् । हन्ति । 'धुटि हन्ते सार्वधातुके' इत्यन्तलोपः । हतः । घ्नन्ति । हौ जहि आशिषितुह्योः । हतात् । ह्यस्तन्यां दिस्योः । अहन् । जघान । जघ्नतुः । जघ्नुः । जघनिथ । जघन्थ । हन्तेर्वधिराशिषि । वध्यात् । अघतन्यां अवधीत् । वधेरिदन्तनिर्देशात् वा दीर्घो न स्यात् । हन्ता । हनिष्यति । रुचा० आडो यमहनस्वाङ्गकर्मकौ च । अकर्मकात् आहते । आघ्नते । आघ्नते । स्वाङ्गकर्मकाच्च आहते उरः । स्यसिजाशीरित्यादौ पाठबलादेव आत्मनेपदे वाऽवधिः । 'हनेः सिच्यात्मने हष्टः' इति नलोपे आहत । आहसाताम् । आहसत । आवधिष्ट । आवधिषाताम् । आवधिषत । हन्यते । अघानि । अहसाताम् । 'स्यसिजाशीरि'त्यादिना अघानिषाताम् । इत्यादि । अवधि, अवधिषातामित्याद्यपि । हंसीष्ट । घानिषीष्ट । वधिषीष्ट । हन्ता । घानिता । हनिष्यते । घानिष्यते । जघ्नवान् । जघन्वान् । जघ्नानः । शतृङिः घ्नन् । हत्वा, प्रहृत्य । हतः । जिघांसति । 'हन्तेर्घीं वा' जेघ्रीयते जङ्घन्यते । जेघ्रीयति । जेघ्रेति । जङ्घनीति । जङ्घन्ति । धुटि अगुणे नलोपः, जघतः । घातयति ।

वच । वक्ति । वक्तुः । वचन्ति । वक्षि । हौ वग्धि । ह्यस्त० दिस्योः अवक्-०ग । वुवो वचिः, स चोभयपदी । उवाच । ऊचतुः । ऊचुः । उवचिथ । उवक्थ । ऊचे । अणि वचेरोदुपधायाः । अवोचत् । उच्यते । वक्षीष्ट । वक्ता । उच्यते । वावच्यते । ऊचिवान् । ऊचानः । अनुपूर्वाद् वचेः कानः कर्त्तव्ये एव अनूचानः । उक्त्वा । उक्तः ।

जि ष्वप् । 'रुदादेः सार्वधातुके' इत्ययव्यञ्जने इट् । स्वपिति । स्वपितः । स्वपन्ति । ह्य० दिस्योरीट् । अस्वपीत् । अस्वपीः । रुदादिभ्यश्च ईट् । दिस्योः वचनादीः । पक्षे 'रुदादेरपीति केचित्' इत्यट् । अस्वपत् । अस्वपः । सुष्वाप । सुषुपतुः । सुषुपुः । सुष्वपिथ । सुष्वप्य । स्वप्ता । सुष्यात् । सुषुप्सति

सोपुप्यते । साधोसि । अत्र इडागमाभावहेतुः रुदधातौ द्रष्टव्यः । सुप्त्वा । सुप्तः । स्वापयति । असृषुपत् । सुप्त्वापयिषति । घञन्तादिनि असुषुपत् । सिष्यापयिषति ।

श्वस् । सार्वधातुके पूर्ववत्, किन्तु 'स्वसेर्वे'ति सप्तम्यां विकरणस्य लुगभावे विश्वसेदित्यपि । अश्वसीत् । श्वसितः । व्याड्भ्यां वा विश्वस्तः । विश्वसितः ।

भस् । बभस्ति । बभस्तः । बभसति । अबभत् । अबभस्ताम् । अबभसुः । अन उः सिजभ्यस्तविदादिभ्योऽभुवः ।

धन् । दधन्ति । दधन्तः । दधनति ।

जन् जनने । जजन्ति । कश्चित् धुटि खनिसनिजनामिति नस्यात्वे जजाति । जजन्तः । जज्ञति । 'ईङ् जनोः सध्वे च' इति इट् । जज्ञनिषि । जजान । जज्ञतुः । जजुः । जजनिथ । इति परस्मैपदिनः ।

वस् आच्छादने । वस्ते । वसाते । वसते । वत्से । वसिता । वसित्वा । इत्यात्मनेपदी ।

दिवादौ - दिवादेर्यन् । कस् । कस्यति । कस्येत् । हौ कस्य । कसयति ।

त्रसी । त्रस्यति । त्रसति । तत्रास । त्रसतुः । तत्रसतुः ।

व्यध् । अगुणे सन्ध्यक्षरे सम्प्रसारणम् । विध्यति । विव्याध । विविधतुः । विविधुः । विव्यत्थ । व्यद्धा । वेविध्यते । विद्धः ।

रध हिंसायाम् । चकारात् संराधनेऽपि । रध्यति । खरे नागमः । ररन्धतुः । ररन्धुः । 'रधादिभ्यश्चे'त्यसार्वधातुके चेद्व्यपि । परोक्षायां कसौ च । सृष्टृभृ इत्यादिनियमान्नित्यमिट् । ररन्धिव । ररन्धिम । कश्चित् रेध्व, रेध्म इति । पुषादित्वादण् । अरधत् । रद्धा । रधिता ।

णश् । प्रणश्यति । अनशत् । मस्जिनशोर्धुटि नागमे नष्टा, नशिता । नक्षयति, नशिष्यति । नष्ट्वा, नशित्वा । नष्टः ।

शम् । शमादीनां दीर्घो यनि । शाम्यति । अशमत् । शान्त्वा, शमित्वा । शान्तः । एवं दम् तम् श्रम् भ्रम् क्षम् क्लम् । तत्रापि वि० - शमयति रागान् । दर्शने तु निशामयति रूपम् । दान्तशान्तपूर्णदस्त-स्पष्टच्छन्नज्ञप्ताश्चेनन्ता इति निपातनात् शान्तः, शमितः ।

दमयति । दान्तः । दमितः ।

क्षम् । क्षाम्यति । भौवादिकोऽपि भ्रमिरस्ति । भ्रम्यति । भ्राम्यति । बभ्राम । भ्रमतुः । बभ्रमतुः ।

मदी । माद्यति । अमदत् । हर्षग्लपनयोर्मदि । मदयति मित्रम् ।
मदयति शत्रुम् । अन्यत्र मादयति मदिरा । इति परस्मैपदिनः ।

जनी । जाजनेर्विकरणे । जायते । जज्ञे । दीपजनबुधपूरितायिप्यायिभ्यो
वेति । अजनि । अजनिष्ट । ये वा, जाजायते । जञ्जन्यते । जातः ।
अदादिकेन जनितः ।

पद् । पद्यते । अपादि । भावकर्मणोरप्येवम् । विपत्ताः, विपन्नः ।
पित्सते । पनीपद्यते ।

मन् । मन्यते । अमंस्त । मन्ता । मतः । इत्यात्मनेपदिनः ।

णह् । नह्यति -०ते । अनात्सीत् । नद्धा । इत्युभयपदी ।

खादौ - नु खादेः । शकलृ । शक्नोति । शक्नुतः । शक्नुवन्ति । शक्ता ।
शक्षयति ।

तुदादौ - व्यच् । तुदादेरनीत्यतोऽगुणित्वात् सं० । विचति । विव्याच ।
विविचतुः । विविचुः । कुटादित्वादितोऽगुणित्वम् । विविचिथ । विचिता ।
वेविच्यते । इति परस्मैपदिनौ ।

तनादौ - तनादेरुः । तनोति । तनुतः । तन्वन्ति । उकारलोपो
वमोर्वा । तन्वः, तनुवः । तन्मः, तनुमः । तनुते । तन्वाते । तन्वते । हौ
तनु । अतनिष्ट । तनादेस्तथासोः परयोरनिट्त्वं चञ्चमलोपश्च कश्चिदित्याह ।
तन्मते अतत । अतथाः । थाससहचरितस्तकारोऽप्येकवचनमस्यैव ।
तथा च श्रीमाघः -

“अवितथा वितथाः सखि मा गिरः ।”

तनोतेर्यणि वा । तायते, तन्यते । तत्वा, तनित्वा । वितत्य । ततः ।
तितनिषति, तितंसतीति । तितांसतीति वक्तव्यम् ।

षण् । सनोति । सनुते । असनिष्ट । पक्षे असत । अस्थायः । कश्चित्
धुटिखनीत्यादिना नस्यात्वे, असास्त । असास्थाः । ये वा, सायते । सन्यते ।
सात्वा, सनित्वा । सातः । साति । सन्तिः । सतिः । सिषणिषति ।

क्षणु । क्षणोति । क्षणुते । अक्षणीत् । क्षत्वा, क्षणित्वा । क्षतम् ।
-इत्युभयपदिनः ।

वनु । वनुते । वान्त्वा (वत्वा ?) । वनित्वा । वान्तः, वतः । वनयति ।
वानयति । उपसर्गे तु उपवन्नयति ।

मनु । मनुते । मनिता । मत्वा, मनित्वा । मनितः । इत्यात्मनेपदिनौ ।

ऋयादौ - ना ऋयादेः । ग्रह् । गृह्णाति । गृहीतः । गृह्णन्ति । गृहीते । गृह्णाते । गृह्णते । आन व्यञ्जनान्तादौ गृहाण । जग्राह । जगृहनुः । जगृहुः । जग्रहिथ । इटो दीर्घो ग्रहेरपरोक्षायाम् । अग्रहीत् । अग्रहीताम् । अग्रहीषुः । ग्रहीता । गृह्यते । अग्रहि । अग्रहीषाताम् । स्यसिजाशीत्यादिना अग्राहिषाताम् इत्यादि । ग्रहीता । ग्राहिता । जिघृक्षति । जरीगृह्यते । गृहीत्वा । गृहीतः ।

खव् । छोः शूटौ पञ्चमे च । अवर्णादूटो वृद्धिः । खौनाति । खौः । खावौ । खावः ।

चुरादौ - चुरादेश्चेति स्वार्थे इन् । नट् । नाटयतीत्यादि पाठिवत् । छद् । छादयति । छन्नः । छादितः ।

क्षल् । क्षालयति । प्राचिक्षलत् ।

ज्ञप् मानुबन्धश्च । ज्ञपयति प्रभुम् । ज्ञापने चायमिहोच्यते । मारणादिष्वर्थेषु घटादित्वादपि सिद्धम् । विश्वाराजाधातौ द्रष्टव्यः ।

यम च परिवेषणे । चकारेण मानुबन्धत्वमस्योत्तरस्य च धातोराकृष्यते । यमयति । परिवेषणादन्यत्र यामयति । ननु घटादौ यमोऽपरिवेषणे मानुबन्धत्वमुक्तं ततः कथं न विरोधः ? सत्यम् । स्वार्थेऽत्र मानुबन्धत्वम्, तत्र च हेत्विति न दोषः ।

चप् । चपयति । नाहेतावन्ये मानुबन्धाः । ज्ञपादीन् मुक्त्वा नान्ये धातवः स्वार्थे मानुबन्धाः । इति परस्मैपदिनः ।

शम् । शामयते । हेत्विति । शमयति । इत्यात्मनेपदी ।

चट स्फुट भेदे । चाटयति । स्फोटयति ।

घट सङ्घाते । घाटयति ।

हन्त्यर्थाच्च । एते त्रयोऽपि हन्त्यर्थाश्च सन्तश्चुरादौ भवन्ति । चाटयति, आस्फोटयति, घाटयति हन्तीत्यर्थः । अर्थान्तरे तु चटति, स्फुटति, घटते इत्यर्थः । कैश्चित् युजादिभ्यो विभाषया इन् इष्यते ।

आङः षदः पद्यर्थे । आङः परोऽयं गत्यर्थे यजादिः स्यात् । आसादयति । आसीदति । आसात्सीत् । आङो अन्यत्र, सीदति ।

तनु श्रद्धोपतापयोः । तानयति । तनति । तान्त्वा, तनित्वा । अन्यत्र तनोति, तनुते । उदनुबन्धत्वं पूर्वोक्तानामेव धातूनामर्थान्तरे चुरादित्वसूचनार्थम् ।

वच सन्देशने । वाचयति । वचति । वक्तीत्यन्यत्र । इति परस्मैपदिनः ।
तप दाहे । तापयते । तपते । अन्यत्र तप्यते, तपति ।
वद भाषणे । वादयते, वदते । अन्यत्र वदति । इत्यात्मनेपदिनौ ।

॥ इत्यकारोपधाः ॥

अथ गुणोपधाः । ते च त्रिविधाः । इदुपधाः, उदुपधाः, ऊदुपधाश्चेति ।
एषां गुणिनि गुणः । इदुपधा यथा - चिट प्रैष्ये । चेदति । चिद्यते । चिचेट ।
चिचिटतुः । चिचिटुः । चिचेटिथ । चिचिटथुः । चिचिट । चिचेट । चिचिट ।
चिचिटिव । चिचिटिम । चिचिटे । अचेटीत् । अचेटिष्टाम् । अचेटिषुः ।
अचेटि । अचेटिषाताम् । अचेटिषत । चेदिता । चिचिद्भान् । चिचिटानः ।
चिटिता । 'गुणी क्त्वा सेडरुदादि - क्षुधकुशक्लिशगुधमृधमृडवदवसग्रहां
व्यञ्जनादेर्व्युपधस्यावो वे'ति चिटित्वा, चेदित्वा । तत्रैव 'संश्चेति वक्तव्य'-
मिति वचनात् चिचिटिषति, चिचेटिषति । चेचिद्यते । अभ्यस्तस्य
चोपधाया नामिनः स्वरे गुणिनि सार्वधातुके इति गुणाभावे चेचिटीति ।
चेचेटि । चेचिटुः । चेचिटति । चेदयति । अचीचिटत् ।

उदुपधा यथा - शुच् । शोचतीत्यादि पूर्ववत् । तथा भावादिकर्मणो-
र्वौदुपधात् । शोचितमनेन, शुचितमनेन । प्रशोचितः, प्रशुचितः ।

ऊदुपधाः यथा - धृजु । धर्जतीत्यादि पूर्ववत् । धर्जित्वा, धृजित्वा ।
दिधर्जिषति । दरीधृज्यते । ऊदन्तोपधानां पूर्वस्य रक् रिक् रीक् । दधृजीति ।
दरिधृजीति । दरीधृजीति । दर्धक्ति । दरिधर्क्ति । दरीधर्क्ति । धर्जयतीति ।
पक्षे इनि चणि झवर्णस्य झत् । अदीधृजत् । अदधर्जत् ।

त्रयाणां वि० श्र्युतिर् क्षरणे । श्र्योतति । शिट्परोऽघोष इति
शिट् लोपे चुश्र्योत । अश्र्युतत् । अश्र्योतीत् ।

षिधु गत्याम् । सेधति परिसेधति । अत्र 'सेधतेर्गता'विति वचनान्न
षत्वम् । गतेरन्यत्र प्रतिषेधति पापात् । सिषेध । असेधीत् । सेधिता ।

षिधु संराद्धाविति पौषादिकस्य सिध्यति । असिधत् । सेद्धा,
सिद्धा । सेधित्वा, सिधित्वा । सिद्धः ।

षिधू शास्त्रे माङ्गल्ये च । अर्थान्तरे पुनरुदनुबन्धपूर्वक एव ।
अन्यथा तत्त्यागे सोऽनर्थकः स्यात् । अर्थान्तरेऽप्यनेनैव विकल्पस्य सर्वथैव
सिद्धत्वात् । सेधति । उदनुबन्धत्वादसार्वधातुकेत्यपि 'सृष्टृभृस्तुदुस्रुव
एव परोक्षायाम्' इति नियमान्नित्यमिद् । सिषिधिव । सिषिधिम । सेद्धा ।
सेधिता ।

लुट् । लोटति । अलोटीत् । पौषादिकस्य लुट्यति । अलुटत् ।
स्फुटिर विशरणे । स्फोटति । अनेनैव कौटादिकेन स्फुटति । अस्फु-
टीत् । स्फुट विकसने इत्यस्य स्फोटते ।

गुप् । गोपायति । जुगोप । गोपायाञ्चकार । गोप्ता । गोपिता ।
गोपायिता ।

जि क्षिदा अव्यक्ते शब्दे । क्षेदति । जि क्षिदा मोचने चेदिति
दिवादिकेन क्षिद्यति । क्षिण्णः । क्षिण्णमनेन । क्षेदितमनेन । 'शीङ्-
पृङ्धृषिक्षिदिमिदां निष्ठा सेट्' इति गुणः । कित् । चिकित्सति । चिकि-
त्साञ्चकार । 'संशये च प्रतीकारे कितः सन्नभिधीयते ।'

सृप्ल् । सर्पति । असृपत् । सर्पा । सिसृप्सति । सनि चानिटीति-
नाभ्युपधानामगुणत्वम् ।

हृशिर् । पश्यति । ददर्शित् । दद्रष्ट । जुहुरोरणि गुणः, अदर्शत् ।
अद्राक्षीत् । अद्राष्टाम् । अद्राक्षुः । द्रष्टा । द्रक्ष्यति । २० समोऽकर्मकः । सम्प-
श्यते । समदृष्ट । दृश्यते । अदर्शि । अदृक्षाताम् । स्यसिजाशीरित्यादिना
अदर्शिषातामित्यादि । द्रक्ष्यते । दर्शिष्यते । ददृशिवान् । दृष्टः । स्मृदृशी
च सनन्तौ तु रुचादाविति दिदृक्षते । दरीद्रष्टि । 'प्रकृतिग्रहणे चेक्रीयित
लुगन्तस्यापि ग्रहणम्' इति सृजिहुरित्यादिना अकारागमः ।

क्रुश् । क्रोशति । सणनिटः । सिडन्तान्नाभ्युपधादहशः । अक्रुक्षत् ।
क्रोष्टा । क्रोष्यति ।

मिह । मेहति । अमिक्षत् । मेढा । वंसौ, मीढान् । मीढः ।
रुह् । रोहति । अरुक्षत् । रोढा । रुढः । रोक्ष्यति । रोहयति । पक्षे
रोहेः पो वा । रोपयति व्रीहीन् । स्वमते रुह्यर्थेऽपि रुप्यते रूपम् । इति
परस्मैपदिनः ।

भृजी । भर्जते । भृजः खरात् खरे द्विः । बभ्रज्जे । भृष्टः ।
तिष्ट । तेपते । तेप्ता । अतितेपत् ।

तिज् । तितिक्षति । अतितिक्षिष्ट । क्षमायामेव सन्निष्यते । अन्यत्र
तेजते । तेजयति चास्त्रम् ।

ष्टुभ् । स्तोभते । उपसर्गात् सुनोति - सुवति - स्यति - स्तौति - स्तोभ-
तीनामडभ्यासान्तरस्य षत्वम् । अभ्यष्टोभिष्ट । तुष्टुभे । स्तुब्धः ।

गुप् । जुगुप्सते, निन्दायामेव सन् । अन्यत्र गोपते ।

गुप् । गोपायति । गुप्यति । गुप व्याकुलत्व इति पौषादिकेन ।

द्युत शुभ रुच दीप्तौ । द्योतते । द्युतादीनां 'पुषाद्व्युतादी'त्यादि-
पाठबलादद्यतन्यामुभयपदम् । अद्युतत् । अद्योतिष्ट । एवं द्युतादयः । तत्रापि
वि० 'द्युतिस्वाप्योरभ्यासस्ये'ति सम्प्रसारणम् । दिद्युते । देद्युत्यते । शुभिरु-
चिभ्यां न स्यादित्यनयोश्चेक्रीयिताभावः ।

जि मिदा । मेदते । मेद्यति पौषादिकस्य । मिन्नः । प्रमिन्नः ।
प्रमेदितः ।

जि प्विदा मोचने । खेदते । खेदिता । गात्रप्रक्षरणे पौषादिकेन
खिद्यति । खेत्ता । खिन्नः । प्रखिन्नः । प्रखेदितः ।

क्षुभ् । क्षोभते । अक्षुभत् । अन्यत्र क्षुभ्यति । क्षुभ्नाति । अक्षोभीत् ।
वृत्तु । वर्त्तते ।

अद्यतन्यां द्युतादीनां, वृतादेः स्यसनोस्तथा ।

आकृतिगणत्वादेव, श्वस्तन्यामुभयं कृपेः ॥

तथा - अनात्मने पदस्थात्तु, वृतादेरिङ् न स्ये सनि ।

श्वस्तन्यां च कृपेनैव कृतादेर्वाऽपि सेऽसिचि ॥

वत्स्यति । वर्त्तिष्यते । विवृत्सति । विवर्त्तिषते ।

एवं वृधु सृधु । कृप्, कृपे रो लः । कल्पते । र.....तेर्लश्रुतिरिति
वचनात् चकृपे । कल्पासि । कल्पासे । कल्पस्यति । कल्पिष्यति । चिहृ-
प्सति । चिकल्पिषते । कृप्तः । इत्यात्मनेपदिनः ।

गृह् । गोहेरूदुपधायाः । गृहति -०ते । जुगृह । जुगृहे । तृतीयादर्ध-
ढधभान्तस्य धातोरादिचतुर्थत्वं सध्वोः । अधुक्षत् । दुह दिह लिह गुहा-
मात्मनेपदे च तवर्गे वा सणेव । सण्विकल्पितपक्षे सिजपि नास्तीति ।
अगृह । अधुक्षत । अधुक्षाताम् । अधुक्षन्त । अगृहाः । अधुक्षथाः । अधु-
क्षाथाम् । अगृह्वम् । अधुक्षध्वम् । अधुक्षि । अगृहहि । अधुक्षावहि ।
अधुक्षामहि । इट् पक्षे, अगृहीत् । अगृहिष्ट । गृहा । गृहिता । गृहः ।
जोगृढि । ह्य० दिस्योः - अजोघोद् ।

त्विष् । त्वेषति -०ते । त्वेष्टा । इत्युभयपदिनौ ।

अदादौ - विद ज्ञाने । वेत्ति । वित्तः । विदन्ति । वेत्ति । वित्थः ।
वित्थ । वेद्मि । विद्वः । विद्मः ।

आहोब्रुवस्तु पञ्चानां, नवानां तु विदेस्तथा ।

अडादयो निपात्यन्ते, त्यादीनां च यथाक्रमम् ॥

वेद । विदतुः । विदुः । वेत्थ । विदथुः । विद । वेद । विद्व । विद्व । वेत्तु । विद्वि । वेदानि । विदं आमः कृञ् पञ्चम्यां वा, विदाङ्करोतु । विदाङ्करवाणि । अवेत् । अवित्ताम् । अविदन् । अविदुः । सौ पदान्ते रेफप्रकृत्योरपि वा दधोस्त्वं स्यात् । अवेः । अवेत् । विदाश्चकार । विवेद । वेदिता । रु० समोऽकर्मकः । संवित्ते । संविदाते । वेत्तेर्वा वक्तव्यम् । संविद्वते, संविदते । वेत्तेः शन्तुर्वसुः, विद्वान्, विदन् । विदित्वा । विविदिषति ।

‘रुदविदमुषां सनि’ इत्यगुणित्वात् दिवादौ सत्तायां विद्यते । तुदादौ - विद्वल्ल लामे । विन्दति - ०ते । कंसावस्य विविद्वान्, विविदिवान् । वित्तं द्रव्यम् ।

रुधादौ - विद विचारणे । विन्ते । त्रिभ्योऽपि वेत्ता ।

मृजू । मर्जः, मार्जिः । मार्ष्टि मृष्टः । अगुणे खरे वा, मृजन्ति मार्जन्ति । मार्क्षि । हौ मृग्धि । दिस्योः अमार्द् । मार्जिता । मार्ष्टा ।

रुदिद् । ‘रुदादेः सार्वधातुके’ इत्ययव्यञ्जने इद् । रोदिति । रुदितः । रुदन्ति । ह्य० दिस्योरीद्, अरोदीत् । अरोदीः । रुदादेरपीति केचिदित्यद्, अरोदत् । अरोदः । रुदित्वा । रुरुदिषति । रोरुत्ति । अरोरोत् । ‘रुदादिः पञ्चको गणः’ इति संख्योक्तत्वादिद् नास्ति । ‘न स्यनुबन्धगसंख्यैकस्वरोक्तेषु’ इति वचनात् । उक्तं च -

स्यनुबन्धगुणैरुक्तं संख्यैकस्वरेण वा ।

चेक्रीयितलुगन्तानां नैतानि स्युः कदाचन ॥

कित ज्ञाने । चिकेत्ति । चिकित्तः । चिकितति ।

तुर् । तुतोर्त्ति । तुतूर्त्तः । तुतुरति । ह्य० दिस्योः अतुतोः ।

धिष् । दिधेष्टि । अदिधेद् । इति परस्मैपदिनः ।

वृजी वृक्ते । वृजाते । वृजते । वृक्षे । रौधादिकस्य, वृणक्ति । अवृणक् । यौजादिकस्य वर्जयति, वर्जति ।

पृची । पृक्ते । रौधादिकस्य, पृणक्ति । अपृणक् । इत्यात्मनेपदिनौ ।

द्विष् । द्वेष्टि । द्वेष्टे । अद्वेद् । अद्विष्टाम् । अद्विषन् । अद्विषुः । द्वेष्टा ।

दुह । दोग्धि । दुग्धः । दुहन्ति । धोक्षि । दुग्धे, दुहाते । दुहते । धुक्षे । दुहाथे । धुग्ध्वे । हौ दुग्धि । ह्य० दिस्योः अधोक् - ०ग । अधुक्षत् । दुह दिह लिह गुहामात्मने पदे च तवर्गे वा सणेव । अदुग्ध । अधुक्षत । अधुक्षाताम् । अधुक्षन्त । अदुग्धाः । अधुक्षथाः । अधुक्षाथाम् । अदुग्ध्वम् । अधुक्षध्वम् ।

अधुक्षि । अदुहहि । अधुक्षावहि । अधुक्षामहि । दोग्धा । धोक्ष्यति । दुधुक्षति ।
दुग्धा । दुग्ध । रु० कर्मकर्तृस्थो दुहिः, दुग्धे गौः स्वयमेव । अद्यतन्यां वा,
अदुग्ध, अदोहि वा गौः स्वयमेव ।

दिह् पूर्ववत् । रुचादित्वं तु न । लिह् । लेढि । लीढः । लिहन्ति । लेक्षि ।
लीडे । लिहाते । लिहते । लिक्षे । लिहाथे । लीढे । हौ लीढि । ह्य० दिस्योः,
अलेट् । अलिक्षत् । अलीढ । अलिक्षत । अलिक्षाताम् । अलिक्षन्त । अलीढाः ।
अलिक्षथाः । अलिक्षाताम् । अलीढम् । अलिक्षध्वम् । अलिक्षि । अलिहहि ।
अलिक्षावहि । अलिक्षामहि । लेढा । लेक्ष्यति । लीढः ।

णिजिर् । निजिविजिविषां गुणः सार्वधातुके । नेनेक्ति । नेनक्तिः ।
नेनिजानि । नेनक्ति । हौ नेनिग्धि । अनेनेक् । अनिजत् । अनैक्षीत् ।
व्यञ्जनान्तानामनिटामिति वृद्धिः । अनिक्त । नेक्ता ।

विजिर् एवम् ।

विषल् । वेवेष्टि । वेविष्टे । हौ वेविट् । अवेवेट् । अविषत् । अविक्षत ।
वेष्टा । इत्युभयपदिनः ।

दिवादौ - दिव् । 'नामिनोर्वोरकुर्छुरोर्व्यञ्जने' इति दीर्घः, दीव्यति ।
दिदेविषति । दुद्यूषति । दिदिवान् । द्यूत्वा, देवित्वा । आद्यूनः । विजिगी-
षायां तु द्यूतं वर्तते । किपि द्यूः । देदीव्यते । देदिर्वीति । 'द्योर्व्यञ्जने ये'
इति लोपे देदेति । द्योः शूटौ पञ्चमे च, चकारात् कौ धुव्यगुणे च वस्य
ऊट्, देद्यूतः । देदिवति । एवमिदन्ताः ।

तत्रापि वि० श्रिवु । श्रीव्यति । श्रिव्यविमविज्वरित्वरासुपधया,
कौ धुव्यगुणे पञ्चमे च उपधासमं वस्य ऊट्, श्रूश्रूतः ।

ष्टिवु क्षिवु ष्टिवु कृम्वाचमामनीति ज्ञापकात् धात्वादेः षः सो न,
ष्टीव्यति । भ्वादि पाठाच्च ष्ठीवति क्षेवति ।

नृती गात्रविक्षेपे । नृत्यति । कृतादेर्वापि सेसिचीति वेट् । नत्स्यति ।
नर्त्तिष्यति । नृत्तम् ।

कुथ पूतिभावे । कुथ्यति । कुशाति । कुथ संक्लेशे इति क्रयादिपाठात्,
थफान्तानां चानुषङ्गिणामित्यत्रानुषङ्गिणां व्यावृत्त्या व्युपधत्वेऽपि विक-
ल्पो न स्यात्, कोथित्वा ।

पुष । पुष्यति । पुषादीनां त्यादिना अण्, अपुषत् । पोष्टा । पोक्ष्यति ।
अन्यत्र पोषति । पुष्णाति । अपोषीत् । पोषिता ।

शुष् । शुष्यति । शोष्ठा । शुष्कः, क्षैशुषिपचां सकवाः ।

दुष् । दुष्यति । दोष्ठा । दूषयति वा । चित्तविरागे - दोषयति दूषयति वा प्रज्ञाम् ।

श्लिष् । श्लिष्यति । बाह्यालिङ्गने सण्, अणोऽपवादः, आश्लिषत् कन्यां वदुः । बाह्यालिङ्गनादन्यत्र आश्लिषत् जतु काष्ठम् । आत्मने तु सिजेव, सणोऽपवादः, व्यत्यश्लिष्ट जतु काष्ठम् । इच् पुनः स्यादेव, आश्लेषि कन्या वदुना । चौरादिकादाश्लेषयति ।

क्षुध् । क्षुध्यति । क्षोद्धा । क्षुधिवसोश्च निष्ठायां चेतीद्, क्षुधित्वा । क्षुधितः ।

शुध् । शुध्यति । शोद्धा ।

हृष् । हृष्यति । स्पृश् स्पृश कृषि तृषि हृषिभ्यो वा इति पक्षे सिच्, स्पृशादीनां वेति पक्षे धुटि गुणवृद्धिस्थाने अकारागमश्च । अदाप्सीत् । अद्राप्सीत् । अदर्पीत् । अहपत् । रधादित्वाद्धेद्, दर्शा, द्रप्ता, दर्पिता । हस्तः ।

एवं तृष् । स्वादि तु दाद्योश्च । तृप्नोति, तृम्पति । अतर्पीत् । यौजादिकस्य तर्पयति, तर्पति ।

मुह् मुह्यति । अमुहत् । मुहद्मुहण्मुहणिहां वेति पक्षे धुटि हस्य घः, मोग्धा, मोढा, मोहिता । मोक्षयति, मोहिष्यति । मुग्धः, मूढः । मुक् मुद् । मोमोग्धि, मोमोढि ।

एवं द्रुह् ण्णह् णिहः । द्रुहस्तु आदिचतुर्थत्वं सध्वोः । द्रोक्षयति, द्रोहिष्यति ।

कृश् । कृश्यति । तृषि मृषि कृशि वंचि लृञ्च्यतां चेति कृशित्वा, कर्शित्वा ।

तुष हृष तुष्टौ । तुष्यति । तोष्ठा । हृष्यति । अहृषत् । हृषितः । हृष् अलीके इत्यस्य तु हर्षति । अहर्षीत् । हृष्टः ।

कुप क्रुध रुष रोषे । कुप्यति । क्रुध्यति । क्रोद्धा । रुष्यति । 'वेषुसह-लुभरुषरिषां ति' इति वेद् रोष्ठा, रोषिता । रोषिष्यति । रुष्टः, रुषितः ।

लुभ गाध्यै । लुभ्यति । अलुभत् । लोब्धा, लोभिता । लोभिष्यति । लुब्धः । विमोहने लुभति । अलोभीत् । लोभिता ।

गृध् । गृध्यति । रु० प्रलम्भने गृधिवच्योः । गृध्यते । जरीगर्द्धि । ह्य० दिस्योः अजरीघर्त् । सो वा घस्य रत्वे रो रे लोपमिति च कृते अजरीघाः इत्यपि ।

एवं कथिताः पौषादिकाः २० । इति परस्मैपदिनः ।

क्लिश उपतापे । क्लिश्यते । क्लिशिता । क्लिशित्वा । क्रयादौ क्लिश
विबाधने इत्यस्य क्लिश्नाति । क्लेष्टा, क्लेशिता । 'प्रक्लिशोर्वा' इति क्लिष्टः,
क्लिशितः ।

खिदि दैन्ये । खिद्यते । रौधादिकेन खिन्दते । परिघाते तौदादिकेन
खिन्दति । खेत्ता ।

बुध अवगमने । बुध्यते । अबोधि । अबुद्ध । बोद्धा । भोत्स्यति ।
भ्वादि पाठात् बोधति । बोधिता । बुधिर बोधने इत्यस्य बोधति-०ते
अबोधि । अबोधिष्ट । बोबोद्धि । ह्य० दिस्योः अबोभोत् ।

युष् । युध्यते । योद्धा ।

लिश अल्पीभावे । लिश्यति । लिश विच्छ गतौ इत्यस्य लिशति ।
लेष्टा । इत्यात्मनेपदिनः ।

मृषः क्षमायां च । मृष्यति-०ते । मृषित्वा, मर्षित्वा । मर्षितः ।
क्षमाया अन्यत्र अपमृशितं वाक्यमाह । मृषु सहने चास्य मर्षति । मृष्ट्वा,
मृषित्वा, मर्षित्वा । मृष्टम् । तितिक्षायां यौजादिकस्य मर्षयते । मर्षते ।

ई शुचिर् । शुच्यति-०ते । शुल्कः । इत्युभयपदिनौ ।

खादौ - जि धृषा । धृष्णोति । धर्षिता । धृष्टः । प्रधृष्टः । प्रधर्षितः ।

तुदादौ - सृज । सृजति । दैवादिकेन सृज्यते । ससर्जिथ । सस्रष्ट ।
अस्राक्षीत् । स्रष्टा । स्रक्षयति । सिसृक्षति । सृष्टः ।

रुजो । रुजति । रोक्ता । रुग्णः ।

भुजो । भुजति । भोक्ता । भुग्नः ।

छुप् । स्पृश् । छुपति । छोप्ता । स्पृशति । अस्पर्क्षीत्, अस्प्राक्षीत्,
अस्पृक्षत् । स्पृष्टा, स्पृष्टा । स्पृक्षयति, स्पृक्ष्यति । पिस्पृक्षति ।

एवं मृश् ।

रुश् रिश् । रुशति । रोष्टा । रिशति । रेष्टा ।

विश् । विशति । वेष्टा । विविशिवान् । विविश्वान् । रु० नेर्विशः,
निविशतम् ।

पिश् । पिशति ।

कृती छेदने । कृन्तति ।

कृती वेष्टने रौधादिकस्य कृणन्ति । कृन्तः । कृन्तन्ति । कृतादेर्वापि-
सेऽसिचीति वेट्, कर्त्स्यति, कर्त्तिष्यति । कृत्तम् । एवं भृती ।

कुर । कुरति । अकुत्सारोरत्र दीर्घप्रतिषेधे करोतेरेव ग्रहणोपदेशात् कूर्यते ।

वृह । वृंहति । वर्ढा, वर्हिता । वृढः । कृतो दीर्घो न स्यात् ।
एवं तृह स्तृह ।

कुट् । कुटति । चुकोट । कुटादेरनिनिचदसु, इन् इच् अद् वर्ज अन्यत्र गुणो न स्यात्, अकुटीत् । कुटिता । चोकुटिता । कुटादेरत्र गणोक्तत्वात् गुणनिषेधो नास्ति, चेक्रीयितलुगन्तानां न स्यनुबन्धेत्यादिवचनात् ।

इत्थं कुटादयः । इति परस्मैपदिनः ।

तुद् । तुदति-०ते । तोत्ता । तुन्नः ।

नुद् । नुदति-०ते । नोत्ता । नुन्नः ।

दिश् । दिशति-०ते । देष्टा ।

क्षिप् । क्षिपति-०ते । दिवादि पाठात् क्षिप्यति । क्षेप्ता ।

कृष् । कृषति-०ते । भ्वादि पाठात् कर्षति । चकर्ष । अकार्षीत्, अक्राक्षीत्, अकृक्षत् । कर्षा, कष्टा । कर्षयति, कक्षयति । चिकृक्षति ।

मुच्छ्ल् । मुञ्चति-०ते । मोक्ता । मुमुक्षति-०ते । मुचेरकर्मकस्योद् वा मोक्ष्यते । मुमुक्षते वा वत्सः स्वयमेव ।

लुप्ल् । लुम्पति-०ते । लोप्ता । अल्लुपत्, अल्लुलोपत् ।

लिप् । लिम्पति-०ते । अलिपत् । लिम्पादीनामात्मनेपदे वा । अलिपत् । अलिप्त । लेप्ता ।

बिचिर् । सिञ्चति-०ते । असिचत् । असिचत । असिक्त । सेक्ता ।

रुधादौ-रुधिर । रुणद्धि । रुन्द्वः । रुन्धन्ति । रुन्द्वे । रुन्धाते । रुन्धते । हौ रुन्द्धि । दौ अरुणत् । सौ अरुणः । अरुणत् । अरुधत् । अरौत्सीत् । अरुद्ध । रोद्धा ।

भिदिर् । भिनत्ति । भिन्ते । भेक्ता । इत्यादि पूर्ववत् ।

एवं छिदिर्, क्षुदिर् । क्षुणक्तीत्यादि ।

रिचिर् । रिणक्ति । रिङ्क्ते । अरिणक् । रेक्ता ।

एवं विचिर् ।

एवं युजिर् । युनक्तीत्यादि । युज समाधाविति दैवादिकेन युज्यते । रु० खराद्यन्तादुपसर्गादयज्ञपात्रेषु । युजिर् । उपयुङ्क्ते । प्रयुङ्क्ते । यज्ञपात्रं प्रयुनक्ति ।

उ वृदिर् । वृणक्ति । वृन्ते । वृदिता । कृतादेर्वाऽपि सेऽसिचीति वेद्,
छत्स्यति, छर्दिष्यति । वृत्त्वा । छर्दित्वा । वृत्तः ।

एवमु वृदिर् । इत्युभयपदिनः ।

पिप् । पिनष्टि । पिंष्टः । पिंषन्ति । पिनक्षि । हौ पिण्डु । अपिणद् ।
पेष्टा ।

एवं शिष्टलृ ।

भुज् । भुनक्ति पृथ्वीम् । हौ भुंग्धि । रु० अशने भुज् । भुङ्क्ते ।
भोक्ता ।

ओ विजी । विनक्ति । तुदादिपाठाच्च उद्विजते विजेरिटीत्यगुणत्वम्,
उद्विजिता । उद्विग्नः । कथम् ? “उद्वेजिता वृष्टिभिराश्रयन्ते ।” इनन्तस्यायं
प्रयोगः । इति परस्मैपदिनः ।

तनादौ - क्षिण् । क्षिणोति । क्षिणुतः । क्षिण्वन्ति । क्षिणुते ।
क्षिण्वाते । क्षिण्वते । क्षित्वा । क्षिणित्वा । क्षितम् ।

एवं तृण, पृण । केचित् गुणमिच्छन्ति तेन तर्णोति, पर्णोत्यपि ।

क्रयादौ - मुष् । मुष्णाति । मुष्णीतः । मुष्णन्ति । हौ मुषाण ।
मुषित्वा । मुमुषिषति ।

कुप् । कुष्णाति । कोषिता । अपिति निष्कुषोरिति वर्जनात् निष्कुषो
वेडस्तीति गम्यते । निष्कोष्टा । निष्कोषिता । निष्कुषितः ।

मृदु । मृद्नाति । मृदित्वा । एवं मृडु, गुधु ।

चुरादौ - चुर् । चोरयति । अचूचुरत् । इत्यादि पाठिवत् ।

पृथु । पर्ययति । अपीपृथत् । अपपर्यत् । इति परस्मैपदिनः ।

चित् । चेतयते । अचीचितत् । अचीचितेताम् । अचीचितत ।

दिबु परिकूजने । देवयते । दीव्यतीत्यन्यत् ।

युज्, पृच् । योजयति । पक्षे योजति । पर्वयति । पक्षे पर्वति ।

इति त्यादिप्रक्रमे प्रथमो ह्रस्वोपधाधिकारः ।

अथ दीर्घोपधाः । खाद् भक्षणे । खादति । चखाद् । चिखादिषति ।
चखाद्यते । खादयति । ‘न शास्वृदनुबन्धाना’मिति ह्रस्वाभावे अचखादत् ।

शील् । शीलति । शिशील । शिशीलिषति । शेशील्यते । शील-
यति । अशीशिलत् ।

एवं कूज् । कूजति । चुकूजेत्यादि पूर्ववत् ।

क्रीड् । क्रीडति । क० अनुपरिभ्यां च क्रीडः । यथा - दिवमुपरि परि-
क्रीडते ताडकेयम् । चकारादाडः, आक्रीडते । समोऽकूजने, संक्रीडन्ते
कुमाराः । कूजने तु संक्रीडन्ति शकटानि, अव्यक्तं शब्दं कुर्वन्तीत्यर्थः ।
क्रीडयति । अचिक्रीडत् ।

रोड् । रोडन्ति । रूरोडेत्यादि । एवं शौड् । शौडति । शुशौडेत्यादि ।

धूप धूपायति । दुधूप । धूपायाञ्चकार ।

जीव् । जीवति । जेजीवीति । वलोपे जेजेति । जेज्यूतः । भ्राज-
भ्रासेत्यादिना अजीजिवत्, अजिजीवत् ।

हेड् । हेडति । हेडयति । घटादिपाठबलात् ह्रस्वत्वे गुणो न स्यात् ।
अहिडि, अहेडि । हिडं २, हेडं २, केचित् ह्रस्वत्वे दीर्घमिच्छन्ति, अहीडि ।
हीडं हीडमित्यपि । इति परस्मैपदिनः ।

ह्लादी । ह्लादते । प्रह्लातः ।

क० [नाथ ।] आशिषि नाथः, सर्पिषो नाथते । आशिषोऽन्यत्र
परस्मैपदमेव, नाथति माणवकम् ।

भ्राज् । भ्राजते । भृजादीनां षः इत्यत्र राजिसहचरितस्य भ्राजे-
र्भाष्टिः । अस्य तु भ्राक्तिरेव ।

वेष्ट् । वेष्टते । वावेष्टि । वीष्टीत्यत्वपक्षे अववेष्टत्, अविवेष्टत् ।

क्षीवृ । क्षीवते । निष्ठायां अनुपसर्गात्फुल्लक्षीवेत्यादिना क्षीवः ।

भाम् । भामते । वाभाम्यते । कश्चिद्वंभाम्यत इत्येव ।

पूयी । पूयते । पूतः । प्वोर्व्यञ्जने ये ।

कनूयी । कनूयते । कनूतः । अर्त्तिहीव्लीरी कनूयी क्षमाय्यादतानामन्तः
पो यलोपो गुणश्च नामिनाम्, क्त्रोपयति ।

क्षमायी । क्षमायते । क्षमातः । क्षमापयति ।

स्फायी ओ प्यायी वृद्धौ । स्फायते । स्फीतः । ईदनुबन्धबलात् स्फायः
स्फीरादेशो भवत्यनित्य इति, स्फातः । स्फावयति, स्फायेर्वादेशः ।
आप्यायते । प्यायः पिः परोक्षायाम् । आपिप्ये । दीपेत्यादिना आप्यायि ।
आप्यायिष्ट । प्यायः पी खाङ्गे, पीनौ स्तनौ । आप्यानश्चन्द्रः ।

भाप् । भाषते । अवीभषत् । अबभाषत् ।

काश् । काशते । कासांचक्रे । काश् भाश् दीप्तौ ।
काशते । दैवादिकेन काश्यते । चकाशे । भासते । अवीभसत् । अबभासत् ।

वाह । वाहते । वाढं भृशम्, वाहितमन्यत् ।

गाह् । गाहते । विगाढा । विगाहिता । विगाढम् ।

मान् । मीमांसते । चौरादिकेन मानयति ।

हु भ्राज, हु भ्रास, हु भ्लासृ दीप्तौ । भ्राजते । 'राजि-भ्राजि-भ्रासि-भ्लासीनां वे'ति वचनादेत्वं पक्षे, भ्रेजे । वभ्राजे । अविभ्रजत् । अबभ्राजत् । 'भ्रासुभ्लासि'त्यादिना पक्षे यन्, भ्रास्यते, भ्रासते । शेषं पूर्ववत् ।

एवं भ्लासृ । अबभ्लासत् । नित्यम् । इत्यात्मनेपदिनः ।

राजृ । राजति - ०ते । रराज । रेजतुः । रराजतुः ।

धावु गतिशुद्ध्योः । धावति । धौत्वा । धावित्वा । धौतः पटः ।
गतौ निष्ठायामडस्येव, धावितः ।

चायृ । चायति - ०ते । चेकीयते । चायः किञ्चेक्रीयिते ।

दासृ । दासति - ०ते । वंसौ दाखान् ।

दान् । दीदांसति - ०ते ।

शान् । शीशांसति - ०ते ।

अदादौ - चकासृ । चकास्ति । चकास्तः । चकासति । अचकात् ।
अचकास्ताम् । यक्षादिश्चेत्यभ्यस्तत्वात्, अन उस् । अचकासुः । सौ अच-
कात्, अचकाः । चकासाश्चकार । अचचकासत् ।

शास् । शास्ति । शासेरिदुपधाया अण् व्यञ्जनयोः, शिष्टः ।
शासति । शिष्यात् । शाधि हौ । अशात् । अशिष्टाम् । अशासुः ।
अशात् । अशाः । अशिषत् । शासिता । शिष्ट्वा । शासित्वा । शेशिष्यते ।
शिष्टः । कथं शास्तिरित्यौणादिकोऽयम् । न शास्वृदनुबन्धानामित्यशशा-
सत् । इति परस्मैपदिनौ ।

आडः शासु इच्छायाम् । आशास्ते । पक्षे धातुसकारस्य धकारे
लोपः, आशाध्वे । सस्य दत्वे । आशाद्ध्वे । आशास्यते । आशीशसत् ।

दिवादौ - दीपी । दीप्यते । दीपेत्यादिना अदीपि । अदीपिष्ट ।

पूरी । पूर्यते । अपूरि । अपूरिष्ट । पूर्णः । पूरयति । पूर्णः, पूरितः ।

जूरी । जूर्यते । जूर्णः । इत्यात्मनेपदिनः ।

राध, साध् । राध्यति - ०ते । साध्यति - ०ते । राद्धा । साद्धा ।
राधोति । साध्नोति । स्वादिपाठात् ।

चुरादौ - पूज । पूजयति । अपूपुजत् ।

पीड । पीडयति । अपीपिडत् । अपिपीडत् ।
 सूच । सूचयति । 'झप्रभृतिभ्यश्चे'ति । सोसूच्यते ।
 सूत्र एवम् । मार्ग । मार्गयति । मार्गति । युजादित्वाद्धिभाषयेत् ।
 इति त्यादिप्रक्रमे दीर्घोपधाधिकारो द्वितीयः ।

*

अथ व्यञ्जनोपधाः । यथा—जल्प । जल्पति । जजल्प । अजल्पीत् ।
 जिजल्पिषति । जाजल्प्यते । जल्पयति । अजजल्पत् ।

म्लेच्छ । म्लेच्छति । म्लिष्टमविस्पष्टम् । म्लेच्छितमन्यत् ।
 मूर्च्छा । मूर्च्छति । मूर्त्तः । मूर्त्तमनेन । मूर्च्छितमनेन । प्रमूर्त्तः, प्रमूर्-
 च्छितः । कथं मूर्च्छितः ? मूर्च्छा अस्यास्तीति, 'तारकादिभ्य इतः' इति
 रुढितो दृश्यते । मूर्त्तिः । मूः । मुरौ । मुरः ।

एवं हृच्छा, स्फूच्छा ।

वुण्हु (चुड्डु) दोषयोऽयम् । क्तिपि संयोगान्तलोपे तस्य वृत्तिः,
 चुत् । अन्यत्र च ट वर्गयोगे च ट वर्ग एव स्यात् । शुच्यी । चुच्यी ।
 शुच्यति । शुक्तः । चुच्यति । चुक्तः ।

तुर्वी । तूर्वति । तुतूर्व । तूर्णः । तुः । तुरौ । तुरः ।

तक्ष । संतक्षति वाग्भिः । तनूकरणे तक्ष्णोति च । तष्टा, तक्षिता ।
 इति परस्मैपदिनः ।

स्पर्द्ध । स्पर्द्धते । पास्पर्ध्यते । पास्पर्द्धि । ह्य० दौ अपास्पर्त्तु । सौ
 अपास्पर्त्तु । अपास्पाः । वा धस्य रत्वे, रो रे लोपः स्वरश्च पूर्वो दीर्घः ।

दक्ष । दक्षते । दक्षयति । अदक्षि । अदाक्षि । घटादिपाठबलाद्
 अनुपधाया अपि दीर्घत्वम् ।

अदादौ—चक्षिङ् । इकार उच्चारणार्थः । आचष्टे । आचक्षाते ।
 आचक्षते । आचक्षे । आचक्षाथे । आचङ्द्वे । असार्वधातुक० 'चक्षिङः
 ख्याञ्', 'वा परोक्षायाम्', अनुबन्धत्वादुभय० आचख्यौ । आचख्ये ।
 आचचक्षे । इत्यात्मनेपदिनः ।

जक्ष । रुदादित्वात् जक्षिति । जक्षितः । अभ्यस्तसंज्ञकत्वात्
 जक्षति । ह्य० 'दिस्योरीट्', अजक्षीत् । अजक्षीः । अट् वा, अजक्षत्, अजक्षः ।

तुदादौ—पृच्छ । पृच्छति । पप्रच्छ । पप्रच्छिथ । पप्रष्ट । 'छशो-
 श्चे'ति 'षत्वनिमित्ताभावे' इत्यादिना चस्य लोपे उपधाभूतस्याकारस्य
 दीर्घे, अप्राक्षीत् । प्रष्टा । प्रक्षयति । रु० 'आङः प्रच्छ'; आपृच्छते गुरुन्,

मुत्कलापयतीत्यर्थः । 'समोऽकर्मकः ।' सम्पृच्छते । पिपृच्छिषति । परि-
पृच्छयते । पृष्टः । पृच्छनीयमिह रूढित्वात्सम्प्रसारणम् । प्रच्छयति ।
अपप्रच्छत् ।

एवं व्रश्चू । किन्तु 'क्त्व जृवश्चोरिट्' नित्यम्, व्रश्चित्वा । विवृक्षति ।
इट् पक्षे तु अव्रश्चीत् । व्रश्चिता । वृक्कणः, व्रश्चेः क च ।

हु मस्जी । मज्जति । अमाक्षीत् । 'मस्जि नशोर्युटि' नागमे । मङ्क्ता ।
मङ्क्त्वा, मक्त्वा । मग्नः ।

विच्छ । विच्छायति । विश्नः । इति परस्मैपदिनः ।

ओ लस्जी । लज्जते । लग्नः । इत्यात्मनेपदी ।

भ्रस्ज । भृज्जति -० ते । वभ्रज्ज । वभर्ज । भ्रष्टा । भ्रक्षयति । विभ्रक्षति ।
विभ्रज्जिषति । वरीभृज्यते । भृष्टः । इत्युभयपदी ।

चुरादौ - लक्ष् । विभाषितोऽयमित्येके । लक्षयति -० ते । अललक्षत् ।

अथानुषङ्गिणः । 'अत एव वर्जनादिदनुबन्धानां धातूनां नास्ती'ति
तस्य च कचिल्लोपो न स्यात् । यथा हु नदि । नन्दति । ननन्द । अनन्दीत् ।
निनन्दिषति । नानन्द्यते । नानन्ति । अनानन्त् । सौ अनानन्त्, अनानः ।
वा दधोरत्वात् । नन्दितम् । नन्दयति । अननन्दत् ।

णिदि । निन्दति । निनिन्द । नेनिन्द्यते । एवमिदनुबन्धाः ।

'अनिदनुबन्धानामगुणे अनुषङ्गलोपः ।' यथा मन्थ । मन्थति ।
मथ्नाति, क्रयादिपाठात् । ममन्थ । 'परोक्षायामिन्धि ग्रन्थि ग्रन्थि दम्भीना-
मेवे'ति नियमात् नलोपाभावे ममन्थतुः, ममन्थुः । अमन्थीत् । मन्थिता ।
मिमन्थिषति । मामन्थयते । मामन्थीति । मामन्ति । 'अगुणे नलोपः',
मामत्तः । मामथति । 'थफान्तानां चानुषङ्गिणाम्' इति वा गुणी, मथित्वा,
मन्थित्वा । मथितः । ममथ्वान् । ममथानः ।

वि० खेयादि । लगि । लंगति । 'लंगि-कम्प्योरुपतापशरीरविकारयोर्न-
लोप' इष्यते । विलग्यते । विलगितः ।

वश्च गतौ । वश्चति । वनीवच्यते । तृषि मृषीत्यादिना वश्चित्वा,
वचित्वा, वक्त्वा । वक्तः । प्रलम्भने चौरादिकेन बहु वश्चयते ।

लुश्च । लुश्चति । लुचित्वा, लुश्चित्वा ।

अचेत्यादि रिवि रवि धवि । रिण्वति । रविः, अत्र वकारस्य धुट्त्वा-
भावादनुस्वारो नास्ति, णत्वमेव स्यात्, रण्वति, धण्वति ।

हृहि वृहि । हंहति । हृहो बलवान् । हंहितमन्यत् । 'वृंहः स्वरेऽनिटि वा' इति पक्षे पञ्चमलोपः, वर्हति, वृंहति । वृंहिता । वर्हकः, वृंहकः । परिवृढः प्रभुः । वृंहितमन्यत् ।

स्कन्दिर् । स्कन्दति । अस्कन्दत् । अस्कान्त्सीत् । 'अस्य च दीर्घ' इत्यत्र पृथग्योगान्नोपधाया अपि दीर्घत्वम् । स्कन्ता । चनीस्कचते । स्कत्वा, स्कन्त्वा । प्रस्कच । प्रस्कन्नः ।

दंशि । 'दंशिसञ्जिष्वञ्जिरञ्जीनामनि' इति नलोपे दशति । अदांक्षीत् । दंष्ट्रा । दिदङ्क्षति । दन्दद्वयते । दष्टः ।

षज्ज । सजति । सञ्जिग्रहणात् षत्वे नलोपाभावे अभिषज्जति । सङ्क्षा । 'जान्तनशामनिदाम्' इति सक्तवा । सक्तः । इति परस्मैपदिनः ।

ष्वज्ज । परिष्वजते । 'ष्वञ्जेर्वे'ति नलोपे परिष्वज्जे, परिष्वज्जे । परिष्वङ्क्षा ।

कम्पि । कम्पते । कम्पितः । 'लङ्गिकम्प्योरुपतापे'त्यादिना विकम्प्यते । विकम्पितः ।

आङः शसि इच्छायाम् । आशंसते । आशंसुः । आशंस्यते । आशंसितम् । आङः पर एवायं प्रयुज्यते । शंसु स्तुतावित्यस्य प्रशस्यते । प्रशस्तम् । प्रशंसति ।

अंसु प्रमादे । अंसते । वञ्चिअंसीत्यादौ नीविधाने अंसिसहचारिणो ग्रहणादस्य शाश्रस्यत एव । उषाश्रदिति । वञ्चिअंसीत्यादौ नीविधाने अंसिसहचारिणो द्वाभ्यामपि स्यात् ।

अंसु अंसु अवशंसने । अंसते । अद्यतन्यां द्युतादीनामित्युभयम्, अश्रसत्, अशंसिष्ट । शनीश्रस्यते ।

ध्वंसु । ध्वंसते । अध्वसत् । दनीध्वस्यते ।

अम्भु । अम्भते । अश्रभत् ।

स्पन्दू । स्पन्दते । अस्पन्दत् । अस्पन्तः । अस्पन्दिष्ट । स्पन्ता । स्पन्दिता । वृतादित्वात् स्पसनोरुभयम्, इट् च तयोः परस्मैपदे नेष्यते, स्पन्त्स्यति, स्पन्दिष्यते । सिस्पन्त्सति, सिस्पन्दिषते । स्पन्त्वा, स्पन्दित्वा । प्रस्पन्द्य । स्पन्नः । इत्यात्मनेपदिनः ।

रञ्ज् । रजति, रजते । दैवादिकाच्च रज्यति - ० ते । रङ्क्षा । रक्त्वा, रङ्क्त्वा । रक्तः । रजयति मृगान् । रञ्जेर्मृगरमणे अनुषङ्गलोपः । अन्यत्र रञ्जयति वस्त्रम् । इत्युभयपदी ।

खादौ-धिवि । 'धिन्विकृण्वयोर्धि कृ चे'ति वा वक्तव्यम् ।
धिनोति, धिनुतः, धिन्वन्ति । दिधिन्व ।

कृवि । कृणोति ।

दम्भ् । दभ्नोति, दभ्नुतः, दभ्नुवन्ति । ददम्भ । देभतुः । देशुः ।
ददम्भिथ । धिप्सति, धीप्सति । दिदम्भिषति । दब्ध्वा, दम्भित्वा ।
दब्धः ।

तुदादौ-तृप् । 'तृप्पादीनां शुभान्तानामनि न च लुप्यते'
इति तृप्ति । तरीतृप्यते ।

रुधादौ-भञ्जो भनक्ति, भङ्क्तः, भञ्जन्ति । भनक्षि । भङ्क्यात् ।
भङ्गधि भनजानि । ह्य० दिव्योः अभनक् । अभङ्क्षीत् । भङ्क्ता । भज्यते
'भञ्जेरिचि वा' अभञ्जि, अभञ्जि । भक्त्वा, भङ्क्त्वा । भग्नः ।

तृहि हिसि । गुणिनि व्यञ्जने तृहेरिङ्गिकरणात्, तृणेढि । तृण्डः ।
तृहन्ति । तृणेक्षि । तृण्डि । अतृणेद् । हिनस्ति, हिंस्तः, हिंसन्ति । ह्य०
दौ अहिनत् । सौ अहिनत्, अहिनः ।

त्रयादौ-वध वन्धने । वध्नाति, वध्नीतः, वध्नन्ति । हौ वधान । अभान्-
न्सीत् । वन्द्धा । अन्थ विमोचनप्रतिहर्षणयोः । अश्नाति । शअन्थ ।
श्रेथतुः । श्रेथः । शअन्थिथ । अथित्वा, अन्थित्वा ।

एवं ग्रन्थ सन्दर्भे । ह्य० 'अन्थि-ग्रन्थी कर्मकर्तृस्थौ', अशीते, ग्रशीते
मालाः खयमेव ।

अथि शैथिल्ये, ग्रथि वकि कौटिल्ये इति भौवादिकाभ्यां अन्थते,
ग्रन्थते । अन्थ ग्रन्थ सन्दर्भे इति यौजादिकाभ्यां अन्थयति, अन्थति,
ग्रन्थयति, ग्रन्थति ।

स्तम्भु स्तुम्भु स्कम्भु स्कुम्भु एते सौत्रा धातवः । स्तभ्नाति, स्तभ्नोति ।
स्तब्ध्वा, स्तम्भित्वा । स्तब्धः । एवं स्तुम्भ्वादयः । स्तम्भेस्तु 'जृश्विस्त-
म्भे'त्यादिना अस्तभत्, अस्तम्भीत् । इति परस्मैपदिनः ।

इति व्यादिप्रक्रमे व्यञ्जनोपधाधिकारस्तृतीयः ।

*

अथ आदिस्वराः यथा-अट् । अटति । आट । आटतुः । आटुः ।
आटिथ । आटीत् । आटिष्टाम् । आटिषुः । मा भवानटीत् । अट्यते ।
आटि । आटिषाताम् । आटिषत । आटिदिषति । स्वरादित्वाच्चेक्रीयिता
प्राप्तावत्रैव 'ऋप्रभृतिभ्यश्चे'ति अटाट्यते । आटयति । आटिटत् ।

वि० अक्षु । 'अक्षतेवे'ति अक्ष्णोति, अक्षति । 'तस्मान्नागमः परादि-
रन्तश्चेत् संयोगः ।' आनक्ष, आनक्षतुः, आनक्षुः । इद्व्यनिटि च आक्षीत् ।
आक्षिष्टाम् । आक्षुः । आक्षिषुः । अष्टा । अक्षिता । अक्षयति । आचिक्षत् ।

अर्द । अर्दति । आनर्द । 'संनिविभ्योऽर्दे', समर्णः, न्यर्णः, व्यर्णः ।
सामीप्येऽभेः, अभ्यर्णा नदी । अर्दितमन्यत् । 'न नवदराः संयोगाद-
योऽये', एतेन द्विरुच्यते, अर्दिदिषति । आर्दिदत् ।

अति । अन्तति । आनन्त । अन्त्यते । अन्ततिषति । आन्तितत् ।
अश्रु गति-पूजनयोः । अश्रति । अनपादाने अश्रेः समक्तः । अपा-
दाने तु उदक्तमुदकं कृपात्, उद्धृतमित्यर्थः । अश्रिता गुरवः । अश्रेः
पूजायामिडिष्यते नलोपाभावश्च ।

अश्रु गतावित्यस्य अश्रति-० ते ।

अर्च । अर्चति । आनर्च । अर्चिचिषति । आर्चिचत् । चौरादिका-
दर्चयति ।

अज । अजति । असार्वधातुक० अजेर्वा । विवाय । विव्यतुः ।
विव्युः । व्यञ्जनादौ वेति केचित् । प्राजिता, प्रवेता । घञ् अल् क्यप्सु च
न स्यात् । समाजः । उदजः । समज्या ।

अड्ड । अड्डति । दोषधोऽयम्, तस्य द्विरुक्तेरभावात् अड्डिडिषति ।

अम गतौ । अमति । 'वा रुच्यमत्वरसंघुषाखलाम्', अभ्यान्तः ।
अभ्यमितः । आमयति ।

अव् । अवति । ऊः । उवौ । उवः ।

आच्छ । आच्छति । आच्छ । आच्छतुः । आच्छुः । 'तस्मान्नागम'
इत्यत्र तस्मादीर्घाभूतादिति व्याख्यानागमो नास्ति ।

इट् । एटति । वृद्धौ ऐटत् । इयेट । ईटतुः । ईटुः । इयेटिथ । ऐटीत् ।
एटिडिषति । एटयति । ऐटिटत् । मा भवानैटिटत् ।

उख । ओखति । 'उपसर्गावर्णस्य लोपो धातोरेदोतोः ।' प्रोखति ।
उवोख । ऊखतुः । ऊखुः । इत्यादि पूर्ववत् । अटेल्यादि ।

इ गतौ । अयति । आयत् । इयाय । ईयतुः । ईयुः । इययिथ । इयेथ ।
ऐषीत् । ऐष्टाम् । ऐषुः । एता । ऐयात् । ईयते । ऐयत । आयि । ऐषाताम् ।
आयिषाताम् । एष्यते । आयिष्यते । ईषिषति । ईयिवान् । ईयानः ।

इदि । इन्दति । 'नाभ्यादेर्गुरुमतोऽनृच्छः' इत्याम्, इन्दाश्चकार ।
ऐन्दीत् ।

ओख् । ओखति । प्रोखति । ओखाश्चकार । औखीत् ।

एजृ । एजति । ऐजीत् ।

ईर्क्ष्य ईर्ष्य । ईर्क्ष्यति । ईर्क्ष्यिषिषति । ईर्ष्यति । 'ईर्ष्यते'र्यशब्दस्य सनो वा द्विर्वचनम्, ईर्ष्यिषिषति । ईर्ष्यिषिषति ।

उर्वी । उर्वति । उर्णः । ऊः । उरौ । उरः ।

उष दाहे । ओषति । प्रौषति । ओषाश्चकार । उवोष ।

ऋच्छ । ऋच्छति । 'ऋकारे चे'ति नागमः, आनच्छ । आच्छीत् ।
रु० 'समोऽकर्मकः', समृच्छते ।

ऋत इति सौत्रो धातुः । 'ऋतेर्णी यङ् वक्तव्यः, ऋतीयते । असार्व-
धातुके वा आनर्त्त । ऋतीयाश्चक्रे । ऋतित्वा, अर्त्तित्वा, ऋतीयित्वा । इति
परस्मैपदिनः ।

एध् एधते । 'इणेधत्योर्णः' इत्यलोपाभावे उपैधते । एधाश्चक्रे । एधा-
मासे । एधाम्बभूवे । कर्त्तरि सर्वत्र अस्-भुवोः प्रयोजनात् परस्मैपदं
चातिदिश्यते, एधामास एधाम्बभूवेत्यपि ।

ऊह् । ऊहते । रु० 'उपसर्गादस्यत्यूहौ वा', समूहति - ०ते । समूह्यते
उपसर्गात्पक्षे ह्रस्वः, समुह्यते । स्वमते च हिना सिद्धम् ।

ऋज् । अर्जते । आनृजे । आर्जिष्ट ।

अय् । अयते । उपसर्गस्यायतौ रेफस्य लत्वम्, पलायते । 'निर्दुरोर्वा ।
निरयते, निलयते । पलायाश्चक्रे ।

ऊयी । ऊयते । ऊतः ।

उङ् । अवते । ह्य० आवत । ऊवे । औष्ट । औषाताम् । औषत ।
ओता । ऊयते । आवि । औषाताम् । आविषाताम् । इत्यादि । ऊषिषते ।
इत्यात्मनेपदिनः ।

अदादौ - अद् । अत्ति । ह्य० 'दिस्योः अदोऽट्', आदत्, आदः । 'अदौ
घस्ल सनद्यतन्योः', 'वा परोक्षायाम्', अघसत् । लृदनुबन्धस्य अण्
प्रयोजनकत्वात्परस्मैपद एव घस्लरादेशोऽनुमीयते । तथा केचित् घस्ल
अदने इति धात्वन्तरमपि मन्यन्ते । जघास, जक्षतुः, जक्षुः । जघसिथ ।
आद, आदतुः, आदुः । आदिथ । अत्ता । जिघत्सति । जक्षिवान् ।
आदिवान् । जग्धा । प्रजग्ध्य । जग्धम् । कथमन्नं आदानम् ? ते
इति ज्ञापकात् ।

इण् । 'अणश्चे'ति निर्देशाय णकारः । एति उपैति, इतः, यन्ति । 'इण-
श्चे'ति यत्वम् । ऐत्, ऐताम्, आयन् । इयाय, ईयतुः, ईयुः । इययिथ ।
इयेथ । 'इणो गा', अगात्, अगाताम्, अगुः । 'इणोऽनुपसृष्टस्य' इति
ईयात् । अन्वियात् । एता । ईयते । अगायि । अगासाताम्, अगायिषाताम् ।
एष्यते । आयिष्यते । 'सनीणिङोर्गमिः,' जिगमिषति । इत्वा, उपेत्य ।
इतः । प्रत्याययति ।

इक् । इण् वेदिकोऽपीति विशेषणार्थः ककारः । इडिकावधिपूर्वकावेव
प्रयुज्येते । अध्येति । अधीतः । अधियन्तीत्यादि पूर्ववत् ।

असु भुवि । 'अस्तेरादे'रित्यगुणे अलोपः । अस्ति, स्तः, सन्ति । असि,
स्यः, स्य । अस्मि, स्वः, स्मः । स्यात्, स्याताम्, स्युः । हौ एधि । आसीत्,
आस्ताम्, आसन् । आसीः । रुचादित्वाद् व्यतिस्ते । ह एकारे वक्तव्यः,
व्यतिहे । शतृङ् सन् । 'अस्तेर्भूरसार्वधातुके ।'

अन् रुदादित्वात् प्राणिति, प्राणितः, प्राणन्ति । अन प्राणने इति
दैवादिकेन अन्यते ।

ऋ गतौ । इयर्त्ति, इयृतः, इयति । इयृयात् । ऐयः । ऐयृताम् ।
ऐयरुः । ऐयः । अण्, आरत् । 'ऋ प्रापणे चे'ति भौवादिकेन ऋच्छति ।
आच्छत् । आर्षात् । आर । आरिथ । अर्यात् । अर्त्ता । अरिष्यति । रु०
'समोऽकर्मकः ।' समियृते । समृच्छते । अरिरिषति । अरार्यते । अर्यते ।
आरि, आर्षाताम्, आरिषाताम्, इत्यादि । अर्त्ता, आरिता । अरिष्यते ।
आरिष्यते । ऋतं निपातनात् । ऋणं देयद्रव्यम् । अर्पयति । इति
परस्मैपदिनः ।

ईर गतौ कम्पने च । ईर्त्ते । ऐर्त्त । ईर क्षेपणे इति चौरादिकेन
ईरयति ।

ईड । ईष्टे । 'ईङ्जनोः सध्वे चे'ति इट्, ईडिषे, ईडिध्वम् ।

ईश । ईष्टे । 'सध्वोरिट्', ईशिषे, ईशिध्वम् ।

आस् । आस्ते । आसाञ्चक्रे । आसीनः, ईतस्यासः ।

इङ् । अधीते, अधीयाते, अधीयते । अधीयीत । अधीष्व । अध्यैत,
अध्यैयाताम्, अध्यैयत । अधिजगे । अद्यतनी - क्रियातिपत्त्योर्वा गीरादेश
इष्यते, अध्यगीष्ट, अध्यैष्ट । गी अत्र दीर्घविधानाद् गुणो नास्ति । अध्येता ।
अधीयते । अध्यगायि, अध्यायि । अध्यगीषाताम्, अध्यगायिषाताम् । अध्यै-
षाताम्, अध्यायिषाताम् इत्यादि । 'इङ्धारिभ्यां शन्तुङ्ङकृच्छे', अधी-

यन्, अन्यत्र अधीयानः। अधिजगिवान्, अधिजगानः। अधीत्य। अधीतः। अधिजिगांसते। अध्यापयति। 'इनि संश्च णोर्गा वा', अधिजिगापयिषति, अध्यापिपयिषति। अध्यजीगपत्, अध्यापिपत्। इत्यात्मनेपदिनः।

ऊर्णुञ् । 'उतो वृद्धिर्व्यञ्जनादौ गुणिनि सार्वधातुके', 'ऊर्णोतेर्गुणः', प्रोर्णोति, प्रोर्णुतः, प्रोर्णवन्ति। प्रोर्णुते। 'ह्यस्तन्यां चे'ति गुण एव, प्रौर्णोत्, प्रौर्णुताम्, प्रौर्णवन्। प्रोर्णुनाव। प्रोर्णुनुवे। इति। 'वा गुणः', प्रौर्णवीत्, प्रौर्णावीत्, प्रौर्णवीदित्यपि। प्रोर्णविता, प्रोर्णुविता। प्रोर्णुनविषति। प्रोर्णुनूषति। 'ऋप्रभृतिभ्यश्च', प्रोर्णोनूयते, प्रोर्णूयते। प्रोर्णुवितः। इत्युभयपदी।

दिवादौ - असु क्षेपणे। अस्यति। अणि आस्थात्। रु० 'उपसर्गादस्यत्यूहौ वा,' अपास्यति - ० ते। अपास्यत् - ० त।

ऋधु। ऋध्यति। पुषादित्वाद् आर्द्धत्। स्वादेस्तु ऋध्नोति। आर्द्धीत्। द्वाभ्यां अर्द्धिषति, ईर्त्सति।

खादौ - आपू। आमोति, आमुतः, आमुवन्ति। आप। आपत्। आप्ता। ईप्सति। आपयति। इति परस्मैपदिनः।

अशू व्यासौ। अश्रुते। आनशे। अष्टा। अशिता। वेद्यपि 'सिङ्-पूङ्-रङ्गवशू' इत्यादिना नित्यम्, अशिशिषति। अश भोजने इति ऋयादि-केन अश्नाति। आश। द्वाभ्यामशायते। इत्यात्मनेपदी।

तुदादौ - उव्ज्। उव्जति। उव्जाश्चकार। उव्जिजिषति।

इष्। इच्छति। इयेष, ईषतुः, ईषुः। इयेषिथ। एष्टा। एषिता। एषिष्यति। इष्ट्वा, एषित्वा। इष्टः। अन्यत्र इष्यति। इष्णाति। एषिता।

रुधादौ - उन्दी। उनत्ति। औनत्। समुत्तः, समुन्नः।

अञ्ज्। अनक्ति। हौ अङ्गधि। आनक्। वेद्यपि 'अञ्जेः सिची'ति नित्य-मिद्, आञ्जीत्। अङ्गा, अञ्जिता। नित्यं आञ्जिजिषति। व्यक्तः। इति परस्मैपदिनः।

जि इन्धी दीप्तौ। इन्द्रे, इन्धाते, इन्धते। ऐन्ध। समीधे। इत्यात्मनेपदी।

तनादौ - ऋण्। ऋणोति। तनाद्युपलक्षणं करोतिरिति केचित्, तेन समर्णोति। ऋत्वा, अर्णित्वा। ऋतम्।

ऋयादौ - ऋ गतौ। 'प्वादीनां ह्रस्वः,' ऋणाति। आर्णात्। आरीत्। अरिता। ईर्यते। समीर्णः। इति परस्मैपदी।

इति त्यादिप्रक्रमे आदिस्वराधिकारश्चतुर्थः।

अथ खरान्ताः ।

चुरादौ अदन्ताः खरादेशाः परि(र?)निमित्तकाः पूर्वविधिं प्रति स्थानिवत् इति तेषामिनि लुप्ताकारस्य स्थानित्वादीर्घ-गुणौ न स्तः, समानलोपत्वाच्च 'णि सन्वद्भावः, उपधाया ह्रस्वश्च' नास्ति ।

यथा - कथ । कथयति । अचकथत् ।

गण । गणयति । अजगणत्, अजीगणत्, 'ईच्च गणः ।'

स्पृह । स्पृहयति । अपस्पृहत् ।

साम । सामयति । अससामत् ।

अघ । अघयति । आजिघत् ।

इत्यदन्ताः ।

आदन्ता यथा - कै । 'सन्ध्यक्षरान्तानामाकारोऽविकरणे ।' कायति । चकौ, चकतुः, चकुः । चकिथ । चकाथ । अकासीत्, अकासिष्टाम्, अकासिषुः । काता । रु० 'कर्मकर्तृस्थः खरान्तो धातुरद्यतन्यां वा ।' अकास्त, अकायि वा शिष्यः स्वयमेव । कायते । अकायि । अकासाताम्, अकायिषाताम्, इत्यादि । कास्यते, कायिष्यते । चकिवान् । चकामः(नः ?) । चिकासति । चाकायते । चाकेति, चाकाति, चाकीतः । चाकति । कापयति ।

वि० गै । गायति । 'अगुणे दा मा गायति पिबति स्थास्यति जहातीनामीकारो व्यञ्जनादौ, आशिष्येकारः', गीयते । गेयात् । गासीष्ट । जिगासति । जेगीयते । जागेति, जागाति । गीत्वा । यपि 'मीनात्यादिदादीनामाः' प्रगाय । गीतम् । गाडस्तु गायते । गातम् ।

ष्ठा । तिष्ठति । तस्थौ । 'स्थासेति - सेधति - सिच - सञ्ज - ष्वञ्जामडभ्यासान्तरस्य षत्वम्', प्रत्यष्टात् । अस्थात्, अस्थाताम्, अस्थुः । स्थेयात् । रु० 'प्रतिज्ञानिर्णयप्रकाशनेषु स्था', नित्यं शब्दमातिष्ठते, अङ्गीकरोतीत्यर्थः । त्वयि तिष्ठते विवादः, त्वयि निर्णय इत्यर्थः । तिष्ठते कन्या छात्रेभ्यः, स्वाभिप्रायं प्रकाशयतीत्यर्थः । समवप्रविभ्यः, संतिष्ठते इत्यादि, अप्रतिज्ञाद्यर्थमिदम् । उदोऽनूर्ध्वचेष्टायाम्, मुक्तावुत्तिष्ठते, आराधयतीत्यर्थः । वा लिप्सायाम्, भिक्षुको धार्मिकमुपतिष्ठति - ०ते, भिक्षामहं लभेयेति धार्मिकमुपतिष्ठतीत्यर्थः । 'अकर्मकश्चे'ति, भोजनकाले उपतिष्ठते । उपास्थित । 'स्थादोरिरद्यतन्यामात्मने', तस्य च 'स्थादोश्चे'ति न गुणः, स्थायते । अस्थायि, अस्थिषाताम्, अस्थायिषातामित्यादि । तिष्ठासति । तेष्ठीयते । तास्थेति, तास्थाति । स्थित्वा । स्थितः । स्थापयति । अतिष्ठिपत् ।

धेद्, पा पाने । 'श्विधेटोर्वा वक्तव्यम्' इति विशेषणार्थष्टकारः ।
 धयति । पक्षे चण्, अदधत् । अधात् । अधासीत् । 'घ्राशाछासाधेटां वे'ति
 सिचलोपो वा । धेयात् । धीयते । अधायि, अधिषाताम्, अधायिषाता-
 मित्यादि । धित्सति । देधीयते । दाधेति, दाधाति । 'उभयेषामीकार' इत्यादौ
 दावर्जनादीकारो नास्ति, दात्तः । दाधति । धीतः । पिबति । अपात् ।
 पिपासति । पेपीयते । पापेति, पापाति, पापीतः, पापति । पीत्वा । पीतम् ।
 पाययति । अपीप्यत् । पातेस्तु अपासीत् । पायते । पातः । पालयति ।
 पै ओवै शोषणे । पायति । अपासीत् । पायते । पातः । पाययति ।
 अपीपयत् । उद्वायति । उद्वातः ।

म्लै । म्लायति । 'वा संयोगादेरस्थ' इति म्लेयात्, म्लयात् । 'आतोऽ-
 न्तस्थासंयोगादि'ति नत्वम्, म्लानः, म्लानिः । म्लापयति ।

एवं ग्लै । इति तु ग्लपयति, ग्लापयति । सोपसर्गस्य प्रग्लापयति ।
 छ्यै स्यै द्वयोरुपादानादिह धात्वादेः षः सो न । छ्यायति । तछ्यौ ।
 स्त्यायति । तस्त्यौ । स्त्यानः । 'वा प्रस्त्यो मः', प्रस्तीमः, प्रस्तीतः ।

क्षै । क्षायति । क्षामः ।

घ्रा । जिघ्रति । अघ्रात् । अघ्रासीत् । 'घ्राध्मोरी', जेघ्रीयते । घ्रायते ।
 'हीघ्रात्रोन्दनुदविदां वा', घ्रातः, घ्राणः । घ्रापयति । जिघ्रतेर्वा, अजिघ्रिपत्
 [अजिघ्रपत्] ।

ध्मा । धमति । ध्मायते । देध्मीयते ।

म्ना । मनति । इति परस्मैपदिनः ।

च्युडित्यादि । गाङ् इयैङ् । गाते ३ । अगास्त । गायते । गातः ।
 श्यायते । शीतं घृतम्, शीतो वायुः । संध्यानो वृश्चिकः, शीतेन संकु-
 चित इत्यर्थः ।

मेङ् । प्रणिमयते । प्रमित्सते । प्रमेमीयते । मित्वा । यपीत्वं वेज्यते,
 अपमित्य, अपमाय । मितः ।

त्रैङ् । त्रायते । त्रातः, त्राणः ।

प्यैङ् । आप्यायते । आपिप्ये, 'प्यायः पिः परोक्षायाम् ।' इत्या-
 त्मनेपदिनः ।

वेज् । वयति -०ते । 'वा परोक्षायाम् वेजश्च वयिः ।' उवाय, ऊयतुः,
 ऊयुः । उवयिथ । ववौ, ववतुः, ववुः । 'स्वपिवची'त्यादिना संप्रसारणम् ।
 ऊयात् । वावायते । ऊयते । उत्वा । प्रवाय । उतः । ऊः, उवौ, उवः ।
 वाययति ।

व्येज् । व्ययति -०ते । 'न व्ययतेः परोक्षायामि'ति नाकारः, संवि-
व्याय । अगुणे संप्रसारणमस्येव । संविध्यतुः, संविद्युः । संविद्ययिथ । 'न
व्य[य]तेरद् थलोरि'ति सिद्धे परोक्षाग्रहणं ज्ञापयति संप्रसारणविधिरत्रा-
नित्य इति, [तेन] संविध्ययतुरित्याद्यपि । वीयात् । वीयते । उपव्याय ।
'संपरिभ्यां वे'ति संप्रसारणम् । संव्याय, संवीय । संवीतः । व्याययति ।

हेज् । हयति -०ते । जुहाव, जुहुवतुः, जुहुवुः । जुहविथ, जुहोथ ।
अण्, आहत् । 'लिम्पादीनामात्मने पदे वा ।' आहत, आहास्त । हूयात् । रु०
'निसंव्युपेभ्यो ह्वा ।' निहयते इत्यादि । स्पर्द्धायामाङः, मल्लो मल्लमाह्वयते ।
जुह्वति । जोह्वयते । आह्वय । आह्वतः । ह्वाययति । अजूहवत् । जुहाव-
यिषति ।

अदादौ - भा । भाति । अभात्, अभाताम् । ह्यस्तन्यनि वा स्यात्,
अभान्, अभुः ।

एवं यादयः । तत्रापि वा । वाति । निर्वातो वातः । वातादन्यत्र
निर्वाणोऽग्निः । वाययति ।

वा जोऽन्तः, कम्पने पक्षे उपवाजयति । खमते वजतेः रूपम् ।

आ पाके । आति । आयत्यन्यत्र । शृतं क्षीरम्, शृतं हविः । आणा
यवाणः । अपयति । पाकादन्यत्र आपयति ।

पा पाति । अपासीत् । पातः । पालयति ।

ला । लाति । लापयति । रु० 'पूजाभिभवयोश्च लतेः', चकाराद्वि-
प्रलम्भने च । जटाभिरालापयते, पूजामुपगच्छतीत्यर्थः । श्येनो वर्त्तिका-
मुल्लापयते, अभिभवतीत्यर्थः । कस्तामुल्लापयते, विसंवादयतीत्यर्थः ।
'लीलोर्नलावन्तौ स्नेहद्रवीकरणे' इति पक्षे घृतं विलाळयति । खमते
ललतेः रूपम् ।

ख्या । ख्याति । अण्, आख्यत् ।

मा । माति । माङस्तु मिमीते, मिमाते, मिमते । दैवादिकस्य
मीयते । मित्सति । मेमीयते । मित्वा । प्रमाय । मितम् ।

दरिद्रा । दरिद्राति । इकारो दरिद्रातेः, दरिद्रितः । दरिद्रियात् ।
चकासग्रहणमनेकखरोपलक्षणमित्याम्, दरिद्राश्चकार । 'दरिद्रातेरसार्व-
धातुके' इत्याकारलोपः, परं 'यमिरमी'त्यादौ अन्तग्रहणात् दरिद्रातेरालोपो
न स्यात्, आगमस्यानित्यत्वाद्विभाषैव, अदरिद्रीत्, अदरिद्रासीत् ।
दरिद्रिता । दरिद्र्यात् । दिदरिद्रिषति । दिदरिद्रासति । दरिद्र्यते । अदरि-
द्रिषातामित्यादि । दरिद्रयति । अददरिद्रत् ।

ओहाक् । ककारो 'हाग्रहोरवधौ न भवती'ति विशेषणार्थः । जहाति ।
'उभयेषामीकारो व्यञ्जनादावदः ।' इत्वं वा वक्तव्यम्, जहितः, जहीतः,
जहति । लोपः सप्तम्यां जहातेः, जह्यात् । हौ चात्वमित्वमीत्वं चेष्टम्,
जहाहि, जहिहि, जहीहि । अजहुः । जिहासति । जेहीयते । इज्जहातेः त्तिव,
हित्वा । विहाय । हितम् । हीनम् । हाडस्तु जिहीते, जिहाते, जिहते ।
जाहायते । हात्वा । हानः । इति परस्मैपदिनः ।

डु दाञ् । ददाति, दत्तः, ददति । ददासि, दत्थः, दत्थ । ददामि,
दद्वः, दद्वः । दत्ते, ददाते, ददते । दद्यात्, ददीत । देहि, दत्तात् । अददात्,
अदत्ताम्, अददुः । भौवादिकस्य दाणो यच्छति । देडो दयते । दिवादौ दो
अवच्छेदने, तस्य द्यति । एवं चतुर्णामसार्वधातुके तुल्यरूपं यस्य यत्पदं
तस्य तदेव ज्ञेयम् । देडस्तु 'दिग्नि दयतेः परोक्षायाम् ।' दिग्ग्ये, दिग्ग्याते,
दिग्ग्यरे । अदात्, अदाताम्, अदुः । अदित, अदिषाताम्, अदिषत् । देयात् ।
दासीष्ट । ६० 'आडो दाञ् अनात्मप्रसारणे' इति, आदत्ते गृह्णातीत्यर्थः ।
तथा 'दाण् सा चेच्चतुर्थ्यर्थे', 'समस्तृतीयायुक्त' इति वर्तते, दास्या सम्प्र-
यच्छते स्वर्ण कामुकः, दास्ये ददातीत्यर्थः । दित्सति । देदीयते । दादेति,
दादाति, दात्तः, दादति । दत्त्वा । प्रदाय । दत्तम् । द्यतेस्तु दित्वा दितम् ।
भ्वाद्यदाद्योर्दैप-दापोस्तु दा संज्ञा प्रतिषेधार्थः पकारः । ताभ्यां दायति ।
दाति । अदासीत् । दायात् । दिदासति । दादायते । दात्वा । दातः ।

डु धाञ् । दधाति । 'तथोश्च दधातेरि'ति चकारात् 'सध्वोश्च' लुप्ताका-
रस्य धाञो सस्य धत्वं, धत्तः, दधति । धत्ते, दधाते, दधते । धत्से । दधा-
तेर्हि, हित्वा । विधाय । विहितम् । शेषं दाञ्बत् । इत्युभयपदिनौ ।

दिवादौ-षो । स्यति । 'घ्राशाछासाघेदां वे'ति षष्ठो सिचलोपे, असात्
असासीत् । सिषासति । सेसीयते । सित्वा । अवसितम् । साययति ।

छो । छयति । अच्छात् । अच्छासीत् । 'वा छाशोः', छित्वा,
छात्वा । छितः, छातः । छाययति ।

एवं शो ।

क्रयादौ-ज्या । 'ग्रहिखे (ज्ये)' त्यादिना सम्प्रसारणम् । जिनाति,
जिनीतः, जिनन्ति । जिज्यौ, जिज्यतुः, जिज्युः । जिज्यिथ, जिज्याथ ।
जीयात् । जजीयते । जित्वा । जीनः । ज्यानिः ।

ज्ञा । जानाति, जानीतः, जानन्ति । जज्ञौ । ६० निहवे ज्ञा, शतम-
पजानीते, अपहुत इत्यर्थः । मम जानीते, ज्ञानार्थे करणे षष्ठी, मया जाना-
तीत्यर्थः । संप्रतिभ्यामस्मृतौ, संजानीते, अभ्युपगच्छतीत्यर्थः । मातुः

संजानातीत्यत्र स्मृत्यर्थं न भवति । स्मृद्दृशीत्यादौ 'अननुज्ञाश्च विज्ञेयः' इति जिज्ञासते । घटादौ मारणतोषणनिशामनेषु ज्ञा, ज्ञपयति, मारयति, तोषयति, निशामयति चेत्यर्थः । जिज्ञापयिषति । चुरादौ 'ज्ञपमानबन्ध-श्चे'ति पाठात् ज्ञपयति चार्थम् । जिज्ञपयिषति । ज्ञीप्सति । 'ऋधिज्ञप्योरी-रीतावि'तीत्वम् पक्षे ज्ञप्तः, ज्ञपितः ।

इत्यादन्ताः ।

इवर्णान्ताः । जि । जयति । जयेत् । जिजाय, जिज्रियतुः, जिज्रियुः । जिज्रियिथ, जिज्रेथ । जिज्रय, जिजाय । अज्रैषीत्, अज्रैष्टम्, अज्रैषुः । ज्रीयत् । ज्रेता । जिज्रीषति । जेज्रीयते । जेज्रेति, जेज्रितः, जेज्रियति । ज्रीयते । जिज्रिये । 'नाभ्यन्ताद्वातोराशीरचतनीपरोक्षासु धो ढः', सेदसु विभाषा सिद्धा, जिज्रियिद्वे-०ध्वे । अज्रायि, अज्रेषाताम्, अज्रायिषातामित्यादि । ज्रेता, ज्रायिता । जिज्रिवान् । जिज्रियाणः । ज्रित्वा । विज्रित्य । ईदन्तानां च तोऽन्तो न स्यात् । ज्रितः । ज्राययति । अजिज्रयत् ।

वि० जि । जयति । 'जेर्गिः सन्-परोक्षयोः', जिगाय । 'य इवर्णस्या-संयोगपूर्वस्यानेकाक्षरस्ये'तीय्वाधकं यत्वम्, जिग्यतुः, जिग्यथुः । जिगी-षति । ५० 'विपराभ्यां जिः ।' विजयते । विजापयति ।

क्षि क्षये । क्षयति । क्षीणः । क्षितवान् । क्षितमनेन । प्रक्षितश्छात्रो भवता । क्षि निवासगल्योः, क्षिणु हिंसायामिति तुदादि-क्रयाद्योस्तु क्षियति, क्षिणाति । प्रक्षित्य । इति परस्मैपदिनः ।

स्मिङ् । स्मयते । सिस्मये । अस्मेष्ट । सिस्मयिषते । ५० 'हेतुकर्तृभी-स्म्योरिन्', विस्मापयते । करणाद्भ्ये न स्यात्, कुञ्चिकयैनं विस्मापयति, रूपेण विस्मापयति । वृद्धिरागमो हेतुकर्तृभय एवेव्यते ।

डीङ् । डयते । दैवादिकस्य डीयते । अडयिष्ट । डयिता । डयितः । 'न डीङ्स्वीदनुबन्धवेदामपी'त्यादौ डीडो दैवादिकस्य ग्रहणम् । तस्य तु ओदनुबन्धेषु पठितत्वात् डीनः । इत्यात्मनेपदिनौ ।

णीञ् । नयति -०ते । निन्ये । ५० 'पूजोत्क्षेपणोपनयनज्ञानभृतिविग-णनव्ययेषु णीञ् ।' पूजा सन्मानम् । उत्क्षेपणं ऊर्ध्वप्रापणम् । उपनयनं आचार्यक्रिया । ज्ञानं प्रमेयनिश्चयः । भृतिः कर्ममूल्यम् । विगणनं ऋणादे-र्निर्यातनम् । व्ययो धर्मादिषु विनियोगः । नयते शर्ववर्मा व्याकरणे पदार्थान्, उपपत्तिभिः स्थिरीकृत्य शिष्येभ्यः प्रतिपादयति । अभिलषि-तार्थसंपादनमेव तेषां पूजेत्यादि । 'कर्तृस्थामूर्त्तकर्मश्च', क्रोधं विनयते, शमयतीत्यर्थः ।

श्रिञ् । श्रयति -०ते । अशिश्रियत् । श्रयिता । 'न श्रयुवर्णवृतां कानुबन्धे' इति नेट्, श्रितः । श्रित्वा । शिश्रयिषति -०ते । शिश्रीषति -०ते ।

शु ओश्चि । श्वयति -०ते । 'श्वयतेर्वे'ति संप्रसारणम्, शुशाव, शुशुवतुः, शुशुवुः । शुशविथ । शिश्वाय, शिश्वियतुः, शिश्वियुः । शिश्वयिथ । पक्षे अणचणौ श्वेरद् वक्तव्यः, अश्वत्, अशिश्चियत् । अश्वयीत् । श्वयिता । शूयात् । शिश्वयिषति -०ते । शोशूयते । शोश्वीयते । शूयते । शूनः । श्वाययति । अशूशवत्, अशिश्चयत् । शुशावयिषति, शिश्वाययिषति । इत्युभयपदिनः ।

अदादौ - वी । वेति, वीतः, वियन्ति । अवेत्, अवीताम् । अडा-गमेन अनेकाक्षरत्वादियादेशावाधकं यत्वम्, अव्यन् । वाययति । 'वेतेः प्रजने' इत्यात्वम् । पक्षे पुरोवातो गाः, प्रवापयति, गर्भं ग्राहयतीत्यर्थः । स्वमते टु वप् प्रजनेऽपि, प्रजनं गर्भग्रहणम् ।

जि भी । विभेति । 'भियो वे'ति वचनादित्वं वा, विभितः, विभीतः । विभ्यति । अविभयुः । विभयाश्चकार । विभाय । अभैषीत् । मा भैषीः । मा भैरित्यपि केचित् । रु० 'हेतुकर्तृभीस्मयोरिन् ।' भियो हेतुभये वा पुक्, मुण्डो भापयते, मुण्डो भीषयते । स्वमते भातिरिनन्तो हेतुभयेऽपि वर्तते । 'भीषिचिन्ती'ति वचनाद् भियः पान्तता ।

ही । जिहेति । जिहीतः । जिहियति । अजिहयुः । जिहयांचकार जिहाय । हीतः, हीणः । हेपयति ।

कि । चिकेति । चिकितः । चिक्यति । अचिक्युः । इति परैस्सपदिनः ।

शीङ् । शेते, शयाते, शेरते । शयिता । अजीर्ये शाशय्यते । शेशेति । 'शीङः सार्वधातुके ।' अत्र शीङो डानुबन्धोक्तत्वात् तदुक्तगुणो न स्यात् । 'न स्यनुबन्धे'त्यादिवचनात् । शेशीतः । शेशयति । शयित्वा । अधिशय्य । शयितः ।

दीधीञ् । आदीधीते, आदीध्याते, आदीध्यते । 'दीधीवेव्योरिवर्णय-कारयोः' इत्यन्तलोपः, आदीधीत । 'दीधिवेव्योश्चे'ति पञ्चम्यां न गुणः, आदीध्यै । आदीधिता ।

एवं वेवीङ् ।

दिवादौ - मीङ् । मीयते । मेता । मित्सते । मीनः ।

दीङ् । उपदीयते । दीङोऽन्तो यकारः खरादावगुणे, उपदिदीये । उपदाता । दिदासते । दिदीषते इति केचित् । उपदायः । दीनः ।

रीङ् श्रवणे । रीयते । रिणाति, क्रयादौ । री रेषणे इत्यस्य रीणः । रेपयति ।

लीङ् श्लेषणे । लीयते । लिनाति क्रयादिपाठात् । 'गुणवृद्धिस्थाने यपि चान्वमि'ति केचित् । विलाता, विलेता । विलाय, विलीय । विलापयति । पक्षे 'लीलोर्नलावन्तौ स्नेहद्रवीकरणे', घृतं विलीनयति । खमते विलीनं करोतीति तीन् । 'विसंवादाभिभवयोर्लियः कारिते' इत्यात्वपक्षे रुचादित्वात् कस्त्वामुल्लापयते । इयेनो वर्तिकासुल्लापयते । खमते लातेरेवायं प्रयोगः । ली द्रवीकरणे । यौजादिकस्य विलाययति ।

ब्रीङ् । ब्रीयते । ब्रीणः । क्रयादेस्तु ब्रीणाति । ब्रीतः ।

प्रीङ् प्रीतौ । प्रीयते । प्राययति । क्रयादौ प्रीञ् तर्पणे कान्तौ च । अस्य प्रीणाति । प्रीणीते । 'धूञ्प्रीणाल्योर्णः', इति प्रीणयति । प्रीञ् तर्पणे इति यौजादिकस्य प्राययति -०ते । प्रयति -०ते च । इत्यात्मनेपदिनः ।

खादौ - हि । प्रहिणोति, प्रहिणुतः, प्रहिण्वन्ति । उकारलोपो वमोर्वा । प्रहिण्वः, प्रहिणुवः । प्रहिण्मः, प्रहिणुमः । हौ प्रहिणु । 'हेरचणी'ति वक्तव्यादभ्यासात् हेर्घिः । प्रजिघाय । प्रजीहयत् ।

चिरि । जिरि । चिरिणोति । चिरयाञ्चकार । चिरयिता ।

एवं जिरि । इति परस्मैपदिनः ।

डु मिङ् । मिनोति, मिनुते । क्रयादौ मीञो मीनाति, मीनीते । 'मीनाति - मिनोति - दीङां गुणवृद्धिस्थाने' इत्यात्वम् । मिमौ, मिम्यतुः, मिम्युः । अमासीत् । प्रमाता । दैवादिकस्य मीडो मीयते । मेता । प्रमित्सति -०ते । प्रमाय । मी गताविति यौजादिकस्य माययति । मयति ।

चिञ् । चिनोति । चिनुते । 'चेः किवे'ति सन्परोक्षयोः चिकीर्षति, चिचीर्षति । चिकाय, चिचाय । चाययति । 'चिस्युराणौ वे'त्यात्वम् । पक्षे चापयति । खमते चयनेऽपि चपते रूपम् ।

षिञ् । सिनोति, सिनुते । क्रयादिकस्य सिनाति, सिनीते ।

क्रयादौ - डु क्रीञ् । क्रीणाति, क्रीणीतः, क्रीणन्ति । क्रीणीते, क्रीणाते, क्रीणते । रु० 'परिव्यवेभ्यः क्रीञ्', परिक्रीणीते इत्यादि । क्रापयति । इत्युभयपदिनः ।

इति इवर्णान्ताः ।

उदन्ताः यथा - डु गतौ । दवति । दुदाव, दुदुवतुः, दुदुवुः । दुदुविथ, दुदुथ । दुदव, दुदाव, दुदविव, दुदविम । अदौषीत् । दोता । दूयात् । दूयते । अदावि । अदोषाताम्, अदाविषातामित्यादि । दोता, दाविता । दुद-

षति । दोदूयते । दोदवीति । दोदोति, दोदुतः, दोदुवति । दुदुवान् । दुदुवानः । दुत्वा । संदुत्य । दुतः । दावयति । 'इनि यत्कृतं तत्सर्वं स्थानिवद्' इति न्यायात् दु इति द्विर्वचने अदूदुवत् । दुदावयिषति ।

वि० द्रु । द्रवति । 'स्रवृभृस्तुद्रुस्रुश्रुव एव परोक्षायाम्' इत्यनिट् । द्रुद्रुम । थलि तु पूर्ववत् । 'श्रीद्रुस्रु' इत्यादिना चण् । अद्रुद्रवत् । द्रावयति । अद्रुद्रवत् । 'श्रुद्रुस्तुप्रुष्टुच्युडां वा वक्तव्यम्' । दिद्रावयिषति । दुद्रावयिषति ।

एवं स्तु ।

श्रु श्रवणे । शृणोति, शृणुतः, शृण्वन्ति । शुश्रुव । अश्रौषीत् । रु० 'समोऽकर्मकः ।' संशृणुते, अंगीकरोतीत्यर्थः । रुचादौ 'श्रुरनाङ् प्रती'ति । सनन्तात् शुश्रूषते । शिश्रावयिषति, शुश्रावयिषति ।

षु प्रसवे । सवति । अदादिकेन सौति, सुतः, सुवन्ति । सुञ् अमिषवे इति सौवादिकेन सुनोति । सुनुते । उपसर्गात् 'सुनोति-सुवति-स्यति-स्तौति-स्तोभतीनामडभ्यासान्तरेऽपी'ति षत्वम्, अभ्यषुणोत् । 'स्तुसुधुब्भ्यः परस्मै' इति सिचीट्, प्रासावीत् । सोता । इति परस्मैपदिनः ।

कुङ् । कवते । अकोष्ट । 'न कवतेश्चेक्रीयते', कोकूयते खरः । कौति-कुवत्योस्तु चोक्कूयते ।

रुङ् । रवते । रोता । रौतेस्तु रविता । 'उवर्णस्य जान्तस्थापवर्ग-परस्यावर्णे' इतीत्वम्, रिरावयिषति । अरीरवत् ।

अदादौ-हुङ् । अपहुते, अपहुवाते, अपहुवते । इत्यात्मनेपदिनः ।

यु । यौति, युतः, युवन्ति । युहि । यविता । 'इवन्तर्धे'त्यादिना सनि वैट्, यियविषति, युयूषति । 'न श्रयुवर्णवृतां कानुबन्धे' इति नेट्, युत्वा । युतम् ।

णु । नौति । 'तुरुणुस्तुल्य ई वानदी ।' नुतः, नुवन्ति । प्रणविता । 'उवर्णान्ताच्चे'ति सनि नेट्, नुनूषति । नुत्वा । नुतः । आङो रु० आनुते शृगालः, उत्कण्ठापूर्वं संशब्दनं करोतीत्यर्थः ।

क्षु । क्षणौति । क्षणविता । चुक्षूषति । क्षणुत्वा । क्षणुतम् । रु० समः क्षु । संक्षुणुते शस्त्रम्, उत्तेजयतीत्यर्थः । एवं स्तुनमौ स्वयं प्रक्षुते गौः, स्वयमेव पयो मुञ्चतीत्यर्थः ।

डुक्षु रु कु शब्दे । क्षौति । क्षविता । चुक्षूषति । क्षुतम् । रौति । रवीति । रविता । रुरुषति । रुतम् । कौति । कोता । कौति शब्दमात्रे । कुवतिरार्त्तखरे । कवतिरव्यक्ते शब्दे ।

हु । जुहोति, जुहुतः, जुहति । जुहुधि । अजुहयुः । जुहवाञ्चकार । जुहाव । इति परस्मैपदिनः ।

ष्टुञ् । स्तौति, स्तवीति, स्तुतः, स्तुवन्ति । स्तुते, स्तुवाते, स्तुवते । तुष्टाव । तुष्टुवे । तुष्टु । पक्षे 'सिचीद्' अस्तावीति ।

खादौ - धुञ् कम्पने । धुनोति । धुनुते । प० 'सिचीद्' अधावीत् । इत्युभयपदिनौ ।

तुदादौ - [गु] गुवति । कुटादित्वात् । गुता । गतौ भौवादिकस्य गवते । गोता ।

एवं ध्रु । भौवादिकस्य ध्रवति । ध्रोता । इति परस्मैदिनः ।

कुङ् । कुवते । कुता । अन्यत्र कोता । कश्चिद् दीर्घान्तमाह । "आकृतमस्याः प्रतिभाति रम्य"मिति । इत्यात्मनेपदी ।

क्रयादौ - स्कुञ् । स्कुनाति । स्कुनीते । स्कुनोति । स्कुनुते ।

युञ् । युनाति । युनीते । योता । यौतेसु (स्तु?) यविता । इत्युभयपदिनौ ।

इत्युदन्ताः ।

ऊदन्ताः । भू । भवति । भवेत् । 'अस्तेश्च भूः ।' 'भुवो वोऽन्तः परो-क्षायतन्योरिति' विभक्तिखरे बभूव, बभूवतुः, बभूवुः । बभूविथ । बभूविव - ०म् । अभूत्, अभूताम्, अभूवन् । भविता । भूयते । 'भवतेरः', अत्र कर्तृनिर्देशाद् भावकर्मणोरत्वं नेक्ष्यते, तेन बुभूवे । अन्वभावि । अन्वभविषाताम्, अन्वभाविषाताम्, इत्यादि । बुभूषति । बोभूयते । बोभवीति, बोभोति, बोभूतः । बोभुवति । भुवो व्यक्त्यन्तरेऽपि सिचो लुगस्येव । 'अभुव' इत्यनु सः प्रतिषेधो वोऽन्तश्च नास्ति । अबोभूत्, अबोभूताम्, अबोभुवुः । बभूवान् । बभूवानः । भूत्वा । भूतः । भावयति । विभावयिषति । इति परस्मैपदी ।

पूङ् । पवते । पुपुवे । अपविष्ट । पविता । 'स्मिङ्पूङ्' इत्यादि नेह, पिपविषते । 'पूङ्क्लिशोर्वा', पूत्वा, पवित्वा । पूतः, पवितः । ऋयादिपाठात् पुनाति । पुनीते । पूतः । पुपूषति ।

अदादौ - पूङ् प्राणगर्भविमोचने । सूते । सुवाते । सुवते । 'सूतेः पञ्चम्यामि'त्यगुणित्वम्, सुवै । चेक्रीयितलुगि सोषवाणि; सूतेरत्र तिपोक्तत्वात् तदुक्तगुणप्रतिषेधो नास्ति ।

पूङ् प्राणिप्रसवे इति दैवादिकस्य सूयते । 'खरति-सूति-सूयत्यूद-नुबन्धादि'ति वेह, सोता, सविता । पू प्रेरणे इति तौदादिकस्य सुवति ।

सविता । सूत्वा । सूतः । दैवादिकस्य प्रसूनः, प्रसूनवान् । इत्यात्म-
नेपदिनः ।

ब्रू० । ब्रवीति, ब्रूतः, ब्रुवन्ति । ब्रवीषि, ब्रूथः, ब्रूथ । 'आहो ब्रुवस्तु
पञ्चानामि'ति त्यादीनामडादयो निपात्यन्ते, आह, आहतुः, आहुः ।
आत्थ, आहथुः । ब्रूते, ब्रुवाते, ब्रुवते । अब्रवीत् । असार्वाधातुके ब्रुवो
वचिः, उवाच । ऊचे । इत्युभयपदी ।

तुदादौ - णू स्तवने । नुवति । कुटादित्वात् अनुवीत् । नुविता ।
नुनूषति । नूतः । इति परस्मैपदी ।

त्रयादौ - लृ । लुनाति । लुनीते । लविता । ललूषति । लूनः ।
लूनिः । लिलावयिषति ।

धूञ् कम्पने । धुनाति, धुनीते । धविता । दुधूषति । धूनः । कश्चित्
स्वादावपि पठति, तदा धुनोति । धुनुते । धूतः । धूनयति । यौजादि-
कस्य धावयति । कश्चित् धूनयति । धवति । धवते । धू विधूनने इति
तौदादिकस्य धुवति । अधुवीत् । धुविता । धूतं वनम् । धावयति ।

इत्यूदन्ताः ।

ऋदन्ताः । गृ । गरति । जगार, जग्रतुः, जग्रुः । जगर्थ । जगर,
जगार । जग्रिम । अगार्षीत्, अगार्ष्टाम्, अगार्षुः । गर्त्ता । 'हृदन्तात्स्ये'
इतीद्, गरिष्यति । ग्रियात् । ग्रियते । जग्रे । अगारि, अगृषाताम्, अगा-
रिषातामित्यादि । गृषीष्ट, गारिषीष्ट । गरिष्यते, गारिष्यते । जिगीर्षति ।
जेग्रीयते । जेग्रयीति । जेग्रेति । जेग्रीतः । जेग्रियति । जगृवान् ।
जग्राणः । गृब्धा । विगृत्य । गृतं । गारयति ।

वि० सृ वेगे धावति । अन्यत्र प्रियामनुसरति । असार्षीत् ।
आदादिकस्य । ससर्त्ति । असरत् । ससृम ।

स्मृ । स्मरति । सस्मार । 'ऋतश्च संयोगादेरिति' परोक्षायामगुणे
गुणः, सस्मरतुः । सस्मरुः । 'गुणोऽर्त्तिसंयोगाद्योरिति' ये स्मर्यात् ।
स्मर्यते । अस्मारि । अस्मृषाताम् । तथा ।

'ऋद्वृज्वृडां सनीड्वा स्यात्, आत्मने च सिजाशिषोः ।

संयोगादेर्ऋतो वाच्यः, सुडसिद्धो बहिर्भवः ।

इति अस्मरिषाताम्, अस्मारिषाताम् इत्यादि । स्मृषीष्ट, स्मरि-
षीष्ट, स्मारिषीष्ट । 'उरोष्ठ्योपधस्य च', 'स्मृहशी तु', 'सनन्तौ त्वि'ति
रुचादित्वात् सुस्मूर्षते । पक्षे सिसरिषति । स्मरणादन्यत्र विस्मारयति ।
असस्मरत् । 'अत्वरादीनां च ।'

स्वृ । स्वरति । स्वर्त्ता । स्वरिता । स्वरिष्यति । रु० समोऽकर्मकः,
संस्वरते इति परस्मैपदिनः ।

धृञ् धारणे । धरति । धृङ् अवध्वंसने इत्यत्र धरते । धृङ् अनव-
स्थाने इति तौदादिकस्य भ्रियते, इरन्यगुणे ।

हृञ् । हरति-० ते । रु० गत्यनुकरणे हृञ् । पैतृकमश्वा अनुहरन्ते,
पितुरागतं पैतृकम्, पितृवत् अश्वा गच्छन्तीत्यर्थः । हृ प्रसह्यकरणे
इत्यादादिकस्य जहर्त्ति । अजहरुः ।

भृञ् । भरति-० ते । डु भृजित्यादादिकस्य विभर्त्ति, विभृतः,
विभ्रति । विभृते । अविभः, अविभृताम्, अविभरुः । विभराश्चकार,
वभार । विभरिषति, वुभूर्षति । बोभूर्यते । भ्रियते । इत्युभयपदिनः ।

अदादौ-घृ, घर्त्ति । ह्य० दिस्योः, अजघः ।

पृ पालनपूरणयोः । पिपर्त्ति । अपिपः । पृ प्रीताविति सौवादिकेन
पृणोति । पृङ् व्यायामे इति तौदादिकेन व्याप्रियते । पृ पूरणे इति
चौरादिकेन पारयति ।

जागृ । जागर्त्ति, जागृतः, जाग्रति । अजागः, अजागृताम्, अजा-
गरुः । जागराश्चकार । जजागार । अजागरीत् । जागरिता । जागर्यात् ।
जागराश्चक्रे । जजागरे । अजागारि, अजागरिषाताम्, इत्यादि । जाग-
राश्चकृवान् । जजागर्वान् । जागराश्चक्राणम् । जजागरणम् । जागरितः ।
जागरयति । अजीजागरत् । अनेकव्यवहितेऽपि लघुनि स्यादेवेति
'गतमि'ति सन्वद्भावो दीर्घश्च । इति परस्मैपदिनः ।

खादौ-स्तृञ् । स्तृणाति । स्तृणुते । तस्ता ।

वृञ् वरणे । वृणोति । वृणुते । ऋयादौ वृङ् संभक्तावित्यस्य वृणीते ।
'वृन्येऽदां नित्यमिदं थली'ति ववरिथ । ववृम । अवारीत्, अवारिष्टाम्,
अवारिषुः । 'ऋतोऽवृङ् वृञ्' इति सेदत्वेऽपि ।

“ऋद्वृञ् वृङ् सनीङ् वा स्यादात्मने च सिजाशिषोः ।”

अपरं च ।

“ऋद्वृञ् वृङोऽपि वा दीर्घो न परोक्षाऽऽशिषोरिटः ।

न परस्मै सिचि प्रोक्त इति योगविभञ्जनात् ।” इति ।

अवृत । अवरिष्ट, अवरीष्ट । वृषीष्ट, वरिषीष्ट । वरिता, वरीता ।

विवरिषति, वुवूर्षति । व्रियते । वृतम् । इत्युभयपदिनः ।

तुदादौ-हृङ् । आदियात् ।

मृड् । म्रियते । रु० 'आशीरव्यतन्योश्च मृड्', चकारादनि च, आत्मनेपदिनोऽप्यस्य नियमार्थमिदम्, अन्यत्र परस्मैपदमेव । तर्हि परस्मैपदमुच्यताम्, सत्यम्, ऋदन्तत्वात्तैः सह पठितत्वान्न दोषः । ममार । अमृत । मृषीष्ट । मरिष्यति । मुमूर्षति ।

तनादौ - डुकृञ् । करोति, कुरुतः, कुर्वन्ति । करोषि, कुरुथः, कुरुथ । करोमि, कुर्वः, कुर्मः । कुरुते, कुर्वन्ते, कुर्वते । कुर्यात् । कुर्वीत । चकार, चक्रतुः, चक्रुः । चकर्थ । चकृम । 'सुड् भूषणे सम्पर्युपात्', संचस्कार, संचस्करतुः, संचस्करुः । संचस्करिथ । संचस्करिम । अकार्षीत् । समस्कार्षीत् । पर्यस्कार्षीत् । अडभ्यासव्यवधानेऽपि षत्वमिष्यते । रु० 'सूचनाऽवक्षेपण-सेवन-साहस-प्रतियत्न-कथोपयोगेषु कृञ् ।' सूचनमपकारप्रयुक्तं परदोषाविष्करणम् । अवक्षेपणं तिरस्करणम् । सेवनमनुवर्तनम् । साहसं यदबुद्धिपूर्वकं करणम् । प्रतियत्नः सतो गुणान्तरापादनम् । कथा आख्यानम् । उपयोगो धर्मादिप्रयोजने द्रव्यस्य विनियोगः । सूचने अयमिदमुपकुरुते इत्यादि । अधेः शक्तौ, शत्रूनधिकुरुते, तानभिभवतीत्यर्थः । 'वेः शब्दकर्मकः', कोष्ठा विकुरुते खरान् । अकर्मकश्च, वेरित्येव विकुरुते । अनुकरोति, पराकरोतीति नित्यं वक्तव्यम् ।

इति ऋदन्ताः ।

ऋदन्ता यथा - तृ । तरति । ततार । तृ प्लवन-तरणयोः । 'तृ फले'त्यादिना तेरतुः, तेरुः । तरिथ । अन्येषां नेत्वमभ्यासलोपश्च । अतारीत्, अतारिष्टाम्, अतारिषुः । तरिता, तरीता । तीर्यात् । तीर्यते । अतारि । अतीर्षातां अतरिषातां अतरीषातां अतारिषातामित्यादि । तीर्षीष्ट तरिषीष्ट तारिषीष्ट । तरिष्यते तरीष्यते तारिष्यते । तितरिषति तितीर्षति । "ऋद्वृञ् वृडां सनीड् वा स्यात्०" अत्र श्लोके "ऋद्वृञ् वृडोऽपि वा दीर्घो०" अत्र श्लोके यदुक्तं तदिदमुदाहृतम् । तेतीर्यते । तातरीति । तातर्त्ति । तातीर्त्तः । तातिरति । तीर्त्वा । वितीर्य । तीर्णः । तीर्णिः । तेरिवान् । तेराणः । अन्येषां तु यथा जिगीर्वान्, जिगिराणः ।

दिवादौ - जृ । जीर्यति । जजार, जेरतुः, जजरतुः । अजरत्, अजारीत् । जरा । जरयति । क्रैयादिकेण जृणाति । 'जृवृश्चोरिद्', जरित्वा । जीर्णः । जारयति ।

तुदादौ - कृ । किरति । 'स्मिड् पूडि'त्यादिना नित्यमिद्, चिकरिषिति । रु० अपस्किर, अपस्किरते वृषभो हृष्टः । अपस्किरते कुर्कुटो

भक्ष्यार्थी । अपस्क्रियते श्वा निवासार्थी । अपाचतुष्पाच्छकुनिषु हृष्ट-
भक्ष्य-निवासार्थेषु क्रियतेः सुडागमः ।

गृ निगरणे । 'वा खरे लत्वम्', गिरति, गिलति । 'स्मिडी'त्यादिना
नित्यमिद्, जिगरिषति । निजेगिल्यते । रु० 'अवाङ्गिर्', अवगिरते ।
'समः प्रतिज्ञायाम्', शतं संगिरते । अङ्गीकरोतीत्यर्थः ।

त्रयादौ - गृ शब्दे । गृणाति । जिगरिषति, जिगीर्षति । जेगीर्यते ।

पू । पृणाति । पोपूर्यते । पूर्यते । पूर्यते ।

दृ । दृणाति । दरयति । भयादन्यत्र विदारयति ।

स्तृञ् । स्तृणाति । स्तृणीते । अस्तृणीत । अतस्तरत् ।

वृञ् । वृणाति । वृणीते । वूर्णः ।

इति ऋदन्ताः ।

इति त्यादिप्रक्रमे पञ्चमः स्वराधिकारः ।

*

यिन् आयि क्काम्य इन् - एते चत्वारः प्रत्ययाः । अथ तदन्ता नाम-
धातवः कथ्यन्ते । यिन् यथा - 'यज्ञवर्णस्ये'तीकारः । आत्मेच्छायाम्-
घटमिच्छति घटमिवाचरति इत्यर्थे घटीयति । घटीयाञ्चकार । अघटीयीत् ।
घटीयिता । घटीर्यते । अघटीयि । घटीयन् । जिघटीयिषति ।

एवं पुत्रीयति । 'नामधातोराद्यस्य द्वितीयस्य तृतीयस्य क्रमेण
युगपद्वा', पुपुत्रीयिषति, पुतित्रीयिषति, पुत्रीयिषति, पुपुतित्री-
यिषति ।

अश्वीयति । 'कचिद् द्वितीय-तृतीययोरिति' अशिष्वीयिषति,
अश्वीयिषति ।

इन्द्रीयति । ऐन्द्रीयीत् । इन्द्रिद्वीयिषति ।

अशनायोदन्यधनाया बुभुक्षापिपासाकांक्षासु निपाता रूढाः ।
अशनमिच्छति भोक्तुम्, अशनायति । उदकमिच्छति पातुम्, उदन्यति ।
धनमिच्छति तृष्णक् धनायति । अन्यत्र अशनमिच्छति दातुम्, अश-
नीयति । उदकमिच्छति स्नातुम्, उदकीयति । धनमिच्छति दातुम्,
धनीयति ।

मालामिच्छति मालीयति ।

'नाम्यन्तानां यणायियिन्नाशीश्चिवचेक्रीयितेषु ये दीर्घः', अग्रीयति
पहूयति ।

ऋत ईदन्तश्चिवचेक्रीयितयिन्नायिषु, पित्रीयति ।

ओतो यिन्नायी स्वरवत्, औतश्च, गव्यति नाव्यति ।

नलोपश्च, विद्वस्यति, राजीयति, पथीयति । पुंस्यतीति नियमः किम् ? दीव्यतीत्यादि । कथं चतुर्यति, अनडुह्यति, गीर्यति, धूर्यति, शब्दाश्रयत्वाद्धि नियमः । सर्पिष्यति, धनुष्यति, षत्वं स्यादेव ।

आयिर्यथा - हंस इवाचरति हंसायते । हंसायाश्चक्रे । अहंसायिष्ट । हंसायिता । हंसाय्यते । अहंसायि । जिहंसायिषते । हंसायमानः । वा आयेश्च लोपः । 'आद्यन्ताच्चे'त्यन्तग्रहणादायिलोपे न तल्लक्षणमात्मनेपदम् । हंसति । हंसाश्चकार । हंसिता । हंसन् ।

एवं मालेवाचरति मालायते, मालाति । मालिता । मालान् ।

नामि व्यजनान्तादायेरादेः, अग्रीयते, अग्नयति । विभूयते । विभवति ।

ऋत ईदन्तः, पित्रीयते पितरि (रति ?) । रैयते रायति । गव्यते गवति । नाव्यते नावति । विधुरर्कति, चन्दनमनलति, मित्राणि रिपवन्ति, "वक्त्रे वेधसि, विधुरे चेतसि विपरीतानि भवन्ति" इत्यादिप्रयोगाश्च दृश्यन्ते । 'न लोपश्चे'ति विद्वस्यते इत्यादि पूर्ववत् । ओजायते, अप्सरायते, पयायते, पयस्यते ।

ओजसोऽप्सरसो नित्यं पयसस्तु विभाषया ।

आयिलोपश्च विज्ञेयो न चाश्वो गर्दभत्यपि ॥

भाषितपुंस्कं पुंवदायौ, ब्राह्मणीवाचरति ब्राह्मणायते । विदुषीवाचरति विद्वस्यते ।

काम्य यथा - पुत्रमिच्छति पुत्रकाम्यति । पुत्रकामाश्चकार । पुत्रकामिता ।

इन् यथा - 'इनि लिङ्गस्यानेकाक्षरस्यान्त्यस्वरादेर्लोपः ।' गृह्णात्यर्थे - हलिं गृह्णाति हलयति । कलयति । 'हलि-कलयोरत्', अजहलत्, अचकलत् । वर्णयति । त्वचयति ।

तत्करोति तदाचष्टे, मुण्डं करोति मुण्डयति । मिश्रयति ।

'रशब्द ऋतो लघोर्व्यञ्जनादेः', पृथु प्रथयतीत्यादि ।

इनिङ् अङ्गनिरसनेऽपि, हस्तौ निरस्यति पादौ निरस्यति हस्तयते पादयते । इनिङोऽपि कारितसंज्ञकत्वात् 'कारितस्यानामिङ् विकरणे' इति कारितलोपो भवत्येव ।

यणि हस्यते । पाद्यते ।

‘श्वेताश्वश्वतरगालोडिताहरकाणामश्व-तरे-त-कलोपश्च’, चकारादिनिडत्र । श्वेताश्वमाचष्टे तेनातिक्रामति वा श्वेतयते । अश्वतरमाचष्टे अश्वयते । एवं गालोडयते आहरयते । बहुलत्वादिसपि, श्वेतयतीत्यादि ।

‘मन्तु-वन्तु-विनां लुग च’, इनिडिह न स्मर्यते, ईशानमीदृ क्षिप्, ईडस्यास्तीति मन्तुप्रत्ययः, ततः ईणमन्तमाचष्टे इतीति कृते मन्तोर्लुक्, ‘निमित्ताभावे’ इत्यादिना प्रकृतेरेव रूपे स्थिते ईशयति । एवं गोमन्तमाचष्टे गवयति । शुग्वन्तमाचष्टे शुचयति । स्रग्विणमाचष्टे स्रजयति ।

‘प्रशस्यस्य श्रः, वृद्धस्य च ज्यः’, चकारात् प्रशस्यस्य ज्यादेशः, प्रशस्यमाचष्टे श्रापयति, ज्यापयति । वृद्धमाचष्टे ज्यापयति । ‘एकस्वराणामदन्तानां चे’त्यापागमः ।

‘अन्तिक-बाढयोर्नेदसाधौ ।’ अन्तिकमाचष्टे नेदयति । बाढमाचष्टे साधयति ।

‘युवाल्पयोः कन् वा ।’ युवानमाचष्टे कनयति युवयति । अल्पमाचष्टे कनयति अल्पयति ।

‘स्थूल-दूर-युव-क्षिप्र-क्षुद्राणामन्तस्थादेर्लोपो गुणश्च ।’ स्थूलमाचष्टे स्थवयति । एवं दूर दवयति । युवन् यवयति । क्षिप्र क्षेपयति । क्षुद्र क्षोदयति ।

‘बहोर्यादिर्भू च’, बहु भूययति ।

‘प्रियस्थिरस्फिरोरुगुरुबहुलतृप्रदीर्घह्रस्ववृद्धवृन्दारकाणां प्रस्थस्फवरगरवंहत्रेपद्राघह्रसवर्षवृन्दाः ।’ प्रियमाचष्टे प्रापयति । एवं स्थिर स्थापयति । स्फिर स्फापयति । ऊरु वरयति । गुरु गरयति । बहुल बंहयति । तृप्र त्रेपयति । दीर्घ द्राघयति । ह्रस्व ह्रसयति । वृद्ध वर्षयति । वृन्दारक वृन्दयति ।

‘तद्वदिष्टेमेयःसु बहुलम्’, तस्मिन्निव तद्वत्, इनीवेत्यर्थः, इत्यादि पूर्वोक्तम् । इनि यत्कृतं तदिष्ट-इमन्-ईयःस्वपि भवति । यथा पटुमाचष्टे ‘अन्यस्वरादिलोपे’ पटयति । अयमेषामतिशयेन पटुः पटिष्ठः । पटोर्भावः पटिमा । अयमनयोरतिशयेन पटुः पटीयान् । इत्थमन्यस्वरादिलोपे मन्त्वादि लुक्, ‘प्रशस्यस्य श्रः’ इत्याद्यादेशश्च सर्वमेत-

दिष्टादिप्रत्ययेषु बोद्धव्यम् । 'सत्यार्थवेदानामन्त आपकारित एव',
सत्यमाचष्टे सत्यापयति, अर्थापयति, वेदापयति । कथं कारापयति ।
एवमन्येऽपि घञन्ताः, यथा - पठनं पाठः, पाठस्यापः, तं करोतीति
पाठापयतीत्यादि ।

इति त्यादिप्रक्रमे षष्ठः प्रत्ययान्तनामाधिकारः । ग्रं० ९१० ॥

✽

इति ठ० संग्रामसिंहविरचितायां बालशिक्षायां त्यादिप्र-
क्रमोऽष्टमः । सर्वग्रं० १८५० ।

सदोपकार्यात्साध्योऽयं लक्षणद्वयसंग्रहः ।

सार्द्धाष्टादशशत्यंकोऽप्यक्षयः सन् तदर्थिनाम् ॥ १ ॥

मुञ्चन्ति मुक्ता जलजन्तवोऽपि, स्वात्यम्भसां तल्ललितं न तेषाम् ।

यच्चोपला अप्यमृतं श्रवन्ते, तद्वलितं चन्द्रमसः कराणाम् ॥ २ ॥

सतां प्रसादः स हि यन्मयाऽपि, श्रीमालवन्द्येन कृतिः कृतेयम् ।

साढाकभू-ठकुरकूरसिंहपुत्रेण षट्त्रिंश्रियुतैर्कवर्षे (१३३६) ॥

बहूनि शास्त्राणि विलोक्य तावत्, विनिर्मितेयं महतोद्यमेन ।

संशोधिता सद्भिरथापि शोध्या, सल्लक्षणं क्षोदसहं सहैव ॥ ४ ॥

यावद्धत्ते गगनसरसी राजहंसप्रचारं

मेरुश्चाग्निर्वरदिनवधू शर्वरी मङ्गलानि ।

तावद्बोधं भृति विदधती बालशिक्षा सदैषा

जीयाद् योगादतिमतिमतां वर्द्धमानाऽधिकश्रीः ॥ ५ ॥

॥ इति प्रशस्तिः परिपूर्णा ॥

✽
✽
✽

बालशिक्षाव्याकरणस्याकाराद्यनुक्रमेण सूत्रसूचिः ।

क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः
१	अप्रकर्मकश्च ।	८६	२१	अनुपरिभ्यां च क्रीडः ।	७६
२	अकिं सकोऽपि ।	२६	२२	अनोरकर्मकः ।	६४
३	अकुत्सारोरः ।	७७	२३	अनोस्तपेरिति ।	६३
४	अक्रुञ्चेत् ।	१७	२४	अनोस्तु न स्यात् ।	६३
५	अक्षतेर्वा ।	८५	२५	अन्तिक-बाढयोर्नेदसाधौ ।	१०३
६	अगुणे न लोपः ।	८२	२६	अन्यस्वरादिलोपे ।	१०३
७	अगुणे सन्ध्यक्षरे सम्प्रसारणम् ।	६७	२७	अन्यद् ।	४१
८	अगुणे स्वरे वा ।	७३	२८	अन्येषां नेत्वमभ्यासलोपश्च ।	१००
९	अघुटि वा शब्दस्योत्वम् ।	३०	२९	अपस्किर ।	१००
१०	अघुट्स्वरे अनवर्णाद् ।	३०	३०	अपाच्चतुष्पाच्छकुनिषु हृष्टभक्ष्य- निवासार्थेषु किरतेः सुडागमः ।	१०१
११	अघुट्स्वरे वाहेर्वाशब्दस्य ।	३०	३१	अभुवः ।	६७
१२	अञ्चेः पूजायामिडिष्यते नलोपाभावश्च ।	८५	३२	अवाद्गिर् ।	१०१
१३	अञ्चेरनचीनऽनुषङ्गलोपो- ऽलोपश्च ।	१७	३३	अव्ययकारकाभ्यामेवायं विधिः ।	१२, १४
१४	अणश्च ।	८७	३४	अशनायोदन्यधनाया बुभुक्षा- पिपासा कांक्षासु निपाता रूढाः ।	१०१
१५	अण् चणौ श्वेरद् ।	६४	३५	अशिष्टाचारे संप्रदानेऽपि ।	३४
१६	अत एव वर्जनादिद्वन्द्वानां धातूनां नास्ति ।	८२	३६	असार्वधातुके वा ।	६४, ८५
१७	अतीते निष्ठाक्नुकानौ च ।	४३	३७	अस्तेद्व भूः ।	६७
१८	अतो वृतादि ।	५७	३८	अस्माकं पापनाशनः ।	२३
१९	अदूरे एनोऽपञ्चम्याः ।	३८	३९	अस्य संहितौ शन्त्राणौ च ।	४४
२०	अनुज्ञाश्च विज्ञेयः ।	६३			

क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः
४०	आडः परोऽयं गत्यर्थे यजादिः स्यात् ।	६६	ईय स्वपि भवति ।	१०३	
४१	आडः प्रच्छ ।	८१	६५ इनि यत्कृतं तत्सर्वं स्थानिवद् ।	६६	
४२	आडः षदः पद्यर्थे ।	६६	६६ इनि संश्च एोगर्ग वा ।	८८	
४३	आडो दाञ् अनात्मप्रसारणे ।	६६	६७ इन्-इच्-अट्-वर्जं अन्प्रत्र गुणो न स्यात् ।	७७	
४४	आडो यमहनस्वाङ्गकर्मकौ च	६६	६८ इरनुबन्धाद्वा ।	५६	
४५	आडो यमहनौ स्वाङ्गकर्मकौ च ।	६२	६९ ईड्योर्वा (का० व्या० २।२।५४) २३		
४६	आत्मनेपदिनि आनश् ।	४३	७० ईर्घ्यतेर्यशब्दस्य सनो वा द्विवचनम् ।	८६	
४७	आत्मनेपदिनि कान् ।	४४	७१ उतः खियामूङ् ।	१३	
४८	आत्मनेपदिन्यान् ।	४४	७२ उदोऽनूध्वंचेष्टायाम् ।	८६	
४९	आदनुबन्धाच्च । (का० व्या० ४।६।६१)	५६	७३ उपगानसहितसंसंहितसहस्रफ- वानलक्ष्मणपूर्वाद्द्विरोरुडिति ।	१३	
५०	आदादिकस्य ।	६८	७४ उपसर्गस्यायतौ रेफस्य लत्वम् ।	८६	
५१	आद्यन्ताच्च ।	१०२	७५ उपसर्गादित्यहौ वा ।	८६, ८८	
५२	आयादयो असार्वधातुके वा ।	६४	७६ उपसर्गोवर्णस्य लोपो धातोरे दोतोः ।	८५	
५३	आधिक्यार्थोपशब्दयोगे ।	३६	७७ ऊदन्तोपधानां पूर्वस्य रक् रिक् रीक् ।	७०	
५४	आरभ्य प्रभृति विना योगे च ।	३५	७८ ऋद्वृज्वृडां सनीड् वा स्यात् ।	१००	
५५	आशीरद्यतन्योश्च मृड् ।	१००	७९ ऋद्वृज्वृडोऽपि वा दीर्घो ।	१००	
५६	आहो ब्रुवस्तु पञ्चानाम् ।	६८	८० ऋधिज्ञप्योरीरीतौ ।	६३	
५७	इणेधत्योर्णः ।	८६	८१ ऋप्रभृतिभ्यश्च ।	८४, ८८	
५८	इतश्च क्तिवर्जिताद्वा ।	१०	८२ ऋ प्रापणे च ।	८७	
५९	इद्वृत्तोरियुवौ स्वरे ।	१२			
६०	इनन्तक्तप्रत्ययस्य कर्मणि ।	३६			
६१	इनन्ते, कर्तृ कर्मव ।	४१			
६२	इनि चणि भवणस्य भत् ।	७०			
६३	इनिङ् अङ्गनिरसनेऽपि ।	१०२			
६४	इनि यत्कृतं तद्विष्ट-इमन्-				

क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः
८३	एकस्वराणामदन्तानां च ।	१०३	१०३	क्वापि घञ् क्तिर्युटोऽपि ।	४४
८४	एकान्तनिकषा समया हा धिग् अन्तरान्तरेण यावत् विना ऋते अभि परि-प्रति-अनु-उप एषां योगे च ।	३४	१०४	क्वपि संयोगान्तलोपे तस्य द्युतिः ।	८१
८५	कमेरिङ्कारितं च ।	६४	१०५	क्वौ घुट्यगुणे च वस्य ऊट् ।	७४
८६	कर्त्तरि क्तवन्तुः ।	४४	१०६	क्लीबे स्यमोस्तदुक्तप्रति- बेधो वा ।	३२
८७	कर्त्तरि वर्तमाने शन्तृङ्- आ शौ ।	४३	१०७	क्त्वि जङ्गचोरिट्	८२
८८	कर्तृस्थामूर्त्तिकर्मश्च ।	६३	१०८	गुणकृतमनित्यम् ।	६६
८९	कर्मकर्तृस्थो दुहिः ।	७४	१०९	गतम् ।	६९
९०	कर्मकर्तृस्थः स्वरान्तो धातुरद्यतन्यां वा ।	८९	११०	गत्यर्थादीनां कर्तुरिति ।	४०
९१	कर्मणि ।	३६	१११	गत्यर्थादीनां त्विनन्तानां पूर्वकर्त्ता कर्म स्यात् ।	३९
९२	कर्मणि क्तः ।	४४	११२	गायत्रे विनीतौ वाम् ।	२२
९३	कर्मणि तव्यानीयौ ।	४४	११३	गुणिनि व्यञ्जने तृहेरिङ् ।	८४
९४	कर्मण्यानश् ।	४३	११४	गुणवृद्धिस्थाने यपि चात्वम् ।	६५
९५	कृतादेर्वापि सेऽसिचि ।	७६	११५	गोरप्रधानस्य ।	१६
९६	कृतादेर्वाऽपि सेऽसिचि ।	७८	११६	गोरप्रधानस्यान्तस्य स्त्रिया- मादादीनां च ।	९
९७	क्त क्तवतु शन्तृङ् आनश् वन्सु कि उदन्त उक्ञ् अव्ययखलार्थेषु द्वितीयेव ।	३६	११७	ग्लास्नावतुवमश्च ।	६३
९८	क्त-क्तवन्तौ निष्ठा ।	४४	११८	घञ्-अल्-क्यप्सु च न स्यात् ।	८५
९९	क्त्वा मकारान्तोऽव्ययम् ।	४	१२०	घटादयो मानुबन्धा आन्वा- ख्याताः ।	५७
१००	क्वचित् क्यप्-क्यणावपि ।	४४	१२१	घुटि खनिसनिजनाम् ।	६५
१०१	क्वचिद् द्वितीय-तृतीययोः ।	१०१	१२२	घुटि पञ्चनोऽच्चातः	६२
१०२	क्वन्तौ वेट् ।	६२	१२३	घोषवत्स्वरवन्प्रत्ययान्तासु- खियामप्येवम् ।	२४

क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः
१२४	प्राशाद्यासाधेतां वा ।	६०, ६२	१४४	तद्विष्टेमेयः सु बहुलम् ।	१०३
१२५	चर्करी तादृतिकावित् ।	५६	१४५	तनादेस्तथासोः परयोरनिद्वत्त्वं पञ्चमलोपश्च ।	६८
१२६	चिस्पुराणौ वा ।	६५	१४६	तनोतेयंणि वा ।	६८
१२७	चेक्रीयतलुगन्तानां न स्त्यनुबन्ध ।	७७	१४७	तंरुणुस्तुल्य ई वा नदी ।	६६
१२८	जृहशोरणि गुणः ।	७१	१४८	तवर्गस्य टवर्गं० ।	१८
१२९	जृभ्रमत्रसस्वनफणस्यमां वा ।	६२	१४९	तिसृ-चतुर्णां त्रि-चतुरोः स्त्रियाम् ।	३२
१३०	जृद्विस्तम्भ० ।	८४	१५०	तीयाद्वा ।	६
१३१	ज्वलह्मलनमोऽनुपसर्गा वा ।	६०	१५१	तीयाद्वा वक्तव्यम् ।	८
१३२	ज्ञपमानबन्धश्च ।	६३	१५२	तृन्फादीनां शुन्फान्तानां अनि न च लुप्यते ।	५७
१३३	ज्ञप मानुबन्धश्च ।	६६	१५३	तृन्फादीनां शुभान्तानामनि न च लुप्यते ।	८४
१३४	ज्ञानयत्नोपच्छन्दनेषु वदः ।	६४	१५४	तेभ्य एव हकारः पूर्वचतुर्थं न वा ।	५
१३५	ज्ञानार्थं करणे षष्ठी ।	६२	१५५	तुमो मलोपश्च ।	४४
१३६	ज्ञो विदर्थस्य करणे ।	३५	१५६	त्रिषु व्यञ्जनेषु ।	१८, २३
१३७	झप्रभृतिभ्यश्च ।	८१	१५७	द्वय-इशोः कर्मणि ।	३५
१३८	झि क्षिदा मोचने च ।	७१	१५८	दाण् सा चेच्चतुर्थ्यर्थे ।	६२
१३९	टादौ स्वरे पुंवद्वा ।	११, १३, ३२	१५९	दिस्योः अदोऽट् ।	८६
१४०	टेन ।	१०	१६०	दिस्योरीट् ।	७३, ८१
१४१	डान्ताः सख्यालिङ्गाः कत्यव्यययुष्मदस्मच्च ।	२१	१६१	दिस्योः वचनादोः ।	६६
१४२	शि सन्वदभावः, उपधाया ह्रस्वश्च ।	८६	१६२	दीपजनबुधपूरितायिप्यायिभ्यो वा ।	६८
१४३	तकारो लघटवर्गेषु ।	५	१६३	दुह-दिह-लिह-गुहामात्मने पदे च तवर्गे वा सणोव ।	७२

क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः
१६४	द्युतादीनाम् ।	८३	१८७	परोक्षायां ऋवसौ च ।	६७
१६५	द्रुहस्तु आदिचतुर्थत्वं सध्वोः । ७५		१८८	पावभास० ।	२४
१६६	धातुसकारस्य घकारे लोपः । ८०		१८९	पापड्योभयस्यानति ।	५९
१६७	धिन्विक्कुण्वयोर्धि कृ च । ८४		१९०	पुषादि-द्युतादि० । ५७, ६७, ७२	
१६८	धुटि अगुणे न लोपः । ६६		१९१	पूजाभिभवयोश्च लातेः । ९१	
१६९	न कम्पमचम । ६१		१९२	पूजोत्क्षेपणोपनयनज्ञान- भृतिविगणनव्ययेषु णीञ् । ९३	
१७०	न व्य[य]ते रट् थलोः । ९१		१९३	प्रकृतिग्रहणे चेक्रीयित लुगन्तस्यापि ग्रहणम् । ७१	
१७१	न स्त्यनुबन्धगसंख्यैक- स्वरोक्तेषु । ७३		१९४	प्रतिज्ञानिर्यायप्रकाशनेषु स्था । ८९	
१७२	न स्त्यनुबन्ध० । ९४		१९५	प्रलम्भने गृधिवच्योः । ७५	
१७३	न स्ये स्यनी । ५७		१९६	प्रशस्य श्रः । १०३	
१७४	नामघातोराद्यस्य द्वितीयस्य तृतीयस्य क्रमेण युगपद्वा । १०१		१९७	प्रियस्थिरस्फिरोरुगु- बहुलतृप्रदीर्घह्रस्ववृद्ध- वृन्दारकाणां प्रस्थस्फवर- गरबंहत्रेपद्राघह्रसवर्ष- वृन्दाः । १०३	
१७५	नाभ्यन्तत्रिचतुरां वा । १०		१९८	प्ता स्याद्वा । २०	
१७६	निमित्तात् कर्मसंयोगे । ३६		१९९	ब्रह्मोर्वादिर्भू च । १०३	
१७७	निमित्ताभावे । २९, ३०, ३१, १०३		२००	बाह्वालिङ्गने सण । ७५	
१७८	निमित्ताभावे० । १७		२०१	भञ्जेरिचि वा । ८४	
१७९	निर्दुरोर्वा । ८६		२०२	भवति च । २६	
१८०	निसंख्युपेभ्यो ह्वा । ९१		२०३	भविष्यति काले तुमन्तात् काममनसौ । ४४	
१८१	नीवहादेः प्रधानकम् । ४१		२०४	भियो वा । ९४	
१८२	नेविशः । ७६				
१८३	नोऽन्तश्चक्षयोः शकार- मनुस्वारपूर्वम् (का० व्या० १।४।८)	५			
१८४	परस्मैपदिनि क्वन्तुः । ४४				
१८५	परस्मैपदिनि शन्तृङ् । ४३, ४४				
१८६	परिध्यवेभ्यः क्रीञ् । ९५				

क्रम ङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः
२०५	भियो हेतुभये वा पुक् ।	६४	२२१	यमोऽपरिवेषणे ।	६६
२०६	भ्राज.भ्रास-भाष-दीप-जीव-मील- पोड-कण-रण.वण-भण-अण-हठे लुपां च ।	६१	२२२	यस्मै दिक्ता रोचते धारयते वा तत् सम्प्रदानम् ।	२, २४
२०७	भ्रास्-भ्लासि० ।	८०		(का० व्या० २।४।१०)	
२०८	भ्रास-भ्लास-भ्रमु-क्रमु-क्रमु- त्रसि-त्रुटिलषियसिसंसि- भ्यश्च वा ।	६१, ७६	२२३	युजादिभ्यो विभाषया इन् ।	६६
२०९	मन्तु-वन्तु-विनां लुग् च ।	१०३	२२४	युजेरसमासे नु घुटि ।	१८
२१०	मारण-तोषण-निशामनेषु ज्ञा ।	६३		(का० व्या० ०नुघुटि २।२।२८)	
२११	मुचेरकर्मकस्योट् ।	७७	२२५	युवाल्पयो. कन् वा ।	१०३
२१२	मुह-द्रुह-धुह-णिहं वा ।	७५	२२६	युष्मदस्मदोः पदं पदात् षष्ठी- चतुर्थी-द्वितीयासु वस्नसौ ।	२२
२१३	य आधारस्तदधिकरणम् ।	३६		(का० व्या० २।३।१)	
	(का० व्या० २।४।११)		२२७	येन क्रियते तत् करणम् ।	२, ३४
२१४	य इवर्णस्यासंयोगपूर्वस्या- नेकाक्षरस्य ।	२६, ६३		(का० व्या० २।४।१२)	
	(का० व्या० ३।४।५८)		२२८	ये वा ।	६८
२१५	यक्षादिश्च ।	८०		(का० व्या० ४।१।१२)	
२१६	यज्ञवर्णस्य० ।	१०१	२२९	व्योर्व्यञ्जने ये ।	७४
२१७	यतोऽपेति भयमादत्ते वा तदपादानाम् ।	२, ३५		(का० व्या० ४।१।३५)	
	(का० व्या० २।४।८)		२३०	रञ्जेर्मगरमणे अनुषङ्गलोपः ।	८३
२१८	यत् क्रियते तत् कर्म ।	२, ३४	२३१	रधादिभ्यश्च ।	५७, ६७
	(का० व्या० २।४।१३)			(का० व्या० ४।६।२२)	
२१९	यप् लोपे ।	३५	२३२	रधिजभोः स्वरे ।	६४
२२०	यमि-रमि-नम्पादन्तानां सिरन्तश्च ।	६२, ६१		(का० व्या० ३।५।३२)	
	(का० व्या० ३।७।१०)		२३३	रप्रकृतिरनामिपरोऽपि ।	५
				(का० व्या० १।५।१४)	
			२३४	रमृवर्णः ।	४
				(का० व्या० १।२।१०)	
			२३५	रशब्द ऋतो लधोर्व्यञ्जनादेः ।	१०२
				(का० व्या० ३।२।१३)	

क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्कः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः
२३६	रष्वर्णे ।	६	२५४	लक्ष्मीरिर्मोऽन्तश्च ।	१२
२३७	राजि-तक्षि-धन्वि-प्रतिदिवि- यजिभ्यः कन् ।	२४	२५५	लङ्गिकभ्योऽपतापशरीर- विकारयोर्नलोप ।	८२, ८३
२३८	राजि-भ्राजि-भ्रासि- भ्लासीनां वा ।	८०	२५६	लघुनि स्यादेव ।	६६
२३९	रात्सस्यैव ।	१८	२५७	लभ्लवर्णः ।	२
२४०	रुचादौ आङो ज्योतिर्भूमे ।	६१		(का० व्या० १।२।११)	
२४१	रुचादौ उदः सकर्मकश्चर ।	६०	२५८	लिम्पादीनामात्मनेपदे वा ।	७७, ६१
२४२	रुविःमुषां सनि ।	७३	२५९	लोलोर्नलावन्तो स्नेह- ब्रवीकरणे ।	६१, ६५
	(का० व्या० ३।५।१६)		२६०	लृवर्णे अल् ।	४
२४३	रुदादिः पञ्चको गणः ।	७३		(का० व्या० १।२।५)	
२४४	रुद दिभ्यश्च ।	६६	२६१	ले लम् ।	५
	(का० व्या० ३।६।६१)			(का० व्या० १।४।११)	
२४५	रुदादे. सार्वधातुके ।	५७, ७३, ६६	२६२	लोपः सप्तभ्यां जहातेः ।	६२
	(का० व्या० ३।७।३)			(का० व्या० ३।४।४६)	
२४६	रुदादेरपि ।	३३	२६३	ल्लाद्योदनुबन्धाच्च ।	५६, ५७
२४७	रुदादेरपोति केचित् ।	६६		(का० व्या० ४।६।१०४)	
२४८	रुढानां बहुत्वे स्त्रियाम- पत्यप्रत्ययस्य ।	८	२६४	वञ्चिचश्चसिध्वंसिभ्रंसिक- सिपतिपदिस्कंदामंतो नी ।	६३, ८३
	(का० व्या० २।४।५)			(का० व्या० ३।३।३०)	
२४९	रेफात्परो जात्पूर्वो नुर्व वक्तव्यः ।	१८	२६५	वदन्नजरलन्तानां वा ।	६०
२५०	रंः । (का० व्या० २।३।१६)	१५		(का० व्या० ३।६।६० वा नास्ति)	
२५१	रो रे लोपं स्वरश्च पूर्वो दीर्घः ।	६	२६६	वनति-तनोत्यादि प्रतिषिद्धेतां धुटि पञ्चमोऽच्चातः ।	६२
	(का० व्या० १।५।१७)			(का० व्या० ४।१।५६)	
२५२	रो रे लोपः स्वरश्च पूर्वो दीर्घः ।	८१	२६७	वनोरच्च ।	२४
२५३	रोहेः पो वा ।	७१			

क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः
२६८	वसुवर्णः । (का० व्या० १।२।६) ४		२८४	वा रुध्यमत्वरसङ्घुषास्व नाम् । (का० व्या० ४।६।६८) ६५, ८५	
२६९	वर्गप्रथमाः पदान्ताः स्वरघोषवत्सु तृतीयान् । ५ (का० व्या० १।४।१)		२८५	वा लिप्तायाम् । ८६	
२७०	वर्गप्रथमेभ्यः शकारः स्वरयवरपरद्व्यकारं च न वा । ५ (का० व्या० १।४।३)		२८६	वा लुक् चेक्रीयितस्य । ४४, ५६	
२७१	वर्गाणां प्रथमद्वितीयाः शषसाश्चाधोषाः । १ (का० व्या० १।१।११)		२८७	वा संयोगादेरस्थः । ६०	
२७२	वर्गे तद्वर्गयश्चमं वा । ५ (का० व्या० १।४।१६)		२८८	वा स्वरे लत्वम् । १०१	
२७३	वर्गे वर्गान्तिः । १७ (का० व्या० २।४।४५)		२८९	विउद्भयां तपः । ६३	
२७४	वर्तमाने वुण् तृचौ । ४३		२९०	विकरणे प्वादोनां ह्र वः । ५७	
२७५	वां नौ द्वित्वे । २२		२९१	विद ग्रामः कृञ् पञ्चम्या वा । ७३	
२७६	वा आयेश्च लोपः । १०२		२९२	विनायोगे । ३४	
२७७	वा गुणः । ८८		२९३	विपरार्थ्यां जिः । ६३	
२७८	वा छाशोः । ६२ (का० व्या० ४।१।७७)		२९४	विभक्त्यन्तं पदम् । २	
२७९	वा ज्वलादि दुनीभ्रुवोणः । ५७ (का० व्या० ४।२।५५)		२९५	विभाष्येते पूर्वदि । ८ (का० व्या० २।१।२८)	
२८०	वा दधोः । ८२		२९६	विरामव्यञ्जनादावुक्तम् । नपुंसकात्स्यमोलोपेऽपि । २५, २६, २७, २८, ३० (का० व्या० २।३।४६)	
२८१	वा परोक्षायाम् । ८१, ८६ (का० व्या० ३।४।८०)		२९७	विरामव्यञ्जनादिष्वन- डुन्नहिवंतीनां च । २६ (का० व्या० २।३।४४)	
२८२	वा परोक्षायां वेजश्च वयिः । ६०		२९८	विशेषणे (का० व्या० २।४।३२) ३४	
२८३	वा प्रस्त्यो मः । ६० (का० व्या० ४।६।११२)		२९९	विषये । ३६	
			३००	विसंवादाभिभवयोर्लियः कारिते । ६५	
			३०१	विसर्जनीयश्चे छे वा शम् । ५ (का० व्या० १।५।१)	

क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः
३०२	वृंहः स्वरेऽनिटि वा । (का० व्या० ४।१।६८)	८३	३२०	शदेरगतौ तः । (का० व्या० ३।६।२६)	६३
३०३	वृद्धस्य च ज्यः, प्रशस्यश्च । १०३		३२१	शदेरनि ।	६३
३०४	वृद्धेऽवां नित्यमिद् थलि । ६६		३२२	शन्तृडानशौ तोत्वेऽनु- गच्छत ।	५६
३०५	वेः पादाभ्यां ।	६१	३२३	शमादीनां दीर्घो यनि । (का० व्या० ३।६।६६)	५७
३०६	वेतेः प्रजने ।	६४	३२४	शसादावचि वा ।	७
३०७	वेः शब्दकर्मणः ।	१००	३२५	शसादौ वा दोषन् ।	२८
३०८	वेश्वस्वनेर्भोजने ।	६३	३२६	शसादौ स्वरे वा निश् ।	६
३०९	वेषुसहलुभरूपरिषां ति । (का० व्या० ४।६।८१)	६५, ७५	३२७	शासेरिदुपधाया अल् व्यञ्जनयोः ।	८०
३१०	व्यञ्जनादित्यो । (का० व्या० ३।६।४७)	५६		(का० व्या० ३।४।४८)	
३११	व्यञ्जनादीनां सेटाननेदनु- बन्धहायन्तक्षणश्चसां वा । ५६, ५८		३२८	शिट्परोऽधोषः । (का० व्या० ३।३।१०)	७०
३१२	व्यञ्जनादौ वा ।	८५	३२९	शिडिति शदयः । (का० व्या० ३।८।३२)	३
३१३	व्यञ्जनान्तानाम् ।	६३	३३०	शिन्चौ वा । (का० व्या० १।४।१३)	१५
३१४	व्यञ्जनान्तानामनिटाम् । (का० व्या० ३।६।७)	७४	३३१	शीङः सार्वधातुके । (का० व्या० ३।६।१८)	६४
३१५	व्यञ्जनालोऽनुषङ्गः । (का० व्या० २।१।१२)	२	३३२	शीङ्पूङ्घृषिष्विदिमिदां- निष्ठा सेट् ।	७१
३१६	व्यथेश्च । (का० व्या० ३।४।५)	६५		(का० व्या० ४।१।१५)	
३१७	व्यवहृपणिदिवीनां व्यवहारा- र्थानां कर्मणि ।	३५	३३३	शेषेभ्यः सर्वदा लोपः ।	२०
३१८	व्याङ्परिभ्यो रमः परस्मैपदम् ।	६१	३३४	शेषे से वा वा पररूपम् । (का० व्या० १।५।६)	५
३१९	शक्ल-ज्ञायोर्गोस्त्वा- प्रत्ययोक्तौ तुम् ।	४४			

क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः
३३५	श्येतैतहरितलोहितेभ्यः- स्तो नः ।	१६	३५०	ष्विबुक्लाम्वाचमामनि । (का०व्या० ३।६।६७)	६१
३३६	श्रन्थिगन्थी कसंकर्तृस्थौ ।	८४	३५१	ष्विबु-क्षिबु-ष्विबु-क्लम्वाच- मामनि ।	७४
३३७	श्रिव्यविमविज्वरित्वरा- मुपधया । (का०व्या० ४।१।५७)	७४	३५२	ष्वञ्जेर्वा ।	८३
३३८	श्रीद्रुक्नु० ।	६६	३५३	संनिविभ्योऽर्धेः । (का०व्या० ४।६।६६)	८५
३३९	श्रुद्रुस्तुप्रुत्लुच्युङां वा वक्तव्यम् ।	६६	३५४	संपरिभ्यां वा । (का०व्या० ४।१।५१)	६१
३४०	श्रुरनाङ् प्रति ।	६६	३५५	सम्प्रतिभ्यामस्मृतौ ।	६२
३४१	श्वन्-युङ्-मघोनां च । (का० व्या० श्वयुवमघोनां च) २।२।४७	२३	३५६	संप्रसारणं ष्वृतोऽन्तःस्था- निमित्ताः (का०व्या० ३।८।३३)	३
३४२	श्वयतेर्वा । (का० व्या० ३।४।१२)	६४	३५७	संयोगादेष्टुटः । (का०व्या० २।३।५५)	१८
३४३	श्विघेटोर्वा वक्तव्यम् ।	६०	३५८	संशये च प्रतीकारे कितः सन्नभिधीयते ।	७१
३४४	श्वेस्ताश्वतरगालोडिताह्वरका- णामश्व तरे-त-कलोपश्च ।	१०३	३५९	सः प्रतिषेधो वोऽन्तश्च ।	६७
३४५	षिडाद्याः सार्वधा [तुकम्- वर्तमाना] (का०व्या० ३।१।३४)	३	३६०	सजुषाशिषो रः । (का० व्या० २।३।५१)	२७
३४६	षत्वनिमित्ताभावे ।	८१	३६१	सणनिटः सिङ्गन्तान्नाभ्युप- धाददृशः । (का० व्या० ३।२।२५)	७१
३४७	षष्ठी-चतुर्थी-द्वितीयासु ।	२२	३६२	सत्यार्थवेदानामन्त- आपकारित एव ।	१०४
३४८	षष्ठी हेतुप्रयोगे । (का०व्या० २।४।३७)	३५	३६३	सदेरप्रतेरिति ।	६३
३४९	षानुबन्धभिदादिभ्यस्त्वङ् । ५६, ५७ (का०व्या० ४।५।८२)		३६४	सध्वोरिट् ।	८७

क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः
३६५	सध्वोश्च ।	६२	३८१	समोऽकर्मक । ६२, ७१, ७३, ८२,	
३६६	सनन्तौ तु ।	६८		८६, ८७, ८६, ८६	
३६७	सनि चानिटी ।	७१	३८२	समोऽकृजने ।	७६
	(का० व्या० ३।५।६)		३८३	सस्य ह्यस्तन्यां दौ तः ।	६६
३६८	सनि मिमीमादारभलभ- शकपतपदामिः स्वरस्य ।	६४		(का० व्या० ३।१।१५)	
	(का० व्या० ३।३।३६)		३८४	सामीप्येऽभेः	८५
३६९	सनि वेट्त्वान्निष्ठायास- नित्यपि ।	६३		(का० व्या० ४।६।६७)	
३७०	सनीणिङोर्गमिः ।	८७	३८५	सिचीट् ।	६७
	(का० व्या० ३।४।८६)		३८६	सिजाशिषोर्गमस्त च० ।	६२
३७१	सन्ध्यक्षरान्तानामाकारो- ऽविकरणे ।	८६	३८७	सिङन्तान्नाभ्युपधाद्वृक्षः	७१
	(का० व्या० ३।४।२०)		३८८	सिद्धो वर्गसमास्त्रायः ।	१
३७२	सप्तम्युक्तमुपपदम् ।	४		(का० व्या० १।१।१)	
	(का० व्या० ४।२।२)		३८९	सुक्रभिभ्यां परस्मै ।	६१
३७३	समः क्षणु ।	६६	३९०	सुङ् भूषणे सम्पर्युपात् ।	१००
३७४	समः प्रतिज्ञायाम् ।	१०१		(का० व्या० ३।७।३८)	
३७५	समर्थनाशिषोश्च ।	४३	३९१	सुधीः ।	१२
	(का० व्या० ३।१।१६)			(का० व्या० २।२।५७)	
३७६	समवप्रविभ्यः ।	८६	३९२	सुनोति-सुवति-स्पति- स्तौति-स्तोभतीनामङ-	
३७७	समस्तृतीयायुक्तः ।	६०, ६२		भ्यासान्तरेऽपि ।	६६
३७८	समानः सवर्णे दीर्घो भवति परश्च लोपम् ।	४	३९३	सूचनाऽवक्षेपण-सेवन साहस-प्रतियत्न-	
	(का० व्या० १।२।१)			कथोपयोगेषु कृञ् ।	१००
३७९	समानाद्व्योऽसवर्णः ।	४	३९४	सूते. पञ्चम्याम् ।	६७
३८०	समानादम्शसोरल्लोपः ।			(का० व्या० ३।५।१४)	
	सो न पुंसः ।	१५	३९५	सृष्टृभृस्तृदृष्टृ एव परोक्षायाम् ।	६७, ७०, ६६
				(का० व्या० ३।७।३५)	

क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः
३९६	से गम. परस्मै । (का० व्या० ३।७।६)	६२	४११	स्पृल-दूर-युव-क्षिप्र-क्षुद्रा- णामन्तस्थादेर्लोपो गुणश्च । १०३	
३९७	सेधतेर्गंतौ ।	७०	४१२	स्पृष्टायामाङः ।	६१
३९८	सो नः पुंसः ।	११	४१३	स्पृश्-मृश्-कृशि-तृपि- हृपिभ्यो वा ।	७५
३९९	सो वा घस्य रत्वे रो रे लोपम् ।	७५	४१४	स्पृशादीनां वा ।	७५
४००	सौ च मघवान् मघवा वा । (का० व्या० २।३।२३)	२३	४१५	स्पृहि-नत्योः कर्मणि ।	३५
४०१	सौ पदान्ते रेफप्रकृत्योरपि वा दधोस्त्वं स्यात् ।	७३	४१६	स्फायेवदिशः । (का० व्या० ३।६। ५)	७६
४०२	स्त्रदिखपरिभ्यामेव ।	६५	४१७	स्मिङ्-पूङ् रञ्ज्व- शूकृगृहृधप्रच्छां सनि । ८८, ६७, १००	
४०३	स्तुमुधुग्भ्यः परस्मै । (का० व्या० ३।७।९)	६६		(का० व्या० ३।७।११)	
४०४	स्तोकात्पकृच्छकतिपयेभ्यो मोचनार्थे करणे ।	३५	४१८	स्मृत्यर्थकर्मणि । (का० व्या० २।४।३८)	३५
४०५	खियः वा डाप् स्यात् ।	५५	४१९	स्मृहृशी च सनन्तौ तु रुचादौ ।	७१
४०६	खियामादा । (का० व्या० २।४।४९)	७	४२०	स्मृहृशी तु ।	६८
४०७	खी नदीवत् । (का० व्या० २।२।३)	१२	४२१	स्मेनातीते । (का० व्या० ३।१।१२)	४२
४०८	ख्याख्यावियुवो वामि । (का० व्या० २।२।४)	१	४२२	स्यसिजाशी ।	६६, ६९, ७१
४०९	स्थादीरिरद्यतन्यामात्मनेपदे । (का० व्या० ३।५।२९)	८९	४२३	लसिध्वसोश्च । (का० व्या० २।३।४५)	२९
४१०	स्थासेति सेधति-सिच-सञ्ज- वञ्ज्वाडभ्यासान्तरस्य षत्वम् ।	८९	४२४	स्वपिवचियजादीनां । यणपरोक्षाशीःषु । (का० व्या० ३।८।३)	५७, ६४, ६०
			४२५	स्वपिस्यमिवेजां चेक्रीयते । (का० व्या० ३।४।७)	६२

क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः
४२६	स्वरति-सूति-स्यत्यूद- नुबन्धात् ।	५६, ६७	४४२	हनुवन्तात्स्थे । (का० व्या० ३।७।७)	६८
४२७	स्वरादनि विकरणे ।	५७	४४३	हनेः सिच्यात्मने हृष्टः ।	६६
४२८	स्वरादेशाः परि (२?) । निमित्तका पूर्वविधि प्रतिस्थानिवत् ।	८६	४४४	हनोऽकारवतो एत्वम् ।	२३
४२९	स्वराद्यन्तादुपसर्गादय- ज्ञपात्रेषु ।	७७	४४५	हन्तेर्घी वा ।	६६
४३०	स्वराद् रुधादेः परो नु (न) शब्दः । (का० व्या० ३।२।३६)	३	४४६	हन्तेर्बधिराशिषि । (का० व्या० ३।४।८२)	६६
४३१	स्वरे धातुरनात् । (का० व्या० २।६।७५)	२५	४४७	हन्त्यर्थञ्च ।	६६
४३२	स्वरे नागम ।	६७	४४८	हर्षग्लपनयोर्मदि ।	६८
४३३	स्वरोऽवर्णवर्जो नामी । (का० व्या० १।१।७)	१	४४९	हलि-कत्योरत् ।	१०२
४३४	स्वरो ह्रस्वो नपुंसके । (का० व्या० २।४।५२)	१०	४५०	हशषच्छान्तेऽजाबीनां डः । १७, १८ (का० व्या० २।३।४६)	१७, १८
४३५	स्वसेर्वा ।	६७	४५१	हाप्रहोरवधौ न भवति ।	६२
४३६	स्नाङ्ग कर्मकाच्च ।	६३, ६६	४५२	हिसार्थानामञ्जरेः । (का० व्या० २।४।४०)	३५
४३७	स्वादितुदाद्योश्च ।	७५	४५३	हृष्टुड्म्यां हेधिः । (का० व्या० ३।५।३५)	६६
४३८	स्वामीश्वराधिपतिदायाद- साक्षिप्रतिसूत्रसूतैः षष्ठी च । (का० व्या० २।४।३५)	३५	४५४	हेनाविनि ।	५७
४३९	स्वाम्यर्थविधौ ।	३६	४५५	हेतुकर्तु भोस्म्योरिन् ।	६३, ६४
४४०	स्वाम्यादौ च ।	३६	४५६	हेत्वर्थे । (का० व्या० २।४।३०)	३४
४४१	हचतुर्थान्तस्य धातोस्तृतीया- देरादिचतुर्थत्वम कृतवत् । (का० व्या० २।३।५०)	२३	४५७	हेरचणि० ।	६५
			४५८	हौ वनस्य ।	६७
			४५९	हौ चात्वमित्वमीत्वं च ।	६२
			४६०	हौ जहि आशिषि तुह्योः ।	६६
			४६१	ह्य० विध्योरीट् ।	६६
			४६२	ह्यस्तन्यां च । (का० व्या० ३।६।८६)	८८

क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः
४६३	ह्यस्तन्यां दिश्योः ।	६६	४६५	ह्रस्वोऽम्बार्थानाम् ।	६
४६४	ह्रस्वश्च डवति ।	११		(का० व्या २।१।४०)	
	(का० व्या० २।२।५)		४६६	ह्रीघ्रात्रोन्दनुदविदां वा ।	६०
				(का० व्या० ४।६।११)	

॥ इति श्रीबालशिक्षाव्याकरणस्याकाराद्यनुक्रमेण सूत्रसूचि सम्पूर्णा ॥

बालशिक्षाव्याकरणस्याकाराद्यनुक्रमेण धातुरूपसूचिः ।

क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
१	अक्ष् अक्षणीति-अक्षति	८५	२२	आच्छि आच्छति	८५
२	अज् अजति	८५	२३	आप्त्, आप्रोति	८८
३	अञ्चु (गति-पूजनयोः), अञ्चति	८५	२४	आसद्, आसदयति-आसीदति	६९
४	अञ्चू (गतौ), अञ्चति-अञ्चते	८५	२५	आस्, आस्ते	८७
५	अज्जू, अनक्ति	८८	२६	इ (गतौ), ईयते	८५
६	अट्, अटति	८४	२७	इक्, अध्येति	८७
७	अड्ड्, अड्डति	८५	२८	इङ्, अधीते	८७
८	अति, अन्तति अन्त्यते	८५	२९	इट्, एटति	८५
९	अद्, अत्ति	८६	३०	इण्, एति	८७
१०	अध्, अधयति	८९	३१	इदि, इन्दति	८५
११	अन्, प्राणिति	८७	३२	इन्धी (दीप्तौ), इन्दे	८८
१२	अन (प्राणने), अन्त्यते	८७	३३	इष, इच्छति	८८
१३	अम (गतौ) अमति	८५	३४	ईड्, ईट्टे	८७
१४	अय्, अयते-पलायते-निरयते- निलयते	८६	३५	ईक्ष्य, ईक्ष्यति	८६
१५	अर्द्, अर्दति	८५	३६	ईर (गतौ कम्पने च), ईर्ते	८७
१६	अर्च्चं, अर्च्चति	८५	३७	ईर्ष्य, ईर्ष्यति	८६
१७	अव्, अवति	८५	३८	ईश, ईष्टे	८७
१८	अश (भोजने), अश्नाति	८८	३९	उख, ओखति	८५
१९	अशू (व्याप्तौ), अश्नुते	८८	४०	उङ्, अवते	८६
२०	असु (भुवि), अस्ति	८७	४१	उन्दी, उन्ति	८८
२१	असु (क्षेपणे), अस्पति- अपास्यति	८८	४२	उब्ज, उब्जति	८८

क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	सूत्राणि	पृष्ठाङ्काः
४३	उर्वी, उर्वति	८६	६७	कित, चिकेति	७३
४४	उष (दाहे), ओषति	८६	६८	कु, कौति-कुवति-कवति	६६
४५	ऊयो, ऊयते	८६	६९	कुङ्, कवते	६६
४६	ऊर्णु, प्रोर्णोति-प्रोर्णुते	८८	७०	कुङ्, कुवते	६७
४७	ऊह, ऊहते-समूहति-समूहते	८६	७१	कुट्, कुटति	७७
४८	ऋ (गतौ), ऋणाति	८८	७२	कुथ, कुथ्यति-कुथ्नाति	७४
४९	ऋ (गतौ), इर्यति	८७	७३	कुप्, कुप्यति	७५
५०	ऋ (प्राणणे), ऋच्छति- समिप्यते-समृच्छति	८७	७४	कुर, कुरति	७७
५१	ऋच्छ, ऋच्छति-समृच्छते	८६	७५	कुष्, कुष्णाति	७८
५२	ऋज, अजते	८६	७६	कूज्, कूजति	७८
५३	ऋण, ऋणोति	८८	७७	कृती (छेदने), कृन्तति	७६
५४	ऋत, ऋतीयते	८६	७८	कृती (वेष्टने), कृणन्ति	७६
५५	ऋधु, ऋध्यति-ऋध्नोति	८८	७९	कृप्, कल्पते	७२
५६	एज्, एजति	८६	८०	कृवि, कृणोति	८४
५७	एध, एधते	८६	८१	कृश्, कृश्यति	७५
५८	ओबृ, ओब्रति	८६	८२	कृष्, कृषति-कृषति-कर्षति	७७
५९	ओहाक्, जहाति-हाङ्, जहोते	९२	८३	कृ, किरति-अपस्किरते	१००
६०	कथ, कथयति	८९	८४	कै, कायति-कायते	८९
६१	कनी, कनति	६१	८५	कनस्, कनस्याति	६७
६२	कमु, कामयते	६४	८६	कनूयी, कनूयते	७९
६३	कम्पि, कम्पते	८३	८७	क्रमु, क्रामति-क्रम्यति-क्रम्यते- क्रमते	६१
६४	काशू, काशते-काश्यते	७९	८८	क्रीञ्, क्रीणाति-क्रीणीते- परिक्रीणीते	६५
६५	कास् (शब्बकुत्सायाम्), कासते	७९	८९	क्रीड्, क्रीडति-क्रीडते	७९
६६	कि, चिकेति	९४	९०	क्रुध, क्रुध्यति	७५
			९१	क्रुश, क्रोशति	७१
			९२	क्लमु, क्लाम्यति	६७

क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
९३	विलश् (विबाधने), विलशनाति	७६	११९	गम्लृ, गच्छति-गमयति	६२
९४	क्षणु, क्षणोति-क्षणुते	६८	१२०	गाङ्, गाते-गायते	६०
९५	क्षमू, क्षाम्यति	६७	१२१	गाह्, गाहते	८०
९६	क्षल्, क्षालयति	६९	१२२	गु, गुवति गवते	६७
९७	क्षि (क्षये), क्षयति	६३	१२३	गुधु, गुध्नाति	७८
९८	क्षिण्, क्षिणोति	७८	१२४	गुप, गुप्यति	७१
९९	क्षिणु (हिंसायाम्), क्षियति- क्षिणाति	६३	१२५	गुप्, जुगुप्सते-गोपते	७१
१००	क्षिप्, क्षिपति-क्षिपते	७७	१२६	गुप्, गोपायते	७१
१०१	क्षिवु, क्षेवति	७४	१२७	गुप्, गोपायति	७१
१०२	क्षोवृ, क्षोवते	७६	१२८	गुह्, गूहति-गूहते	७२
१०३	क्षु, क्षौति	६६	१२९	गृ, गरति	६८
१०४	क्षुदिर, क्षुराति	७७	१३०	गृध्, गृधयति-गृधयते	७५
१०५	क्षुष्, क्षुध्यति	७५	१३१	गृ, (निगरणे), गिरति- गिलति-अवगिरते-संगिरते	१०१
१०६	क्षुम्, क्षोभते-क्षुभ्यति	७२	१३२	गृ, (शब्दे), गृणाति ।	१०१
१०७	क्षै, क्षायति	६०	१३३	गै, गायति-गोयते (गाङ्स्तु)- गायते	८६
१०८	क्षणु, क्षणोति-संक्षणुते	६६	१३४	ग्रथि (कौटिल्ये), ग्रन्थते	८४
१०९	क्षमायी, क्षमायते	७६	१३५	ग्रन्थ (सन्दर्भे), ग्रन्थीते- ग्रन्थयति-ग्रन्थति	८४
११०	क्षिवदा, क्षेदति-क्षिवद्यति	७१	१३६	ग्रह्, गृह्णाति	६६
१११	खन्, खनति, खनते	६५	१३७	ग्ले, ग्लपयति-ग्लापयति	६०
११२	खव्, खौनाति	६९	१३८	घट, घटते-घाटयति	६९
११३	खाह (भक्षण्ये), खावति	७८	१३९	घट (चेष्टायाम्), घटते- घटयति	६५
११४	खिदि (वेन्ये), खिद्यते	७६	१४०	घृ, घति	६६
११५	खिन्ते (परिघाते), खिन्दति	७६	१४१	घ्रा, बिघ्रति-घ्रायते	६०
११६	ख्या, ख्याति	६१			
११७	गण, गणयति	८६			
११८	गद, गवति	६०			

क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
१४२	चकासु, चकास्ति	८०	१६७	जि, जयति-विजयते	६३
१४३	चक्षिङ्, आचष्टे	८१	१६८	जिरि, जिरिणोति	६५
१४४	चट, चटति-चाटयति	६६	१६९	ज्रि, ज्रयति	६३
१४५	चप्, चपयति	६६	१७०	जीव, जीवति	७६
१४६	चम्, चमति	६१	१७१	जूरी, जूर्यते	८०
१४७	चल, चलति-चलयति- चालयति	६३	१७२	ज, जीर्यति	१००
१४८	चायु, चायति-चायते	८०	१७३	ज्ञप, ज्ञपयति	६६
१४९	चिम्, चिनोमि-चिनुते	६५	१७४	ज्ञा, जानाति	६२
१५०	चिद्, चिद्यते-चेदति	७०	१७५	ज्ञा (निह्वे), शतमपजानीते	६२
१५१	चित्, चेतयते	७८	१७६	ज्ञा, ज्ञपयति	६३
१५२	चिरि, चिरिणोति	६५	१७७	ज्या, जिनाति	६२
१५३	चुर, चोरयति	७८	१७८	ज्वर, ज्वरति	६०
१५४	छद्, छादयति	६६	१७९	ज्वल, ज्वलयति- ज्वालयति-प्रज्वलयति	६०
१५५	छम्, छमति	६१	१८०	डीङ्, डयते-डीयते	६३
१५६	छिदिर, छिनत्ति-छिन्ते	७७	१८१	डुक्कुम्, करोति-कुरुते-उपकुरुते- अधिकुरुते-विकुरुते-अनुकरोति- पराकरोति	१००
१५७	छुप्, छुपति	७६	१८२	शाम्, नमति-नमते-नमयति- नामयति-उन्नमयति	२०
१५८	छृदि, छृणोति-छृणोते	७८	१८३	णश्, प्रणश्यति	६७
१५९	छो, छयति	६२	१८४	णह, नहति-नहते	६८
१६०	जक्ष, जक्षति-जक्षति	८१	१८५	णिजिर, नेनेक्ति-नेनक्ति	७४
१६१	जल्प, जल्पति	८१	१८६	णिदि, निन्दति	७४
१६२	जन (जने), जजन्ति	६७	१८७	णीञ्, नयति-नयते-विनयते	६३
१६३	जनी, जायते	६८	१८८	णु, नीति, आनुते	६६
१६४	जप्, जपति	६२			
१६५	जभ, जम्भते	६४			
१६६	जागृ, जागर्ति	६६			

क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
१८९	गू (स्तवने), नुवति	६८	२११	अप्, अपते	६४
१९०	तक्ष संतक्षति	८१	२१२	असी, असति-अस्यति	६७
१९१	तक्ष (तनूकरणे), तक्षणीति	८१	२१३	अङ्, आयते	६०
१९२	तन, तनोति-तनुते	६८	२१४	त्वर, त्वरते-त्वरयति	६५
१९३	तनु, तानयति-तनति-तनोति-तनुति	६९	२१५	त्विष्, त्वेषति-त्वेषते	७२
१९४	तप तपते-तप्यते-तपति-तापयति	७०	२१६	दंशि, दंशति	८३
१९५	तप. (सन्तापे), तपति-वितपते-उत्तपते-तप्यते	६३	२१७	दक्ष, दक्षते-दक्षयति	८१
१९६	तमु, ताम्यति	६७	२१८	दद, ददते	६४
१९७	तिज्, तितिक्षति-तेजते-तेजयति	७१	२१९	दम्भ, दम्भोति	८४
१९८	तिप्, तेपते	७१	२२०	दमु, दमयति	६७
१९९	तुद, तुदति-तुदति	७७	२२१	दय, दयते	६४
२००	तुर, तुतोति	७३	२२२	दरिद्र, दरिद्राति	८१
२०१	तुर्वी, तूर्वते	८१	२२३	दह, दहति	६३
२०२	तुष, तुष्यति	७५	२२४	दाञ्, ददाति	८२
२०३	तृ, तरति	१००	२२५	दान्, दीदांसति-दीदांसते	८०
२०४	तृणु, तर्णीति	७८	२२६	दासृ, दासति-दासते	८०
२०५	तृदिर, तृणत्ति-तृन्ते	७८	२२७	दिव, दीव्यति	७४
२०६	तृप्, तृप्नोति-तृम्पति-तर्पयति-तर्पति	७५	२२८	दिवु (परिकूजने), देवयते	७८
२०७	तृम्प, तृम्पति	८४	२२९	दिश्, दिशति-दिशते	७७
२०८	तृहि, तृणेढि	८४	२३०	दीङ्, उपदीयते	८४
२०९	तृह, स्तृह (?)	७७	२३१	दीधीञ्, आदीधीते	८४
२१०	त्यज, त्यजति	६३	२३२	दीपी, दीप्यते	८०
			२३३	दु (गतौ), दवति	८५
			२३४	दुष्, दुष्यति-दूषयते-दोषयति	७५
			२३५	दुह, दोग्धि-दुधे	७३
			२३६	दृ, दृणाति	१०१
			३७	दृप्, दृप्यति	७५

क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
२३८	दृशिर, पश्यति-सम्पश्यते-दृश्ये ७१		२६२	ध्वज, ध्वजति	६०
२३९	दृहि, दृहति	८३	२६३	ध्वन् (शब्दे), ध्वनति-	
२४०	द्युत, द्योतते	७२		ध्वनयति-ध्वानयति	६३
२४१	द्रु, द्रवति	६६	२६४	नट, नाटयति	६६
२४२	द्रुह, द्रुहति	७५	२६५	नदि, नन्दति	८२
२४३	द्विष्, द्वेष्टि	७३	२६६	नाथ (आशिषि), नाथते-	
२४४	धन, दधन्ति	६७		नाथति	७६
२४५	धवि, धवति	८२	२६७	नुद, नुदति-नुदते	७७
२४६	धाञ्, दधाति	६२	२६८	नृती, नृत्यति	७४
२४७	धावु (गतिशुद्धयोः), धावति ८०		२६९	पच (व्यक्तीकरणे), पचते	६४
२४८	धिवि, धिनोति	८४	२७०	पचष् (पाके), पचति-पचते	६५
२४९	धुञ् (कम्पने), धुनोति-		२७१	पठ, पठति	५७
	धुनुते	६७	२७२	पण, पणायते	६४
२५०	धू (विघ्नने), ध्रुवति	६८	२७३	पत्न पतति	६३
२५१	धूञ् (कम्पने), धुनाति-		२७४	पद् पद्यते	६८
	धूनयति-धुनीते-धवति-		२७५	पन, पनायते	६४
	धुनोति धवते-धुनुते	६८	२७६	पा, पाति	६१
२५२	धूप, धूपायति	७६	२७७	पा (पाने), पिबति	६०
२५३	धृङ् (श्रवध्वंसने), धरते	६६	२७८	पिश्, पिशति	७६
२५४	धृङ् (श्रवस्थाने) त्रिपते	६६	२७९	पिप्लू, पिप्लुति	७८
२५५	धृञ् (धारणे), धरति	६६	२८०	पीड, पीडयति	८१
२५६	धृजु, धर्जति	७०	२८१	पूङ्, पवते-पुनाति-पुनीते	६७
२५७	धृषा, धृष्यति	७६	२८२	पूज्, पूजयति	८०
२५८	धेट्, धयति	६०	२८३	पूयी, पूयते	७६
२५९	धमा, धमति-धमायते	६०	२८४	पूरी, पूर्यते	८०
२६०	ध्रु, ध्रुवति	६७	२८५	पुष, पुष्यति-पोषति-पुष्पाति-	७४
२६१	ध्वसु, ध्वंसते	८३			

क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
२८६	पृ (पालनपूरणयोः), पिपति	६६	३०८	भृञ्जो, भनक्ति	८४
२८७	पृ (पूरणे) पारयति	६६	३०९	भज्, भजति-भजते	६५
२८८	पृ (प्रीतो). पृणाति	६६	३१०	भण् भणति	६१
२८९	पृङ् (व्यायामे), व्याप्रियते	६६	३११	भस्, बभस्ति	६७
२९०	पृच् पच्यति-पचति	७८	३१२	भा, भाति	६१
२९१	पृचो, पृक्ते-पृणक्ति	७३	३१३	भाञ् (वीक्षी), भासते	७६
२९२	पृच्छ, पृच्छति-अ, पृच्छते	८१	३१४	भाष्, भाषते	७६
२९३	पृणु, पृणाति	७८	३१५	भाम्, भासते	७६
२९४	पृथु, पृथयति	७८	३१६	भिदिर्, भिनति	७७
२९५	पृ, पृणाति	१०१	३१७	भी, बिभेति	६४
२९६	प (शोषणे), पायति	६०	३१८	भुज्, भुनक्ति	७८
३९७	प्यायो (वृद्धौ), आप्यायते		३१९	भुजो, भुजति	७६
२९८	प्यङ्, आप्यायते	६०	३२०	भू, भवति	६७
२९९	प्रीङ् (प्रीतो), प्रीयते	६५	३२१	भृज्, विभति-विभृते	६६
३००	प्रीञ् (तर्पणे), प्राययति- प्राययते-प्रयति-प्रयते	६५	३२२	भृज्, भरति-भरते	६६
३०१	प्रीञ् (तर्पण कान्तौ च), प्रीणाति-प्रीणीते	६५	३२३	भृजी, भर्जते	७१
३०२	फण्, फणति-फणयति- फाणयति	६२	३२४	भ्रंस् (अ भ्रसने), भ्रंसते	८३
३०३	बध् (बन्धने), बध्नाति	८४	३२५	भ्रमु, भ्रम्यति-भ्राम्यति	६७
३०४	बध्; बीभत्सते-बधते	६४	३२६	भ्रस्ज, भृज्जति-भृज्जते	८२
३०५	बुध (अवगमने), बुध्यते- बोधति	७६	३२७	भ्राज, भ्राजते	८०
३०६	बुधिर् (बोधने), बोधति- बोधते	७६	३२८	भ्राज् भ्राजते	७६
३०७	ब्रूज्, ब्रवीति-ब्रूते	६८	३२९	भ्रास, भ्रास्यते-भ्रासते	८०
			३३०	मृवी, माद्यति-मदयति- मादयति	६८
			३३१	मन्, मन्यते	६८
			३३२	मनु, मनुते	६८
			३३३	मन्थ, मन्थति-मन्थाति	८२

क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
३३४	मस्जो, मज्जति	८२	३६०	यती, यतते	६४
३३५	मा, माति	९१	३६१	यभ, यभति	६३
३३६	माङ्, मिमीते-मीयते	९१	३६२	यम्, यच्छति-आयच्छते-	
३३७	मान्, मीमांसते-मानयति	८०		उपयच्छते-यमयति-यामयति	६२
३३८	मार्ग, मार्गयति-मार्गति	८१	३६३	यम, यमयति	६६
३३९	मिङ्, मिनोति-मिनुते	९५	३६४	यु, यौति	९६
३४०	मिदा, मेदते-मेद्यति	७२	३६५	युज (समाधौ), युज्यते	७७
३४१	मिह, मेहति	७१	३६६	युज्, योजयति-योजति	७८
३४२	मी (गतौ), माययति-मयति	९५	३६७	युजिर, युनक्ति-युङ्क्ते	७७
३४३	मीङ्, मीयते	९४ ९५	३६८	युज् युनाति युनीते	९७
३४४	मुच्, मुञ्चति-मुञ्चते	७७	३६९	युध, युध्यते	७६
३४५	मुष्, मुष्णाति	७८	३७०	रञ्ज, रजति-रजते-रज्यते-	
३४६	मुह, मुह्यति	७५		रज्यति-रञ्जयति	८३
३४७	मूर्च्छा, मूर्च्छति	८१	३७१	रध (हिंसायाम् संराधने),	
३४८	मृङ्, म्रियते	१००		रध्यति	६७
३४९	मृजू, मार्षि	७३	३७२	रभ, आरभते-आरम्भयति	६४
३५०	मृड्, मृड्णाति	७८	३७३	रमु, रमते	६१
३५१	मृदु, मृदनाति	७८	३७४	रवि, रिण्वति-रण्वति	८२
३५२	मृश, मृशति	७६	३७५	राजू, राजति-राजते	८०
३५३	मृष, मृष्यति-मृष्यते	७६	३७६	राध, राध्यति-राध्यते	८०
३५४	मृषु (सहने), मर्षति-मर्षयते-		३७७	रिचिर रिणक्ति	७७
	मर्षते	७६	३७८	रिश्, रिशति	७६
३५५	मेङ्, प्रणिमयते	९०	३७९	रीङ् (श्वरणे), रीयते-	
३५६	म्ना, मनति	९०		रिणाति	९५
३५७	म्लेच्छ, म्लेच्छति	८१	३८०	र, रीति	९६
३५८	म्ल, म्लायति	९०	३८१	रङ्, रवते	९६
३५९	यज्, यजति-यजते	६५	३८२	रच, रोचते	७८

क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
३८३	रुजो, रुजति	७६	४०९	वृच, वृत्ति	६६
३८४	रुदिर्, रोदिति	७३	४१०	वच, वचति. वाचयति	७
३८५	रुधिर्, रुणद्धि	७७	४११	वञ्च (गती), वञ्चति	८२
३८६	रुश, रुशति	७६	४१२	वञ्च (प्रलम्भने), वञ्चयते	८२
३८७	रुष, रुध्यति	७५	४१३	वद (स्थेय्ये), वदति	६०
३८८	रुह, रोहति-रोहयति रोपयति	७१	४१४	वद, वदति-वदते-अनुवदते	६४
३८९	रोड्, रोडन्ति	७९	४१५	वद, वदति-वदते-वाचयते	७०
३९०	लृक्ष, लक्षयति-लक्षयते	८२	४१६	वनु, वनुते-वनयति-वानयति	६८
३९१	लगि, लंगति	८२	४१७	वप्, वपति	६५
३९२	लगे लगति-लगयति	६२	४१८	वमु (उद्गिरणे), वमति-	
३९३	लड, लडति	६१		वमयति-वामयति	६३
३९४	लभ, लभते	६५	४१९	वह, वहति-वहते	६६
३९५	लल, ललति	६१	४२०	वश्, वष्टि	६६
३९६	लस्जी, लज्जते	८२	४२१	वस्, वसति	६४
३९७	ला, लाति	९१	४२२	वस् (आच्छादने), वस्ते	६७
३९८	लिप्, लिम्पति-लिम्पते	७७	४२३	वा, वाति	९१
३९९	लिह, लेढि-लीढे	७४	४२४	वाह, वाहते	८०
४००	लिश (अल्पीभावे), लिश्यति	७६	४२५	विचिर्, विनक्ति-विन्ते	७७
४०१	लिश (गती), लिशति	७६	४२६	विच्छ, विच्छायति	८२
४०२	ली (द्रवीकरणे) विलाययति	९५	४२७	विच्छ, विच्छायति	८२
४०३	लीड् (श्लेषणे), लीयते-		४२८	विजी, विनक्ति	७८
	लिनाति	९५	४२९	विद, वेत्ति	७२
४०४	लुञ्चे, लुञ्चति	८२	४३०	विद, विद्यते	७३
४०५	लुट्, लुट्यति-लोडति	७१	४३१	विद (विचारणे), विन्ते	७३
४०६	लुप्त, लुम्पति-लुम्पते	७७	४३२	विदल, विन्दति-विन्दते	७३
४०७	लुभ, लुभयति	७५	४३३	विश, विशति	७६
४०८	लू, लुनाति-लूनीते	९८	४३४	विषल, वेवेष्टि-वेविष्टे	७४

क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
४३५	वी, वेति	६४	४५६	शसि (इच्छायाम्), श्राशंसते	८३
४३६	व्रीड्, व्रीयते-व्रीणाति	६५	४६०	शमु (प्लुतगतौ-हिंसायाम्), शसति	६०
४३७	वृड् (सम्भक्तौ), वृणीते	६६	४६१	शान्, शीशांसति-शीशांसते	८०
४३८	वृजी, वृक्ते-वृणक्ति-वर्जयति- वर्जति	७३	४६२	शास्, शास्ति	८०
४३९	वृज् (वरणे), वृणीति-वृणुते	६६	४६३	शिष्य, शिनष्टि	७८
४४०	वृत्, वर्तते	७२	४६४	शीड्, शेते	६४
४४१	वृधु, वर्द्धते	७२	४६५	शील्, शीलति-शीलयति	७८
४४२	वृहि, वर्हति-वृंहति	८३	४६६	शुच्, शोचति	७०
४४३	वृह्, वर्हति	७७	४६७	शुचिर, शुच्यति-शुच्यते	७६
४४४	वृज्, वृणाति-वृणीते	१०१	४६८	शुष्, शुध्यति	७५
४४५	वेज्, वयति-वयते	६०	४६९	शुभ, शोभते	७२
४४६	वेष्ट, वेष्टते	७६	४७०	शुष्, शुष्यति	७५
४४७	वे (शोषणे), उद्वायति	६०	४७१	शौड्, शौडति	७६
४४८	व्यच् विचति	६८	४७२	इच्युतिर, इच्योतति	७०
४४९	व्यथ्, व्यथते-व्यथयति	६५	४७३	इयङ्ते, इयायते	६०
४५०	व्यघ, विध्यति	६७	४७४	अंसु. (प्रसादे), अंसते	८३
४५१	व्येज्, व्ययति, वयते	६१	४७५	अथि (शैथिल्ये), अन्थते	८४
४५२	व्रज, व्रजति	६०	४७६	अन्थ (सन्दर्भे), अन्थीते- अन्थयति, अन्थति	८४
४५३	व्रश्चू,	८१	४७७	अन्थ (विमोचनप्रतिहर्षणयोः), अन्थाति	८४
४५४	शंसु. (स्तुतौ), प्रशस्यते	८३	४७८	अमु, आम्भयति	६७
४५५	शदल, शीयते, शादयति, शातयति,	६३	४७९	अम्भु, अम्भते	८३
४५६	शप्, शपति-शपते-शप्यति- शप्यते	६५	४८०	आ (पाके), आति-आयति	६१
४५७	शम्, शामयति-शमयति	६६	४८१	अिज्, अयति-अयते	६४
४५८	शमु, शाम्यति-शमयति निशामयति	६७	४८२	अिवु, अीव्यति	७४

क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
४८३	श्रु, (श्रवणे) शृणोति- सशृणुते	६६	५०६	ष्ठिबु, ष्ठीव्यति-ष्ठीवति	७४
४८४	श्लिप्, श्लिष्यति	७५	५०७	ष्णुह्,	७५
४८५	श्वस्, श्वसति	६७	५०८	ष्णिह्,	७५
४८६	शिव, श्वयति-श्वयते	६४	५०९	ष्वञ्ज, परिष्वजते	८३
४८७	षञ्ज, सजति	८३	५१०	ष्वप्, स्वपिति	६६
४८८	षण्, सनोति-सनुते	६८	५११	ष्विदा, स्वेदते-स्विद्यति	७२
४८९	षदल्, सीदति	६३	५१२	सद्, सीदति	६९
४९०	षस् (स्वप्ने), सस्ति	६६	५१३	साध्, साध्यति-साध्यते	८०
४९१	षह्, साहयति-सहति	६५	५१४	साम्, सामयति	८९
४९२	षिचिर्, सिञ्चति-सिञ्चते	७७	५१५	सुञ् (अभिषेवे), सुनोति-सुनुते	६६
४९३	षिञ्, सिनोति-सिनुते-सिनाति- सिनीते	६५	५१६	सूच, सूचयति	८१
४९४	षिधु (संराद्धौ), सिध्यति	७०	५१७	सूत्र, सूत्रयति	८१
४९५	षिधु (गत्याम्), सेधति-परिसेधति प्रतिषेधति	७०	५१८	सृ, (वेगे धावति), अनुसरति- ससति	६८
४९६	षिधू, सेधति	७०	५१९	सृज, सृजति	७६
४९७	षु, (प्रसवे), सवति-सोति	६६	५२०	सृलृ, सर्पति	७१
४९८	षू, (प्रेरणे), सुवति	६७	५२१	स्कन्दिर्, स्कन्दति	८३
४९९	षूङ्, (प्राणिप्रसवे), सूयते	६७	५२२	स्कृञ्, स्कृनाति-स्कृनीते- स्कृनोति-स्कृनुते	६७
५००	षूङ् (प्राणगर्भविमोचने), सूते	६७	५२३	स्खद्, स्खदते स्खदयति	६५
५०१	षो, स्यति	६२	५२४	स्तम्भु, स्तम्भाति-स्तम्नोति	८४
५०२	षुञ्, स्तोति-स्तवीति-स्तुते	६७	५२५	स्तृञ्, स्तृणाति-स्तृणुते	६६
५०३	षुम्, स्तोभते,	७१	५२६	स्तृञ्, स्तृणाति-स्तृणीते	१०१
५०४	ष्टघ्, ष्टघायति	६०	५२७	स्त्यं, स्त्यायति	६०
५०५	ष्ठा, तिष्ठति-आतिष्ठते- तिष्ठते-संतिष्ठते-उपतिष्ठते- उपतिष्ठति	८९	५२८	स्तृ, प्रस्तुते	६६
			५२९	स्पन्द्, स्पन्दते	८३

क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	धातुरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
५३०	स्पृष्टं, स्पृष्टते	८१	५४५	हन्, हन्ति-आहते	६६
५३१	स्पृश्, स्पृशति	७६	५४६	हसे. हसति	६२
५३२	स्पृह, स्पृहयति	८६	५४७	हिसि, हिनस्ति	८४
५३३	स्फायी, स्फायते	७६	५४८	हु, जुहोति	६७
५३४	स्फायी, स्फायते	७६	५४९	हृच्छी, हृच्छति	८१
५३५	स्फुट, स्फोटते	७१	५५०	हृ (प्रसह्यकरणे), जहति	६६
५३६	स्फुट, स्फुटति-स्फोटयति	६६	५५१	हृन्, हरति-हरते	६६
५३७	स्फुटिर्, स्फोटति-स्फुटति	७१	५५२	हृन् (गत्यनुकरणे), अनुहरन्ते	६६
५३८	स्फूच्छी (स्फूच्छति)	८१	५५३	हृष, हर्षति	७५
५३९	स्मिङ्, स्मयते	६३	५५४	हृष, हृष्यति	७५
५४०	स्मृ, स्मरति	६८	५५५	हेङ्, हेङति	७६
५४१	स्यम (शब्दे), स्यमति	६२	५५६	हृन्नुङ्, अपहृन्नुते	६६
५४२	स्वन (शब्दे), स्वनति	६३	५५७	ह्री, जिहति	६४
५४३	स्वृ, स्वरति-संस्वरते	६६	५५८	ह्लादी, ह्लादते	७६
५४४	हृद्, हवते	६४	५५९	ह्वेन्, ह्वयति-ह्वयते; आह्वयते निह्वयते	६१

॥ इति श्रीबालशिक्षाव्याकरणस्याकाराद्यनुक्रमेण धातुरूपसूचिः ॥

बालशिक्षाव्याकरणस्याकाराद्यनुक्रमेण पारिभाषिकशब्दसूचिः ।

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
१	अक्क	६	२४	अन्तरं	८
२	अक्षद्यू	१८	२५	अन्य	७
३	अक्षि	११	२६	अन्यत्	८
४	अग्निः	१०	२७	अन्यतर	७
५	अग्नेगा	१०	२८	अपाञ्च	१७
६	अघवन्त्	२०	२९	अप्	२५
७	अच्	१८	३०	अप्सरस्	२८
८	अतिजरस्	६	३१	अब्जजा	१०
९	अतिस्त्वम्	२१	३२	अभ्रंलिह	३०
१०	अतिदिव्	२६	३३	अमुकः	२८
११	अतिनदि	११	३४	अमुका	२८
१२	अत्त	१६	३५	अमुद्रयश्च	१७
१३	अत्यहम्	२१	३६	अमुमुयश्च	१७
१४	अदकः	२८	३७	अम्ब	६
१५	अदती	२०	३८	अम्बाडे	६
१६	अदन्त्	२०	३९	अम्बाले	६
१७	अदमुयश्च	१७	४०	अम्बिके	६
१८	अदस्	७, २८	४१	अम्बु	१३
१९	अद्रयश्च	१७	४२	अम्बुमुच	१६
२०	अनड्वाह्	३०	४३	अरितुफ्	२५
२१	अनर्वन्	२४	४४	अरुमन्	२३
२२	अनुष्टुभ्	२५	४५	अचिस्	२८
२३	अनेहा	२८	४६	अर्द्ध	७
			४७	अर्द्धभाज्	१८

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
४८	अर्यमन्	२४	७५	उक्षन्	२३
४९	अर्वती	२४	७६	उलालस्	२९
५०	अर्वन्	२४	७७	उज्ज्वल्	२६
५१	अल्प	७	७८	उदङ्	१७
५२	अल्ल	९	७९	उदधिका	१०
५३	अवी	१२	८०	उदश्वित्	१९
५४	अव्यय्	२६	८१	उपानह्	३०
५५	अशीति	३१	८२	उभ	७, ३१
५६	असको	२८	८३	उभय	७
५७	असु	१२	८४	उरु	१३
५८	असृज्	१८	८५	उशना	२७
५९	अस्थि	११	८६	उट्टपाद्	२१
६०	अस्मद्	७, २१	८७	उष्णिह्	३०
६१	अहन्	२४	८८	ऋच्	१६
६२	अहिहन्	२३	८९	ऋज्	१८
६३	अहं	२१	९०	ऋभुक्षि	१०
६४	आङ्ग	८	९१	एक	७, ३१
६५	आङ्गिरस	९	९२	एकतमः	८
६६	आत्रेयः	९	९३	एकतयः	७
६७	आत्मन्	२३	९४	एकतरः	८
६८	आत्मभूः	१४	९५	एकपाद्	२१
६९	आशिष्	२७	९६	एतत्	२१
७०	इतर	७	९७	एतद्	७, २१
७१	इदकम्	२६	९८	एनत्	२१
७२	इदम्	७, २६	९९	एषा	२१
७३	इन्दु	१२	१००	एषः	२१
७४	इयकम्	२६			

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
१०१	एषिका	२१	१२८	कृतव्	२६
१०२	एषकः	२१	१२९	कृतानुष्ठुभ्	२५
१०३	त्रौर्व	६	१३०	कृतिका	१०
१०४	ककुभ्	२५	१३१	कृष्ण	७
१०५	कङ्गु	१२	१३२	कोटि	३१
१०६	कञ्जुकिन्	२३	१३३	कोटि	३२
१०७	कटप्रू	१४	१३४	कौत्स	६
१०८	कण्डू	१३	१३५	कव्यात्	२०
१०९	कतमः	८	१३६	क्रोष्टु	१३
११०	कतरः	८	१३७	क्षत्ता	१४
१११	कति	३१	१३८	क्षेत्रलू	१४
११२	कतिपय	७	१३९	क्षमाभुलू	१८
११३	करिष्यती	२०	१४०	खलपू	१४
११४	करिष्यन्ती	२०	१४१	गतधू	१४
११५	कर्तृ	१५	१४२	गतभो	१२
११६	कर्मन्	२४	१४३	गरीयन्स्	२८
११७	कालिङ्ग	८	१४४	गर्द्धभ्	२५
११८	काष्ठतक्ष्	३०	१४५	गवाश्च	१७
११९	काष्ठभिद्	२०	१४६	गाधपदी	२१
१२०	किमः	८	१४७	गार्ग्य	६
१२१	किम्	७, २६	१४८	गिर्	२६
१२२	कियन्त्	१६	१४९	गुरु	१३
१२३	कीलालपा	१०	१५०	गुहलिप्	२५
१२४	कुचभृश्	२७	१५१	गृहविविक्ष	३१
१२५	कुण्डम्	७	१५२	गो	१६
१२६	कुम्भपदी	२१	१५३	गोम्रञ्च्	१७
१२७	कृतवन्त्	१६	१५४	गोञ्च्	१७

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
१५५	गोत्रहन्	२३	१८१	जिगत्	१६
१५६	गोदुष्टुक्ष्	३१	१८२	जगन्वत्	२६
१५७	गोदुह्	३०	१८३	जलमुच्	१६
१५८	गोमन्त्	१६	१८४	जरा	६
१५९	गोरक्ष्	३०	१८५	जामातृ	१४
१६०	गोषा	१०	१८६	जाम्बूवन्त्	१६
१६१	गोहन्	२४	१८७	गिगिवन्त्	२६
१६२	गौतम	६	१८८	जितपुर	२६
१६३	ग्रामणी	१२	१८९	जुह्वती	२०
१६४	ग्लौ	१६	१९०	जुह्वत्	२०
१६५	घट	६	१९१	ज्ञातञ्	१६
			१९२	ज्ञानबुध्	२३
१६६	चकृवन्त्	२६	१९३	तक्रमथ्	२०
१६७	चक्षुस्	२८	१९४	तक्षन्	२३
१६८	चतुष्टय	७	१९५	तडित्	१६
१६९	चत्वारिंशत्	३२	१९६	ततमः	८
१७०	चत्वारः	३१	१९७	ततरः	४
१७१	चन्द्रमस्	२७	१९८	तति	३१
१७२	चमू	१३	१९९	तत्त्वविद्	२०
१७३	चम्मवस्	२६	२००	तद्	२१
१७४	चरम	७	२०१	तद्रथश्च	१४
१७५	चर्मन्	२४	२०२	तन्त्री	१७
१७६	चिकीर्ष	२७	२०३	तरी	४२
१७७	चिचिवन्त्	२६	२०४	तादृश्	२७
१७८	चित्त	७	२०५	तावन्त्	१६
१७९	चित्रलिख्	१६	२०६	तिर्यञ्च	१७
१८०	चेतस्	२८	२०७	तुदती	२०

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
२०८	तुदत्	२०	२३५	दार	७
२०९	तुदन्ती	२०	२३६	दिधीर्ष	२७
२१०	तुरासाह	३०	२३७	दिव	२६
२११	तुष्टुवन्स्	२९	२३८	दिव्यदृश्	२७
२१२	तूष्णीम्	२६	२३९	दिश	२७
२१३	तृष्टुम्	२५	२४०	दीर्घाङ्गुलि	११
२१४	तृष्णुज्	१८	२४१	दुःखहृत्	१८
२१५	त्यक्तहो	१२	२४२	दुहितृ	१४
२१६	त्यद्	७	२४३	दृश	२७
२१७	त्रयः	७	२४४	दृषदञ्च	१७
२१८	त्रि	७, ३१	२४५	दृष्टककुम्	२५
२१९	त्रितय	७	२४६	दृष्ट्	१६
२२०	त्रिशत्	३२	२४७	देवद्रचञ्च्	१७
२२१	त्व	७	२४८	देवप्री	१२
२२२	त्वकं	२१	२४९	देवयजी	११
२ ३	त्वच्	१६	२५०	देवश्लाघ्	१६
२२४	त्वर	२६	२५१	देवेज्	१९
२२५	त्वष्टा	१४	२५२	दोष	७
२२६	त्विष्	२७	२५३	दोषन्	७
२२७	त्वं	२१	२५४	दोस्	२८
२२८	दत्ताशिष्	२७	२५५	द्यौ	१८
२२९	दधि	११	२५६	द्रव्यजिघृक्ष	३१
२३०	दधृष्	२७	२५७	द्रुह	३०
२३१	दध्यश्च	१७	२५८	द्वय	७
२३२	दलस्पृश	२७	२५९	द्वार	२६
२३३	दशा	१०	२६०	द्वि	७
२३४	दामलिह	३०	२६१	द्वि	३१
			२६२	द्वितय	७

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
२६३	द्विपाद	२१	२६०	निधि	१०
२६४	द्विष्	२७	२६१	निनीवन्स	२६
२६५	धनिन्	२४	२६२	निश्	७
२६६	धनुस्	२८	२६३	निशा	७
२६७	धर्मपिपृक्ष्	३१	२६४	निशा	६
२६८	धर्मसिक्	३१	२६५	नी	१२
२६९	धवल	२६	२६६	नीरुज्	१८
२७०	धानाभ्रस्ज्	१८	२६७	नीवृत्	१६
२७१	धी	१२	२६८	नेम	७
२७२	धीवन्	२४	२६९	नेष्टा	१४
२७३	धुर	२६	३००	नौ	१६
२७४	धूमपा	१०	३०१	पचती	२०
२७५	धूलि	१०	३०२	पचन्	२०
२७६	धृतधुर	२६	३०३	पचन्त्	२०
२७७	धृष्ट्युज्	१८	३०४	पञ्चतय	७
२७८	धेनु	१२	३०५	पञ्चन्	३१
२७९	नग्नह	१३	३०६	पञ्चाशत्	३२
२८०	नतभ्रू	१४	३०७	पट	६
२८१	नदी	७, ११	३०८	पटिमन्	२३
२८२	ननान्द	१४	३०९	पटु	१३
२८३	नप्ता	१४	३१०	पठितङ्	१६
२८४	नरपति	१०	३११	पठितद्	१६
२८५	नवति	३१	३१२	पठितहल्	२६
२८६	नश्	२७	३१३	पति	१०
२८७	नाटयनद्	१६	३१४	पथिप्राच्छ	२८
२८८	नारी	११	३१५	पद	७
२८९	निगुह	३०	३१६	पन्थाः	१०

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
३१७	पन्थि	१०	३१५	पूषन्	२४
३१८	पयस्	२८	३४६	पृथु	१३
३१९	परभृत्	१९	३४७	पृथुश्री	१२
३२०	परमनी	१२	३४८	पेचिवन्त्	२९
३२१	परमलू	१४	३४९	पोता	१४
३२२	परमे	१५	३५०	प्रक्वण्	१९
३२३	पराद्धं	३२	३५१	प्रगुण्	१९
३२४	परिमृज्	१८	३५२	प्रतान्	२५
३२५	परित्नाज्	१८	३५३	प्रतिदिवन्	२४
३२६	पर्वन्	२४	३५४	प्रतिभू	१४
३२७	पाञ्चालः	८	३५५	प्रत्यङ्	१७
३२८	पाद	७	३५६	प्रत्यञ्च	१७
३२९	पापमुमुक्ष	३१	३५७	पथम	७
३३०	पापलुप्	२५	३५८	प्रदान्	२५
३३१	पामन्	२४	३५९	प्रधी	१२
३३२	पिण्डग्रस्	२९	३६०	प्रभी	१२
३३३	पितृ	१४	३६१	प्रभुद्	२०
३३४	पितृष्वसु	१४	३६२	प्रलू	१४
३३५	पिपक्ष्	३०	३६३	प्रशाम्	२४
३३६	पी	१२	३६४	प्रशास्ता	१४
३३७	पीवन्	२४	३६५	प्रष्टुवाह	३०
३३८	पुत्रचुम्ब्	२५	३६६	प्राञ्च्	१७
३३९	पुनर्भू	१४	३६७	प्राण	७
३४०	पुमन्त्	२८	३६८	प्राप्तवी	१२
३४१	पुर	२६	३६९	प्राप्तशम्	२५
३४२	पुरुदंशा	२८	३७०	प्रावृष्	२७
३४३	पुरोवस्	२७	३७१	प्रियकति	३३
३४४	पूर्व	७	३७२	प्रियक्लृ	१५

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
३७३	प्रियगस्तृ	१५	४९६	भवकत्	१६
३७४	प्रियङ्गु	१२	४००	भवकती	१६
३७५	प्रियचत्वार	३२	४०१	भवकान्	१६
३७६	प्रयित्सृ	३२	४०२	भवन्त्	१६
३७७	प्रियत्रि	३२	४०३	भार्गवः	६
३७८	प्रियत्रिंशद्	३३	४०४	भास्	२८
३७९	प्रियपञ्चन्	३२	४०५	भास्वन्त	१६
३८०	प्रियविंशति	३३	४०६	भी	१२
३८१	प्रियषष्	३२	४०७	भीह	१३
३८२	प्रियाष्टन्	३२	४०८	भू	१३
३८३	प्साती	२०	४०९	भूभुज्	१८
३८४	प्सान्ती	२०	४१०	भूमि	१०
३८५	फलोज्भू	१६	४११	भ्रस्ज्	१८
३८६	बडु	१२	४१२	भ्राज्	१८
३८७	बहुत्विष्	२७	४१३	भ्रातृ	१४
३८८	बहुरे	१५	४१४	भ्रुवाह्	३०
३८९	बहुविष्	२७	४१५	भ्रू	१३
३९०	बहुसंपद्	२०	४१६	भ्रूणहन्	२४
३९१	बहुस्वली	१५	४१७	मघवन्	२३
३९२	बहूज्ज्	१८	४१८	मघा	१०
३९३	बह्वप्	२५	४१९	मज्जन्	२३
३९४	बिन्दु	१२	४२०	मति	१०
३९५	बुद्धि	१०	४२१	मातृ	१४
३९६	ब्रह्मघ्नी	२४	४२२	मधुलिलिक्	३१
३९७	ब्रह्मन्	२४	४२३	मधुलिह्	२६
३९८	मगवन्	१६	४२४	मधुलिह्	३०
			४२५	मधुहन्	२३

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
४२६	मध्वञ्च्	१७	४५३	यकृत्	१६
४२७	मध्वन्	२३	४५४	यकः	२१
४२८	मनोभू	१४	४५५	यज्	१८
४२९	मन्त्रजप्	२५	४५६	यज्वन्	३३
४३०	मन्थि	१०	४६७	यतमः	८
४३१	मरुत्	१६	४५८	यतरः	८
४३२	महत्	२०	४५९	यति	३१
४३३	महती	२०	४६०	यद्	७
४३४	महन्त्	२०	४६१	यद्	२१
४३५	महस्	२८	४६२	यद्रचञ्च्	१७
४३६	महापू	१४	४६३	यवक्ती	१२
४३७	महिमन्	२३	४६४	यवलू	१४
४३८	मही	११	४६५	यादृश्	२७
४३९	मागध	८	४६६	यावन्त्	१६
४४०	माला	६	४६७	यास्क	६
४४१	मालागुम्फ्	२५	४६८	युज्	१८
४४२	मास	७	४६९	युवन्	२३
४४३	मास्	७	४७०	युष्मद्	७
४४४	मित्रघ्नुक्	३०	४७१	युष्मद्	२१
४४५	मी	१२	४७२	यूष्	७
४४६	मुमूर्ष्	२७	४७३	यूष	७
४४७	मुह्	३०	४७४	योषित्	१६
४४८	मूर्द्धन्	२३	४७५	योषिदञ्च्	१७
४४९	मूलवृश्च्	१७	४७६	यः	२१
४५०	मृज	१८	४७७	रक्त	७
४५१	मृश्	२७	४७८	रज्जु	१२
४५२	यका	२१	४७९	राज्	१८

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
४८०	राजन्	२३	५०७	वाजिन्	२३
४८१	राजयुध्वन्	२४	५०८	वातप्रमी	११
४८२	रिपुस्तक्ष्	३०	५०९	वात्स्य	९
४८३	रुच्	१६	५१०	वारि	१०
४८४	रुष्	२७	५११	वारिधो	३२
४८५	रे	१५	५१२	वार्	२६
४८६	लक्ष	३२	५१३	वासा	१०
४८७	लक्ष्मी	१२	५१४	वासिष्ठ	९
४८८	लक्ष्मीवन्त	१९	५१५	विक्रुध्	२३
४८९	लघीयन्स्	२८	५१६	वित्त	७
४९०	लघु	१३	५१७	विदम्	२५
४९१	लाज	७	५१८	विद्वन्स	२९
४९२	लाह्य	९	५१९	विद्विष्	२७
४९३	लिखितच्	१८	५२०	विपुष्	२७
४९४	लिखितम्	१९	५२१	विमलदिव्	२६
४९५	ली	१२	५२२	विमल	२६
४९६	वणिज्	१८	५२३	विविक्	३१
४९७	वधू	१३	५२४	विश्व	२६
४९८	वपुस्	२८	५२५	विषखा	१०
४९९	वरणा	१०	५२६	विष्वद्रचञ्च्	१७
५००	वर्षा	१०	५२७	विश्व	७
५०१	वर्षाभू	१४	५२८	विश्वदृश्वन्	२४
५०२	वसु	१३	५२९	विशति	३१
५०३	वस्तु	१३	५३०	वृक्षसिसिक्	३१
५०४	वाक्यविषय	३१	५३१	वृक्षः	६
५०५	वाङ्म	८	५३२	वृत्	७
५०६	वाच्	१६	५३३	वृत्रहन्	२३
			५३४	वेधस्	२७

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
५३५	वेद	६	५६२	श्रेयन्स्	२८
५३६	वेदेहः	८	५६३	श्रोतस्	२८
५३७	वदच्	१८	५६४	इलेष्मन्	२३
५३८	व्याघ्रपदी	२०	५६५	इवन्	२३
५३९	व्याघ्रपात्	२०	५६६	षष्टि	३१
५४०	शकृत्	१६	५६७	विणह	३०
५४१	शङ्खध्मा	१०	५६८	सका	२१
५४२	शची	१२	५६९	सकः	२१
५४३	शतं	३२	५७०	सद्विथ	११
५४४	शत्रुजित्	१६	५७१	सखि	१०
५४५	शत्रुशीर्ष	२७	५७२	सजुष्	२७
५४६	शब्दप्राश्	२७	५७३	सत्यवाक्	१६
५४७	शशिन्	२३	५७४	सध्यञ्च	१७
५४८	शाला	६	५७५	सन्धि	१०
५४९	शालावाह	३०	५७६	सप्तति	३१
५५०	शाखद्विदृक्ष	३१	५७७	सम	७
५५१	शाखपठ	१६	५७८	समा	१०
५५२	शिशोर्वन्स्	२६	५७९	सम्यञ्च्	१७
५५३	शिष्यमुर्ह	१६	५८०	सम्राज्	१८
५५४	शिश्निवन्स्	२६	५८१	सपिस्	२८
५५५	शुचि	११	५८२	सर्व	७
५५६	शुच्	१६	५८३	सर्विका	६
५५७	शूकरपदी	२१	५८४	सर्वकः	७
५५८	शंकु	३२	५८५	सर्वद्रचञ्च्	७
५५९	श्रद्धा	७, ६	५८६	सर्वलू	१४
५६०	श्री	१२	५८७	सहयुध्वन्	२४
५६१	श्रीमन्त	१६			

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
५८८	सहस्रम्	३२	६१६	सुपुमन्त्	२६
५८९	साधुमस्ज्	१८	६१७	सुपुंसी	२६
५९०	सिद्धि	१०	६१८	सुबुद्धि	११
५९१	सिम	७	६१९	सुभ्रु	१३
५९२	सिहपाद	२१	६२०	सुभ्रू	१४
५९३	सीमन्	२४	६२१	सुमनस्	२८
५९४	सुकम्	१६	६२२	सुमातृ	१५
५९५	सुकन्त्	२६	६२३	सुमात्री	१५
५९६	सुकम्मर्	२५	६२४	[सु] यज्वन्	२४
५९७	सुकुञ्च्	१७	६२५	सुरभि	११
५९८	सुखकृत्	१६	६२६	सुवल्ग	१६
५९९	सुखभाज्	१८	६२७	सुवसु	१३
६००	सुखिनी	२४	६२८	सुवाच्	१७
६०१	सुखिन्	२४	६२९	सुविश्	२७
६०२	सुगण्	१६	६३०	सुव्यप्	२५
६०३	सुगिर	२६	६३१	सुसखि	११
६०४	सुचक्	१६	६३२	सुसिद्धि	११
६०५	सुजानु	१३	६३३	सुहिन्	२६
६०६	सुतनु	१३	६३४	सुहृद्	२०
६०७	सुतुस्	२६	६३५	सृज्	१८
६०८	सुदिव्	२६	६३६	सेः	१५
६०९	सुधी	१२	६३७	सेनानी	१२
६१०	सुधेनु	१३	६३८	से	१५
६११	सुनो	१६	६३९	सोमपा	१०
६१२	सुपन्थि	११	६४०	सौरमस	८
६१३	सुपात्	२१	६४१	संपद्	२७
६१४	सुपितृ	१५	६४२	सः	२१
६१५	सुपीस्	२६	६४३	स्थायिन्	२४

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
६४४	स्निग्धत्वच्	१७	६५४	हनुमन्त्	१६
६४५	स्पृश्	२७	६५५	हवित्	२८
६४६	स्फिच्	१६	६५६	हव्यवाह्	३०
६४७	स्रज्	१८	६५७	हाहा	६
६४८	स्वर्णमुष्	२७	६५८	हृह	१३
६४९	स्वनङ्वाह्	३०	६५९	[हव]	७
६५०	स्वप्रज्	१८	६६०	हव्य	७
६५१	स्वयम्भू	१४	६६१	होता	१४
६५२	स्वसा	१४	६६२	ह्री	१२
६५३	स्वाप्	२५			

॥ इति बालशिक्षाव्याकरणस्याकाराद्यनुक्रमेण पारिभाषिकशब्दसूचिः ॥

बालशिक्षाव्याकरणस्याकाराद्यनुक्रमेण भाषाशब्दसूचिः ।

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
१	अन्धोमीचो अन्धमीलिका ।	४६	२१	अरतउ परतउ वापसरोषउ	
२	अउगनाई अपकर्णयसि ।	४६		आकृत्या प्रकृत्या च	
३	अउडक् अपराध्या ।	४६		पितुसदृशः ।	४६
४	अउडीगउ अपमागंगः ।	४७	२२	अरीरम अपरेद्युः;	
५	अउषंडली अक्षपटलिक ।	४६		अन्यस्मिन्नहनि, अन्येद्युः ।	४५
६	अगोडउं अग्निपीडकम् ।	४६	२३	अलजउ उत्कण्ठा ।	४७
७	अच्छइ अस्ति, तिष्ठति, विद्यते, आस्ते ।	४७	२४	अलूमइ अलमुज्झति ।	४६, ५०
८	अडइ अडुति ।	५२	२५	अवहथइ अपहस्तयति ।	५०
९	अडवडइ अधः पूर्वः पतः	५१	२६	असराहिउं अश्रद्धेयम् ।	४७
१०	अडूआलइ अवात् ।	५३	२७	अहीणउं अधेनुकम् ।	४६
११	अणभमइ अनुपूर्वोभ्रम, अनोस्तु ।	४८	२८	आंजइ अंजयति वा अनक्ति ।	५४ ५१
१२	अनेकपरि अनेकधा, बहुधा ।	४६	२९	आंबइ प्राप्नोति, घटति ।	५०
१३	अनेतइ अन्यत्र ।	४५	३०	आकडउ उत्कटः ।	४७
१४	अनेरीवार अन्यदा ।	४५	३१	आचमइ आचमति ।	५२
१५	अनेसउ अन्यादृशः ।	४५	३२	आजु अद्य ।	४५
१६	अभोसउ अभ्युक्षणम् ।	४६	३३	आजूणउ अद्यतनम् ।	४५
१७	अभ्यसइ मनसि, अभ्यस्यति ।	४७	३४	आथमइ अस्तमस्तु ।	४८
१८	अमायइ अमायते ।	४६	३५	आदरइ स्वीकरोति, आद्रियते, अंगीकरोति अंगीपूर्वकृतश्च ।	५०
१९	अम्हसरीषउ अस्मादृशः ।	४५	३६	आपइ अपर्ययति	४८
२०	अम्हारउं अस्मदीयम् ।	४५	३७	आभिडइ आभ्यटति ।	५३

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
३८	आयसइ आदिशति ।	५२	५९	उपरमइ उत्सवते, उत्पतति ।	५०
३९	आरंभइ आरभते ।	४७	६०	उपरधइ उपरुणद्धि	
४०	आराधइ आराधयति, उपास्ते ।	४८		उपात् ।	३६, ५०
४१	आलिगइ आलिगति वा परिण्वजति ।	५०	६१	उपरेथाई उपरिस्थथाई ।	४६
४२	आलीगार आलीककारः ।	४६	६२	उपवासीउ उपोषितः ।	४६
४३	आवइ आङ् ।	५३	६३	उलकउ उदकोदंजनम् ।	४६
४४	आवइ आङ्स्ते, आङ्पूर्वा एते धातव आगमने वर्तन्ते, तिः पूर्वा तिःसरति ।	४८	६४	उल्लीचइ उल्लंघति ।	४८
४५	आपु (खु) उइ अवस्त्वलति ।	५२	६५	उषे (ख) इ उपेक्षते ।	४८
४६	आसुरउइ आश्चर्यते ।	५१	६६	ऊकदइ उत्कृद्घते ।	५३
४७	आहार जाहर एहिरे बाहिरे ।	४६	६७	ऊकलइ उत्कर्षति वृद्धौ ।	४९
४८	उंसउ ईदृशः ।	४५	६८	ऊखेलइ उत्कीलयति ।	५२
४९	ईहां अत्र ।	४५	६९	ऊगइ उदस्तु	६, ४८
५०	उं धूयाधतु ऊधूयमानम् ।	४५	७०	ऊगटइ उद्वर्त्यतेषः ।	५१
५१	उगमुगउ अवगमूकः ।	४६	७१	ऊगाइ उन्नायति	४९
५२	उषउ दूषउउ उद्वटदुर्घटकम् ।	४६	७२	ऊघउइ उद्वटयति	५२
५३	उदुंइ उद्वन्धयति ।	५२	७३	ऊचउइ उन्नीलयति, उद्वटते ।	५१
५४	उदेगइ उद्वेजयति ।	५३	७४	ऊचलउ अपरिचितः ।	४७
५५	उन्आइ उत्क्रनाति ।		७५	ऊजाइ उद्याति ।	५०
	उनूति (?)	४३, ५०	७६	ऊजाणो उद्यानिका ।	४७
५६	उपगरइ उपात् कृ उपकरोति ।	५४	७७	ऊजालइ उज्ज्वलयति ।	४९
५७	उपयच्छते विवाहयति ।	४८	७८	ऊउइ उत्तिष्ठति ।	५२
५८	उपयोगइ चेदुपात् ।	५०	७९	ऊउइ उद्धीयते अथ उद्धुयते ।	५२
			८०	ऊणइ उः उदः पूर्वा ।	५२
			८१	ऊदेगइ उद्वेजयति ।	५३
			८२	ऊधंधलुं उद्धूलिकम् ।	४६
			८३	ऊध्रकइ उध्रकते ।	४८
			८४	ऊपजइ उत्पद्यते ।	४८

क्रम-ङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
८५	उपलङ्ग उदः ।	५३	१०६	कडअडउ काष्ठरठिनः ।	४७
८६	उमूत्राइ उडूवति ।	५३	११०	कडकडइ कटकटायते चक्षुः८०, ५३	
८७	उमटइ उन्मज्जति गग्धति । ३३, ४६		१११	कडच्छइ कटिस्थयति ।	४६
८८	उलंङइ उत्पूर्वः ।	५१	११२	कमोठाणो कर्मस्थार्ह ।	४६
८९	उलसइ उपलक्षयति ।	५३	११३	करइ करोति ६८ कुस्ते,	
९०	उलटावइ, उन्मागयति ।	५१		विदधाति विधत्ते ।	५२
९१	ऊवटइ उडूवते ।	५३	११४	करडइ, काटइ कृतति ।	४६
९२	अवेढइ उदः ।	५१	११५	करांप (ख) इ कंरति ।	५३
९३	[क] ऊसीसउ कपिशीर्षकस् । ४६		११६	कराइ क्रियते ।	५४
९४	अणरूणइ रणध्वनति । ६७, ५२		११७	कलकलइ कलंकरति ।	५२
९५	एकउडउ एकतडिकः ।	४६	११८	कन्होडउ कलभोत्कटः ।	४६
९६	एकपरि एकधा ।	४५	११९	कहइ कथयति, आद्यष्टे,	
९७	एकवार एकदा ।	४५		आख्याति, शंसति ।	४८
९८	एतलुं एतावन्मात्रम्, इयन्मात्रम् । ४५		१२०	कहिय कदा ।	४५
९९	ओजइ उवजयति ।	५१	१२१	कांकसी कचाकर्षणी ।	४६
१००	ओरहु अर्वाक् ।	४५	१२२	कालि कल्ये ।	४५
१०१	ओहुणउ एषमः ।	४६	१२३	काल्हणउ कल्यतनम् ।	४५
१०२	ओठमइ अवष्टम्नाति अवष्टम्भति		१२४	किरगिरइ किलगिलति ।	५२
	अवष्टम्भते अपि च ।	५४	१२५	किसउ कीदृशः ।	४५
१०३	ओदइ अवगुंते प्राधुर्योति च ३७, ५०		१२६	कीगाइ केकायते ।	५०
१०४	ओलंमइ उपालभते ।	५१	१२७	कोहां वद, कुत्र ।	४५
१०५	ओलउ उपालयः ।	४६	१२८	कुंथइ कुथति, कुथ्नाति ।	५०
१०६	ओलाणि अवलंबिणी ।	४६	१२९	कुदकुअइ कुत्परः ।	५३
१०७	ओसीआलुं अस्पृष्टालयम् ।	४६	१३०	कुपइ क्रुध्यति कुप्यति	
१०८	ओहटइ अपसरति विरमति । ५३			ईर्ष्यति ।	७६, ५२
			१३१	कुरमाइ म्लायति, क्लाम्यति ।	५१
			१३२	कुरलावइ ववणयति ।	५०
			१३३	कुसइ क्रोशति ।	५०

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
१३४	कुसण्ड कुण्णाति ।	४८	१५७	घृं घोलइ व्रुंतं भूनयति ।	५१
१३५	कुहइ ववषति ।	५६, ५१	१५८	घटइ संभवति, घटते ।	४५, ५०
१३६	कतलुं कियन्मात्रम् ।	४५	१५९	घसइ घर्षति ।	४८
१३७	क्रमइ क्रामति ।	७७, ५२	१६०	घातइ चि. क्षिपति, प्रक्षिपति ।	४९
१३८	क्षिरइ क्षरति ।	५२	१६१	घासइ घृष्यते ।	१०२, ५४
१३९	खं कुहालइ खर्जयति ।	४८	१६२	घुंघळउ अवगुंठनम् ।	४६
१४०	खरवलइ अपस्करति ।	२८, ५९	१६३	घूमइ घूर्णते वा ।	५४
१४१	खात्रइ भक्षयति, अत्ति, खाइति, ग्रसतेऽपि च ।	४, ४७	१६४	घोसइ घोषयति ।	५३
१४२	खाजइ खाद्यते ।	५४	१६५	चौलवइ अपलपति, अपल्लुते ।	६३, ५१
१४३	खाजहलउ खाद्यफलम् ।	४७	१६६	चडई चटति, आरोहति द्विपं ।	६५, ५१
१४४	खोजइ खिद्यते ताम्यति ।	६०, ५१	१६७	चांद्रिणुं चन्द्रिकालयम् ।	४६
१४५	गं धात्रइ गन्धायते गन्धयति ।	६५, ५४	१६८	चांपइ संवाहयति ।	५३
१४६	गलत्रलइ गलगदलति ।	६७, ५१	१६९	चाकचकुकवउं चक्रकुब्जम् ।	४७
१४७	गवाणि गवादिनी ।	४४	१७०	चिणइ नुःस्वादेः चिनोति-तेः	४९
१४८	गांगिरइ गांगिरति, गांगुराति वा ।	५१	१७१	चौकइ चीतः कृ ।	१००, ५४
१४९	गांडइ ग्रंथते ।	४९	१७२	चौफाड चित्ता (स्फा ?) टकः ।	४६
१५०	गाजइ गर्जति ।	५३	१७३	चूटई अवचिनोति, अवात् ।	४९
१५१	गाजइ गर्ज्जति ।	५२	१७४	चुकइ चूतः ।	५४
१५२	गायइ गायति ।	५२	१७५	चूयई श्चोतति-ते ।	४९
१५३	गिलगिलावइ किलगिलापयति ।	५३	१७६	चोपडइ अभ्यंगयत्ययम् ।	५३
१५४	गूंथइ ग्रंथयति ग्रंथनाति गुंफति ।	८९, ५३	१७७	चोइ मुष्णाति, चोरयति ।	५२
१५५	गूचइ गुंचति ।	५२	१७८	छुउं टइ आक्षिपति । आडः ।	४९
१५६	गोगीउउ गोक्रीटः ।	४६			

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
१७६	छणई क्षणोति ।	५१	२००	जामई जायते ।	५२
१८०	छहिपरि षोढा ।	४६	२०१	जिगोसा जिघृष्याः (?क्षा) ।	४७
१८१	छाटइ सिचसि ।	५४	२०२	जिणई विजयते, जयति ।	४७
१८२	छायइ छादयत्योकः; स्तृणाति, स्तृणोति-ते ।	५०	२०३	जिमई भुंक्ते, अश्नाति च जेमति ।	४७
१८३	छिवइ छुपते, स्पृशाति च ।	५२	२०४	जिसउ यादृशः ।	४५
१८४	छोकइ छीतः क्षीति ।	५४	२०५	जोहां यत्र ।	४५
१८५	छोडणि छिद्राटिनी ।	४६	२०६	जुडइ युनक्ति, युंक्ते ।	५०
१८८	छूटइ छुटति ।	५२	२०७	जूउ पृथक् ।	४५
१८७	छेकइ छेत्तः कृ छेत्करोति ।	५४	२०८	जेतलुं यावन्मात्रम् ।	५५
१८८	छेतरिउ छलांतरितः ।	४७	२०९	जोअई अवलोकते वीक्ष्यते अवलोकयति ।	५३
१८९	छेदइ छेदयत्ययम्; छिन्ते, छिनत्ति ।	५०	२१०	भापावई भंपयति भंपामा- प्रोति ।	५३
१९०	छेहिलउ अन्तिमम् ।	४५	२११	भटकई भटिति ।	४५
१९१	जडपणउ इत्यादौ त-त्वौ भावे यण् । जडता जडत्वं जाड्यम् ।	४६	२१२	भाडभापसउ चलध्वांसकम् ।	४६
१९२	जणाइ जायते ।	५४	२१३	भाणई भणति ।	५०
१९३	जहिय यदा ।	४५	२१४	भाडई उज्झति, जहाति, च त्यजति ।	१९, ४८
१९४	जाउं यावत् ।	४५	२१५	भामलुं ध्यामलम् ।	४६
१९५	जाअइ गच्छति, याति व्रजति, सरति, एति, अयति वा ।	४८	२१६	भासवई तज्जयति ।	५३
१९६	जाकइ जातः ।	५४	२१७	भूमइ युध्यति ।	५१
१९७	जाणइ वेत्ति, जानाति, अवेति, अवगच्छति ।	४७	२१८	टलवलई टलद्वलति ।	५१
१९८	जानावासउ जन्यपासकः ।	४६	२१९	डसई दशति ।	५२
१९९	जानुत्र यज्ञयात्रा ।	४६	२२०	डोहई गाहते ।	५३

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
२२१	ढांकई प्रच्छादयति, पिधत्ते, पिदधाति च ।	५० ५०	२४४	त्रूटइ त्रुट्यति त्रुटति ।	४८
२२२	ढोलई शिथिलयति ।	५०	२४५	थवइ स्थगयति ।	४९
२२३	तडफडई तटस्पटति ।	५३	२४६	थाहरइ स्थानमाहरति स्थानयति ।	५२
२२४	तपुकरइ तपः करोति, तपस्यति वा ।	४८	२४७	थोजइ स्त्यायते ।	४९
२२५	तहिय तदा, तदानीम् ।	४५	२४८	थुंकइ थूतः ष्टीवति ।	५४
२२६	ताउं तावत् ।	४५	२४९	थोमइ स्तोभति, स्तम्भयति च ।	४७
२२७	ताछइ छोलइ तक्षति, काश्यति, तक्षणीति च ।	५१	२५०	ढुंमइ ढंभ्णोति ।	५
२२८	ताजइ वर्जति ।	५२	२५१	दमइ दाम्यति ।	१५
२२९	ताणइ काढइ कर्षति, कृषते-ति च ।	५१	२५२	दामइ दह्यते ।	५४
२३०	ताहरं त्वदीयम्, भवदीयम् ।	४५	२५३	दाणीं घणी ऋणितः ।	४६
२३१	तिमइ तत्कालम् ।	४५	२५४	दिअइ यच्छति, दरो, राति ददाति ।	५२
२३२	तिम तथा ।	४५	२५५	दीष (ख) इ दीक्षते ।	२३, ४९
२३३	तिसउ तादृशः ।	४५	२५६	दीहदीवी दिनदीषिका ।	४७
२३४	तोमइ तेमयति क्लेदयति ।	५१	२५७	दूमइ दुनोति, दुःखाकरोति, दुःखयति ।	४, ४९
२३५	तोहां तत्र ।	४५	२५८	दूषइ दुष्यति ।	५४
२३६	तुम्हसरीषउ युष्मादृशः ।	४५	२५९	देखइ पश्यति ।	५३
२३७	तुम्हारउं युष्मदीयम् ।	४५	२६०	देपा (खा) विउ दृष्टापेक्षा ।	४७
२३८	तूसइ तुष्यति ।	४९	२६१	दीहइ दीग्धि दुग्धे च ।	९७, ५४
२३९	तूसरीषउ त्वादृशः भवादृशः ।	४५	२६२	द्रंफोडइ द्रुतं स्फोटयति ।	५१
२४०	तेतलुं तावन्मात्रम् ।	४५	२६३	द्रउडइ द्रुताटति ।	४१, ५०
२४१	तेसि तर्हि ।	४५	२६४	द्रडबडाहिउ द्रवकघातितः ।	४७
२४२	त्रडत्रडइ तृटत्तटति ।	८२, ५३	२६५	द्रमद्रमइ द्रमद्रमति ।	५३
२४३	त्रासइ त्रस्यति, त्रसति ।	४८	२६६	घडहडइ घ घटतः ।	३९, ५४

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
२६७	धणीवउ धन्यावयः ।	४६	२८६	नासइ नश्यति, पलायते ।	४७
२६८	धरइ दधाति च दधति भत्ते धारयति ।	५२	२८७	नाहइ स्नाति ।	४८
२६९	धात्रइ धावति-ते च मुचादिषु । अथ कर्म कर्तरि- ।	५४	२८८	निंदइ जुगुप्सते, निंदति, गर्हते ।	४८
२७०	धावइ धावति ।	५०	२८९	निजंजइ नियंत्रयति ।	५०
२७१	धुरिलूं आदिमम् ।	४५	२९०	निकउ निष्कः ।	४३
२७२	धूणइ धूनयत्येषः; धुनोति धुनाते धुनोति-ते धुनते धुवति ।	५१	२९१	निरष (ख) इ निरीक्षते ।	४८
२७३	धूवाधुवि मुष्टामुष्टिः ।	४७	२९२	निराकर निराडः निराकरोति ।	५४
२७४	धूजइ कंपते ।	५१	२९३	निलखणउ निर्लक्षणः ।	४६
२७५	धूपइ धूपायति ।	५२	२९४	निवोजइ निर्विद्यति ।	५२
२७६	धोत्रइ प्रक्षालयति ।	४९	२९५	नीख निनिस्पति, निः क्षयति ।	४९
२७७	ध्रात्रइ तृप्यति, द्रायत्यपि ।	५१	२९६	नीकलइ निरस्तु ।	४८
२७८	ध्रुसइ ध्रुवंसते ।	५३	२९७	नीकोलइ निः कुलयति, क्लृश्य निः कुलापूर्व ।	५०
२७९	ध्यायइ ध्यायति तु द्वयोः ।	४९	२९८	नीडइ निः ।	५२
२८०	नमस्करइ नमस्यति वा नमस्करोति ।	४८	२९९	नोपजइ निष्पद्यते ।	४८
२८१	नरनरइ नदति ।	४९	३००	नोमटइ निव्रजते ।	८८, ५३
२८२	नहीत नो वा, नो चेत् ।	४५	३०१	नीषणीयासु निः क्षणकर्मा ।	४९
२८३	नांगइ व्यंगयति, अनंगीकरोति ।	४९	३०२	नीसमइ नेः ।	५१
२८४	नाचइ नृत्यति ।	४९	३०३	नीससइ नेस्तु ।	५३
२८५	नाथइ नाथति, वृषं तु नस्तयति ।	८५, ५३	३०४	पं भेलइ परामृशति ।	५०
			३०५	पइसइ प्रविशति ।	५१
			३०६	पचारइ प्रत्युच्चारयति ।	५२
			३०७	पच्छाहियउं पश्चा [द] हृदयम्	४७

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
३०८	पछोकउ उदकोदंजनम् ।	४६	३३०	पलाणइ पर्याणयति ।	५४
३०९	पडइ पतति ।	५१	३३१	पल्हालइ पर्याद्रयति ।	५२
३१०	पडाई पता'कका ।	४७	३३२	पवित्रइ पवित्रयति	
३११	पडिचइ प्रतिवाक्ति तु ।	१७, ४८		पुनाति पवते ।	५२
३१२	पडिगइ चि'कस्सति, प्रतीकरोति ।	४७	३३३	पसाग्रइ प्रसीदति, अनुगृह्णाति,	५०
३१३	पडीप (ख) इ प्रतीक्षते २१ । प्रतिपालयति ।	४८	३३४	पहिरइ परिदधाति, संवस्त्रयति ।	५०
३१४	पडूच्छइ प्रतिपृच्छति ।	५४	३३५	पाइआली पादप्रहारिणी ।	४६
३१५	पढइ श्रधीते, पठति च ।	४९	३३६	पाखइ विना ऋते ।	४५
३१६	पतइ समर्थयति वा समापतति ।	५५, ५१	३३७	पाचइ पच्यते ।	५४
३१७	पतिजइ तु प्रत्येति प्रत्ययति प्रतीयते ।	५२	३३८	पाटू पादघातः ।	४६
३१८	परतइ परेः ।	५४	३३९	पाठवइ प्रस्थापयत्ययम् प्रहिणोति प्रेषयति ।	५३
३१९	परम परेद्यवि ।	४५	३४०	पालटइ परावर्तयति परेर्वा ।	५१
३२०	पसारइ प्रपारयति ।	५२	३४१	पालुअइ पल्लवयति ।	५२
३२१	परष (ख) इ परीक्षते ।	२०, ४८	३४२	पाषलि परितः ।	४५
३२२	परहु परतः ।	४५	३४३	पीअइ पिबति ।	४९
३२३	पराकइ परे परः (?) ।	५१	३४४	पोजहलऊ पेटयफलन् ।	४७
३२४	परामइ प्राप्नोति ।	४८	३४५	पोडइ पिच्यति ।	४८
३२५	परिछइ परेरिमे इ परीच्छति च ।	४७	३४६	पोडइ पीडयति, बाधते, तुदति ।	४९
३२६	परिणइ परिणयति ।	१५, ४८	३४७	पीसइ पिनष्टि ।	५३
३२७	परीसइ परिवेषयति, परीप्साति ।	५१	३४८	पुडइ प्रोडायते ।	४९
३२८	पलचइ प्रलुचयति ।	६२, ५३	३४९	पुरु ऋत ।	४६
३२९	पलद्ध्यु प्रलुब्धः ।	४७	३५०	पुहुइ समवति ।	५३
			३५१	पुहुइ ऋतः ।	५४

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
३५२	पूछइ पृच्छति ।	४६	३७४	फूटइ स्फटति ।	७६, ५२
३५३	पूजइ पूजयति, अर्चन्तीति इन् भवतीत्यर्थः ।		३७५	फूटरउं स्फुटरम् ।	४६
	मीमांसते, अंचति ।	४८	३७६	फेडइ अपनयति, स्फेटयति, अपास्यति ।	३५, ४६
३५४	पूरइ सरइ अल खलु च १६ पूर्यते ।	४८	३७७	बिइसइ उपविश्यति निषीदति ।	५३
३५५	पेलइ नुदति, प्रेरयति अपि ।	३८, ५०	३७८	बलअलइ बलाललूलति ।	५०
३५६	पेलाविलि प्रेराप्रेरिः ।	४७	३७९	बलद ज्वलति ।	४६
३५७	पोअइ प्रवयति प्रात् वै ।	५०	३८०	बलीबलीउ वाचालः वाचाटः ।	४६
३५८	पोसइ पुष्यति, पुष्पाति ।	५३	३८१	वसवसइ बहुस्यन्दति भूः ।	५१
३५९	प्रसवइ सौति, प्रसवति, प्रसुवति- सूते ।	४६	३८२	बांधइ बन्धाति ।	४८
३६०	प्रसीजइ प्रस्विद्यति ।	५०	३८३	बालइ ज्वालयति ।	४६
३६१	प्रहुइ प्रमृज्जति ।	५१	३८४	बाहिरि बहिः, बाह्ये ।	४५
३६२	प्रासुइ प्रस्नुते ।	४६	३८५	बोहुपरि द्विधा इत्यादि ।	४६
३६३	फटइ फटति ।	८७, ५३	३८६	बोछलइ वेस्तु ।	४६
३६४	फडफडइ पटपटायते ध्वजा ।	५३	३८७	बीछोहइ विरहयति ।	५३
३६५	फरकइ स्फरति ।	६८, ५४	३८८	बीहइ बिभेति ।	४८
३६६	फांफुरीइ फारस्फूर्जते हि ।	५०	३८९	बीहावइ भापयते, भीषयते ।	४८
३६७	फांठिउ पांक्तिः ।	४७	३९०	बुहारइ सन्मार्जयति ।	४८
३६८	फाटइ विदीर्यते ।	५४	३९१	बुभइ बुध्यते चापि ।	४७
३६९	फिरइ भ्राम्यति, भ्रमति ।	४८	३९२	बूडइ ब्रुडति, मज्जति ।	५०
३७०	फिराइ स्पृहाते ।	५०	३९३	बोलइ जल्पति, निगदति, वक्ति, वदति, भाषते, ब्रवीति, ग्राह ब्रुते ।	४७
३७१	फोटइ स्फटते ।	५१	३९४	भंजवाङ्ग अंगपातः ।	४७
३७२	फुईहाईउ पितृष्वस्त्रीयः ।	४६	३९५	बडहडइ कृभटतः भटकरोति ।	४५
३७३	फूंकइ फूतः ।	५४			

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
३६६	भांजइ भनक्ति ।	५३	४२२	मूसरीषउं माह्वः ।	४५
३६७	भांवइ प्रतिभासते ।	१४	४२३	मूहइ मुह्यति ।	४६
	प्रतिभाति, रोचते वा ।	४८	४२४	मदेइ भिनत्ति, भिन्ते ।	५१
३६८	भीजइ विलद्यते ।	४६	४२५	मेराईउ मेराद्यश्च ।	४६
३६९	भोष (ख) इ भिक्षति ।	४७	४२६	मेल्हई मुंचति ।	५४
४००	भूराई भूतराजः ।	४७	४२७	मेहर मेहत्तरः ।	४७
४०१	भेटइ सभाजयति ।	४८	४२८	मोकलई मुत्कलति, विसृजति	
४०२	भोगल भुजागंला ।	४८		प्रहिणोति ।	५१
४०३	मथइ मथनति मयति ।	५०	४२९	मोकलवाई मुत्कलामुयति,	
४०४	मनावइ सांत्वयति ।	५०		आपृच्छते अपि च ।	५३
४०५	मरइ म्रियते विपद्यते ।	५२	४३०	यसउ एतादृशः ।	४५
४०६	मरदइ मृदनाति ।	५२	४३१	यिम यथा ।	४५
४०७	मलइ मलते वा ।	५२	४३२	रंजइ रंजयत्ययम् ।	८६, ५३
४०८	मसाहणो महासाधनिक ।	४६	४३३	रउडउ खाट (?) ।	४६
४०९	मसिहाईउ मातृष्वस्त्रीयः ।	४६	४३४	रमई क्रीडति, दीव्यति, रमते ।	५०
४१०	मांकइ मंकते	६०, ५३	४३५	रहई तिष्ठति रहति ।	५४
४११	मांजइ मांष्टि ।	५२	४३६	राउलवायु राजकुलायत्तः ।	४६
४१२	मागइ याचते वा ।	५४	४३७	रावइ रच्यते ।	५४
४१३	माचइ माद्यति ।	२४, ४६	४३८	राष(स)इ रक्षति, गोपायति,	
४१४	मानइ मन्थते ।	५०		पाति, त्राति, त्रायते, अवति च ।	४७
४१५	मायइ माति, मिमीते ।	४६	४३९	रंधइ रुणद्धि, रंद्धे ।	५०
४१६	मारइ मारयति ।	५३	४४०	रुसइ रुष्यति ।	४६
४१७	माहरउं मदीयम् ।	४५	४४१	रोन्नइ रोदति, परिदेवयति ।	५०
४१८	मीचइ मीलयति निमीलयति	४६, ५०	४४२	लहइ लभते ।	४२, ५
४१९	मुसामुसि मुलामुख्यता ।	४६	४४३	लांषइ अस्यति, निरस्यति,	
४२०	मुलइ मृद्वु लुनाति, मृदुलयति ।	४६		क्षिपति	२६, ४६
४२१	मांहियां मुषा ।	४५	४४४	लाजइ जिह्वति, मज्जते, त्रपते	
				१न। क्रीडयति ।	८४

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
४४५	लाडइ ललति ।	५०	४६८	वरांसि उ विपर्यस्यति ।	५२
४४६	लिअइ आदत्ते गृह्णा विग्र		४६९	वरांसिउ विपर्यस्तः ।	४७
	(य ?) ति, वे ।	६६, ५२	४७०	वर्तइ वत्तंते ।	५३
४४७	लिगई प्रभृति, आरभ्य ।	४५	४७१	वलइ पश्चात्	
४४८	लिहाच्छोह लब्धस्थो,			व्याघुटते वलते ।	३६, ५०
	(ब्धोत्सा ?) ह	४७	४७२	वलीउ व्यावृत्य,	
४४९	लीपइ लिपति ।	५४		व्याघुटच ।	४५
४५०	लुणइ लुनाति-ते ।	४४, ५०	४७३	वांछइ वांछति कांक्षति ।	४६
४५१	लुणाअइ लूयते ।	१०३, ५४	४७४	वाअइ वाति ।	५३
४५२	लूबइ लंबते ।	५१	४७५	वाअइ वादयति ।	५०
४५३	लूसइ लूषयति ।	५१	४७६	वाउलउ वार्तालयः ।	४७
४५४	लूहइ पुंसयते ।	४६	४७७	वाजइ वादयते ।	५४
४५५	लेअइ प्रापयति, नयति	७५, ५२	४७८	वाटइ तु लेढि लीढे ।	५१
४५६	लेमइ (भेलइ?) मिश्रयति ।	५०	४७९	वाटइ वर्त्तयति ।	५४
४५७	लोटइ लुटचति लोटति ।	५३	४८०	वाधइ बद्धयतीत्ययम् ।	५२
४५८	लोढइ लूटयत्ययम् ।	७८, ५२	४८१	वादलुं वारिदपटलम् ।	४६
४५९	लोपइ लूपति ।	५१	४८२	वायइ बद्धंते एधते ।	३२, ४६
४६०	वखाणइ व्याख्याति		४८३	वानयतउ वर्णयत्तः ।	४६
	व्याख्यानयति ।	५२	४८४	वापरइ व्यापृषते, व्यापृणोति ।	४८
४६१	वघारइ व्याजिघ्रति वासयति ।	५२	४८५	वारइ नवारयति,	
४६२	वणइ वयते वायतेऽपि च ।	५०		निषेधयति ।	५२
४६३	वमइ वमति ।	५०	४८६	वालालुं छि केशाकेशिः	४७
४६४	वमइ वमति ।	६३, ५३	४८७	वावइ वपति-ते च ।	७३
४६५	वरइ वरयति एषः,		४८८	वासइ वासयते ताञ्जुडी ।	५०
	वृणोति - ते	४७, ५०	४८९	वाहइ व्याहरति ।	५४
४६६	वरगड वराध (क?) र्धकः ।	४६	४९०	विगूपइ विगुप्यति ।	२५, ४६
४६७	वरसइ वर्षति ।	४८	४९१	विचारइ विचारयति,	
				ऊहते ।	६, ४७

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
४९२	विढइ विध्यति, कलहायते ।	४९	५१६	षडहडइ किल खटत्पतति ।	५१
४९३	विणसइ विनश्यति ।	४७	५१७	षो (खा) जूअइ कङ्कयति-ते ।	५२
४९४	विमासइ विमृशति ।	४७	५१८	षा (खा) णउतुंषा (खा) दन- स्थानम् ।	४३
४९५	विगारिउ विप्रतारिकः	४७	५१९	षा (खा) सइ कासते ।	६४, ५०
४९६	विलोजवइ वेः ।	५३	५२०	षिसइ लसते ।	५४
४९७	विसाहइ विसाध्यति क्रीणाति; क्रीणीते ।	५१	५२१	षी (खो) लइ कीलति ।	४९
४९८	विस्तरइ विपूर्वो तु थु ।	५०	५२२	पु (खु) सइ गोपायते लीयते	५३
४९९	विस्तारइ विस्तरति, विस्तार- यति, तनोति-ते ।	४०, ५०	५२३	पूढइ पूटइ क्षुन्ते क्षुरात्त च ।	५१
५००	विहुंचइ विभजति ।	५१	५२४	पू (खू) मइ क्षुभ्यते क्षोभते ।	४९
५०१	विहडइ विघटते वेः ।	५०	५२५	षो(खो) डाअइ षं (खं) जायते ।	५०
५०२	विहाइ विभाति ।	५३	५२६	सो (खो) त्रइ क्षतयत्यसौ	८६, ५३
५०३	वटींइ वेष्टते ।	६३, ५१	५२७	संभोरइ विसजयति ।	९४, ५३
५०४	वींधइ विध्यति ।	४९	५२८	सघूरवइ सधुक्षते ।	४९
५०५	वीआरइ विप्रतारइ (य१)ति	५९, ५१	५२९	सकइ शवनोति ।	७४, ५२
५०६	वीकइ विक्रीणते ।	५२	५३०	सगलइ सर्वत्र ।	४५
५०७	वीनवइ विज्ञपयति ।	४८	५३१	स-यसइ सन्प्रत्यति ।	५३
५०८	वोष (ख) रइ विक्रिरति, विक्षिपाति ।	४८	५३२	समारइ समारचयति ।	४९
५०९	वोसमइ विश्राम्यति	५१	५३३	समेटइ समः ।	५१
५१०	वोससइ वेस्तु, विश्रभते ।	५३	५३४	सरवइ निष्पन्दते, लवति ।	५१
५११	वेचइ व्ययति, व्येति ।	४७	५३५	सरीषउ सदृशः ।	४५
५१२	व्यापइ अश्नुते व्याप्नोति च ।	४९	५३६	सपइ वार सर्वदा, सदा ।	४५
५१३	शपइ शपति तु शप्यति ।	५३	५३७	सवहिगमा समन्तात्, सर्वतः	४५
५१४	शीष (स्य) वइ अनुशास्ति ।	४७	५३८	सवेहिपरि सर्वथा ।	४६
५१५	ष (ख) डष (ख) डइ खटत्क- रोति ।	५४	५३९	ससइ स्वसति ।	५३
			५४०	सहइ क्षमते तितिक्षते सहते क्षाम्यते मृष्यते-ति च ।	५२

क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः	क्रमाङ्काः	शब्दरूपाणि	पृष्ठाङ्काः
५४१	सांख्यइ संख्याति ।	५४	५६४	स्तवइ नुवति, स्तौति, स्तुते, स्तौति, स्तवीति च ।	११, ४८
५४२	सांचइ संचिनुते, संचिनोति । समस्तु ।	४६	५६५	स्पद्धइ स्पद्धते, मिषति ।	५०
५४३	सांपडइ संपद्यते ।	४८	५६६	हंकारइ आकारयति, आह्वयत्यपि ।	५१
५४४	सांभरइ स्मरति चाध्येति च ।	४७	५६७	हडहडइ हठाद्धसति ।	६१, ५१
५४५	सांभलइ निशाम्यति, शृणोति, आकर्णयति एषः ।	४६	५६८	हणइ हिनस्ति हेति व्यापादयति एषः ।	६१, ५३
५४६	सांभरइ समः किरति ।	४८	५६९	हथोयारु हस्ताधार । गोलग- वेला (?) ।	४६
५४७	सांमुहइ सज्जति, समहति ।	५२	५७०	हाकइ हात ।	५४
५४८	सासुहिउ सज्जितः ।	४७	५७१	हालइ चालइ चलति ।	४८
५४९	साहइ अवलंबते ।	५८, ५१	५७२	हिणहिणइ हेषायते ।	५३
५५०	सिणमिणइ शनैर्मिनोत्यब्दः ।	५१	५७३	हियांविउ हृदयार्पितम् ।	४६
५५१	सीभइ सिध्यति ।	५०	५७४	हिवडां इदानीम्. अधुना, संप्रति, सांप्रतम् ।	४५
५५२	सीदात्रइ सीदति ।	५७, ५१	५७५	हिवडानुं आधुनिकम्, सांप्रतीनाम् ।	४५
५५३	सीवइ पिनष्टि ।	५३	५७६	होडइ बिचरति हिंडते चसति ।	८४, ५३
५५४	सीष (ख)इ सिष्यते ।	५, ४७	५७७	हीडोलइ आंदोलयति ।	४८
५५५	सुहाइ सुखादेनम् ।	४६	५७८	होयापइ हृदयार्पति ।	५१
५५६	संघइ सिघति, जिघ्रति ।	४८	५७९	हुअइ भवति जायते ।	३०, ४६
५५७	सूत्रइ निद्रायति वा शेते, स्वपिति ।	३४, ४६	५८०	हुणइ जुहोति -	५२
५५८	सूकइ शुष्कति, शुष्यति ।	५१	५८१	हेतुडइ कृ अघस अघःकरोति ।	५४
५५९	सुभइ शुध्यति ।	५०	५८२	हेवाउ बेवाकः ।	४६
५६०	सूजइ स्वयति ।	५४	५८३	ह्नेदइ ह्लाबते ।	४६
५६१	सूजवइ शोफयति ।	५४			
५६२	सेवइ भजति-ते सेवते, अयति १३, ४८				
५६३	सोहइ, शोभते, भाति, राजति-ते चकास्ति च ।	८, ४८			

॥ इति बालशिक्षाध्याकरणस्याकाराद्यनुक्रमेण भाषाशब्दसूचिः ॥

शर्ववर्माचार्यप्रणीत -
कातन्त्रव्याकरणसूत्रपाठः ।

प्रथमं सन्धिप्रकरणम् ।

प्रथमेऽध्याये प्रथमः पादः ।

सिद्धो वर्णसमाम्नायः ।^१ तत्र चतुर्दशादौ स्वराः ।^२ दश समानाः ।^३ तेषां
द्वौ द्वावन्योन्यस्य सवर्णौ ।^४ पूर्वो ह्रस्वः ।^५ परो दीर्घः ।^६ स्वरोऽवर्णवर्जो
नामी ।^७ एकारादीनि सन्ध्यक्षराणि ।^८ कादीनि व्यञ्जनानि ।^९ ते वर्गाः
पञ्च पञ्च पञ्च ।^{१०} वर्गाणां प्रथम-द्वितीयाः शषसाश्चाघोषाः ।^{११} घोषव-
न्तोऽन्ये ।^{१२} अनुनासिका ङ-ज-ण-न-माः ।^{१३} अन्तःस्था य-र-ल-
वाः ।^{१४} ऊष्माणः श-ष-स-हाः ।^{१५} अः इति विसर्जनीयः ।^{१६} ×क इति
जिह्वामूलीयः ।^{१७} ×प इत्युपध्मानीयः ।^{१८} अं इत्यनुस्वारः ।^{१९} पूर्व-
परयोरर्थोपलब्धौ पदम् ।^{२०} व्यञ्जनमस्वरं परं वर्णं नयेत् ।^{२१} अनतिक्रम-
यन् विश्लेषयेत् ।^{२२} लोकोपचाराद् ग्रहणसिद्धिः ।^{२३} - इति प्रथमः पादः ।

प्रथमेऽध्याये द्वितीयः पादः ।

समानः सवर्णे दीर्घा भवति परश्च लोपम् ।^१ अवर्ण इवर्णे ए ।^२
उवर्णे ओ ।^३ ऋवर्णे अर् ।^४ लृवर्णे अल् ।^५ एकारे ऐ ऐकारे च ।^६
ओकारे औ औकारे च ।^७ इवर्णो यमसवर्णे न च परो लोप्यः ।^८
वसुवर्णः ।^९ रमृवर्णः ।^{१०} लम्लृवर्णः ।^{११} ए अय् ।^{१२} ऐ आय् ।^{१३} ओ
अव् ।^{१४} औ आव् ।^{१५} अयादीनां य-वलोपः पदान्ते न वा लोपे तु
प्रकृतिः ।^{१६} एदोत्परः पदान्ते लोपमकारः ।^{१७} न व्यञ्जने स्वराः
संघेयाः ।^{१८} - इति द्वितीयः पादः ।

प्रथमेऽध्याये तृतीयः पादः ।

ओदन्ता अ-इ-उ-आ निपाताः स्वरे प्रकृत्या ।^१ द्विवचनमनौ ।^२
बहुवचनममी ।^३ अनुपदिष्टाश्च ।^४ - इति तृतीयः पादः ।

प्रथमेऽध्याये चतुर्थः पादः ।

वर्गप्रथमाः पदान्ताः स्वरघोषवत्सु तृतीयान् ।^१ पञ्चमे पञ्चमांस्तृतीयान्न वा ।^२ वर्गप्रथमेभ्यः शकारः स्वर-य-व-र-परश्छकारं न वा ।^३ तेभ्य एव हकारः पूर्वचतुर्थं न वा ।^४ पररूपं तकारो ल-च-ट-वर्गेषु ।^५ चं शे ।^६ ङ-ण-ना ह्रस्वोपधाः स्वरे द्विः ।^७ नोऽन्तश्च-छयोः शकारमनुस्वारपूर्वम् ।^८ ट-ठयोः षकारम् ।^९ त-थयोः सकारम् ।^{१०} ले लम् ।^{११} ज-झ-ञ-शकारेषु ञकारम् ।^{१२} शि न्चौ वा ।^{१३} ङ-ढ-ण परस्तु णकारम् ।^{१४} मोऽनुस्वारं व्यञ्जने ।^{१५} वर्गे तद्वर्गपञ्चमं वा ।^{१६} - इति चतुर्थः पादः ।

प्रथमेऽध्याये पञ्चमः पादः ।

विसर्जनीयश्चे छे वा शम् ।^१ टे ठे वा षम् ।^२ ते थे वा सम् ।^३ क-ख-योर्जिह्वामूलीयं न वा ।^४ प-फयोरुपध्मानीयं न वा ।^५ शे षे से वा वा पररूपम् ।^६ उमकारयोर्मध्ये ।^७ अघोषवतोश्च ।^८ अपरो लोप्योऽन्यस्वरे यं वा ।^९ आ-भोभ्यामेवमेव स्वरे ।^{१०} घोषवति लोपम् ।^{११} नामिपरो रम् ।^{१२} घोषवत्स्वरपरः ।^{१३} रप्रकृतिरनामिपरोऽपि ।^{१४} एष-सपरो व्यञ्जने लोप्यः ।^{१५} न विसर्जनीयलोपे पुनः सन्धिः ।^{१६} रो रे लोपं स्वरश्च पूर्वो दीर्घः ।^{१७} द्विर्भावं स्वरपरच्छकारः ।^{१८} - इति पञ्चमः पादः । समाप्तश्च प्रथमोऽध्यायः ।

द्वितीयं नाम्निचतुष्टयप्रकरणम् ।

द्वितीयेऽध्याये प्रथमः पादः ।

धातुविभक्तिवर्जमर्थवल्लिङ्गम् ।^१ तस्मात्परा विभक्तयः ।^२ पञ्चादौ घुट् ।^३ जस्-शसौ नपुंसके ।^४ आमन्त्रिते सिः संबुद्धिः ।^५ आगम उदनुबन्धः खरादन्यात्परः ।^६ तृतीयादौ तु परादिः ।^७ इदुदग्निः ।^८ ईदूत् रुयाख्यौ नदी ।^९ आ श्रद्धा ।^{१०} अन्यात्पूर्व उपधा ।^{११} व्यञ्जनान्नोऽनुषङ्गः ।^{१२} धुङ् व्यञ्जनमनन्तःस्थानुनासिकम् ।^{१३} अकारो दीर्घं घोषवति ।^{१४} जसि ।^{१५} शसि सस्य च नः ।^{१६} अकारे लोपम् ।^{१७} भिसैस् वा ।^{१८} धुटि बहुत्वे त्वे ।^{१९} ओसि च ।^{२०} ङसिरात् ।^{२१} ङस् स्य ।^{२२} इन टा ।^{२३} डेर्यः ।^{२४} सै सर्वनाम्नः ।^{२५} ङसिः स्मात् ।^{२६} डिः स्मिन् ।^{२७} विभाष्येते पूर्वादेः ।^{२८} सुरामि सर्वतः ।^{२९} जस् सर्व इः ।^{३०} अल्पादेर्वा ।^{३१} द्वन्द्वस्थाच्च ।^{३२} नान्य-

त्सार्वनामिकम् ।^{१३} तृतीयासमासे च ।^{१३} बहुव्रीहौ ।^{१३} दिशां वा ।^{१३}
 श्रद्धायाः सिलोपम् ।^{१३} दौसोरे ।^{१३} संवुद्धौ च ।^{१३} ह्रस्वोऽम्बार्थानाम् ।^{१३}
 औरीम् ।^{१३} ड्वन्ति यै यास् यास् याम् ।^{१३} सर्वनाम्नस्तु सप्तवो ह्रस्व-
 पूर्वाश्च ।^{१३} द्वितीया-तृतीयाभ्यां वा ।^{१३} नद्या ऐ आस् आस् आम् ।^{१३}
 संवुद्धौ ह्रस्वः ।^{१३} अम्-शसोरादिलोपम् ।^{१३} ईकारान्तात् सिः ।^{१३} व्यञ्ज-
 नाच्च ।^{१३} अग्नेरमोऽकारः ।^{१३} औकारः पूर्वम् ।^{१३} शसोऽकारः सञ्च
 नोऽस्त्रियाम् ।^{१३} टा ना ।^{१३} अदोऽमुश्च ।^{१३} इरेदुरोज्जसि ।^{१३} संवुद्धौ च ।^{१३}
 डे ।^{१३} डसि-डसोरलोपश्च ।^{१३} गोश्च ।^{१३} डिरौ सपूर्वः ।^{१३} सखि-
 पत्योर्डिः ।^{१३} डसि-डसोरुमः ।^{१३} ऋदन्तात् सपूर्वः ।^{१३} आ सौ सि
 लोपश्च ।^{१३} अग्निवच्छसि ।^{१३} अडौ ।^{१३} घुटि च ।^{१३} धातोस्तृशब्दस्याः ।^{१३}
 खस्मादीनां च ।^{१३} आ च न संवुद्धौ ।^{१३} ह्रस्वनदी-श्रद्धाभ्यः सिलोपम् ।^{१३}
 आमि च नुः ।^{१३} त्रेस्त्रयश्च ।^{१३} चतुरः ।^{१३} संख्यायाः प्लान्तायाः ।^{१३}
 क्तेश्च जस्-शसोर्लृक् ।^{१३} नियो डिराम् ।^{१३} - इति प्रथमः पादः ।

द्वितीयेऽध्याये द्वितीयः पादः ।

न सखिष्ठादावग्निः ।^१ पतिरसमासे ।^१ स्त्री नदीवत् ।^१ रुधाख्या-
 वियुवौ वामि ।^१ ह्रस्वश्च ड्वन्ति ।^१ नपुंसकात् स्यमोलोपो न च तदु-
 क्तम् ।^१ अकारादसंवुद्धौ मुश्च ।^१ अन्यादेस्तु तुः ।^१ औरीम् ।^१ जस्-शसोः
 शिः ।^१ घुट्स्वराद् घुटि नुः ।^१ नामिनः खरे ।^१ अस्थि-दधि-सक्थ्यक्षणा-
 मन्नन्तष्टादौ ।^१ भाषितपुंस्कं पुम्बद्धा ।^१ दीर्घमामि सनौ ।^१ नान्तस्य
 चोपधायाः ।^१ घुटि चासंवुद्धौ ।^१ सान्त-महतोर्नोपधायाः ।^१ अपश्च ।^१
 अन्त्वसन्तस्य चाधातोः सौ ।^१ इन-हन्-पूषार्यम्णां शौ च ।^१ उशनः-
 पुरुदंशोऽनेहसां सावनन्तः ।^१ सख्युश्च ।^१ घुटि त्वै ।^१ दिव उद्
 व्यञ्जने ।^१ औ सौ ।^१ वाम्या ।^१ युजेरसमासे नुर्घुटि ।^१ अभ्यस्ता-
 दन्तिरनकारः ।^१ वा नपुंसके ।^१ तुदभादिभ्य ईकारे ।^१ हनेर्हैर्धिरूपघा-
 लोपे ।^१ गोरौ घुटि ।^१ अम्-शसोरा ।^१ पन्थि-मन्थृमुक्षीणां सौ ।^१
 अनन्तो घुटि ।^१ अघुट्स्वरे लोपम् ।^१ व्यञ्जने चैषां निः ।^१ अनुषङ्गश्चा-
 कृञ्चेत् ।^१ पुंसोऽन्शब्दलोपः ।^१ चतुरो वाशब्दस्योत्वम् ।^१ अनडुहश्च ।^१
 सौ नुः ।^१ संवुद्धावुभयोर्ह्रस्वः ।^१ अदसः पदे मः ।^१ अघुट्स्वरादौ
 सेट्कस्यापि वन्सेर्वशब्दस्योत्वम् ।^१ श्व-युव-मघोनां च ।^१ वाहेर्वा-
 शब्दस्यौ ।^१ अन्चेरलोपः पूर्वस्य च दीर्घः ।^१ तिर्यङ् तिरश्चिः ।^१ उदङ्
 उदीचिः ।^१ पात्पदं समासान्तः ।^१ अवमसंयोगादनोऽलोपोऽलुप्तवच्च

पूर्वविधौ ।^{५३} ई-ङ्योर्वा ।^{५४} आ धातोरघुद्वारे ।^{५५} ईदूतोरियुवौ खरे ।^{५६}
 सुधीः ।^{५७} भूरवर्षाभूरपुनर्भूः ।^{५८} अनेकाक्षरयोस्त्वसंयोगाद् यवौ ।^{५९}
 भूर्धातुवत् ।^{६०} स्त्री च ।^{६१} वाम्-शसोः ।^{६२} भवतो वादेरुत्वं संवुद्धौ ।^{६३}
 अव्यय - सर्वनाम्नः खरादन्यात् पूर्वोऽक् कः ।^{६४} के प्रत्यये स्त्रीकृताकारपरे
 पूर्वोऽकार इकारम् ।^{६५} - इति द्वितीयः पादः ।

द्वितीयेऽध्याये तृतीयः पादः ।

युष्मदस्मदोः पदं पदात् षष्ठी-चतुर्थी-द्वितीयासु वस-नसौ ।^१ वामनौ
 द्वित्वे ।^२ त्वन्मदोरेकत्वे ते मे त्वा मा तु द्वितीयायाम् ।^३ न पादादौ ।^४
 चादियोगे च ।^५ एषां विभक्तावन्तलोपः ।^६ युवावौ द्विवाचिषु ।^७ अमौ
 चाम् ।^८ आम् शस् ।^९ त्वम् अहम् सौ सविभक्तयोः ।^{१०} यूयम् वयम्
 जसि ।^{११} तुभ्यम् मय्यम् ङयि ।^{१२} तव मम ङसि ।^{१३} अत् पञ्चम्यद्वित्वे ।^{१४}
 भ्यस् अभ्यम् ।^{१५} सामाक्रम् ।^{१६} एत्वमस्थानिनि ।^{१७} आत्वं व्यञ्जनादौ ।^{१८}
 रैः ।^{१९} अष्टनः सर्वासु ।^{२०} औ तस्माज्जस्-शसोः ।^{२१} अर्वन्नर्वन्तिरसाव-
 नञ् ।^{२२} सौ च मघवान् मघवा वा ।^{२३} जरा जरस् खरे वा ।^{२४} त्रि-चतुरोः
 स्त्रियां तिसृ चतसृ विभक्तौ ।^{२५} तौ रं खरे ।^{२६} न नामि दीर्घम् ।^{२७}
 नृ वा ।^{२८} ल्यदादीनामविभक्तौ ।^{२९} किम् कः ।^{३०} दोऽद्वेर्मः ।^{३१} सौ सः ।^{३२}
 तस्य च ।^{३३} इदमियमयम् पुंसि ।^{३४} अद् व्यञ्जनेऽनक् ।^{३५} दौसोरनः ।^{३६}
 एतस्य चान्वादेशे द्वितीयायां चैनः ।^{३७} तस्माद् भिस् भिर ।^{३८} अदसश्च ।^{३९}
 सावौसिलोपश्च ।^{४०} उत्वं मात् ।^{४१} एद् बहुत्वे त्वी ।^{४२} अपां भे दः ।^{४३}
 विरामव्यञ्जनादिष्वनङुन्नहिबन्सीनां च ।^{४४} ससि-ध्वसोश्च ।^{४५} ह-श-ष-
 छान्तेजादीनां ङः ।^{४६} दादेर्हस्य गः ।^{४७} चवर्ग-हगादीनां च ।^{४८} मुहादीनां
 वा ।^{४९} ह-चतुर्थान्तस्य धातोस्तृतीयादेरादिचतुर्थत्वमकृतवत् ।^{५०} सजुषा-
 शिषो रः ।^{५१} इरुरोरीरुरौ ।^{५२} अहः सः ।^{५३} संयोगान्तस्य लोपः ।^{५४}
 संयोगादेर्धुटः ।^{५५} लिङ्गान्तनकारस्य ।^{५६} न संवुद्धौ ।^{५७} न संयोगान्ताव-
 लुप्तवच्च पूर्वविधौ ।^{५८} इसुसदोषां घोषवति रः ।^{५९} धुटां तृतीयः ।^{६०}
 अघोषे प्रथमः ।^{६१} वा विरामे ।^{६२} रेफ-सोर्विसर्जनीयः ।^{६३} विरामव्यञ्जना-
 दावुक्तं नपुंसकात् स्यमोर्लोपेऽपि ।^{६४} - इति तृतीयः पादः ।

द्वितीयेऽध्याये चतुर्थः पादः ।

अव्ययीभावादकारान्ताद् विभक्तीनामपञ्चम्याः ।^१ वा तृतीया-
 सप्तम्योः ।^२ अन्यस्माल्लुक् ।^३ अव्ययाच्च ।^४ रूढानां बहुत्वेऽस्त्रियाम-

प्रत्ययस्य ।^१ गर्ग-यस्क - विदादीनां च ।^१ भृग्व्यङ्गिरसकुत्सवसिष्ठगोत-
मेभ्यश्च ।^१ यतोऽपैति भयमादत्ते वा तदपादानम् ।^१ ईप्सितं च
रक्षार्थानाम् ।^१ यस्मै दित्सा रोचते धारयते वा तत् संप्रदानम् ।^{१०} य
आधारस्तदधिकरणम् ।^{११} येन क्रियते तत् करणम् ।^{१२} यत् क्रियते तत्
कर्म ।^{१३} यः करोति स कर्ता ।^{१४} कारयति यः स हेतुश्च ।^{१५} तेषां परमुभ-
यप्राप्तौ ।^{१६} प्रथमा विभक्तिर्लिङ्गार्थवचने ।^{१७} आमन्त्रणे च ।^{१८} शेषाः कर्म-
करणसंप्रदानापादानस्वाम्याद्यधिकरणेषु ।^{१९} पर्यपाङ्गयोगे पञ्चमी ।^{२०}
दिगितरर्तेऽन्यैश्च ।^{२१} द्वितीयैनेन ।^{२२} कर्मप्रवचनीयैश्च ।^{२३} गत्यर्थकर्मणि
द्वितीया - चतुर्थ्यौ चेष्टायामनध्वनि ।^{२४} मन्यकर्मणि चानादरेऽप्राणिनि ।^{२५}
नमः - स्वस्ति-स्वाहा - स्वधा-ऽलं - वषड्योगे चतुर्थी ।^{२६} तादर्थ्ये ।^{२७} तुमर्थाच्च
भाववाचिनः ।^{२८} तृतीया सहयोगे ।^{२९} हेत्वर्थे ।^{३०} कुत्सितेऽङ्गे ।^{३१} विशे-
षणे ।^{३२} कर्तरि च ।^{३३} काल-भावयोः सप्तमी ।^{३४} स्वामीश्वराधिपतिदाया-
दसाक्षिप्रतिभूप्रसूतैः षष्ठीच ।^{३५} निर्धारणे च ।^{३६} षष्ठी हेतुप्रयोगे ।^{३७}
स्मृत्यर्थकर्मणि ।^{३८} करोतेः प्रतियत्ने ।^{३९} हिंसार्थानामज्वरेः ।^{४०} कर्तृ-कर्मणोः
कृति नित्यम् ।^{४१} न निष्ठादिषु ।^{४२} षडो णो ने ।^{४३} म-नोरनुस्वारो घुटि ।^{४४}
वर्गे वर्गान्तः ।^{४५} तवर्गश्च-टवर्गयोगे च-टवर्गौ ।^{४६} नामिकरपरः प्रत्यय-
विकारागमस्थः सिः षं नुविसर्जनीयषान्तरोऽपि ।^{४७} रषृवर्णेभ्यो नो
णमनन्त्यः खर-ह-य-व-कवर्ग-पवर्गान्तरोऽपि ।^{४८} स्त्रियामादा ।^{४९}
नदाद्यन्विवाहव्यन्यन्तुसखिनान्तेभ्य ई ।^{५०} ईकारे स्त्रीकृतेऽलोप्यः ।^{५१}
खरो ह्रस्वो नपुंसके ।^{५२} - इति चतुर्थः पादः । नाम्नि चतुष्टये कारकप्रकरणं समाप्तम् ॥

ॐ

द्वितीयेऽध्याये पञ्चमः पादः ।

- नाम्नां समासो युक्तार्थः ।^१ तत्स्था लोप्या विभक्तयः ।^२
प्रकृतिश्च खरान्तस्य ।^३ व्यञ्जनान्तस्य यत्सुभोः ॥^४ (१)
पदे तुल्याधिकरणे विज्ञेयः कर्मधारयः ।^५
संख्यापूर्वो द्विगुरिति ज्ञेयः ।^६ तत्पुरुषाबुभा ॥^७ (२)
विभक्तयो द्वितीयाद्या नाम्ना परपदेन तु ।
समस्यन्ते समासो हि ज्ञेयस्तत्पुरुषः स च ॥^८ (३)
स्यातां यदि पदे द्वे तु यदि वा स्युर्बहून्यपि ।
तान्यन्यस्य पदस्यार्थे बहुव्रीहिः ।^९ विदिक् तथा ॥^{१०} (४)
द्वन्द्वः समुच्चयो नाम्नोर्बहूनां वापि यो भवेत् ।^{११}
अल्पस्वरतरं तत्र पूर्वम् ।^{१२} यच्चार्षितं द्वयोः ॥^{१३} (५)

- पूर्व वाच्यं भवेद्यस्य सोऽव्ययीभाव इष्यते ।^{१३}
 स नपुंसकलिङ्गं स्यात् ।^{१४} द्वन्द्वैकत्वम् ।^{१५} तथा द्विगोः ॥^{१७} (६)
 पुंवद्भाषितपुंस्कानूङ्पूरण्यादिषु स्त्रियाम् ।
 तुल्याधिकरणे ।^{१८} संज्ञापूरणीकोपधास्तु न ॥^{१९} (७)
 कर्मधारयसंज्ञे तु पुंवद्भावो विधीयते ।^{२०}
 आकारो महतः कार्यस्तुल्याधिकरणे पदे ॥^{२१} (८)
 नस्य तत्पुरुषे लोप्यः ।^{२२} स्वरेऽक्षरविपर्ययः ।^{२३}
 कोः क्त ।^{२४} का त्वीषदर्थेऽक्षे ।^{२५} पुरुषे तु विभावया ॥^{२६} (९)
 याकारौ स्त्रीकृतौ ह्रस्वौ कचित् ।^{२७} ह्रस्वस्य दीर्घता ।^{२८}
 अनव्ययविसृष्टस्तु सकारं क-पवर्गयोः ॥^{२९} (१०)
 ॥ इति पञ्चमः पादः । नास्ति चतुष्टये समासप्रकरणं समाप्तम् ॥

द्वितीयेऽध्याये षष्ठः पादः ।

- वाणपत्ये ।^१ ण्य गर्गादेः ।^२ कुञ्जादेरायनण स्मृतः ।^३
 स्यत्र्यादेरेयण ।^४ इणतः ।^५ बाह्यादेश्च विधीयते ॥^६ (१)
 रागान्नक्षत्रयोगाच्च समूहात्सास्य देवता ।
 तद् वेत्त्यधीते तस्येदमेवमादेरण इष्यते ॥^७ (२)
 तेन दीव्यति संसृष्टं तरतीकण चरत्यपि ।
 पण्याच्छिल्पान्नियोगाच्च क्रीतादेरायुधादपि ॥^८ (३)
 नावस्तार्ये विषाद् वध्ये तुलया संमितेऽपि च ।
 तत्र साधौ यः ।^९ ईयस्तु हिते ।^{१०} यदुगवादितः ॥^{११} (४)
 उपमाने वतिः ।^{१२} तत्त्वौ भावे ।^{१३} यण च प्रकीर्तितः ।^{१४}
 तदस्यास्तीति मन्त्वन्त्वीन् ।^{१५} संख्यायाः पूरणे डमौ ॥^{१६} (५)
 द्वेस्तीयः ।^{१७} त्रेस्तु च ।^{१८} अन्तस्थो, डे षोः ।^{१९} कतिपयात्कतेः ।^{२०}
 विंशत्यादेस्तमद् ।^{२१} नित्यं, शतादेः ।^{२२} षष्ठ्याद्यतत्परात् ॥^{२३} (६)
 विभक्तिसंज्ञा विज्ञेया वक्ष्यन्तेऽतः परं तु ये ।
 अद्यादेः सर्वनामस्ते बहोश्चैव पराः स्मृताः ॥^{२४} (७)
 तत्रेदमिः ।^{२५} रथोरेतेत् ।^{२६} तेषु त्वेतदकारताम् ।^{२७}
 पञ्चम्यास्तस् ।^{२८} त्रसप्तम्याः ।^{२९} इदमो हः ।^{३०} किमः ।^{३१} अत् क चा ॥^{३२} (८)

तहोः कुः ।^{३३} काले किंसर्वयदेकान्येभ्य एव दा ।^{३४}
 इदमोर्ह्यधुनादानीम् ।^{३५} दादानीमौ तदः स्मृतौ ॥^{३६} (९)
 सद्य आद्या निपात्यन्ते ।^{३७} प्रकारवचने तु था ।^{३८}
 इदम्-किम्भ्यां श्मुः कार्यः ।^{३९} आख्याताच्च तमादयः ॥^{४०} (१०)
 समासान्तगतानां वा राजादीनामदन्तता ।^{४१}
 डानुबन्धेऽन्यस्वरादेर्लोपः ।^{४२} तेर्विंशतेरपि ॥^{४३} (११)
 इवर्णावर्णयोर्लोपः स्वरे ये च ।^{४४} नस्तु कचित् ।^{४५}
 उवर्णस्त्वोत्वमापाद्यः ।^{४६} एयेऽकद्र्वास्तु लुप्यते ॥^{४७} (१२)
 कार्यववावापादेशावौकारौकारयोरपि ।^{४८}
 वृद्धिरादौ सणे ।^{४९} न य्वोः, पदाद्योवृद्धिरागमः ॥^{५०} (१३)
 इति पष्ठः पादः ।

॥ इति नाम्नि चतुष्टये तद्वितः समाप्तः । समाप्तश्चायं द्वितीयोऽध्यायः ॥

तृतीयमाख्यातप्रकरणम् ।

तृतीयेऽध्याये प्रथमः पादः ।

अथ परस्मैपदानि ।^१ नव पराण्यात्मने ।^२ त्रीणि त्रीणि प्रथम-मध्य-
 मोत्तमाः ।^३ युगपद्वचने परः पुरुषाणाम् ।^४ नाम्नि प्रयुज्यमानेऽपि
 प्रथमः ।^५ युष्मदि मध्यमः ।^६ अस्मद्युत्तमः ।^७ अदाब्दाधौ दा ।^८ क्रिया-
 भावो धातुः ।^९ काले ।^{१०} संप्रति वर्तमाना ।^{११} सेनातीते ।^{१२} परोक्षा ।^{१३}
 भूतकरणवत्यश्च ।^{१४} भविष्यति भविष्यन्त्याशीः श्वस्तन्यः ।^{१५} तासां
 स्वसंज्ञाभिः कालविशेषः ।^{१६} प्रयोगतश्च ।^{१७} पञ्चम्यनुमतौ ।^{१८} समर्थना-
 शिषोश्च ।^{१९} विध्यादिषु सप्तमी च ।^{२०} क्रियासमभिहारे सर्वकालेषु
 मध्यमैकवचनं पञ्चम्याः ।^{२१} मायोगेऽद्यतनी ।^{२२} मासयोगे ह्यस्तनी च ।^{२३}
 वर्तमाना ।^{२४} सप्तमी ।^{२५} पञ्चमी ।^{२६} ह्यस्तनी ।^{२७} एवमेवाद्यतनी ।^{२८}
 परोक्षा ।^{२९} श्वस्तनी ।^{३०} आशीः ।^{३१} स्यसंहितानि त्यादीनि भविष्यन्ती ।^{३२}
 द्यादीनि क्रियातिपत्तिः ।^{३३} षडाद्याः सार्वधातुकम् ।^{३४} - इति प्रथमः पादः ।

तृतीयेऽध्याये द्वितीयः पादः ।

प्रत्ययः परः ।^१ गुप्-तिज्-क्रिद्यः सन् ।^२ मान्-बध-दान्-शान्भ्यो
 दीर्घश्चाभ्यासस्य ।^३ धातोर्वा तुमन्तादिच्छतिनैककर्तृकात् ।^४ नाम्न

आत्मेच्छायां यिन् ।^{१५} काम्य च ।^{१६} उपमानादाचारे ।^{१७} कर्तुरायिः
 सलोपश्च ।^{१८} इन् कारितं धात्वर्थे ।^{१९} धातोश्च हेतौ ।^{२०} चुरादेश्च ।^{२१} इनि
 लिङ्गस्यानेकाक्षरस्यान्यस्वरादेर्लोपः ।^{२२} रशब्द ऋतो लघोर्व्यञ्जनादेः ।^{२३}
 धातोर्व्यञ्जनादेश्च क्रीयितं क्रियासमभिहारे ।^{२४} गुप्-धूप-विच्छि-पणि-पने-
 रायः ।^{२५} ते धातवः ।^{२६} चकास-कासप्रत्ययान्तेभ्य आम् परोक्षायाम् ।^{२७}
 दययासश्च ।^{२८} नाम्यादेर्गुरुमतोऽनृच्छः ।^{२९} उष-विद-जागृभ्यो वा ।^{३०} भी-
 ही-भृ-हुवांतिवच्च ।^{३१} आमः कृञ्नुप्रयुज्यते ।^{३२} अस्-भुवौ च परस्मै ।^{३३}
 सिज् अद्यतन्याम् ।^{३४} सण् अनिटः शिङन्तान्नाभ्युपधादृशः ।^{३५} श्रि-दृ-
 सु-कमि-कारितान्तेभ्यश्चण् कर्तरि ।^{३६} अण् असु-वचि-ख्याति-लिपि-
 सिचि ष्हः ।^{३७} पुषादिद्युताद्वल्कारानुबन्धार्ति-शास्तिभ्यश्च परस्मै ।^{३८}
 इजात्मने पदेः प्रथमैकवचने ।^{३९} भाव-कर्मणोश्च ।^{४०} सर्वधातुके यण् ।^{४१}
 अन् विकरणः कर्तरि ।^{४२} दिवादेर्यन् ।^{४३} नुः स्वादेः ।^{४४} श्रुवः श्रु च ।^{४५}
 खराद् रुधादेः परो नशब्दः ।^{४६} तनादेरुः ।^{४७} ना क्रयादेः ।^{४८} आन
 व्यञ्जनान्ताद्धौ ।^{४९} आत्मनेपदानि भाव-कर्मणोः ।^{५०} कर्मवत् कर्मकर्ता ।^{५१}
 कर्तरि रुचादि-डानुबन्धेभ्यः ।^{५२} चेक्रीयितान्तात् ।^{५३} आय्यन्ताच्च ।^{५४}
 इन्-ञ-यजादेरुभयम् ।^{५५} पूर्ववत् सनन्तात् ।^{५६} शेषात् कर्तरि परस्मै-
 पदम् ।^{५७} -इति द्वितीयः पादः ।

तृतीयेऽध्याये तृतीयः पादः ।

द्विर्वचनमनभ्यासस्यैकस्वरस्यायस्य ।^१ खरादेर्द्वितीयस्य ।^२ न न बदराः
 संयोगादयोऽप्ये ।^३ पूर्वोऽभ्यासः ।^४ द्वयमभ्यस्तम् ।^५ जक्षादिश्च ।^६ चण्-
 परोक्षा-चेक्रीयित-सनन्तेषु ।^७ जुहोत्यादीनां सार्वधातुके ।^८ अभ्यासस्या-
 दिर्व्यञ्जनमवशेष्यम् ।^९ शिङ्परोऽघोषः ।^{१०} द्वितीय-चतुर्थयोः प्रथम-
 तृतीयौ ।^{११} हो जः ।^{१२} कवर्गस्य चवर्गः ।^{१३} न क्वतेश्चेक्रीयिते ।^{१४}
 ह्रस्वः ।^{१५} ऋवर्णस्याकारः ।^{१६} दीर्घ इणः परोक्षायामगुणे ।^{१७} अस्यादेः
 सर्वत्र ।^{१८} तस्मान्नागमः परादिरन्तश्चेत् संयोगः ।^{१९} ऋकारे च ।^{२०} अश्रो-
 तेश्च ।^{२१} भवतेरः ।^{२२} निजि-विजि-विषां गुणः सार्वधातुके ।^{२३} भृञ्-हाङ्-
 माङामित् ।^{२४} अर्ति-पिपत्योश्च ।^{२५} सन्यवर्णस्य ।^{२६} उवर्णस्य जान्तः
 स्था-पवर्गपरस्यावर्णे ।^{२७} गुणश्चेक्रीयिते ।^{२८} दीर्घोऽनागमस्य ।^{२९} वन्चि-
 सन्चि-ध्वन्चि-भ्रन्चि-कसि-पति-पदि-स्कन्दामन्तो नी ।^{३०} अतोऽन्तोऽ-
 नुस्वारोऽनुनासिकान्तस्य ।^{३१} जपादीनां च ।^{३२} चर-फलोर्लुच परस्यास्य ।^{३३}
 ऋमतो रीः ।^{३४} अलोपे समानस्य सन्वल्लघुनीनि चणपरे ।^{३५} दीर्घो

लघोः ।^{३६} अत् त्वरादीनां च ।^{३७} इतो लोपोऽभ्यासस्य ।^{३८} सनि मि-मी-
मा-दा-रभ-लभ-शक-पत-पदामिस् स्वरस्य ।^{३९} आम्नोतेरीः ।^{४०} दन्भेरिच ।^{४१}
दिगि दयतेः परोक्षायाम् ।^{४२} - इति तृतीयः पादः ।

ॐ

तृतीयेऽध्याये चतुर्थः पादः ।

सपरस्वरायाः संप्रसारणमन्तःस्थायाः ।^१ ग्रहि-ज्या-वधि-व्यधि-वष्टि-
व्यधि-प्रच्छि-व्रश्चि-भ्रस्जीनामगुणे ।^२ स्वपि-वचि-यजादीनां यण्परो-
क्षाशीःपु ।^३ परोक्षायामभ्यासस्योभयेषाम् ।^४ व्यथेश्च ।^५ न वाश्चयोरगुणे
च ।^६ स्वपि-स्यमि-व्येजां चेक्रीयिते ।^७ स्वापेश्चणि ।^८ ग्रहि-स्वपि-प्रच्छां
सनि ।^९ चायः किश्चेक्रीयिते ।^{१०} प्यायः पिः परोक्षायाम् ।^{११} श्वयतेर्वा ।^{१२}
कारिते च संश्रणोः ।^{१३} ह्यतेर्नित्यम् ।^{१४} अभ्यस्तस्य च ।^{१५} वृत्ति-स्वाप्यो-
रभ्यासस्य ।^{१६} न संप्रसारणे ।^{१७} वशेश्चेक्रीयिते ।^{१८} प्रच्छादीनां परोक्षा-
याम् ।^{१९} सन्ध्यक्षरान्तानामाकारोऽविकरणे ।^{२०} न व्ययतेः परोक्षायाम् ।^{२१}
मीनाति-मिनोति-दीङां गुणवृद्धिस्थाने ।^{२२} सनि दीङः ।^{२३} स्मि-जि-क्रीडा-
मिनि ।^{२४} सृजि-दृशोरागमोऽकारः स्वरात्परो धुटि गुणवृद्धिस्थाने ।^{२५}
दीङोऽन्तो यकारः स्वरादावगुणे ।^{२६} आ लोपोऽसार्वधातुके ।^{२७} इटि च ।^{२८}
दा-मा-गायति-पिबति-स्थास्यति-जहातीनामीकारो व्यञ्जनादौ ।^{२९} आशि-
ष्येकारः ।^{३०} अन उस् सिजभ्यस्त-विदादिभ्योऽभुवः ।^{३१} इचस्तलोपः ।^{३२}
हेरकारादहन्तेः ।^{३३} नोश्च विकरणादसंयोगात् ।^{३४} उकाराच्च ।^{३५} उकारलोपो
वमोर्वा ।^{३६} करोतेर्नित्यम् ।^{३७} ये च ।^{३८} अस्योकारः सार्वधातुकेऽगुणे ।^{३९}
रुधादेर्विकरणान्तस्य लोपः ।^{४०} अस्तेरादेः ।^{४१} अभ्यस्तानामाकारस्य ।^{४२}
क्रयादीनां विकरणस्य ।^{४३} उभयेषामीकारो व्यञ्जनादावदः ।^{४४} इकारो
दरिद्रातेः ।^{४५} लोपः सप्तम्यां जहातेः ।^{४६} धुटि हन्तेः सार्वधातुके ।^{४७}
शासेरिदुपधाया अण-व्यञ्जनयोः ।^{४८} हन्तेर्ज हौ ।^{४९} दास्त्योरेऽभ्यासलो-
पश्च ।^{५०} अस्यैकव्यञ्जनमध्येऽनादेशादेः परोक्षायाम् ।^{५१} थलि च सेटि ।^{५२}
तृ-फल-भज-त्रप-श्रन्थि-ग्रन्थि-दन्भीनां च ।^{५३} न शस-दद-वादिगुणि-
नाम् ।^{५४} स्वरादाविवर्णो वर्णान्तस्य धातोरियुवौ ।^{५५} अभ्यासस्यास-
वर्णे ।^{५६} नोर्विकरणस्य ।^{५७} य इवर्णस्यासंयोगपूर्वस्यानेकाक्षरस्य ।^{५८}
इणश्च ।^{५९} नोर्वकारो विकरणस्य ।^{६०} जुहोतेः सार्वधातुके ।^{६१} भुवो वोऽन्तः
परोक्षाऽद्यतन्योः ।^{६२} गोहेरुदुपधायाः ।^{६३} दुषेः कारिते ।^{६४} मानुबन्धानां
ह्रस्वः ।^{६५} इचि वा ।^{६६} जनि-वध्योश्च ।^{६७} ओतो यिन्-आयी स्वरवत् ।^{६८}
औतश्च ।^{६९} नाम्यन्तानां यण्-आधि-यिन्-आशीश्चि-चेक्रीयितेषु ये

दीर्घः ।^{१०} इणोऽनुपसृष्टस्य ।^{११} ऋत ईदन्तश्चिव-चेक्रीयित-यिन्-आयिषु ।^{१२}
 इरन्यगुणे ।^{१३} यणाशिषोर्भे ।^{१४} गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः ।^{१५} चेक्रीयिते च ।^{१६}
 घ्रा-धमोरी ।^{१७} यिन्यवर्णस्य ।^{१८} अदेर्घसलृ सनद्यतन्योः ।^{१९} वा परोक्षा-
 याम् ।^{२०} वेजश्च वयिः ।^{२१} हन्तेर्वधिराशिषि ।^{२२} अद्यतन्यां च ।^{२३} इणो
 गा ।^{२४} इडः परोक्षायाम् ।^{२५} सनीण्-इडोर्गमिः ।^{२६} अस्तेभूरसार्वधातुके ।^{२७}
 व्रुवो वचिः ।^{२८} चक्षिडः ख्याञ् ।^{२९} वा परोक्षायाम् ।^{३०} अजेर्वी ।^{३१}
 अदादेर्लृग् विकरणस्य ।^{३२} इण्-स्था-दा-पिबति-भूभ्यः सिचः परस्मै ।^{३३}

इति चतुर्थः पादः ।

तृतीयेऽध्याये पञ्चमः पादः ।

नाम्यन्तयोर्धातुविकरणयोर्गुणः ।^१ नाभिनश्चोपधाया लघोः ।^२ अनि
 च विकरणे ।^३ करोतेः ।^४ मिदेः ।^५ अभ्यस्तानामुसि ।^६ न णकारानुबन्ध-
 चेक्रीयितयोः ।^७ अभ्यस्तस्य चोपधाया नाभिनः खरे गुणिनि सार्व-
 धातुके ।^८ सनि चानिटि ।^९ सिजाशिषोश्चात्मने ।^{१०} ऋदन्तानां च ।^{११}
 स्था-दोश्च ।^{१२} भुवः सिजलृकि ।^{१३} सृतेः पञ्चम्याम् ।^{१४} दी-धी-वेद्योश्च ।^{१५}
 रुद-विद-मुषां सनि ।^{१६} नाम्यन्तानामनिटाम् ।^{१७} सर्वेषामात्मने सार्व-
 धातुकेऽनुत्तमे पञ्चम्याः ।^{१८} द्वित्व-बहुत्वयोश्च परस्मै ।^{१९} परोक्षायां च ।^{२०}
 सर्वत्रात्मने ।^{२१} आशिषि च परस्मै ।^{२२} सप्तम्यां च ।^{२३} हौ च ।^{२४} तुदादे-
 रनि ।^{२५} आमि विदेरेव ।^{२६} कुटादेरनिनिचट्सु ।^{२७} विजेरिटि ।^{२८} स्थादोरिर-
 द्यतन्यामात्मने ।^{२९} मुचादेरागमो नकारः खरादनि विकरणे ।^{३०} मस्जि-
 नशोर्धुटि ।^{३१} रधि-जभोः खरे ।^{३२} नेटि रधेरपरोक्षायाम् ।^{३३} रभि-लभो-
 रविकरणपरोक्षयोः ।^{३४} हु-धुङ्भ्यां हेर्धिः ।^{३५} अस्तेः ।^{३६} शा शास्तेश्च ।^{३७}
 लोपोऽभ्यस्तादन्तिनः ।^{३८} आत्मने चानकारात् ।^{३९} शेते रिरन्तेरादिः ।^{४०}
 आकारादट औ ।^{४१} ऋदन्तस्येरगुणे ।^{४२} उरोष्ठ्योपधस्य च ।^{४३} इन्यसमान-
 लोपोपधाया ह्रस्वश्चणि ।^{४४} न शास्वृदनुबन्धानाम् ।^{४५} लोपः पिबतेरीच्चा-
 भ्यासस्य ।^{४६} तिष्ठतेरित् ।^{४७} जिघ्रतेर्वा ।^{४८} - इति पञ्चमः पादः ।

तृतीयेऽध्याये षष्ठः पादः ।

अनिदनुबन्धानामगुणेऽनुषङ्गलोपः ।^१ न शब्दाच्च विकरणात् ।^२ परो-
 क्षायामिन्धि-अन्धि-ग्रन्धि-दन्भीनागुमणे ।^३ दन्धि-सन्जि-खन्जि-
 रन्जीनामनि ।^४ अस्योपधाया दीर्घो वृद्धिर्नामिनामिनिचट्सु ।^५ सिचि

परस्मै स्वरान्तानाम् ।^१ व्यञ्जनान्तानामनिटाम् ।^२ अस्य च दीर्घः ।^३
वद-व्रज-रलन्तानाम् ।^४ श्विजाग्रोर्गुणः ।^५ अर्ति-सत्योरणि ।^६ जागर्तेः
कारिते ।^७ यणाशिषोर्ये ।^८ परोक्षायामगुणे ।^९ ऋतश्च संयोगादेः ।^{१०}
ऋदन्तानां च ।^{११} ऋच्छ ऋतः ।^{१२} शीङः सार्वधातुके ।^{१३} अयीर्ये ।^{१४}
आयिरिच्यादन्तानाम् ।^{१५} शा-छा-सा-हा-व्या-वे-पामिनि ।^{१६} अर्ति-
ही-व्ली-री-क्यू-क्षमाय्यादन्तानामन्तः पो यलोपो गुणश्च नामि-
नाम् ।^{१७} पातेलोऽन्तः ।^{१८} धूञ्-प्रीणालोर्नः ।^{१९} स्फायेर्वादेशः ।^{२०} शदेर-
गतौ तः ।^{२१} हन्तेस्तः ।^{२२} हस्य हन्तेर्धिरिनिचोः ।^{२३} लुप्तोपधस्य च ।^{२४}
अभ्यासाच्च ।^{२५} जेर्गिः सन्-परोक्षयोः ।^{२६} चेः किं वा ।^{२७} सणोऽलोपः
खरेऽवहुत्वे ।^{२८} दरिद्रातेरसार्वधातुके ।^{२९} व्रश्चि-मस्जोर्धुटि ।^{३०} यन्यो-
कारस्य ।^{३१} आकारस्योसि ।^{३२} सन्ध्यक्षरे च ।^{३३} अस्तेः सौ ।^{३४} असन्ध्य-
क्षरयोरस्य तौ सलोपश्च ।^{३५} दी-धी-वे-व्योरिवर्णयकारयोः ।^{३६} नामि-
व्यञ्जनान्तादायेरादेः ।^{३७} गम-हन-जन-खन-घसासुपधायाः खरादा-
वनण्यगुणे ।^{३८} कारितस्यानामिड्विकरणे ।^{३९} यस्यापत्यप्रत्ययस्याखर-
पूर्वस्य यिन्आयिषु ।^{४०} न लोपश्च ।^{४१} व्यञ्जनादिस्योः ।^{४२} यस्याननि ।^{४३}
अस्य च लोपः ।^{४४} सिचो धकारे ।^{४५} धुटश्च धुटि ।^{४६} ह्रस्वाच्चानिटः ।^{४७}
इटश्चेटि ।^{४८} स्कोः संयोगाद्योरन्ते च ।^{४९} चवर्गस्य किरसवर्णे ।^{५०} हो
ढः ।^{५१} दादेर्घः ।^{५२} नहेर्घः ।^{५३} भृजादीनां षः ।^{५४} छ-शोश्च ।^{५५} भाषितपुंस्कं
पुंवदायौ ।^{५६} आ-दा-ता-मा-था-मादेरिः ।^{५७} आते आथे इति च ।^{५८}

याशब्दस्य च सप्तम्याः ।^{५९} याम्-युसोरियमियुसौ ।^{६०}

शमादीनां दीर्घो यनि ।^{६१} षिवु-क्लृम्वाचमामनि ॥^{६२}

क्रमः परस्मै ।^{६३} गमिष्यमां छः ।^{६४} पः पिवः ।^{६५} घो जिघ्रः ।^{६६} धमो
धमः ।^{६७} स्थस्तिष्ठः ।^{६८} झो मनः ।^{६९} दाणो यच्छः ।^{७०} हरोः पश्यः ।^{७१}
अर्तेर्ऋच्छः ।^{७२} सतेर्धावः ।^{७३} शदेः शीयः ।^{७४} सदेः सीदः ।^{७५} जा जनेर्वि-
करणे ।^{७६} ज्ञश्च ।^{७७} प्वादीनां ह्रस्वः ।^{७८}

उतो वृद्धिर्व्यञ्जनादौ गुणिनि सार्वधातुके ।^{७९}

जणोतेर्गुणः ।^{८०} ह्यस्तन्यां च ।^{८१} तुहेरिड् विकरणात् ॥^{८२}

ब्रुव ईड् वचनादिः ।^{८३} अस्तेर्दि-स्योः ।^{८४} सिचः ।^{८५} रुदादिभ्यश्च ।^{८६}
अदोऽट् ।^{८७} सस्य सेऽसार्वधातुके तः ।^{८८} अणि वचेरोदुपधायाः ।^{८९}
अस्यतेः स्थोऽन्तः ।^{९०} पतेः पतिः ।^{९१} कृपे रोलः ।^{९२} गिरतेश्चक्रीयते ।^{९३}
वा खरे ।^{९४} तृतीयादेर्घ-ढ-ध-भान्तस्य धातोरादिचतुर्थत्वं स-ध्वोः ।^{९५}
लोपे च दि-स्योः ।^{९६} त-थोश्च दधातेः ।^{९७} -इति षष्ठः पादः ।

तृतीयेऽध्याये सप्तमः पादः ।

इडागमोऽसार्वधातुकस्यादिव्यञ्जनादेरयकारादेः ।^१ स्तु-क्रमिभ्यां परस्मै ।^२ रुदादेः सार्वधातुके ।^३ ईशः से ।^४ ईड्जनोः सध्वे च ।^५ से गमः परस्मै ।^६ हृदन्तात् स्थे ।^७ अन्जेः सिचि ।^८ स्तु-स्तु-धूञ्भ्यः परस्मै ।^९ यमि-रमि-नम्यादन्तानां सिरन्तश्च ।^{१०} स्मिङ्-पूङ्-रन्ज्वशू-कृ-गृ-हृ-धृ-प्रच्छां सनि ।^{११} इटो दीर्घां ग्रहेरपरोक्षायाम् ।^{१२} अनिडेकस्वरादातः ।^{१३} इवर्णादभिव-श्रि-डीङ्-शीङः ।^{१४} उतोऽयु-रु-णु-स्तु-क्षु-क्षुवः ।^{१५} ऋतोऽवृङ्मृजः ।^{१६} शकेः कात् ।^{१७} पचि-वचि-सिचि-रिचि-मुचेश्चात् ।^{१८} प्रच्छेदश्चात् ।^{१९} युजि-रुजि-रन्जि-भुजि-भजि-भन्जि-सन्जि-त्यजि-भ्रस्जि-यजि-मस्जि-सृजि-निजि-विजि-खन्जेर्जात् ।^{२०} अदि-तु-दि-नुदि-क्षुदि-स्विद्यति-विद्यति-विन्दति-विनसि-छिदि-भिदि-हदि-शदि-सदि-पदि-स्कन्दि-खिदेर्दात् ।^{२१} राधि-रुधि-क्रुधि-क्षुधि-बन्धि-शुधि-सिध्यति-बुध्यति-युधि-व्यधि-साधेर्धात् ।^{२२} हनि-मन्य-तेर्नात् ।^{२३} आपि-तपि-तिपि-स्वपि-वपि-शपि-छुपि-क्षिपि-लिपि-लुपि-सृपेः पात् ।^{२४} यभि-रभि-लभेर्भात् ।^{२५} यमि-रमि-नमि-गमे-र्मात् ।^{२६} रिशि-रुशि-ऋशि-लिशि-विशि-दिशि-हशि-स्पृशि-मृशि-दन्शोः शात् ।^{२७} द्विषि-पुष्यति-कृषि-श्लिष्यति-त्विषि-पिषि-विषि-शिषि-शुषि-तुषि-दुषेः पात् ।^{२८} वसति-घसेः सात् ।^{२९} दहि-दिहि-दुहि-मिहि-रिहि-रुहि-लिहि-लुहि-नहि-वहेर्वात् ।^{३०} ग्रह-गुहोः सनि ।^{३१} उवर्णान्ताच्च ।^{३२} इवन्तर्ध-भ्रस्ज-दन्शु-श्रियूर्णु-भर-ज्ञपि-सनि-तनि-पति-दरिद्रां वा ।^{३३} भुवः सिज् लुकि ।^{३४} सृ-वृ-भृ-स्तु-द्रु-सु-श्रुव एव परोक्षायाम् ।^{३५} थल्यृकारात् ।^{३६} कृजोऽसुदः ।^{३७} सुङ् भूषणे संपर्युपात् ।^{३८} -इति सप्तमः पादः ।

ॐ

तृतीययेऽध्याये अष्टमः पादः ।

पदान्ते धुटां प्रथमः ।^१ र-सकारयोर्विसृष्टः ।^२ घ ढ ध भेभ्यस्तथो-र्धोऽधः ।^३ षढोः कः से ।^४ तवर्गस्य ष-टवर्गाद् टवर्गः ।^५ ढे ढ लोपो दीर्घश्चोपधायाः ।^६ सहि-वहोरोदवर्गस्य ।^७ धुटां तृतीयश्चतुर्थेषु ।^८ अघो-पेष्वाशिटां प्रथमः ।^९ भृजः स्वरात् स्वरे द्विः ।^{१०} अस्य वमोर्दीर्घः ।^{११} स्वरा-न्तानां सनि ।^{१२} हनिङ्मोरुपधायाः ।^{१३} नामिनोर्वोरकुर्छुरोर्व्यञ्जने ।^{१४} सस्य ह्यस्तन्यां दौ तः ।^{१५} अङ् धात्वादिर्ह्यस्तन्यद्यतनीक्रियातिपत्तिषु ।^{१६}

स्वरादीनां वृद्धिरादेः ।^{१०} अवर्णस्याकारः ।^{११} अस्तेः ।^{१२} एतेर्ये ।^{१३} न मामा-
स्मयोगे ।^{१४} नास्म्यन्ताद्वातोराशीरद्यतनीपरोक्षासु धो ढः ।^{१५} मर्जो
मार्जिः ।^{१६} धात्वादेः षः सः ।^{१७} णो नः ।^{१८} निमित्तात्प्रत्ययविकारागमस्थः
सः षत्वम् ।^{१९} शासि-वसि-वसीनां च ।^{२०} स्तौतीनन्तयोरेव सनि ।^{२१}
लृग्-लोपे न प्रत्ययकृतम् ।^{२२} स्वरविधिः स्वरे द्विर्वचननिमित्ते कृते
द्विर्वचने ।^{२३} योऽनुबन्धोऽप्रयोगी ।^{२४} शिडिति शादयः ।^{२५} संप्रसारणं
य्वृतोऽन्तःस्थानिमित्ताः ।^{२६} अरु पूर्वे द्वे सन्ध्यक्षरे च गुणः ।^{२७} आरुत्तरे
च वृद्धिः ।^{२८} - इति अष्टमः पादः । समाप्तश्चायं तृतीयोऽध्यायः ।

॥ इति तृतीयमाख्यातप्रकरणम् ॥

चतुर्थं कृतप्रकरणम् ।

चतुर्थेऽध्याये प्रथमः पादः ।

सिद्धिरिज्वद् ज्ञानुबन्धे ।^१ हन्तेस्तः ।^२ न सेटोऽमन्तस्यावमिकमिच-
माम् ।^३ प्रत्ययलुक्तां चानाम् ।^४ सार्वधातुकवच्छे ।^५ डे न गुणः ।^६ के यण-
वच्च योक्तवर्जम् ।^७ जागुः कृत्यशान्तृङ्ग्योः ।^८ गुणी क्त्वा सेङ् अरुदादि-
क्षुध-कुश-क्लिश-गुध-मृड-मृद-वद-वसग्रहाम् ।^९ स्कन्दस्यन्दोः
क्त्वा ।^{१०} व्यञ्जनादेर्व्युपधस्यावो वा ।^{११} तृषि-मृषि-कृषि-वश्चि-लृश्च्युतां
च ।^{१२} थ-फान्तानां चानुषङ्गिणाम् ।^{१३} जान्तनशामनिटाम् ।^{१४} शीङ्-
पूङ्-धृषि-क्ष्विदि-स्विदि-मिदां निष्ठा सेट् ।^{१५} मृषः क्षमायाम् ।^{१६}
भावादिकर्मणोर्वोदुपधात् ।^{१७} ह्लादो ह्रस्वः ।^{१८} छादेर्धेस्-मन्-त्रन्-
किप्सु ।^{१९} दीर्घस्योपपदस्यानव्ययस्य खानुबन्धे ।^{२०} नामिनोऽम् प्रत्यय-
वचैकस्वरस्य ।^{२१} ह्रस्वारुषोर्मोऽन्तः ।^{२२} सत्यागदास्तूनां कारे ।^{२३} गिले-
ऽगिलस्य ।^{२४} उपसर्गादसु-दुर्भ्या लभेः प्राग् भात् खल्-घञोः ।^{२५} आङो
यि ।^{२६} उपात् प्रशंसायाम् ।^{२७} वा कृति रात्रेः ।^{२८} पुरंदर-वाचंयम-सर्व-
सह-द्विषंतपाश्च ।^{२९} धातोस्तोऽन्तः पानुबन्धे ।^{३०} ओदौञ्च्यां कृद् यः
स्वरवत् ।^{३१} जि-क्षयोः शक्ये ।^{३२} क्रीजस्तदर्थे ।^{३३} वेर्लोपोऽपृक्तस्य ।^{३४}
य्वोर्व्यञ्जनेऽये ।^{३५} निष्ठेटीनः ।^{३६} नाल्विष्णवाय्यान्तेत्नुषु ।^{३७} लघुपूर्वोऽय्
यपि ।^{३८} मीनात्यादिदादीनामाः ।^{३९} क्षेर्दीर्घः ।^{४०} निष्ठायां च ।^{४१} स्फायः
स्फीः ।^{४२} प्यायः पीः स्वाङ्गे ।^{४३} श्रुतं पाके ।^{४४} प्रस्त्यः संप्रसारणम् ।^{४५} द्रव-
घनस्पर्शयोः इयः ।^{४६} प्रतेश्च ।^{४७} वाभ्यवाभ्याम् ।^{४८} न वे-ज्योर्यपि ।^{४९}

व्यश्च ।^{५०} सं - परिभ्यां वा ।^{५१} तद् दीर्घमन्यम् ।^{५२} वः कौ ।^{५३} ध्या-प्योः ।^{५४}
 पञ्चमोपधाया धुटि चागुणे ।^{५५} ह्योः शृटौ पञ्चमे च ।^{५६} श्रि-व्यवि-मवि-
 ज्वरि - त्वरामुपधया ।^{५७} राल्लोप्यौ ।^{५८} वनति - तनोत्यादिप्रतिषिद्धेदां धुटि
 पञ्चमोऽच्चातः ।^{५९} यपि च ।^{६०} वा मः ।^{६१} न तिकि दीर्घश्च ।^{६२} उन्देर्मनि ।^{६३}
 घञीन्धेः ।^{६४} स्यदो जवे ।^{६५} रन्जेर्भाव-करणयोः ।^{६६} वुष - धिनिणोश्च ।^{६७}
 वृहेः खरेऽनिटि वा ।^{६८} यम-मन-तन-गमां कौ ।^{६९} विडवनोरा ।^{७०} धुटि
 खनि-सनि-जनाम् ।^{७१} येवा ।^{७२} सनस्तिकि वा ।^{७३} स्फुरि-स्फुल्योर्घ-
 ज्योतः ।^{७४} इज्जहातेः कित्व ।^{७५} यति-स्यति-मा-स्थां त्यगुणे ।^{७६} वा
 छाशोः ।^{७७} दधातेर्हिः ।^{७८} चर-फलोर्दस्य ।^{७९} दद् दोऽधः ।^{८०} खरादुप-
 सर्गात् तः ।^{८१} यपि चादो जग्धिः ।^{८२} घञलोर्घसूः ।^{८३} क्त-क्तवन्तु निष्ठा ।^{८४}
 - इति प्रथमः पादः ।

चतुर्थेऽध्याये द्वितीयः पादः ।

धातोः ।^१ सप्तम्युक्तमुपपदम् ।^२ तत् प्राङ् नाम चेत् ।^३ तस्य तेन
 समासः ।^४ नाव्ययेनानमा ।^५ तृतीयादीनां वा ।^६ कृत् ।^७ वासरूपो-
 ऽस्त्रियाम् ।^८ तव्यानीयौ ।^९ खराद् यः ।^{१०} शकि-सहि-पवर्गान्ताच्च ।^{११}
 आत्खनोरिच्च ।^{१२} यमि-मदि-गदां त्वनुपसर्गे ।^{१३} चरेराडि चागुरौ ।^{१४}
 पण्यावद्यवर्या विक्रेयगर्ह्यानिरोधेषु ।^{१५} बह्वं करणे ।^{१६} अर्यः स्वामि-
 वैश्ययोः ।^{१७} उपसर्या काल्या प्रजने ।^{१८} अजर्य संगते च ।^{१९} नास्त्रि वदः
 क्यप् च ।^{२०} भावे भुवः ।^{२१} हनस् त च ।^{२२} वृज्-दृ-जुषीण-शासु-स्तु-
 गुहां क्यप् ।^{२३} ऋदुपधाच्चाकृपिचृतेः ।^{२४} भृजोऽसंज्ञायाम् ।^{२५} ग्रहो-
 ऽपि-प्रतिभ्यां वा ।^{२६} पद-पक्षयोश्च ।^{२७} वौ नी-पूजभ्यां कल्क-मुञ्ज-
 योः ।^{२८} कृ-वृषि-मृजां वा ।^{२९} सूर्य-रुच्याव्यध्याः कर्तरि ।^{३०} भिद्योद्ध्यौ
 नदे ।^{३१} पुष्य-सिध्यौ नक्षत्रे ।^{३२} युग्यं पत्रे ।^{३३} कृष्ट-पच्य-कुप्ये संज्ञा-
 याम् ।^{३४} ऋवर्ण-व्यञ्जनान्ताद् घ्यण् ।^{३५} आसु-युव-पि-रपि-लपि-
 त्रपि-दभिचमां च ।^{३६} उवर्णादावश्यके ।^{३७} पा-धोर्मानसामिधेन्योः ।^{३८}
 प्राडोर्नियोऽसंमतानित्ययोः खरवत् ।^{३९} संचिकुण्डपः क्रतौ ।^{४०} राजसू-
 यश्च ।^{४१} सांनार्य-निकार्यौ हविर्निवासयोः ।^{४२} परिचार्योपचार्यावग्रौ ।^{४३}
 चित्याग्निचित्ये च ।^{४४} अमावस्या वा ।^{४५} ते कृत्याः ।^{४६} वुण्-तृचौ ।^{४७}
 अच् पचादिभ्यश्च ।^{४८} नन्द्यादेर्युः ।^{४९} ग्रहादेर्णिन् ।^{५०} नाम्युपधप्री-कृ-
 गृ-ज्ञां कः ।^{५१} उपसर्गे त्वातो डः ।^{५२} धेङ्इहशि-पा-घ्रा-ध्मः शः ।^{५३}
 साहि-साति-वेद्युदेजि-चेति-धारि-पारि-लिम्प-विन्दां त्वनुपसर्गे ।^{५४} वा

ज्वलादिदुनीभुवो णः ।^{१५} समाडोः सुवः ।^{१६} अवे हसोः ।^{१७} दिहि-
लिहि-श्लिषि-श्वसि-व्यध्यतीणइयातां च ।^{१८} ग्रहेर्वा ।^{१९} गेहे त्वक् ।^{२०}
शिल्पिनि वुष् ।^{२१} गस्थकः ।^{२२} ण्युद् च ।^{२३} हः काल-त्रीह्योः ।^{२४} आशि-
प्यकः ।^{२५} पु-सु-सृत्वां साधुकारिणि ।^{२६} - इति द्वितीयः पादः ।

ॐ

चतुर्थेऽध्याये तृतीयः पादः ।

• कर्मण्यण ।^१ ह्वावामश्च ।^२ शीलि-कामि-भक्ष्याचरिभ्यो णः ।^३ आतो-
ऽनुपसर्गात् कः ।^४ नास्मि स्थश्च ।^५ तुन्द-शोकयोः परिमृजापनुदोः ।^६ प्रे-
दाज्ञः ।^७ समि ख्यः ।^८ गष्टक् ।^९ सुरा-सीध्वोः पिबतेः ।^{१०} हजोऽज् वयो-
ऽनुचमनयोः ।^{११} आडि ताच्छील्ये ।^{१२} अर्हश्च ।^{१३} धृजः प्रहरणे चादण्डसू-
त्रयोः ।^{१४} धनुर्दण्ड-त्सरुलाङ्गलाङ्कुश-यष्टि-तोमरेषु ग्रहेर्वा ।^{१५} स्तम्ब-कर्णयो-
रमिजपोः ।^{१६} शंपूर्वेभ्यः संज्ञायाम् ।^{१७} शीडोऽधिकरणे च ।^{१८} चरेष्टः ।^{१९} पुरो-
ऽग्रतोऽग्रेषु सतैः ।^{२०} पूर्वकर्तरि ।^{२१} कृजो हेतु-ताच्छील्यानुलोम्येष्वशब्द-
श्लोक-कलह-गाथा-चैर-चाटु-सूत्र-मन्त्रपदेषु ।^{२२} तदाद्याद्यनन्तन्ताकार-
बहु-बाह्वर्द्धिवा-विभा-निशा-प्रभा-भाश्चित्रकर्तृ-नान्दी-किं-लिपि-लिवि-
बलि-भक्ति-क्षेत्र-जङ्घा-धनुररुः-संख्यासु च ।^{२३} भृतौ कर्मशब्दे ।^{२४} इः स्तम्ब-
शकृतोः ।^{२५} हरतेर्हति-नाथयोः पशौ ।^{२६} फले-मल-रजःसु ग्रहेः ।^{२७} देव-
वातयोरापेः ।^{२८} आत्मोदर-कुक्षिषु भृजः खिः ।^{२९} एजेः खश् ।^{३०} शुनी-स्तन-
सुञ्ज-कूलास्य-पुष्पेषु घेटः ।^{३१} नाडी-कर-मुष्टि-पाणि-नासिकासु धमश्च ।^{३२}
विध्वरुस्तिलेषु तुदः ।^{३३} असूयोऽग्रयोर्हशः ।^{३४} ललाटे तपः ।^{३५} मित-नख-
परिमाणेषु पचः ।^{३६} कूल उट्टुजोद्ग्रहोः ।^{३७} वहंलिहाभ्रलिह-परंतपेरंसदाश्च ।^{३८}
वदेः खः प्रिय-वशयोः ।^{३९} सर्वकूलाभ्रकरीषेषु कषः ।^{४०} भयर्तिमेघेषु कृजः ।^{४१}
क्षेम-प्रियमद्रेष्वण च ।^{४२} भाव-करणयोस्त्वाशिते भुवः ।^{४३} नास्मि तृ-भृ-
वृजि-धारि-तपि-दमि-सहां संज्ञायाम् ।^{४४} गमश्च ।^{४५} उरोविहायसोरुरविहौ
च ।^{४६} डोऽसंज्ञायामपि ।^{४७} विहंग-तुरंग-भुजंगाश्च ।^{४८} अन्यतोऽपि च ।^{४९}
हन्तेः कर्मण्याशीर्गत्योः ।^{५०} अपात् क्लेशतमसोः ।^{५१} कुमार-शीर्षयोर्णिन् ।^{५२}
टग् लक्षणे जायापत्योः ।^{५३} अमनुष्यकर्तृकेऽपि च ।^{५४} हस्ति-बाहु-कपाटेषु
शक्तौ ।^{५५} पाणिघ-ताडघौ शिल्पिनि ।^{५६} नग्न-पलित-प्रियान्ध-स्थूलसुभ-
गाद्येष्वभूततद्भावे कृजः ख्युद् करणे ।^{५७} भुवः खिष्णु-खुकजौ कर्तरि ।^{५८}
भजो विण् ।^{५९} सहश्छन्दसि ।^{६०} वहश्च ।^{६१} अनसि डश्च ।^{६२} दुहः को घश्च ।^{६३}
विट् क्रमि-गमि-खनि-सनि-जनम् ।^{६४} मन्त्रे श्वेतव-हुक्थशंस-पुरोडाशाव-
यजिभ्यो विण् ।^{६५} आतो मन्-कनिष्-वनिष्-विचः ।^{६६} अन्येभ्योऽपि

दृश्यन्ते ।^{१०} क्विप् च ।^{११} वहे पञ्चम्यां अंशोः ।^{१२} स्पृशोऽनुदके ।^{१३} अदो-
ऽनन्ने ।^{१४} कव्ये च ।^{१५} ऋत्विग्-दधृक्-स्रग्-दिगुष्णिहश्च ।^{१६} सत्-सू-द्विष-
द्रुह-दुह-युज-विद-भिद-छिद-जि-नी-राजामुपसर्गोऽपि ।^{१७} कर्मण्युपमाने
त्यदादौ दृशष्टक्-सकौ च ।^{१८} नाङ्ग्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये ।^{१९} कर्तर्यु-
पमाने ।^{२०} व्रताभीक्ष्ण्ययोश्च ।^{२१} मनः पुंवच्चात्र ।^{२२} खश्चात्मने ।^{२३}
करणेऽतीते यजः ।^{२४} कर्मणि हनः कुत्सायाम् ।^{२५} क्विप् ब्रह्म-भ्रूण-वृत्रेषु ।^{२६}
कृजः सुपुण्य-पाप-कर्म-मन्त्र-पदेषु ।^{२७} सोमे सुजः ।^{२८} चेरशौ ।^{२९} विक्रिय
इन् कुत्सायाम् ।^{३०} दृशोः कनिप् ।^{३१} सहाराज्ञोर्युधः ।^{३२} कृजश्च ।^{३३} सप्तमी-
पञ्चम्यन्ते जनेर्दः ।^{३४} अन्यत्रापि च ।^{३५} निष्ठा ।^{३६} इवनिप् सुयजोः ।^{३७}
जीर्यतेरन्तृन् ।^{३८} - इति तृतीयः पादः ।

चतुर्थेऽध्याये चतुर्थः पादः ।

कन्सु-कानौ परोक्षावच्च ।^१ वर्तमाने शन्तृडानशावप्रथमैकाधिक-
रणामन्त्रितयोः ।^२ लक्षण-हेत्वोः क्रियायाः ।^३ वेत्तेः शन्तुर्वन्सुः ।^४
आनोऽत्रात्मने ।^५ ई तस्यासः ।^६ आन्मोऽन्त आने ।^७ पूङ्-यजोः शानङ् ।^८
शक्तिवयस्ताच्छील्ये ।^९ इङ्धारिभ्यां शन्तृङ्ङकृच्छे ।^{१०} द्विषः शत्रौ ।^{११}
सुजो यज्ञसंयोगे ।^{१२} अर्हः प्रशंसायाम् ।^{१३} तच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारिष्वा
केः ।^{१४} तृन् ।^{१५} आज्यलंकृजभू-सहि-रुचि-वृत्ति-वृधि-चरि-प्रजनापत्रपेना-
मिष्णुच् ।^{१६} मदि-पति-पचासुदि ।^{१७} जि-भुवोः स्तुक् ।^{१८} ग्ला-म्ला-स्था-क्षि-प-
चि-परिमृजां स्तुः ।^{१९} त्रसि-गृधि-धृषि-क्षिपां कुः ।^{२०} शमामष्टानां घिनिण् ।^{२१}
युज-भज-भुज-द्विष-द्रुह-दुह-दुषाङ्-क्रीड-त्यजानुरुधाङ्-यमाङ्-यस-र-
न्जाभ्याङ्-हनां च ।^{२२} समि-सृजि-पृचि-ज्वरित्वराम् ।^{२३} वौ विच-कत्थ-अ-
न्मु-कष-लषाम् ।^{२४} प्रे द्रु-मथ-वद-वस-लषाम् ।^{२५} परौ सृदहोः ।^{२६} क्षिप-रट-व-
द-वादि-देविभ्यो वुण् च ।^{२७} निन्द-हिंस-क्लिश-खा-दानेकस्वरविनाशिर्व्या-
भाषासूयां वुञ् ।^{२८} देवि-कुशोश्चोपसर्गे ।^{२९} कुधि-मण्डि-चलि-शब्दार्थेभ्यो
युः ।^{३०} रुचादेश्च व्यञ्जनादेः ।^{३१} जु-चंक्रम्य-दंद्रम्य-सृ-गृधि-ज्वल-शुच-लष-
पत-पदाम् ।^{३२} न यान्तसूद-दीप-दीक्षाम् ।^{३३} शृ-कम-गम-हन-वृष-भू-स्था-
लष-पत-पदामुक्ज ।^{३४} वृङ्-भिक्षि-लुण्टि-जलिप-कुटां षाकः ।^{३५} प्रे जु-सु-
वोरिन् ।^{३६} जीण्-दक्षि-विश्रि-परिभू-वमाभ्यमान्यथां च ।^{३७} दयि-पति-गृहि-
स्पृहि-अद्वा-तन्द्रा-निद्राभ्य आलुः ।^{३८} शदि-सदि-धेङ्-दासिभ्यो रुः ।^{३९}
स्रदिघसां मरक् ।^{४०} मिदि-भासि-भन्जां घुरः ।^{४१} छिदि-भिदि-विदां कु-
रः ।^{४२} जागुरूकः ।^{४३} चेक्रीयितान्तानां यजि-जपि-दंशि-वदाम् ।^{४४} तस्य

लुगचि ।^{५५} ततो यातेर्वरः ।^{५६} कसि-पिसि-भासीश-स्था-प्रमदां च ।^{५७}
 सृ-जीण-नशां करप् ।^{५८} गमस्त च ।^{५९} दीपि-कम्प्यजसि-हिंसि-कमि-
 स्मिनमां रः ।^{६०} सनन्ताशंसिभिक्षासुः ।^{६१} विन्दिच्छ च ।^{६२} आट्टवर्णो-
 पधालोपिनां किर्द्वे च ।^{६३} तृषि-धृषि-स्वपां नजिङ् ।^{६४} बृवन्चोरासुः ।^{६५}
 भियो रुग्-लुकौ च ।^{६६} क्विञ् भ्राजि-पृ-धुर्वीभासाम् ।^{६७} द्युति-गमोर्द्वे
 च ।^{६८} भुवो डुर्विशंप्रेषु ।^{६९} कर्मणि घेटः घृन् ।^{७०} नी-दाप्-शसु-यु-युज-स्तु-
 तुद-सि-सिच-मिह-पत-दंश-नहां करणे ।^{७१} हल-शूकरयोः पुवः ।^{७२} अर्ति-
 त्-धू-सू-खनि-सहि-चरिभ्य इत्रन् ।^{७३} पुवः संज्ञायाम् ।^{७४} ऋषि-देवतयोः
 कर्तरि ।^{७५} ज्यनुबन्ध-मति-बुद्धि-पूजार्थेभ्यः क्तः ।^{७६} उणादयो भूतेऽपि ।^{७७}
 भविष्यति गम्यादयः ।^{७८} वुण-तुमौ क्रियायां क्रियार्थायाम् ।^{७९}
 भाववाचिनश्च ।^{८०} कर्मणि चाण् ।^{८१} शन्नानौ स्य-संहितौ शेषे च ।^{८२}
 -इति चतुर्थः पादः ।

ॐ

चतुर्थेऽध्याये पञ्चमः पादः ।

पद-रुज-विश-स्पृशोचां घञ् ।^१ सृ स्थिर-व्याध्योः ।^२ भावे ।^३ अकर्तरि
 च कारके संज्ञायाम् ।^४ सर्वस्मात् परिमाणे ।^५ इडाभ्यां च ।^६ उपसर्गे
 रुवः ।^७ समि दुवः ।^८ यु-द्वोरुदि च ।^९ श्रि-नी-भूभ्योऽनुपसर्गे ।^{१०}
 क्षु-श्रुभ्यां वौ ।^{११} स्त्रश्च प्रथनेऽशब्दे ।^{१२} प्रे चायज्ञे ।^{१३} छन्दोनाम्नि च ।^{१४}
 प्रे द्रु-स्तु-श्रुवः ।^{१५} नियोऽवोदोः ।^{१६} निरभ्योः पूर्वोः ।^{१७} यज्ञे समि
 'स्तुवः ।^{१८} उद्योर्गिरः ।^{१९} किरौ धान्ये ।^{२०} नौ वृजः ।^{२१} उदि श्रि-पुवोः ।^{२२}
 ग्रहश्च ।^{२३} अवन्योराक्रोशे ।^{२४} प्रे लिप्सायाम् ।^{२५} समि मुष्टौ ।^{२६} परौ
 यज्ञे ।^{२७} वावे वर्षप्रतिबन्धे ।^{२८} प्रे रश्मौ ।^{२९} वणिजां च ।^{३०} वृणोतेरा-
 च्छादने ।^{३१} आङि रु-भ्रुवोः ।^{३२} परौ भ्रुवोऽवज्ञाने ।^{३३} चेस्तु हस्तादाने ।^{३४}
 शरीर-निवासयोः कश्चादेः ।^{३५} संघे चानौत्तराधये ।^{३६} परिन्योर्नीणोर्द्यूता-
 भ्रेषयोः ।^{३७} व्युपयोः शेतेः पर्याये ।^{३८} अभिविधौ भाव इनुण् ।^{३९} कर्म-
 व्यतीहारे णच् स्त्रियाम् ।^{४०} स्वर-वृ-दृ-गमि-ग्रहाम् अल् ।^{४१} उपसर्गेऽदेः ।^{४२}
 नौ ण च ।^{४३} मदेः प्रसमोर्हर्षे ।^{४४} व्यध-जपोश्चानुपसर्गे ।^{४५} खन-हसोर्वा ।^{४६}
 यमः संन्युपविषु च ।^{४७} नौ गद-नद-पठ-खनाम् ।^{४८} कणो वीणायां च ।^{४९}
 पणः परिमाणे नित्यम् ।^{५०} समुदोरजः पशुषु ।^{५१} ग्लहोऽक्षेभु ।^{५२} सर्तेः

प्रजने ।^{१३} हो ह्यश्चाभ्युपनिविषु च ।^{१४} आङि युद्धे ।^{१५} भावेऽनुपसर्गस्य ।^{१६}
हन्तेर्वधिश्र ।^{१७} सूतौ घनिश्च ।^{१८} प्राद् गृहैकदेशे घञ् च ।^{१९} अन्तर्घनो-
द्घनौ देशात्याधानयोः ।^{२०} करणेऽयोविद्वेषु ।^{२१} परौ डः ।^{२२} नौ निमित्ते ।^{२३}
समुदोर्गण-प्रशंसयोः ।^{२४} उपात् क आश्रये ।^{२५} स्तम्भेऽच्च ।^{२६} द्वनुव-
न्धादथुः ।^{२७} इवनुबन्धात् त्रिमक् तेन निर्वृत्ते ।^{२८} याचि-विच्छि-प्रच्छि-
यजि-स्वपि-रक्षि-यतां नङ् ।^{२९} उपसर्गे दः किः ।^{३०} कर्मण्यधिकरणे च ।^{३१}
स्त्रियां क्तः ।^{३२} साति-हेति-यूति-जूतयश्च ।^{३३} भावे पचि-गा-पा-
स्थाभ्यः ।^{३४} व्रज-यजोः क्यप् ।^{३५} समजासनि-सद-नि-पति-शीङ्-सु-
विद्यटि-चरि-मनि-भृजिणां संज्ञायाम् ।^{३६} कृजः श च ।^{३७} सतैर्यश्च ।^{३८}
इच्छा ।^{३९} शंसिप्रत्ययादः ।^{४०} गुरोश्च निष्ठासेदः ।^{४१} षानुबन्धभिदादि-
भ्यस्त्वङ् ।^{४२} भीषि-चिन्ति-पूजि-कथि-कुम्बि-चर्चि-स्पृहि-तोलि-दोलि-
भ्यश्च ।^{४३} आतश्चोपसर्गे ।^{४४} ईषि-श्रन्ध्यासि-वन्दि-विदि-कारितान्तेभ्यो
युः ।^{४५} कीर्तीषोः क्तिश्च ।^{४६} रोगाख्यायां वुञ् ।^{४७} संज्ञायां च ।^{४८} पर्याया-
हणेषु च ।^{४९} प्रश्नाख्यानयोरिञ् च वा ।^{५०} नञ्यन्याक्रोशे ।^{५१} कृत्ययुटोऽ-
न्यत्रापि च ।^{५२} नपुंसके भावे क्तः ।^{५३} युट् च ।^{५४} करणाधिकरणयोश्च ।^{५५}
पुंसि संज्ञायां घः ।^{५६} गोचर-संचर-वह-व्रज-व्यज-क्रमापणनिगमाश्च ।^{५७}
अवे तृस्त्रोर्घञ् ।^{५८} व्यञ्जनाच्च ।^{५९} उदङ्कोऽनुदके ।^{६०} जालमानायः ।^{६१} ईषद्-
दुःसुषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु खल् ।^{६२} कर्तृ-कर्मणोश्च भू-कृजोः ।^{६३} आद्भ्यो
य्वदरिद्रातेः ।^{६४} शासु-युधि-हशि-धृषि-मृषां वा ।^{६५} इच्छार्थेष्वेककर्तृकेषु
तुम् ।^{६६} कालसमयवेलाशक्यार्थेषु च ।^{६७} अर्हतौ तृच् ।^{६८} शकि च
कृत्याः ।^{६९} प्रैष्यातिसर्गप्राप्तकालेषु ।^{७०} आवश्यकाधमर्णयोर्णिन् ।^{७१}
तिक्कृतौ संज्ञायामाशिषि ।^{७२} धातुसंबन्धे प्रत्ययाः ।^{७३} - इति पञ्चमः पादः ।

चतुर्थेऽध्याये षष्ठः पादः ।

अलं-खल्वोः प्रतिषेधयोः क्त्वा वा ।^१ मेडः ।^२ एककर्तृकयोः पूर्वकाले ।^३
परावरयोगे च ।^४ णम् चाभीक्ष्ण्ये द्विश्च पदम् ।^५ विभाषाग्रे-प्रथम-पूर्वेषु ।^६
कर्मण्याक्रोशे कृजः खमिञ् ।^७ खादौ च ।^८ अन्यथैवंकथमित्थंसु सिद्धा-
प्रयोगश्चेत् ।^९ यथा-तथयोरसूयाप्रतिवचने ।^{१०} ह्रशो णम् साकल्ये ।^{११}
यावति विन्द-जीवोः ।^{१२} चर्मोदरयोः पूरेः ।^{१३} वर्षप्रमाण ऊलोपश्च वा ।^{१४}

चेलार्थे क्रोपेः ।^{१०} निमूल-समूलयोः कषः ।^{११} शुष्क-चूर्ण-रक्षेणु पिषः ।^{१२}
जीवे ग्रहः ।^{१३} अकृते कृजः ।^{१४} समूले हन्तेः ।^{१५} करणे ।^{१६} हस्तार्थे ग्रहव-
तिवृताम् ।^{१७} स्वार्थे पुषः ।^{१८} स्नेहने पिषः ।^{१९} बन्धोऽधिकरणे ।^{२०} संज्ञायां च ।^{२१}
कर्त्रोर्जाव-पुरुषयोर्नशि-वहिभ्याम् ।^{२२} ऊर्ध्वे शुषि-पूरोः ।^{२३} कर्मणि चोप-
माने ।^{२४} कषादिषु तैरेवानुप्रयोगः ।^{२५} तृतीयायामुपदंशेः ।^{२६} हिंसार्थाच्चिक-
कर्मकात् ।^{२७} सप्तम्यां च प्रमाणासत्तयोः ।^{२८} उपपीड-रुध-कर्षश्च ।^{२९} अपादाने
परीप्सायाम् ।^{३०} द्वितीयायां च ।^{३१} स्वाङ्गेऽध्रुवे ।^{३२} परिक्लिश्यमाने च ।^{३३}
विशि-पति-पदि-स्कन्दां व्याप्यमानासेव्यमानयोः ।^{३४} तुष्य-स्वोः क्रिया-
न्तरे कालेषु ।^{३५} नाङ्यादिशिग्रहोः ।^{३६} कृजोऽव्ययेऽयथेष्टारुह्याने क्त्वा
च ।^{३७} तिर्यच्यपवर्गे ।^{३८} स्वाङ्गे तसि ।^{३९} भुवस्तूष्णीमि च ।^{४०} कर्तरि कृतः ।^{४१}
भाव-कर्मणोः कृत्य-क्त-खलर्थाः ।^{४२} आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च ।^{४३}
गल्यर्थाकर्मकश्लिष-शीङ्-स्थाय-वस-जन-रुह-जीर्यतिभ्यश्च ।^{४४} दाश-
गोत्रौ संप्रदाने ।^{४५} भीमादयोऽपादाने ।^{४६} ताभ्यामन्यत्रोणादयः ।^{४७}
क्तोऽधिकरणे प्रौढ्यगति-प्रत्यवसानार्थेभ्यः ।^{४८} यु-बु-झामनाकान्ताः ।^{४९}
समासे भाविन्यनजः क्तवो यप् ।^{५०} च-जोः क-गौ धुड-यानुबन्धयोः ।^{५१}
न्यङ्कादीनां हश्च घः ।^{५२} न कवर्गादिब्रज्यजाम् ।^{५३} घ्यण्यावश्यके ।^{५४}
प्रवचर्चि-रुचि-याचि-त्यजाम् ।^{५५} वचोऽशब्दे ।^{५६} नि-प्राभ्यां युजः शक्ये ।^{५७}
भुजोऽन्ते ।^{५८} भुज-न्युब्जौ पाणि-रोगयोः ।^{५९} हृग्-हृश-हृक्षेणु समानस्य
सः ।^{६०} इदमी ।^{६१} किम् की ।^{६२} अदोऽभूः ।^{६३} आ सर्वनाम्नः ।^{६४} विष्वग्दे-
वयोश्चान्यस्वरादे-रद्यश्चतौ कौ ।^{६५} सह-सं-तिरसां सप्रि-समि-तिरयः ।^{६६}
रुहेर्धो वा ।^{६७} मो नो धातोः ।^{६८} वमोश्च ।^{६९} खरे धातुरनात् ।^{७०} अर्तीण-
घसैकस्वरातामिङ् वन्सौ ।^{७१} गम-हन-विद-विश-हृशां वा ।^{७२} दाश्वान्
साह्वान् मीढ्वांश्च ।^{७३} न श्रुवर्णवृतां कालुबन्धे ।^{७४} घोषवत्तयोश्च कृति ।^{७५}
वेषु-सह-लुभ-रुष-रिषां ति ।^{७६} रधादिभ्यश्च ।^{७७} स्वरति-सूति-सूयत्यूद-
नुबन्धात् ।^{७८} उदनुबन्धपूक्लिशां क्त्व ।^{७९} जृ-त्रश्चोरिड् ।^{८०} लुभो विमो-
हने ।^{८१} क्षुधि-वसोश्च ।^{८२} निष्ठायां च ।^{८३} पू-क्लिशोर्वा ।^{८४} न डीश्चीदनुबन्ध-
वेटामपति-निष्कुषोः ।^{८५} आदनुबन्धाच्च ।^{८६} भावादिकर्मणोर्वा ।^{८७} क्षुभि-
वाहि-स्वनि-ध्वनि-फणि-कषि-घुषां क्ते नेङ् मन्थ-भृशमनस्तमोऽनायास-
कृच्छ्राविशब्दनेषु ।^{८८} लग्न-मिलष्ट-विरिब्धाः सक्ताविस्पष्टस्वरेषु ।^{८९} परिवृढ-

हृदौ प्रभु-बलवतोः ।^{१०५} सं-नि-विभ्योऽर्देः ।^{१०६} सामीप्येऽभेः ।^{१०७} वा रुष्य-
 मत्वरसंघुषाखनाम् ।^{१०८} हृषेलोमसु ।^{१०९} दान्त-शान्त-पूर्ण-दस्त-स्पष्ट-च्छन्न-
 ज्ञप्ताश्चेनन्ताः ।^{११०} रान्निष्ठातो नोऽपृ-मूर्छि-मदि-ख्या-ध्याभ्यः ।^{१११} दाद्
 दस्य च ।^{११२} आतोऽन्तःस्थासंयुक्तात् ।^{११३} ल्वाद्योदनुबन्धाच्च ।^{११४} ब्रश्चेः
 क च ।^{११५} क्षेदीर्घात् ।^{११६} श्योऽस्पर्शे ।^{११७} अनपादानेऽन्चेः ।^{११८} अविजिगी-
 षायां दिवः ।^{११९} ह्री-घ्रा-त्रोन्द-नुद-विन्दां वा ।^{१२०} क्षै-शुषि-पचां मकवाः ।^{१२१}
 वा प्रस्त्यो मः ।^{१२२} निर्वाणोऽवाते ।^{१२३} भित्तिर्णवित्ताः शकलाधमर्ण-
 भोगेषु ।^{१२४} अनुपसर्गात् फुल्ल-क्षीव-कृशोल्लाघाः ।^{१२५} अवर्णादूटो
 वृद्धिः ।^{१२६}—इति पष्ठः पादः । समाप्तश्चायं चतुर्थोऽध्यायः ।

॥ इति चतुर्थं कृत्यकरणं समाप्तम् ॥

*

॥ इति कातन्त्रं समाप्तम् ॥

* *
*

कातन्त्रसूत्रपाठस्य

अकाराद्यनुक्रमेण सूचिः ।

अं इत्यनुस्वारः ।	१।१।१९	अथ परस्मैपदानि ।	३।१।१
अः इति विसर्जनीयः ।	१।१।१६	अदसः पदे मः ।	२।२।४५
अकर्तरि च कारके संज्ञायाम् ।	४।५।४	अदसश्च ।	२।३।३९
अकारादसंबुद्धौ मुश्च ।	२।२।७	अदादेर्लुग् विकरणस्य ।	३।४।९२
अकारे लोपम् ।	२।१।१७	अदाच् दाधौ दा ।	३।१।८
अकारो दीर्घं घोषयति ।	२।१।१४	अदितुदिनुदिक्षुदिस्त्रिबतिविद्यतिविन्दति-	
अकृते कृजः ।	४।६।१९	विनत्तिछिदिभिदिहदिशदिसदि-	
अग्निवच्छसि ।	२।१।६५	स्कन्दिस्त्रिदेर्दात् ।	३।७।२१
अग्नेरमोऽकारः ।	२।१।५०	अदेर्धस्लृ सनद्यतन्योः ।	३।४।७९
अघुट्स्वरादौ सेट्स्यापि		अदोऽट् ।	३।६।९२
वन्सेर्वशब्दस्योत्वम् ।	२।२।४६	अदोऽनन्ते ।	४।३।७१
अघुट्स्वरे लोपम् ।	२।२।३७	अदोऽमुश्च ।	२।१।५४
अघोषवतोश्च ।	१।५।८	अदोऽमूः ।	४।६।६८
अघोषे प्रथमः ।	२।३।६१	अद्यतन्यां च ।	३।४।८३
अघोषेष्वशिटां प्रथमः ।	३।८।९	अद् व्यञ्जनेऽनक् ।	२।३।३५
अच् पचादिभ्यश्च ।	४।२।४८	अन उस् सिजभ्यस्तविदादिभ्योऽभुवः ।	३।४।३१
अजर्यं संगते च ।	४।२।१९	अनडुहश्च ।	२।२।४२
अजेर्वी ।	३।४।९१	अनतिक्रमयन्विश्लेषयेत् ।	१।१।२२
अङ् धात्वादिर्हस्तन्यबतनी-		अनन्तो घुटि ।	२।२।३६
क्रियातिपत्तिषु ।	३।८।१६	अनपादानेऽन्चेः ।	४।६।१०८
अणि वचेरोदुपधायाः ।	३।६।९४	अनव्ययविसृष्टस्तु सकारं क-पवर्गयोः ।	२।५।२९
अण् असुवचिख्यातिलिपिसिचिह्नः ।	३।२।२७	अनसि डश्च ।	४।३।६२
अतोऽन्तोऽनुस्वारोऽनुनासिकान्तस्य ।	३।३।३१	अनि च विकरणे ।	३।५।३
अत् क च ।	२।६।३२	अनिङेकस्वरादातः ।	३।७।१३
अत् त्वरादीनां च ।	३।३।३७	अनिदनुबन्धानामगुणेऽनुषङ्गलोपः ।	३।६।१
अत् पञ्चम्यद्वित्वे ।	२।३।१४	अनुनासिका ङञणनमाः ।	१।१।१३

अनुपदिष्टाश्च ।	१।३।४	अभ्यासाच्च ।	३।६।३०
अनुपसर्गात् फुल्लक्षीवकृशोल्लाघाः ।	४।६।११५	अमनुष्यकर्तृकेऽपि च ।	४।३।५४
अनुषङ्गश्चाकुञ्चेत् ।	२।२।३९	अमावस्या वा ।	४।२।४५
अनेकाक्षरयोस्त्वसंयोगाद्यवौ ।	२।२।५९	अमौ चाम् ।	२।३।८
अन्चेरलोपः पूर्वस्य च दीर्घः ।	२।२।४९	अम्-शसोरा ।	२।२।३४
अन्जेः सिचि ।	३।७।८	अम्-शसोरादिलोपम् ।	२।१।४७
अन्तःस्था यरलवाः ।	१।१।१४	अयादीनां यवलोपः पदान्ते न वा	
अन्तर्धनोद्धनौ देशात्याधानयोः ।	४।५।६०	लोपे तु प्रकृतिः ।	१।२।१६
अन्तस्थो डेषोः ।	२।६।१९	अयीर्ये ।	३।६।१९
अन्त्वसन्तस्य चाधातोः सौ ।	२।२।२०	अडौ ।	२।१।६६
अन्त्यात्पूर्वं उपधा ।	२।१।११	अर्त्ति-पिपत्योश्च ।	३।३।२५
अन्यतोऽपि च ।	४।३।४९	अर्त्तिद्धूस्खनिसहिचरिभ्य इत्रन् ।	४।४।६३
अन्यत्रापि च ।	४।३।९२	अर्त्ति-सत्योरणि ।	३।६।११
अन्यथैवं कथमित्यसुसिद्धाप्रयोगश्चेत् ।	४।६।९	अर्त्तिह्रीव्लीरीक्यूक्ष्माग्यादन्तानामन्तः	
अन्यस्माल्लुक् ।	२।४।३	पो यलोपो गुणश्च नामिनाम् ।	३।६।२२
अन्यादेस्तु तुः ।	२।२।८	अर्त्तिणूषसैकखरातामिड्वन्सौ ।	४।६।७६
अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते ।	४।३।६७	अर्त्तैर्कृच्छः ।	३।६।७७
अन् विकरणः कर्तरि ।	३।२।३२	अर् पूर्व द्वे सन्ध्यक्षरे च गुणः ।	३।८।३४
अपरो लोप्योऽन्यस्वरे यं वा ।	१।५।९	अर्यः स्वामि-वैश्ययोः ।	४।२।१७
अपश्च ।	२।२।१९	अर्वन्नर्वन्तिरसावनञ् ।	२।३।२२
अपात् क्लेशतमसोः ।	४।३।५१	अर्हः प्रशंसायाम् ।	४।४।१३
अपादाने परीप्तायाम् ।	४।६।३५	अर्हतौ तृच् ।	४।५।१०८
अपां भेदः ।	२।३।४३	अर्हश्च ।	४।३।१३
अभिविधौ भाव इनुण् ।	४।५।३९	अलं-खल्वोः प्रतिषेधयोः क्त्वा वा ।	४।६।१
अभ्यस्तस्य च ।	३।४।१५	अलोपे समानस्य	
अभ्यस्तस्य चोपधाया नामिनः		सन्त्रल्लघुनीनि चण्परि ।	३।३।३५
खरे गुणिनि सार्वधातुके ।	३।५।८	अल्पस्वरतरं तत्र ध्वम् ।	२।५।१२
अभ्यस्तादन्तिरनकारः ।	२।२।२९	अल्पादेर्वा ।	२।१।३१
अभ्यस्तानामाकारस्य ।	३।४।४२	अव-न्योराक्रोशे ।	४।५।२४
अभ्यस्तानामुसि ।	३।५।६	अवमसंयोगादनोऽलोपोऽल्लुप्तवच्च	
अभ्यासस्यादिव्यञ्जनमवशेष्यम् ।	३।३।९	पूर्वविधौ ।	२।२।५३
अभ्यासस्यासवर्णे ।	३।४।५६	अवर्ण इवर्णे ए ।	१।२।२

अवर्णस्याकारः ।	३।८।१८	असुभ्रवौ च परस्मै ।	३।२।२३
अवर्णादूटो वृद्धिः ।	४।६।११६	अहः सः ।	२।३।५३
अविजिगीषायां दिवः ।	४।६।१०९	आकारस्योसि ।	३।६।३७
अवे तृहोर्ध्वः ।	४।५।९८	आकारादट औ ।	३।५।४१
अवे ह्रसोः ।	४।२।५७	आकारो महतः कार्यस्तुल्याधिकरणे	
अव्ययसर्वनामः खरादन्त्यात्		पदे ।	२।५।२१
पूर्वोऽक् कः ।	२।२।६४	आख्याताच्च तमादयः ।	२।६।४०
अव्ययाच्च ।	२।४।४	आगम उदनुबन्धः खरादन्त्यात्परः ।	२।१।६
अव्ययीभावादकारान्ताद्		आडि ताच्छील्ये ।	४।३।१२
विभक्तीनाममपञ्चम्याः ।	२।४।१	आडि युद्धे ।	४।५।५५
अश्रोतेश्च ।	३।३।२१	आडि रु-भ्रवोः ।	४।५।३२
अष्टनः सर्वासु ।	२।३।२०	आडो यि ।	४।१।२६
असन्ध्यक्षरयोरस्य तौ सल्लोपश्च ।	३।६।४०	आ च न संवुद्धौ ।	२।१।७०
असूर्योप्रयोर्दशः ।	४।३।३४	आतश्चोपसर्गे ।	४।५।८४
अस्तेः ।	३।५।३६	आते आथे इति च ।	३।६।६३
अस्तेः ।	३।८।१९	आतोऽनुपसर्गात् कः ।	४।३।४
अस्तेः सौ ।	३।६।३९	आतोऽन्तःस्थासंयुक्तात् ।	४।६।१०३
अस्तेरादेः ।	३।४।४१	आतो मन्कनिव्वनिव्विचः ।	४।३।६६
अस्तेर्दिस्योः ।	३।६।८९	आत्खनोरिच्च ।	४।२।१२
अस्तेर्भूरसार्वधातुके ।	३।४।८७	आत्मने चानकारात् ।	३।५।३९
अस्थिदधिसक्थ्यक्ष्णामन्तष्टादौ ।	२।२।१३	आत्मनेपदानि भाव-कर्मणोः ।	३।२।४०
अस्मद्युत्तमः ।	३।१।७	आत्मोदरकुक्षिषु भृजः खिः ।	४।३।२९
अस्य च दीर्घः ।	३।६।८	आत्वं व्यञ्जनादौ ।	२।३।१८
अस्य च लोपः ।	३।६।४९	आदनुबन्धाच्च ।	४।६।९१
अस्यतेः स्थोऽन्तः ।	३।६।९५	आदातामाथामादेरिः ।	३।६।६२
अस्य व-भोर्दीर्घः ।	३।८।११	आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च ।	४।६।४८
अस्यादेः सर्वत्र ।	३।३।१८	आद्वर्णोपधालोपिनां किर्द्वे च ।	४।४।५३
अस्यैकव्यञ्जनमध्येऽनादेशादेः		आञ्चो व्यदरिद्रातेः ।	४।५।१०४
परोक्षायाम् ।	३।४।५१	आ धातोर्घुट्खरे ।	२।२।५५
अस्योकारः सर्वधातुकेऽगुणे ।	३।४।३९	आन व्यञ्जनान्ताद्धौ ।	३।२।३९
अस्योपधाय दीर्घो		आनोऽत्रात्मने ।	४।४।५
वृद्धिर्नामिनामिनिचट्सु ।	३।६।५	आन्मोऽन्त आने ।	४।४।७

आपितपितिपिस्वपिवपिशपिष्ठपि-		इजात्मने पदेः प्रथमैकवचने ।	३।२।२९
क्षिपिलिपिलुपिसृपेः पात् ।	३।७।२४	इज्जहातेः क्तिव ।	४।१।७५
आप्नोतेरीः ।	३।३।४०	इटश्चेटि ।	३।६।५३
आभोभ्यामेवमेव खरे ।	१।५।१०	इटि च ।	३।४।२८
आमः कृञनुप्रयुज्यते ।	३।२।२२	इटो दीर्घो ग्रहेरपरोक्षायाम् ।	३।७।१२
आमन्नणे च ।	२।४।१८	इडागमोऽसार्वधातुकस्यादिव्य-	
आमन्निते सिः संबुद्धिः ।	२।१।५	ज्जनादेरयकारादेः ।	३।७।१
आमि च नुः ।	२।१।७२	इणतः ।	२।६।५
आमि विदेरेव ।	३।५।२६	इणश्च ।	३।४।५९
आम् शस् ।	२।३।९	इणो गा ।	३।४।८४
आयिरिच्यादन्तानाम् ।	३।६।२०	इणोऽनुपसृष्टस्य ।	३।४।७१
आय्यन्ताच्च ।	३।२।४४	इणूस्थादापित्रितिभूभ्यः सिचः	
आरुत्तरे च वृद्धिः ।	३।८।३५	परस्मै ।	३।४।९३
आलोपोऽसार्वधातुके ।	३।४।२७	इतो लोपोऽभ्यासस्य ।	३।३।३८
आवश्यकधर्मण्योर्णिन् ।	४।५।१११	इदमियमयं पुंसि ।	२।३।३४
आशिषि च परस्मै ।	३।५।२२	इदमी ।	४।६।६६
आशिष्यकः ।	४।२।६५	इदमोर्द्धधुनादानीम् ।	२।६।३५
आशिष्येकारः ।	३।४।३०	इदमो ।	२।६।३०
आशीः ।	३।१।३१	इदंकिभ्यां थमुः कार्यः ।	२।६।३९
आ श्रद्धा ।	२।१।१०	इदुदग्निः ।	२।१।८
आ सर्वनाम्नः ।	४।६।६९	इन टा ।	२।१।२३
आसुयुवपिरपिलपित्रपिदभिचमां च ।	४।२।३६	इनि लिङ्गस्यानेकाक्षरस्यान्य-	
आ सौ सिलोपश्च ।	२।१।६४	स्त्रादेर्लोपः ।	३।२।१२
इः स्तम्बशक्तोः ।	४।३।२५	इन् कारितं धात्वर्थे ।	३।२।९
इकारो दरिद्रातेः ।	३।४।४५	इन्जयजादेरुभयम् ।	३।२।४५
इडः परोक्षायाम् ।	३।४।८५	इन्यसमानलोपोपधाया ह्रस्वश्चणि ।	३।५।४४
इडाभ्यां च ।	४।५।६	इन् हन् प्रपार्यम्णां शौ च ।	२।२।२१
इङ्धारिभ्यां शन्तुङ्ङकृच्छे ।	४।४।१०	इरन्यगुणे ।	३।४।७३
इचस्तलोपः ।	३।४।३२	इरोरीरुतौ ।	२।३।५२
इचि वा ।	३।४।६६	इरेदुरोज्जसि ।	२।१।५५
इच्छा ।	४।५।७९	इवन्तर्धभ्रस्जदन्भुश्रियूर्णुभरज्ञपि-	
इच्छार्थेष्वेककर्तृकेषु तुम् ।	४।५।१०६	सनितनिपतिदरिद्रां वा ।	३।७।३३

इवर्णादश्चिश्चिडीङ्शीडः ।	३।७।१४	उपपीडरुधकर्षश्च ।	४।६।३४
इवर्णावर्णयोर्लोपः खरे प्रत्यये		उपमानादाचारे ।	३।२।७
ये च ।	२।६।४४	उपमाने वतिः ।	२।६।१२
इवर्णो यमसवर्णे न च परो लोप्यः ।	१।२।८	उपसर्गादसुदुभ्यां लभेः प्राग्	
इसुस्रदोषां घोषवति रः ।	२।३।५९	भात् खलघञोः ।	४।१।२५
इकारान्तात्सिः ।	२।१।४८	उपसर्गे त्वातो डः ।	४।२।५२
ईकारे स्त्रीकृतेऽलोप्यः ।	२।४।५१	उपसर्गे दः किः ।	४।५।७०
ईङ्योर्वा ।	२।२।५४	उपसर्गेऽदेः ।	४।५।४२
ईङ्जनोः सध्वे च ।	३।७।५	उपसर्गे रुवः ।	४।५।७
ई तस्यासः ।	४।४।६	उपसर्गो काल्या प्रजने ।	४।२।१८
ईदूतोरियुवौ खरे ।	२।२।५६	उपात् क आश्रये ।	४।५।६५
ईदूत् ह्याख्यौ नदी ।	२।१।९	उपात् प्रशंसायाम् ।	४।१।२७
ईप्सितं च रक्षार्थानाम् ।	२।४।९	उभयेषामीकारो व्यञ्जनादावदः ।	३।४।४४
ईयस्तु हिते ।	२।६।१०	उमकारयोर्मध्ये ।	१।५।७
ईशः से ।	३।७।४	उरोविहायसोरुरविहौ च ।	४।३।४६
ईषहुःसुषु कृच्छ्राकृच्छ्रार्थेषु		उरोष्ठ्योपधस्य च ।	३।५।४३
खल् ।	४।५।१०२	उवर्णस्त्वोत्वमापाद्यः ।	२।६।४६
ईषिश्चन्यासिवन्दिषिदि-		उवर्णस्य जान्तः स्थापवर्गपरस्यावर्णे ।	३।३।२७
कारितान्तेभ्यो युः ।	४।५।८५	उवर्णादावश्यके ।	४।२।३७
उकारलोपो वमोर्वा ।	३।४।३६	उवर्णान्ताच्च ।	३।७।३२
उकाराच्च ।	३।४।३५	उवर्णे ओ ।	१।२।३
उणादयो भूतेऽपि ।	४।४।६७	उशनःपुरुदंशोऽनेहसां सावनन्तः ।	२।२।२२
उतोऽयुरुणुक्षुक्षुनुवः ।	३।७।१५	उषविदजागृभ्यो वा ।	३।२।२०
उतो वृद्धिर्व्यञ्जनादौ गुणिनि		ऊर्णोत्तेर्गुणः ।	३।६।८५
सार्वधातुके ।	३।६।८४	ऊर्ध्वे श्रुषिपूरोः ।	४।६।२८
उत्वं मात् ।	२।३।४१	ऊष्माणः शषसहाः ।	१।१।१५
उदङ् उदीचिः ।	२।२।५१	ऊकारे च ।	३।३।२०
उदङ्कोऽनुदके ।	४।५।१००	ऊच्छ ऊतः ।	३।६।२७
उदनुबन्धपूङ्क्षिं त्तिव ।	४।६।८४	ऊत ईदन्तश्चिचेक्रीयितयिन्-	
उदि त्रिपुवोः ।	४।५।२२	आयिषु ।	३।४।७२
उन्देर्मनि ।	४।१।६३	ऊतश्च संयोगादेः ।	३।६।१५
उर्योर्गिरः ।	४।५।१९	ऊतोऽवृङ्ब्रजः ।	३।७।१६

ऋविग्दधृक्सग्दिगुणिहश्च ।	४।३।७३	ओदौच्यां कृद्यः खरवत् ।	४।१।३१
ऋदन्तस्येरगुणे ।	३।५।४२	ओसि च ।	२।१।२०
ऋदन्तात्सपूर्वः ।	२।१।६३	औ आव् ।	१।२।१५
ऋदन्तानां च ।	३।५।११	औकारः पूर्वम् ।	२।१।५१
ऋदन्तानां च ।	३।६।१६	औतश्च ।	३।४।६९
ऋदुपधाच्चाकलपिचृतेः ।	४।२।२४	औ तस्माज्जम्शसोः ।	२।३।२१
ऋमतो रीः ।	३।३।३४	औरीम् ।	२।२।९
ऋवर्णव्यञ्जनान्ताद् ध्यणू ।	४।२।३५	औरीम् ।	२।१।४१
ऋवर्णस्याकारः ।	३।३।१६	औ सौ ।	२।२।२६
ऋवर्णे अय् ।	१।२।४	कृ इति जिह्वामूलीयः ।	१।१।१७
ऋषिदेवतयोः कर्तरि ।	४।४।६५	कखयोजिह्वामूलीयं न वा ।	१।५।४
ए अय् ।	१।२।१२	कतिपयात्कतेः ।	२।६।२०
एककर्तृकयोः पूर्वकाले ।	४।६।३	कतेश्च जस्शसोर्लृक् ।	२।१।७६
एकारादीनि सन्ध्यक्षराणि ।	१।१।८	करणाधिकरणयोश्च ।	४।५।९५
एकारे ऐ ऐकारे च ।	१।२।६	करणे ।	४।६।२१
एजः खश्च ।	४।३।३०	करणेऽतीते यजः ।	४।३।८१
एतस्य चान्वादेशे द्वितीयायां		करणेऽयोविद्रुषु ।	४।५।६१
चैनः ।	२।३।३७	करोतेः ।	३।५।४
एतेर्ये ।	३।८।२०	करोतेः प्रतियत्ने ।	२।४।३९
एत्वमस्थानिनि ।	२।३।१७	करोतेर्नित्यम् ।	३।४।३७
एदोत्परः पदान्ते लोपमकारः ।	१।२।१७	कर्तरि कृतः ।	४।६।४६
एद् बहुव्ने ली ।	२।३।४२	कर्तरि च ।	२।४।३३
एयेऽकद्र्वास्तु लुप्यते ।	२।६।४७	कर्तरि रुचादिडानुबन्धेभ्यः ।	३।२।४२
एवमेवाद्यतनी ।	३।१।२८	कर्तर्युपमाने ।	४।३।७७
एपसपरो व्यञ्जने लोप्यः ।	१।५।१५	कर्तुरायिः सलोपश्च ।	३।२।८
एषां विभक्तावन्तलोपः ।	२।३।६	कर्तृकर्मणोः कृति नित्यम् ।	२।४।४१
ऐ आय् ।	१।२।१३	कर्तृकर्मणोश्च भूकृजोः ।	४।५।१०३
ओ अव् ।	१।२।१४	कर्त्राजीवपुरुषयोर्नेशिवहिभ्याम् ।	४।६।२७
ओकारे औ औकारे च ।	१।२।७	कर्मणि चाण् ।	४।४।७१
ओतो यिन् आयी खरवत् ।	३।४।६८	कर्मणि चोपमाने ।	४।६।२०
ओदन्ता अ इ उ आ निपाताः		कर्मणि धेटः ष्टून् ।	४।४।६९
खरे प्रकृत्या ।	१।३।१	कर्मणि हनः कुत्सायाम् ।	४।३।८२

कर्मण्यण् ।	४।३।१	कूल उद्भुजोद्बहोः ।	४।३।३७
कर्मण्यधिकरणे च ।	४।५।७१	कृजः श च ।	४।५।७७
कर्मण्याक्रोशे कृजः खमिञ् ।	४।६।७	कृजः सुपुण्यपापकर्ममन्त्रपदेषु ।	४।३।८४
कर्मण्युपमाने ल्यदादौ		कृजश्च ।	४।३।९०
दृशष्टकसकौ च ।	४।३।७५	कृजोऽव्ययेऽयथेष्टाख्याने क्त्वा च ।	४।६।४२
कर्मधारयसंज्ञे तु पुंवद्भावो विधीयते ।	२।५।२०	कृजोऽसुट् ।	३।७।३७
कर्मप्रवचनीयैश्च ।	२।४।२३	कृजो हेतुताच्छील्यानुलोम्येष्वशब्दश्लोक-	
कर्मवत् कर्मकर्ता ।	३।२।४१	कलहगाथावैरचाटुसूत्रमन्त्रपदेषु ।	४।३।२२
कर्मव्यतीहारे णच् स्त्रियाम् ।	४।५।४०	कृत् ।	४।२।७
कवर्गस्य चवर्गः ।	३।३।१३	कृत्ययुटोऽन्यत्रापि च ।	४।५।९२
कपादिषु तैरेवानुप्रयोगः ।	४।६।३०	कृपे रो लः ।	३।६।९७
कसिपिसिभासीशस्याप्रमदां च ।	४।४।४७	कृष्टिमृजां वा ।	४।२।२९
का त्वीषदर्धेऽक्षे ।	२।५।२५	कृष्टपच्यकुप्ये संज्ञायाम् ।	४।२।३४
कादीनि व्यञ्जनानि ।	१।१।९	के प्रत्यये स्त्रीकृताकारपरे	
काम्य च ।	३।२।६	पूर्वोऽकार इकारम् ।	२।२।६५
कारयति यः स हेतुश्च ।	२।४।१५	के यण्वच्च योक्तवर्जम् ।	४।१।७
कारितस्यानामिड्विकरणे ।	३।६।४४	कोः कत् ।	२।५।२४
कारिते च संश्वणोः ।	३।४।१३	क्तवन्तू निष्ठा ।	४।१।८४
कार्याववावावादेशावौकारौकारयोरपि ।	२।६।४८	क्तोऽधिकरणे ध्रौव्यगतिप्रत्य-	
कालभावयोः सप्तमी ।	२।४।३४	वसानार्थेभ्यः ।	४।६।५३
कालसमयवेलाशक्त्यर्थेषु च ।	४।५।१०७	क्रमः परस्मै ।	३।६।६८
काले ।	३।१।१०	क्रव्ये च ।	४।३।७२
काले किं सर्वयदेकान्येभ्य एव दा ।	२।६।३४	क्रियाभावो धातुः ।	३।१।९
किमः ।	२।६।३१	क्रियासमभिवहारे सर्वकालेषु	
किम् कः ।	२।३।३०	मध्यमैकवचनं पञ्चम्याः ।	३।१।२१
किम् की ।	४।६।६७	क्रीजस्तदर्थे ।	४।१।३३
किरो धान्ये ।	४।५।२०	क्रुधिमण्डिलिचलिशब्दार्थेभ्यो युः ।	४।४।३०
कीर्तीषोः क्तिश्च ।	४।५।८६	क्रयादीनां विकरणस्य ।	३।४।४३
कुञ्जादेरायनण् स्मृतः ।	२।६।३	कणो वीणायां च ।	४।५।४९
कुत्सितेऽङ्गे ।	२।४।३१	कन्सुकानौ परोक्षावच्च ।	४।४।१
कुटादेरनिनिचट्सु ।	३।५।२७	किप् च ।	४।३।६८
कुमारशीर्षयोर्णिन् ।	४।३।५२	किब् ब्रह्मभूणवृत्रेषु ।	४।३।८३

किञ् भ्राजिकूधुर्वीभासाम् ।	४१४५७	गुप्तजिक्किद्भ्यः सन् ।	३१२१२
क्षिपरटवदवादिदेविभ्यो वुण् च ।	४१४२७	गुरोश्च निष्ठासेटः ।	४१५८१
क्षुविवसोश्च ।	४१६८७	गेहे त्वक् ।	४१२६०
क्षुभिवाहिस्वनिध्वनिफणिकपिघुपां के		गोचरसंचरवहन्नजव्यजक्रमापण-	
नेङ् मन्थभृशमनस्तमोऽनायास-		निगमाश्च ।	४१५९७
कृच्छ्राविशब्दनेषु ।	४१६९३	गोरौ घुटि ।	२१२३३
क्षुश्रुभ्यां वौ ।	४१५११	गोश्च ।	२११५९
क्षेमप्रियमदेष्णश्च ।	४१३४२	गोहेरूढपधायाः ।	३१४६३
क्षेर्दीर्घः ।	४११४०	ग्रहगुहोः सनि ।	३१७३१
क्षेर्दीर्घात् ।	४१६१०६	ग्रहश्च ।	४१५२३
क्षैश्रुषिपचां मक्वाः ।	४१६१११	ग्रहादेर्णिन् ।	४१२५०
खश्चात्मने ।	४१३८०	ग्रहिव्यावयिव्यधिवष्टिव्यचिप्रच्छि-	
गल्यर्थकर्मणि द्वितीयाचतुर्थ्यौ		त्रश्चिभ्रस्जीनामगुणे ।	३१४१२
चेष्टायामनध्वनि ।	२१४२४	ग्रहिव्यचिप्रच्छां सनि ।	३१४९
गल्यर्थाकर्मकश्चिपशीङ्स्थासवसजन-		ग्रहेर्वा ।	४१२५९
रुहजीर्यतिभ्यश्च ।	४१६४९	ग्रहोऽपिप्रतिभ्यां वा ।	४१२२६
गमश्च ।	४१३४५	ग्लहोऽश्लेषु ।	४१५५२
गमस्त च ।	४१४४९	ग्लाम्लास्थाक्षिपचिपरिमृजां स्तुः ।	४१४१९
गमहनजनखनघसामुपधायाः		घजलोर्ध्वस्तुः ।	४११८३
खरादावनप्यगुणे ।	३१६४३	घञीन्धेः ।	४११६४
गमहनविदविशदृशां वा ।	४१६७७	घडधमेभ्यस्तथोर्धोऽधः ।	३१८३३
गमिष्यमां छः ।	३१६६९	घुटि च ।	२११६७
गर्गयस्कविदादीनां च ।	२१४६	घुटि चासंबुद्धौ ।	२१२१७
गष्टक् ।	४१३९	घुटि त्वै ।	२१२२४
गस्थकः ।	४१२६२	घोषवति लोपम् ।	११५११
गिरतेश्चेक्रीयिते ।	३१६९८	घोषवत्स्वरपरः ।	११५१३
गिलेऽगिलस्य ।	४११२४	घोषवत्स्योश्च कृति ।	४१६८०
गुणश्चेक्रीयिते ।	३१३२८	घोषवन्तोऽन्ये ।	११११२
गुणी त्वा सेङ् अरुदादिक्षुधकुश-		ध्यण्यावश्यके ।	४१६५९
क्लिशगुधमृडमृदवदवसग्रहाम् ।	४११९	घ्राघ्मोरी ।	३१४७७
गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः ।	३१४७५	घ्रो जिघ्र ।	३१६७१
गुप्धूपविच्छिपणिपनेराय ।	३१२१५	ङणना ह्रस्वोपधाः खरे द्विः ।	११४७

डवन्ति ये यास् यास् याम् ।	२।१।४२	चेक्रीयितान्तात् ।	३।२।४३
डसिडसोरलोपश्च ।	२।१।५८	चेक्रीयितान्तानां यजिजपिदंशिवदाम् ।	४।४।४४
डसिडसोरुमः ।	२।१।६२	चेक्रीयिते च ।	३।४।७६
डसिरात् ।	२।१।२१	चेरग्नौ ।	४।३।८६
डसिः स्मात् ।	२।१।२६	चेलार्थे क्तोपेः ।	४।६।१५
डस् स्य ।	२।१।२२	चेस्तु हस्तादाने ।	४।५।३४
डिरौ सपूर्वः ।	२।१।६०	छशोश्च ।	३।६।६०
डिः स्मिन् ।	२।१।२७	छन्दोनाम्नि च ।	४।५।१४
डे ।	२।१।५७	छादेर्धस्मन्त्रन्किप्सु ।	४।१।१९
डे न गुणः ।	४।१।६	छिदिभिदिविदां कुरः ।	४।४।४२
डैर्यः ।	२।१।२४	छोः श्रूटौ पञ्चमे च ।	४।१।५६
ड्वनिप् सुयजोः ।	४।३।९४	जक्षादिश्च ।	३।३।६
चं शे ।	१।४।६	जज्ञजशकारेषु जकारम् ।	१।४।१२
चकासकासप्रत्ययान्तेभ्य आं		जनिवध्योश्च ।	३।४।६७
परोक्षायाम् ।	३।२।१७	जपादीनां च ।	३।३।३२
चक्षिडः ख्याञ् ।	३।४।८९	जरा जरस् स्वरे वा ।	२।३।२४
चजोः कगौ धुङ्-धानुबन्धयोः ।	४।६।५६	जसि ।	२।१।१५
चण् परोक्षाचेक्रीयितसनन्तेषु ।	३।३।७	जसशसोः शिः ।	२।२।१०
चतुरः ।	२।१।७४	जसशसौ नपुंसके ।	२।१।४
चतुरो वाशब्दस्योत्वम् ।	२।२।४१	जस् सर्व इः ।	२।१।३०
चरफलोरुच्च परस्यास्य ।	३।३।३३	जागर्तेः कारिते ।	३।६।१२
चरफलोरुदस्य ।	४।१।७९	जागुः कृत्यशन्तृढव्योः ।	४।१।८
चरेराडि चागुरौ ।	४।२।१४	जागुरूकः ।	४।४।४३
चरेष्टः ।	४।३।१९	जाजनेर्विकरणे ।	३।६।८१
चर्मोदरयोः पूरः ।	४।६।१३	जान्तनशामनिटाम् ।	४।१।१४
चवर्गद्वगादीनां च ।	२।३।४८	जालमानायः ।	४।५।१०१
चवर्गस्य किरसवर्णे ।	३।६।५५	जिह्वयोः शक्ये ।	४।१।३२
चादियोगे च ।	२।३।५	जिघ्रतेर्वा ।	३।५।४८
चायः किश्चेक्रीयिते ।	३।४।१०	जिमुवोः झुक् ।	४।४।१८
चित्याग्निचित्ये च ।	४।२।४४	जीण्डक्षिविश्रिपरिभूवमा-	
चुरादेश्च ।	३।२।११	भ्यमाव्यथां च ।	४।४।३७
चेः कि वा ।	३।६।३२	जीर्यतेरन्तृन् ।	४।३।९५

जीवे ग्रहः ।	४।६।१८	तत्स्था लोप्या विभक्तयः ।	२।५।२
जुचंक्रम्यदंद्रम्यसृगृधिज्वलश्रुच-		तथयोः सकारम् ।	१।४।१०
लषपतपदाम् ।	४।४।३२	तथा द्विगोः ।	२।५।१७
जुहोतेः सार्वधातुके ।	३।४।६१	तथोश्च दधातेः ।	३।६।१०२
जुहोत्यादीनां सार्वधातुके ।	३।३।८	तदस्यास्तीति मन्त्वन्वीन् ।	२।६।१५
जृत्रश्चोरिद् ।	४।६।८५	तदाधाद्यन्तानन्तकारबहुवाह्वर्दिवाविभानिशाप्र-	
जैर्गिः सन्परोक्षयोः ।	३।६।३१	भाभाश्चित्रकर्तृनान्दीकिलिपिलिविलिभक्ति-	
ज्ञश्च ।	३।६।८२	क्षेत्रजद्धाधनुररुःसंख्यासु च ।	४।३।२३
ज्यनुबन्धमतिबुद्धिपूर्वार्थेभ्यः क्तः ।	४।४।६६	तद् दीर्घमन्त्यम् ।	४।१।५२
टग् लक्षणे जायापत्योः ।	४।३।५३	तनादेरुः ।	३।२।३७
टठयोः षकारम् ।	१।४।९	तत्र मम डसि ।	२।३।१३
टा ना ।	२।१।५३	तवर्गश्चटवर्गयोगे चटवर्गौ ।	२।४।४६
टे ठे वा षम् ।	१।५।२	तवर्गस्य षटवर्गाद् टवर्गः ।	३।८।५
टौसोरन ।	२।३।३६	तव्यानीयौ ।	४।२।९
टौसोरे ।	२।१।३८	तस्मात्परा विभक्तयः ।	२।१।२
ट्वनुबन्धादथुः ।	४।५।६७	तस्माद् भिस् भिर् ।	२।३।३८
डढणपरस्तु णकारम् ।	१।४।१४	तस्मान्नागमः परादिरन्तश्चेत्संयोगः ।	३।३।१९
डानुबन्धेऽन्यस्वरादेर्लोपः ।	२।६।४२	तस्य च ।	२।३।३३
डोऽसंज्ञायामपि ।	४।३।४७	तस्य तेन समासः ।	४।२।४
ड्वनुबन्धात् त्रिमक् तेन निर्वृत्ते ।	४।५।६८	तस्य लुगचि ।	४।४।४५
ढे ढलोपो दीर्घश्चोपधायाः ।	३।८।६	तहोः कुः ।	२।६।३३
णम् चाभीक्ष्ये द्विश्च पदम् ।	४।६।५	तादर्थ्ये ।	२।४।२७
णो नः ।	३।८।२५	ताभ्यामन्यत्रोणादयः ।	४।६।५२
ण्य गर्गादेः ।	२।६।२	तासां खसंज्ञाभिः कालविशेषः ।	३।१।१६
ण्युद् ।	४।२।६३	तिकृतौ संज्ञायामाशिपि ।	४।५।११२
तच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारिष्व क्तेः ।	४।४।१४	तिर्यङ् तिरश्चिः ।	२।२।५०
ततो यातेर्वरः ।	४।४।४६	तिर्यच्यपवर्गे ।	४।६।४३
तत् प्राङ् नाम चेत् ।	४।२।३	तिष्ठतेरित् ।	३।५।४७
तत्पुरुषाबुभौ ।	२।५।७	तुदभादिभ्य ईकारे ।	२।२।३१
तत्र चतुर्दशादौ स्वराः ।	१।१।२	तुदादेरनि ।	३।५।२५
तत्रेदमिः ।	२।६।२५	तुन्दशोकयोः परिमृजापनुदोः ।	४।३।६
तत्त्वौ भावे ।	२।६।१३	तुभ्यं महां डयि ।	२।३।१२

दिग्नि दयतेः परोक्षायाम् ।	३।३।४२	द्वन्द्वैकत्वम् ।	२।५।१६
दिव उद् व्यञ्जने ।	२।२।२५	द्वयमभ्यस्तम् ।	३।३।५
दिवादेर्यन् ।	३।२।३३	द्वितीयचतुर्थयोः प्रथमतृतीयौ ।	३।३।११
दिशां वा ।	२।१।३६	द्वितीयातृतीयाभ्यां वा ।	२।१।४४
दिहिलिहिलिषिश्चसिष्यव्यतीण्-		द्वितीयायां च ।	४।६।३६
इयातां च ।	४।२।५८	द्वितीयैनेन ।	२।४।२२
दीढोऽन्तो यकारः खरादावगुणे ।	३।४।२६	द्वित्वबहुत्वयोश्च परस्मै ।	३।५।१९
दीर्घ इणः परोक्षायामगुणे ।	३।३।१७	द्विर्भावं खरपरश्छकारः ।	१।५।१८
दीर्घमामि सनौ ।	२।२।१५	द्विर्वचनमनभ्यासस्यैकस्वरस्याद्यस्य ।	३।३।१
दीर्घस्योपपदस्यानव्ययस्य खानुबन्धे ।	४।१।२०	द्विवचनमनौ ।	१।३।२
दीर्घोऽनागमस्य ।	३।३।२९	द्विपः शत्रौ ।	४।४।११
दीर्घो लघोः ।	३।३।३६	द्विषिपुष्यतिकृषिश्चिष्यतित्विषिपिषि-	
दीर्घवेव्योरिवर्णयकारयोः ।	३।६।४१	विषिशिषिश्चुषितुषिदुषेः षात् ।	३।७।२८
दीर्घवेव्योश्च ।	३।५।१५	द्वेस्तीयः ।	२।६।१७
दीपिकम्प्यजसिहिंसिकमिस्मिनमां रः ।	४।४।५०	धनुर्दण्डत्सरुलाङ्गलाङ्कुशयष्टितोमरेषु	
दुषेः कारिते ।	३।४।६४	ग्रहेर्वा ।	४।३।१५
दुहः को घश्च ।	४।३।६३	धातुविभक्तिवर्जमर्थवलिङ्गम् ।	२।१।१
दृग्दृशदृक्षेषु समानस्य सः ।	४।६।६५	धातुसंबन्धे प्रत्ययाः ।	४।५।११३
दृशेः कनिप् ।	४।३।८८	धातोः ।	४।२।१
दृशेः पश्यः ।	३।६।७६	धातोर्यशब्दश्चेक्रीयितां	
दृशो णम् साकल्ये ।	४।६।११	क्रियासमभिहारे ।	३।२।१४
देववातयोरपेः ।	४।३।२८	धातोर्वा- तुमन्तादिच्छतिनैककर्तृकात् ।	३।२।४
देविकुशोश्चोपसर्गे ।	४।४।२९	धातोश्च हेतौ ।	३।२।१०
दोऽद्धर्मः ।	२।३।३१	धातोस्तृशब्दस्यार् ।	२।१।६८
द्यतिस्यतिमास्थां त्यगुणे ।	४।१।७६	धातोस्तोऽन्तः पानुबन्धे ।	४।१।३०
द्यादीनि क्रियातिपत्तिः ।	३।१।३३	धात्वादेः षः सः ।	३।८।२४
द्युतिगमोर्द्धे च ।	४।४।५८	धुटश्च धुटि ।	३।६।५१
द्युतिस्वाप्योरभ्यासस्य ।	३।४।१६	धुटां तृतीयः ।	२।३।६०
द्रवघनस्पर्शयोः श्यः ।	४।१।४६	धुटां तृतीयश्चतुर्थेषु ।	३।८।८
द्वन्द्वः समुच्चयो नाम्नोर्वहूनां		धुटि खनिसनिजनाम् ।	४।१।७१
वापि यो भवेत् ।	२।५।११	धुटि बहुत्वे त्वे ।	२।१।१९
द्वन्द्वस्थाच्च ।	२।१।३२	धुटि हन्तेः सार्वधातुके ।	३।४।४७

धुद्रखराद् घुटि नुः ।	२।२।११	न विसर्जनीयलोपे पुनः सन्धिः ।	१।५।१६
धुद् व्यञ्जनमनन्तःस्थानुनासिकम् ।	२।१।१३	न वेज्योर्यपि ।	४।१।४९
धूयप्रीणाल्लोर्नः ।	३।६।२४	न व्यञ्जने खराः संवेयाः ।	१।२।१८
धृजः प्रहरणे चादण्डसूत्रयोः ।	४।३।१४	न व्ययतेः परोक्षायाम् ।	३।४।२१
वेङ्गशिपाग्राध्मः शः ।	४।२।५३	न शब्दाच्च विकरणात् ।	३।६।२
ध्मो धमः ।	३।६।७२	न शसददवादिगुणिनाम् ।	३।४।५४
ध्याप्योः ।	४।१।५४	न शास्वृदनुबन्धानाम् ।	३।५।४५
न कवर्गादि व्रज्यजाम् ।	४।६।५८	न श्रुवर्णवृतां कानुबन्धे ।	४।६।७९
न कवतेश्चेक्रीयिते ।	३।३।१४	न संप्रसारणे ।	३।४।१७
नग्नपलितप्रियान्धस्थूलसुभगाढ्येष्व-		न संबुद्धौ ।	२।३।५७
भूततद्भावे कृजः ख्युद् करणे ।	४।३।५७	न संयोगान्तावलुप्तवच्च पूर्वविधौ ।	२।३।५८
नज्यन्याक्रोशे ।	४।५।९१	न सखिष्ठादावग्निः ।	२।२।१
न डीश्वीदनुबन्धवेटामपतिनिष्क्रुपोः ।	४।६।९०	न सेटोऽमन्तस्यावमिकमिचमाम् ।	४।१।३
न णकारानुबन्धचेक्रीयितयोः ।	३।५।७	नस्तु कचित् ।	२।६।४५
न तिकि दीर्घश्च ।	४।१।६२	नस्य तत्पुरुषे लोप्यः ।	२।५।२२
नदाद्यन्चिवाह्वयन्त्यन्तुसखिना-		नहेर्धः ।	३।६।५८
न्तेभ्य ई ।	२।४।५०	ना क्रयादेः ।	३।२।३८
नद्या ऐ आस् आस् आम् ।	२।१।४५	नाडीकरमुष्टिपाणिनासिकासु ध्मश्च ।	४।३।३२
न नवदराः संयोगादयोऽये ।	३।३।३	नान्तस्य चोपधायाः ।	२।२।१६
न नामि दीर्घम् ।	२।३।२७	नान्यत्सार्वनामिकम् ।	२।१।३३
न निष्ठादिषु ।	२।४।४२	नामिकरपरः प्रत्ययविकारगमस्थः	
नन्धादेर्युः ।	४।२।४९	सिः पं नुविसर्जनीयषान्तरोऽपि ।	२।४।४७
न पादादौ ।	२।३।४	नामिनः स्वरे ।	२।२।१२
नपुंसकात्स्यमोर्लोपो न च तदुक्तम् ।	२।२।६	नामिनश्चोपधाया लघोः ।	३।५।२
नपुंसके भावे क्तः ।	४।५।९३	नामिनोऽम् प्रत्ययवच्चैकस्वरस्य ।	४।१।२१
नमःस्वस्तिस्वाहास्वधालं वषड्योगे		नामिनोर्वोरिक्कुर्वोर्व्यञ्जने ।	३।८।१४
चतुर्थी ।	२।४।२६	नामिपरो रम् ।	१।५।१२
न मामास्मयोगे ।	३।८।२१	नामिव्यञ्जनान्तादायेरादेः ।	३।६।४२
न यान्तसूददीपदीक्षाम् ।	४।४।३३	नाम्न आत्मेच्छायां जिन् ।	३।२।५
न य्योः पदाद्योर्द्विद्विरागमः ।	२।६।५०	नाम्नां समासो युक्तार्थः ।	२।५।१
नलोपश्च ।	३।६।४६	नाम्नि तृभृवृजिधारितपिदमिसहां	
नव पराण्यात्मने ।	३।१।२	संज्ञायाम् ।	४।३।४४
न वाङ्योरगुणे च ।	३।४।६		

नाम्नि प्रयुजमानेऽपि प्रथमः ।	३११५	निष्ठायां च ।	४१६८८
नाम्नि वदः क्यप् च ।	४२१२०	निष्ठेटीनः ।	४११३६
नाम्नि स्थश्च ।	४१३५	नीदाप्रशसुयुयुजस्तुतुदसिसिचमिहप-	
नाम्यजातौ णिनिस्ताच्छील्ये ।	४१३७६	तदंशनहां करणे ।	४१४६१
नाम्यादिशिग्रहोः ।	४१६४१	नुः खादेः ।	३१२३४
नाम्यन्तयोर्धातुविकरणयोर्गुणः ।	३५११	नृ वा ।	२१३२८
नाम्यन्ताद्वातोराशीरद्यतनीपरोक्षास्तु		नेटि रधेरपरोक्षायाम् ।	३५३३
धो ढः ।	३८१२२	नोऽन्तश्चछयोः शकारमनुस्वारपूर्वम् ।	११४८
नाम्यन्तानामनिटाम् ।	३५११७	नोर्विकारो विकरणस्य ।	३१४६०
नाम्यन्तानां यणआयियिन्आशीश्चिव-		नोर्विकरणस्य ।	३१४५७
चेक्रीयितेषु ये दीर्घः ।	३१४७०	नोश्च विकरणादसंयोगात् ।	३१४३४
नाम्यादेर्गुरुमतोऽनृच्छः ।	३१२१९	नौ गदनदपठखनाम् ।	४१५४८
नाम्युपधप्रीकृगृहां कः ।	४१२५१	नौ ण च ।	४१५४३
नाल्विष्णवाय्यान्तेनुषु ।	४११३७	नौ निमिते ।	४१५६३
नावस्तार्ये विषाद्वध्ये तुल्या संमिते-		नौ वृजः ।	४१५२१
ऽपि च । तत्र साधौ यः ।	२१६९	न्यङ्ङ्कादीनां हश्च घः ।	४१६५७
नाव्ययेनानमा ।	४१२५	पः पिवः ।	३१६७०
निजिविजिविषां गणः सार्वधातुके ।	३१३२३	प इत्युपध्मानीयः ।	११११८
निब्रं शतदेः ।	२१६२२	पचिवचिसिचिरिचिमुचेश्चात् ।	३१७१८
निन्दहिंसक्लिशखादानेकस्वरविनाशि-		पञ्चमी ।	३११२६
व्याभाषासूयां वुञ् ।	४१४२८	पञ्चमे पञ्चमांस्तृतीयान्न वा ।	११४२
निप्राभ्यां युजः शक्ये ।	४१६६२	पञ्चमोपधाया धुटि चागुणे ।	४११५५
निमित्तात्प्रत्ययविकारागमस्थः		पञ्चम्यनुमतौ ।	३१११८
सः पत्वम् ।	३८१२६	पञ्चम्यास्तस् ।	२१६२८
निमूलसमूलयोः कषः ।	४१६१६	पञ्चादौ घुट् ।	२११३
नियोऽवोदोः ।	४१५१६	पणः परिमाणे नित्यम् ।	४१५५०
नियो डिराम् ।	२१२७७	पण्यावद्यवर्ग्या विक्रेयगर्ह्यानिरोधेषु ।	४१२१५
निरभ्योः पूव्योः ।	४१५१७	पतिरसमासे ।	२१२१२
निर्धारणे च ।	२१४३६	पतेः पतिः ।	३१६९६
निर्वाणोऽजाते ।	४१६११३	पदपक्षयोश्च ।	४१२२७
निष्ठा ।	४१३९३	पदरुजविशस्पृशोचां घञ् ।	४१५११
निष्ठायां च ।	४११४१	पदान्ते धुटां प्रथमः ।	३८११

पदे तुल्याधिकरणे विज्ञेयः कर्मधारयः । २।५।५	पुरोऽग्रतोऽग्रेषु सतैः ।	४।३।२०
पन्थिमन्थ्युमुक्षीणां सौ । २।२।३५	पुत्रः संज्ञायाम् ।	४।४।६४
पफयोरुपध्मानीयं न वा । १।५।५	पुषादिद्युतादलृकारानुबन्धार्तिसर्लि-	
पररूपं तकारो लचटवर्गेषु । १।४।५	शास्तिभ्यश्च परस्मै ।	३।२।२८
परावरयोगे च । ४।६।४	पुष्यसिन्धौ नक्षत्रे ।	४।२।३२
परिक्लिश्यमाने च । ४।६।३८	पृक्लिशोर्वा ।	४।६।८९
परिचाय्योपचाय्यावग्नौ । ४।२।४३	पृङ्ग्यजोः शानङ् ।	४।४।८
परिन्योर्नीणोर्धूताभ्रेषयोः । ४।५।३७	पूर्वं वाच्यं भवेद्यस्य सोऽन्ययीभावः ।	
परिवृढदृढौ प्रभुवलवतोः । ४।६।९५	इष्यते ।	२।५।१४
परोक्षा । ३।१।१३	पूर्वपरयोरर्थोपलब्धौ पदम् ।	१।१।२०
परोक्षा । ३।१।२९	पूर्ववत् सनान्तात् ।	३।२।४६
परोक्षायां च । ३।५।२०	पूर्वे कर्तरि ।	४।३।२१
परोक्षायामगुणे । ३।६।१४	पूर्वोऽभ्यासः ।	३।३।४
परोक्षायामभ्यासस्योभयेषाम् । ३।४।४	पूर्वो ह्रस्वः ।	१।१।५
परोक्षायामिन्ध्रश्चिन्ध्रग्रन्थिदन्भीनामगुणे । ३।६।३	प्यायः पिः परोक्षायाम् ।	३।४।११
परो दीर्घः । १।१।६	प्यायः पीः स्वाङ्गे ।	४।१।४३
परौ ङः । ४।५।६२	प्यादीनां ह्रस्वः ।	३।६।८३
परौ भुवोऽवज्ञाने । ४।५।३३	प्रकारवचने तु था ।	२।६।३८
परौ यज्ञे । ४।५।२७	प्रकृतिश्च खरान्तस्य ।	२।५।३
परौ सृदहोः । ४।४।२६	प्रच्छादीनां परोक्षायाम् ।	३।४।१९
पर्यपाङ्योगे पञ्चमी । २।४।२०	प्रच्छेच्छात् ।	३।७।१९
पर्यायार्हणेषु च । ४।५।८९	प्रतेश्च ।	४।१।४७
पाणिघटाङघौ शिल्पिनि । ४।३।५६	प्रत्ययः परः ।	३।२।१
पातेर्लोऽन्तः । ३।६।२३	प्रत्ययलुकां चानाम् ।	४।१।४
पात्पदं समासान्तः । २।२।५२	प्रथमा विभक्तिर्लिङ्गार्थवचने ।	२।४।१७
पाधोर्मानसामिधेन्योः । ४।२।३८	प्रयोगतश्च ।	३।१।१७
पुंवद्भाषितपुंस्कानूङ्पूरण्यादिषु स्त्रियां	प्रवचिर्चिरुचियाचिल्यजाम् ।	४।६।६०
तुल्याधिकरणे । २।५।१८	प्रश्नाख्यानयोरिञ् च वा ।	४।५।९०
पुंसि संज्ञायां घः । ४।५।९६	प्रस्त्र्यः संप्रसारणम् ।	४।१।४५
पुंसोऽनूशब्दलोपः । २।२।४०	प्राडोर्नियोऽसंमतानिलयोः खरवत् ।	४।२।३९
पुरंदरवाचंयमसर्वसहद्विषंतपाश्च । ४।१।२९	प्राद् गृहैकदेशे घञ् च ।	४।५।५९
पुरुषे तु विभाषया । २।५।१६	श्रुतुसुत्वां साधुकारिणि ।	४।२।६६

प्रे चायज्ञे ।	४।५।१३	भाषितपुंस्कं पुंस्वद्वा ।	२।२।१४
प्रे जुसुवोरिन् ।	४।४।३६	भित्तिर्णवित्ताः शकलाधमर्गभोगेषु ।	४।६।११४
प्रे दाज्ञः ।	४।३।७	भिद्योच्चौ नदे ।	४।२।३१
प्रे द्रुमथवदवसलपाम् ।	४।४।२५	भियो रुग्लुकौ च ।	४।४।५६
प्रे द्रुस्तुश्रुवः ।	४।५।१५	भिसैस् वा ।	२।१।१८
प्रे रश्मौ ।	४।५।२९	भीमादयोऽपादाने ।	४।६।५१
प्रे लिप्सायाम् ।	४।५।२५	भीषिचिन्तिपूजिकथिकुम्बिचर्चिस्पृहि-	
प्रेष्यातिसर्गप्राप्तकालेषु ।	४।५।११०	तोलिदोलिभ्यश्च ।	४।५।८३
फलेमलरजःसु ग्रहेः ।	४।३।२७	भीहीभृद्वुवां तिवच्च ।	३।२।२१
बन्धोऽधिकरणे ।	४।६।२५	भुजन्युब्जौ पाणिरोगयोः ।	४।६।६४
बहुवचनममी ।	१।३।३	भुजोऽन्ने ।	४।६।६३
बहुव्रीहौ ।	२।१।३५	भुवः खिण्णुखुकजौ कर्तरि ।	४।३।५८
बाहादेश्व विधीयते ।	२।६।६	भुवः सिज्लुकि ।	३।५।१३
भुव ईड वचनादिः ।	३।६।८८	भुवः सिज्लुकि ।	३।७।३४
भुवो वचिः ।	३।४।८८	भुवस्तूष्णीमि च ।	४।६।४५
भजो विण् ।	४।३।५९	भुवो डुर्विशंप्रेषु ।	४।४।५९
भयतिमेधेषु कृजः ।	४।३।४१	भुवो वोऽन्तः परोक्षाद्यतन्योः ।	३।४।६२
भवतेरः ।	३।३।२२	भूतकरणवत्यश्च ।	३।१।१४
भवतो वादेरुत्वं संबुद्धौ ।	२।२।६३	भूरवर्षाभूरपुनर्भूः ।	२।२।५८
भविष्यति गम्यादयः ।	४।४।६८	भृगवत्र्यङ्गिरसकुत्सवसिष्ठगोतमेभ्यश्च ।	२।४।७
भविष्यतिभविष्यन्त्याशीःश्चस्तन्यः ।	३।१।१५	भृजः खरात् खरे द्विः ।	३।८।१०
भावकरणयोस्त्वाशिते भुवः ।	४।३।४३	भृजाधीनां षः ।	३।६।५९
भावकर्मणोः कृत्त्यक्तखलर्याः ।	४।६।४७	भृजोऽसंज्ञायाम् ।	४।२।२५
भावकर्मणोश्च ।	३।२।३०	भृन्हाङ्माङामित् ।	३।३।२४
भाववाचिनश्च ।	४।४।७०	भृतौ कर्मशब्दे ।	४।३।२४
भावादिकर्मणोर्वा ।	४।६।९२	भ्यसभ्यम् ।	२।३।१५
भावादिकर्मणोर्वोदुपधात् ।	४।१।१७	भ्राज्यलंकृन्भूसहिरुचिवृतिवृधि-	
भावे ।	४।५।३	चरिप्रजनापत्रपेनामिण्युच्	४।४।१६
भावेऽनुपसर्गस्य ।	४।५।५६	भूर्धातुवत् ।	२।२।६०
भावे पचिगापास्याभ्यः ।	४।५।७४	मदिपतिपचामुदि ।	४।४।१७
भावे भुवः ।	४।२।२१	मदेः प्रसमोर्हर्षे ।	४।५।४४
भाषितपुंस्कं पुंवदायौ ।	३।६।६१	मनः पुंवच्चात्र ।	४।३।७९

युजेरसमासे नुर्घुटि ।	२।२।२८	राल्लोप्यौ ।	४।१।५८
युद् च ।	४।५।९४	रिशिरुशिशुशिलिशिविशिदिशिदशि-	
युद्गवोरुदि च ।	४।५।९	स्पृशिमृशिन्योः शात् ।	३।७।२७
युवावौ द्विवाचिषु ।	२।३।७	रुचादेश्च व्यञ्जनादेः ।	४।४।३१
युवज्ञानाकान्ताः ।	४।६।५४	रुदविदमुषां सनि ।	३।५।१६
युष्मदस्मदोः पदं पदात्पष्ठीचतुर्थी-		रुदादिभ्यश्च ।	३।६।९१
द्वितीयासु वस्नसौ ।	२।३।१	रुदादेः सार्वधातुके ।	३।७।३
युष्मदि मध्यमः ।	३।१।६	रुधादेर्विकरणान्तस्य लोपः ।	३।४।४०
यूयम् वयम् जसि ।	२।३।११	रुहेर्घो वा ।	४।६।७२
ये च ।	३।४।३८	रूढानां बहुत्वेऽस्त्रियामपत्यप्रत्ययस्य ।	२।४।५
येन क्रियते तत् करणम् ।	२।४।१२	रेफसोर्विसर्जनीयः ।	२।३।६३
ये वा ।	४।१।७२	रैः ।	२।३।१९
योऽनुबन्धोऽप्रयोगी ।	३।८।३१	रोगाख्यायां वुञ् ।	४।५।८७
घोर्व्यञ्जनेऽये ।	४।१।३५	रो रे लोपं खरश्च पूर्वो दीर्घः ।	१।५।१७
र्योरेतेत् ।	२।६।२६	लक्षणहेत्वोः क्रियायाः ।	४।४।३
रधादिभ्यश्च ।	४।६।८२	लग्नम्लिष्टविरिञ्धाः सक्ताविस्पष्टखरेषु ।	४।६।९४
रधिजभोः खरे ।	३।५।३२	लघुपूर्वोऽय् यपि ।	४।१।३८
रन्जेर्भावकरणयोः ।	४।१।६६	लम्लृवर्णः ।	१।२।११
रप्रकृतिरनामिपरोऽपि ।	१।५।१४	ललाटे तपः ।	४।३।३५
रभिलभोरविकरणपरोक्षयोः ।	३।५।३४	लिङ्गान्तनकारस्य ।	२।३।५६
रमृवर्णः ।	१।२।१०	लुगलोपे न प्रत्ययकृतम् ।	३।८।२९
रशब्द ऋतो लघोर्व्यञ्जनादेः ।	३।२।१३	लुप्तोपधस्य च ।	३।६।२९
रष्ववर्णेभ्यो नो णमनन्त्यः		लुभो विमोहने ।	४।६।८६
खरहयवकवर्गपवर्गान्तरोऽपि ।	२।४।४८	लृवर्णे अल् ।	१।२।५
रसकारयोर्विसृष्टः ।	३।८।२	ले लम् ।	१।४।११
रागान्नक्षत्रयोगाच्च समूहात्सास्य देवता ।		लोकोपचाराद् ग्रहणसिद्धिः ।	१।१।२३
तद् वेत्यधीते तस्येदमेवमादेरण्		लोपः पिवतेरीच्चाभ्यासस्य ।	३।५।४६
इष्यते ।	२।६।७	लोपः सप्तम्यां जहातेः ।	३।४।४६
राजसूयश्च ।	४।२।४१	लोपे च दिस्योः ।	३।६।१०१
राधिरुधिरुधिक्षुधिवन्धिश्रुधिसिध्यति-		लोपोऽभ्यस्तादन्तिनः ।	३।५।३८
बुध्यतियुधिव्यधिसाधेर्धात् ।	३।७।२२	ल्वाद्योदनुबन्धाच्च ।	४।६।१०४
रान्निष्ठातो नोऽपृमूर्द्धिमदिख्या-		वः कौ ।	४।१।५३
ध्याभ्यः ।	४।६।१०१		

विरामव्यञ्जनादावुक्तं		व्यथेश्च ।	३।४।५
नपुंसकात्त्यमोर्लोपेऽपि ।	२।३।६४	व्यधजपोश्चानुपसर्गे ।	४।५।४५
विरामव्यञ्जनादिष्वडुन्नहिवन्सीनां च ।	२।३।४४	व्यश्च ।	४।१।५०
विशिपतिपदिस्कन्दां		व्युपयोः शेतेः पर्याये ।	४।५।३८
व्यापमानासेव्यमानयोः ।	४।६।३९	व्रजयजोः क्यप् ।	४।५।७५
विशेषणे ।	२।४।३२	व्रताभीक्ष्ण्ययोश्च ।	४।३।७८
विष्वग्देवयोश्चान्यस्वरादेरद्वयत्वात् कौ ।	४।६।७०	व्रश्चिमस्जोर्धुटि ।	३।६।३५
विसर्जनीयश्चे छे वा शम् ।	१।५।१	व्रश्चेः क च ।	४।६।१०५
विहंगतुरंगभुजंगाश्च ।	४।३।४८	त्रांपूर्वेभ्यः संज्ञायाम् ।	४।३।१७
वुण्तुमौ क्रियायां क्रियार्थायाम् ।	४।४।६९	शंसिप्रत्ययादः ।	४।५।८०
वुण्तुचौ ।	४।२।४७	शकि च कृत्याः ।	४।५।१०९
वुषधिनिणोश्च ।	४।१।६७	शकिसहिपवर्गान्ताच्च ।	४।२।११
वृहेः खरेऽनिटि वा ।	४।१।६८	शकेः कात् ।	३।७।१७
वृद्धभिक्षिलुण्टिजल्पिकुट्टां षाकः ।	४।४।३५	शक्तिवयस्ताच्छीत्ये ।	४।४।९
वृद्धजुषीणशासुस्तुगुहां क्यप् ।	४।२।२३	शदिसदिघेड्दासिभ्यो रुः ।	४।४।३९
वृणोतेराच्छादने ।	४।५।३१	शदेः शीयः ।	३।६।७९
वृद्धिरादौ सणे ।	२।६।४९	शदेरगतौ तः ।	३।६।२६
वेजश्च वयिः ।	३।४।८१	शन्तानौ स्यसंहितौ शेषे च ।	४।४।७२
वेत्तेः शन्तुर्वन्सुः ।	४।४।४	शमादीनां दीर्घो यनि ।	३।६।६६
वेर्लोपोऽपृक्तस्य ।	४।१।३४	शमामष्टानां धिनिष् ।	४।४।२१
वेष्टसहलुभरुषरिषां ति ।	४।६।८१	शरीरनिवासयोः कश्चादेः ।	४।५।३५
वौ नीपूज्यां कल्कमुञ्जयोः ।	४।२।२८	शसि सस्य च नः ।	२।१।१६
वौ विचकत्यश्रन्मुकषलषाम् ।	४।४।२४	शसोऽकारः सश्च नोऽस्त्रियाम् ।	२।१।५२
व्यञ्जनमस्वरं परं वर्णं नयेत् ।	१।१।२१	शाछासाह्याव्यावेपामिनि ।	३।६।२१
व्यञ्जनाच्च ।	२।१।४९	शा शास्तेश्च ।	३।५।३७
व्यञ्जनाच्च ।	४।५।९९	शासिवसिधसीनां च ।	३।८।२७
व्यञ्जनादेर्व्युपधस्यावो वा ।	४।१।११	शासुयुधिदशिशृषिमृषां वा ।	४।५।१०५
व्यञ्जनादिस्योः ।	३।६।४७	शासेरिदुपधाया अणव्यञ्जनयोः ।	३।४।४८
व्यञ्जनान्तस्य यत्सुभोः ।	२।५।४	शिदपरोऽघोषः ।	३।३।१०
व्यञ्जनान्तानामनिटाम् ।	३।६।७	शिडिति शादयः ।	३।८।३२
व्यञ्जनान्नोऽनुषङ्गः ।	२।१।१२	शि न्चौ वा ।	१।४।१३
व्यञ्जने चेपां निः ।	२।२।३८	शिल्पिनि वुष् ।	४।२।६१

शीङः सार्वधातुके ।	३।६।१८	प्रिवृक्कम्याचमामनि ।	३।६।६७
शीङोऽधिकरणे च ।	४।३।१८	संख्यापूर्वो द्विगुरिति ज्ञेयः ।	२।५।६
शीङ्पूङ्भृषिद्विदिखिदिमिदां		संख्यायाः पूरणे डमौ ।	२।६।१६
निष्ठा सेट् ।	४।१।१५	संख्याः प्लान्तायाः ।	२।१।७५
शीलिकामिभक्ष्याचरिभ्यो णः ।	४।३।३	संवे चानौत्तराधये ।	४।५।३६
शृवन्द्योरारुः ।	४।४।५५	संचिकुण्डपः क्रतौ ।	४।२।४०
शेतेरिरन्तेरादिः ।	३।५।४०	संज्ञापूर्णीकोपधास्तु न ।	२।५।१९
शेषाः कर्मकरणसंप्रदानापादान-		संज्ञायां च ।	४।५।८८
स्वाम्याद्यधिकरणेषु ।	२।४।१९	संज्ञायां च ।	४।६।२६
शेषात् कर्तरि परस्मैपदम् ।	३।२।४७	संनिधिभ्योऽर्देः ।	४।६।९६
शे षे से वा वा पररूपम् ।	१।५।६	संपरिभ्यां वा ।	४।१।५१
श्योऽस्पर्शे ।	४।६।१०७	संप्रति वर्तमाना ।	३।१।११
श्रद्धयाः सिलोपम् ।	२।१।३७	संप्रसारणं य्वृतोऽन्तःस्थानिमित्ताः ।	३।८।३३
श्रिद्रुश्रुकमिकारितान्तेभ्यश्चण् कर्तरि ।	३।२।२६	संयुद्धावुभयोर्ह्रस्वः ।	२।२।४४
श्रिनीभूभ्योऽनुपसर्गे ।	४।५।१०	संयुद्धौ च ।	२।१।३९
श्रिव्यविमविज्वरित्वरामुपधया ।	४।१।५७	संयुद्धौ च ।	२।१।५६
श्रुवः शृ च ।	३।२।३५	संयुद्धौ ह्रस्वः ।	२।१।४६
श्रुनीस्तनमुज्जकूलास्यपुष्पेषु घेटः ।	४।३।३१	संयोगादेर्धुटः ।	२।३।५५
श्रुष्कचूर्णरुक्षेषु पिषः ।	४।६।१७	संयोगान्तस्य लोपः ।	२।३।५४
शृतं पाके ।	४।१।४४	सखिपत्न्योर्दिः ।	२।१।६१
शृकमगमहनवृषभूस्थालषपतपदा-		सख्युश्च ।	२।२।२३
मुकञ् ।	४।४।३४	सञ्जुषाशिपो रः ।	२।३।५१
श्वयतेर्वा ।	३।४।१२	सण् अनिटः शिङन्तानाम्युपधाददृशः ।	३।२।२५
श्वयुवमघोनां च ।	२।२।४७	सणोऽलोपः खरेऽवहुत्वे ।	३।६।३३
श्वस्तनी ।	३।१।३०	सत्यागदास्तूनां कारे ।	४।१।२३
श्विजाप्रोर्गुणः ।	३।६।१०	सतस्रद्विषदुहदुहयुजविदभिद-	
षडाद्याः सार्वधातुकम् ।	३।१।३४	छिदजिनीराजामुपसर्गेऽपि ।	४।३।७४
षडो णो ने ।	२।४।४३	सदेः सीदः ।	३।६।८०
षढोः कः से ।	३।८।४	सद्य आद्या निपात्यन्ते ।	२।६।३७
षष्ठाद्यतत्परात् ।	२।६।२३	सनन्ताशंसिमिक्षामुः ।	४।४।५१
षष्ठी हेतुप्रयोगे ।	२।४।३७	स नपुंसकलिङ्गं स्यात् ।	२।५।१५
षातुवन्धभिदादिभ्यस्त्वङ् ।	४।५।८२	सनस्तिकि वा ।	४।१।७३

सनि चानिटि ।	३।५।९	सर्तेर्यश्च ।	४।५।७८
सनि दीङः ।	३।४।२३	सर्वकूलाभ्रकरीषेषु कषः ।	४।३।४०
सनि मिमीमादारभलभशकपत-		सर्वत्रात्मने ।	३।५।२१
पदामिस् खरस्य ।	३।३।३९	सर्वनाम्नस्तु ससवो ह्रस्वपूर्वाश्च ।	२।१।४३
सनीण्डङोर्गमिः ।	३।४।८६	सर्वस्मात् परिमाणे ।	४।५।५
सन्ध्यक्षरान्तानामाकारोऽविकरणे ।	३।४।२०	सर्वेषामात्मने सार्वधातुके-	
सन्ध्यक्षरे च ।	३।६।३८	ऽनुत्तमे पञ्चम्याः ।	३।५।१८
सन्यवर्णस्य ।	३।३।२६	सस्य सेऽसार्वधातुके तः ।	३।६।९३
सपरस्वरायाः संप्रसारणमन्तःस्थायाः ।	३।४।१	सस्य ह्यस्तन्यां दौ तः ।	३।८।१५
सप्तमी ।	३।१।२५	सहराज्ञोर्युधः ।	४।३।८९
सप्तमीपञ्चम्यन्ते जनेर्ङः ।	४।३।९१	सहश्छन्दसि ।	४।३।६०
सप्तम्यां च ।	३।५।२३	सहसंतिरसां सधिसमितिरयः ।	४।६।७१
सप्तम्यां च प्रमाणासत्त्योः ।	४।६।३३	सहिवहोरोदवर्णस्य ।	३।८।७
सप्तम्युक्तमुपपदम् ।	४।२।२	सान्नाय्यनिकाय्यो हर्षिर्निवासयोः ।	४।२।४२
समजासनिसदनिपतिशीङ्सुविद्यटिचरि-		सातिहेतियूतिजूतयश्च ।	४।५।७३
मनिभृजिणां संज्ञायाम् ।	४।५।७६	सान्तमहतोर्नोपधायाः ।	२।२।१८
समर्थनाशिषोश्च ।	३।१।१९	सामाकम् ।	२।३।१६
समाङोः छुवः ।	४।२।५६	सामीप्येऽभेः ।	४।६।९७
समानः सवर्णे दीर्घाभवति		सार्वधातुकवच्छे ।	४।१।५
परश्च लोपम् ।	१।२।१	सार्वधातुके यण् ।	३।२।३१
समासान्तगतानां वा		सावौ सिलोपश्च ।	२।३।४०
राजादीनामदन्तता ।	२।६।४१	साहिसातिवेद्युदेजिचेतिधारिपारि-	
समासे भाविन्यनञः क्तो यप् ।	४।६।५५	लिम्पविन्दां त्वनुपसर्गे ।	४।२।५४
समि ह्यः ।	४।३।८	सिचः ।	३।६।९०
समि दुवः ।	४।५।८	सिचि परस्मै खरान्तानाम् ।	३।६।६
समि मुद्यौ ।	४।५।२६	सिचो धकारे ।	३।६।५०
समि सृजिपृचिज्वरित्वराम् ।	४।४।२३	सिजाशिषोश्चात्मने ।	३।५।१०
समुदोरजः पशुषु ।	४।५।५१	सिज् अद्यतन्याम् ।	३।२।२४
समुदोर्गणप्रशंसयोः ।	४।५।६४	सिद्धिरिज्वद् ञ्जानुबन्धे ।	४।१।१
समूले हन्तेः ।	४।६।२०	सिद्धो वर्णसमन्नायः ।	१।१।१
सर्तेः प्रजने ।	४।५।५३	सुजो यज्ञसंयोगे ।	४।४।१२
सर्तेर्धावः ।	३।६।७८	सुङ् भूषणे संपर्तुपाद् ।	३।७।३८

सुचीः ।	२।२।५७	क्षेहने पिषः ।	४।६।२४
सुरामि सर्वतः ।	२।१।२९	स्पृशोऽनुदके ।	४।३।७०
सुरासीध्वोः पित्रतेः ।	४।३।१०	स्फायः स्फीः ।	४।१।४२
सूतेः पञ्चम्याम् ।	३।५।१४	स्फायेर्वदेशः ।	३।६।२५
सूर्यरुच्याव्यय्याः कर्तरि ।	४।२।३०	स्फुरिस्फुर्योर्ध्व्योतः ।	४।१।७४
सृजिद्वशोरगमोऽकारः खरात्परो		स्मिङ्प्रुङ्प्रुज्जशूकृगृध्रप्रच्छां सनि ।	३।७।११
धुटि गुणवृद्धिस्थाने ।	३।४।२५	स्मिजिक्रीडामिनि ।	३।४।२४
सृजीणूनशां कृष् ।	४।४।४८	स्मृत्यर्थकर्मणि ।	२।४।३८
सृष्टृष्टुस्तुष्टुश्रुव एव परोक्षायाम् ।	३।७।३५	स्मेनातीते ।	३।१।१२
सृ स्थिरव्याध्योः ।	४।५।२	स्मै सर्वनाम्नः ।	२।१।२५
से गमः परस्मै ।	३।७।६	स्यदो जवे ।	४।१।६५
सोमे सुजः ।	४।३।८५	स्यसंहितानि त्यादीनि भविष्यन्ती ।	३।१।३२
सौ च मधवान् मधवा वा ।	२।३।२३	स्यातां यदि पदे द्वे तु यदि वा स्युर्वह्न्यपि ।	
सौ नुः ।	२।२।४३	तान्यन्यस्य पदस्यार्थे बहुव्रीहिः ॥	२।५।९
सौ सः ।	२।३।३२	स्रदिघसां मरक् ।	४।४।४०
स्कन्दस्यन्दोः क्त्वा ।	४।१।१०	स्रसिध्वसोश्च ।	२।३।४५
स्कोः संयोगाद्योरन्ते च ।	३।६।५४	खनहसोर्वा ।	४।५।४६
स्तम्बकर्णयो रमिजपोः ।	४।३।१६	खपिवचियजादीनां यण्परोक्षाशीःषु ।	३।४।३
स्तम्बेऽच्च ।	४।५।६६	खपिस्यमिव्येजां चेक्रीयिते ।	३।४।७
स्तुसुधूञ्म्यः परस्मै ।	३।७।९	खरतिसूतिसूयत्यूदनुबन्धात् ।	४।६।८३
स्तौतीनन्तयोरेव सनि ।	३।८।२८	खरविधिः खरे द्विर्वचननिमित्ते	
स्त्रश्च प्रथनेऽशब्दे ।	४।५।१२	कृते द्विर्वचने ।	३।८।३०
स्त्रियां क्तिः ।	४।५।७२	खरबृहगमिग्रहाम् अल् ।	४।५।४१
स्त्रियामादा ।	२।४।४९	खरादाविवर्णोवर्णान्तस्य	
स्त्री च ।	२।२।६१	धातोरियुवौ ।	३।४।५५
स्त्री नदीवत् ।	२।२।३	खरादीनां वृद्धिरादेः ।	३।८।१७
ख्यत्र्यादेरेयण् ।	२।६।४	खरादुपसर्गात् तः ।	४।१।८१
ख्याख्यावियुवौ वामि ।	२।२।४	खरादेर्द्वितीयस्य ।	३।३।२
स्थस्तिष्ठः ।	३।६।७३	खराद् यः ।	४।२।१०
स्यादोरिरघतन्यामात्मने ।	३।५।२९	खराद्बुधादेः परो नशब्दः ।	३।२।३६
स्यादोश्च ।	३।५।१२	खरान्तानां सनि ।	३।८।१२
स्रुक्रमिम्यां परस्मै ।	३।७।२	खरेऽक्षरविपर्ययः ।	२।५।२३

खरे धातुरनात् ।	१६।७५	हस्तार्थे ग्रहवर्तिवृताम् ।	१६।२२
खरोऽवर्णवर्जो नामी ।	११।७	हस्तिबाहुकपाटेषु शक्तौ ।	१३।५५
खरो ह्रस्वो नपुंसके ।	२।४।५२	हस्य हन्तेर्धिरिनिचोः ।	१६।२८
खस्त्रादीनां च ।	२।१।६९	हिसार्थच्चैककर्मकात् ।	१६।३२
खाङ्गेऽध्रुवे ।	१६।३७	हिसार्थानामज्वरे ।	२।४।४०
खाङ्गे तसि ।	१६।४४	डुधुङ्भ्यां हेर्धिः ।	३।५।३५
खादौ च ।	१६।८	हजोऽज् वयोऽनुद्यमनयोः ।	१३।११
खापेश्चणि ।	३।४।८	ह्वेल्लोमसु ।	१६।९९
खामीखराधिपतिदायादसाक्षि-		हेत्वर्थे ।	२।४।३०
प्रतिभूप्रसूतैः षष्ठी च ।	२।४।३५	हेरकारादहन्तेः ।	३।४।३३
खार्थे पुषः ।	१६।२३	हो जः ।	३।३।१२
हः कालव्रीह्योः ।	१।२।६४	हो ङः ।	३।६।५६
हचतुर्थान्तस्य धातोस्तृतीयादेरादि-		हौ च ।	३।५।२४
चतुर्थत्वमकृतवत् ।	२।३।५०	ह्रस्वः ।	३।३।१५
हनस् त च ।	१।२।२२	ह्रस्वनदीश्रद्धाभ्यः सिलोपम् ।	२।१।७१
हनिङ्गमोरुपधायाः ।	३।८।१३	ह्रस्वश्च डवति ।	२।२।५
हनिमन्यतेर्नात् ।	३।७।२३	ह्रस्वस्य दीर्घता ।	२।५।२८
हृदन्तात् स्ये ।	३।७।७	ह्रस्वाच्चाणिटः ।	३।६।५२
हनेर्हेधिरुपधालोपे ।	२।२।३२	ह्रस्वारुषोर्मोऽन्तः ।	१।१।२२
हन्तेः कर्मण्याशीर्गलोः ।	१।३।५०	ह्रस्वोऽम्बार्थानाम् ।	२।१।४०
हन्तेर्ज हौ ।	३।४।४९	हीघ्रात्रोन्दनुदविन्दां वा ।	१।६।११०
हन्तेर्वधिराशिषि ।	३।४।८२	ह्यस्तनी ।	३।१।२७
हन्तेर्वधिश्वि ।	१।५।५७	ह्यस्तन्यां च ।	३।६।८६
हन्तेस्तः ।	१।१।२	ह्यादो ह्रस्वः ।	१।१।१८
हन्तेस्तः ।	३।६।२७	ह्यतेर्नित्यम् ।	३।४।१४
हरतेर्दतिनाथयोः पशौ ।	१।३।२६	ह्यावामश्च ।	१।३।२
हलशृङ्गयोः पुवः ।	१।४।६२	ह्यो इश्वाभ्युपनिविषु च ।	१।५।५४
ह्रशषञ्जन्तेजादीनां ङः ।	२।३।४६		

